

НАУЧЕН КОМУНИЗЪМ

МАТЕРИАЛИ ЗА ЛЕКЦИИ

София

1965

В тази книга е отразен първият опит от преподаването на основите на научния ком низъм във висшите учебни заведения. Авторите на книгата — преподаватели в различни висши учебни заведения в страната и научни работници — са си поставили за цел да дадат кратко изложение и фактически материал, който може да бъде използван от студенти, преподаватели и пропагандисти, както и от самостоятелно изучаващите марксистко-ленинската теория.

Авторите ще приемат с благодарност съвети и бележки за подобряване на книгата.

Редакционна колегия:

В. А. Карпушин, С. И. Никишов, А. А. Судариков

Книгата е написана
от авторски колектив в състав:

Л. И. Абалкин, Р. Я. Акопов, В. В. Александров, Г. С. Батов, Е. В. Безчеревних, В. И. Белчук, Л. М. Бритвин, Г. С. Григорян, И. Е. Гуриев, Г. А. Гусев, Г. А. Деборин, И. П. Зубехин, С. Т. Калтахчян, Я. Л. Лившиц, Г. И. Либман, Б. В. Мееровски, С. А. Мирсков, Т. В. Мухина, И. К. Пантин, Е. С. Петропавловски, В. И. Рожин, Ф. Б. Садиков, А. И. Самсин, В. И. Снастин, А. А. Судариков, Б. И. Устинов, Н. Д. Шимин и Г. И. Езрин,

При написване на книгата
са използвани материали и бележки от другарите:

И. С. Андреева, В. И. Бабушкин, Б. Е. Биховски, С. Ф. Виноградов, А. И. Демиденко, В. Я. Елмеев, Г. Д. Карпов, А. М. Ковальов, Г. Л. Николников и Н. П. Прокопиев.

НАУЧНЫЙ КОММУНИЗМ

Материалы к лекциям

Издательство политической литературы
Москва — 1965

У В О Д

„Един призрак броди из Европа — призракът на комунизма“ — с тези думи започва „Манифестът на комунистическата партия“ от К. Маркс и Ф. Енгелс, в който направо и открито се говори за световноисторическата роля на пролетариата, за неговите класови интереси и непоколебима решителност да преустрои на нови начала живота на обществото.

Днес такова общество не е вече мечта, призрак. В лицето на световната социалистическа система то влезе здраво в живота на нашата планета и оказва решаващо въздействие върху хода на световната история. Сега истински социален напредък на човечеството е немислим без комунизма, идеите на комунизма станаха върховен идеал на съвременността. „Комунизмът — се казва в програмата на КПСС — изпълнява историческата мисия за избавяне на всички хора от социалното неравенство, от всички форми на потисничество и експлоатация, от ужасите на войната и утвърждава на земята *Мир, Труд, Свобода, Равенство, Братство и Щастие* за всички народи.“¹

При тези условия изучаването на пътищата и средствата за преминаване на човечеството от капиталистическия строй към комунизма става насъщна потребност на времето, придобива огромно практическо значение за всеки, който желае да разбере смисъла на онова, което става в съвременното общество, и се стреми да заеме своето място в редиците на борците за светли идеали.

Наред с философията (диалектическият и историческият материализъм) и политическата икономия научният комунизъм е една от съставните части на марксизма-ленинизма.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 447.

Като цялостна и стройна система от философски, икономически и социалполитически възгледи марксизмът-ленинизмът се създаваше от неговите основоположници, за да бъде въоръжена теоретически работническата класа за борбата за освобождаване на човечеството от експлоатацията. Именно това определя неразривното единство и спойката между частите на марксистката наука.

Какви проблеми изследва теорията на научния комунизъм, с други думи, какъв е предметът на научния комунизъм? Отправна точка при отговора на този въпрос е тезата на Енгелс, изказана в „Анти-Дюринг“. Разглеждайки социалистическата революция като решаващо условие за освобождението на пролетариата, той пише: „Задачата на научния социализъм, който е теоретически израз на пролетарското движение, е да изследва историческите условия, а заедно с това и самата природа на тази революция и по такъв начин да изясни на сега потиснатата класа, призвана да извърши този подвиг, условията и природата на нейното собствено дело.“¹

В тази теза е формулирана първата основна задача на научния комунизъм²: да се изследват закономерностите на прехода от капитализма към социализма. До Великата октомврийска социалистическа революция въпросът за завоюването на властта от работническата класа беше основният въпрос в теорията на научния комунизъм. След установяването на диктатурата на пролетариата съдържанието на тази теория съществено се разширява. Пред работническата класа и марксистко-ленинската партия се изправят с цялата си важност сложните задачи по изграждането на социализма, а след това и на комунизма, които също трябва да бъдат изяснени от теорията на научния комунизъм. От този момент нататък този най-важен раздел на научния комунизъм придобива първостепенно значение за страните, извършили социалистическа революция. Учението за социализма и комунизма, чиито основи бяха разработени от основоположниците на марксизма, се конкретизира и обогатява чрез теоретическата дейност на марксистко-ленинските партии. Израз на богатството на идеи-

¹ К Маркс и Ф. Енгелс, Соч., изд. 2, т. 20, стр. 295.

² В марксистката литература изразите „научен социализъм“ и „научен комунизъм“ се употребяват като синоними.

те на научния комунизъм е програмата на Комунистическата партия на Съветския съюз, в която е обобщен опитът от борбата за събаряне на капиталистическия строй и за изграждане на социализма и комунизма.

Следователно научният комунизъм изследва целия комплекс от социални проблеми, свързани с революционното преустройство на капиталистическото общество в комунистическо. *Научният комунизъм е наука за законите на възникването, образуването и развитието на комунистическата формация, за пътищата и методите за завоюване диктатурата на пролетариата, за пътищата и средствата за изграждане на социализма и комунизма.*

Като съставна част на марксизма-ленинизма научният комунизъм е продължение и завършек на марксистката философия и политическата икономия. В него намира обобщение историческият опит от революционната борба на трудещите се, историческият опит от изграждането на социализма и комунизма.

Ако марксистко-ленинската философия е методологическата основа на всяка наука — природна или обществена, — тя в още по-голяма степен играе тази роля по отношение на научния комунизъм, всички основни изводи на който се базират на принципите на историческия материализъм. Например само от позициите на материалистическото разбиране на историята беше възможно да се представи общественото развитие като природно-исторически, закономерен процес на преминаване от една общественно-икономическа формация към друга. При това комунизмът се явява като закономерен резултат от историческия прогрес на човечеството. Лесно може да се разбере също какво голямо значение има за теорията на научния комунизъм положението на историческия материализъм за класовата борба като движеща сила на развитието на антагонистичните формации.

Теорията на научния комунизъм се опира и на данните на марксистката политическа икономия. Изводите на научния комунизъм за обречеността на капитализма, за историческата неизбежност на революционния преход на обществото към комунистическата формация и за освободителната творческа роля, която е отредена на пролетариата от целия ход на историята, са обосновани всестранно от икономическия анализ на буржоазното об-

щество. По същия начин и положенията на научния комунизъм за закономерностите на изграждането на социализма и комунизма се опират на данните на икономическата наука.

На пръв поглед може да се стори, че теорията на научния комунизъм е сбор от положенията на историческия материализъм и на политическата икономия и че следователно научният комунизъм няма свой специален предмет на изследване. Това обаче е дълбока заблуда. Историческият материализъм е наука за най-общите закони на развитието на човешкото общество. Предмет на неговото изследване не е някаква отделна общественно-икономическа формация, той дава метода за изследване на всяка формация, включително и на комунистическата (в нейното възникване и развитие).

Така че по отношение на научния комунизъм историческият материализъм се явява само като методологическа основа и съвсем не е негова съставна част. Проблемите на историческия материализъм се явяват в научния комунизъм не като самостоятелен обект на анализ, а като предпоставка, като ключ за изясняване теорията и програмата на работническото движение, като методологическа основа за правилното разбиране на задачите на социалистическата революция и на изграждането на комунизма.

Икономическите отношения на капитализма и социализма са предмет на марксистката политическа икономия. Разбира се, теорията на научния комунизъм не може да се абстрахира от икономическите закони, както не може да игнорира закономерностите в развитието на цялата съвкупност на другите обществени отношения (политически, правни, идеологически и т. н.). Но нито едно от тези обществени отношения, взето поотделно, не е нито предмет, нито част от предмета на научния комунизъм. Всяко едно от тях се изследва от специални науки (право, етика и т. н.). А теорията на научния комунизъм разглежда обществените отношения в тяхната цялост, в тяхната взаимна връзка. Тя разглежда всяко обществено отношение не само за себе си, а преди всичко от гледище на неговото взаимодействие с другите отношения. Именно благодарение на това научният комунизъм става наука за общите закони на възникването и развитието на комунистическата формация.

Научният комунизъм не е чисто и просто социалполитическо учение (доктрина), а преди всичко наука за революционната борба на работническата класа и възглавяваните от нея народни маси за възтържествуването на новия обществен строй. Класиците на марксизма-ленинизма винаги са подчертавали това обстоятелство. Така например Енгелс напълно определено пише: „Комунизмът не е доктрина, а *движение*. Той изхожда не от принципи, а от *факти*.“ И продължава: „Доколкото представлява теория, комунизмът е теоретичен израз на позицията на пролетариата в тази борба (между пролетариата и буржоазията. — *Ред.*) и теоретично обобщение на условията за освобождението на пролетариата.“¹ Именно поради това в теорията на научния комунизъм се проявява така нагледно единството на теорията и практиката, революционно-преустройващото значение на цялото марксистко-ленинско учение. Тук теорията се явява като основа на научното ръководство на революционната борба на работническата класа и на развитието на обществото по пътя за изграждането на комунизма.

Неразривното единство на теорията на научния комунизъм с практиката обуславя творческия характер на това учение. От момента на възникването си до ден днешен теорията на научния комунизъм се развива в тясна връзка с революционната борба на работническата класа. Още ранните произведения на научния комунизъм, написани от К. Маркс и Ф. Енгелс, обобщиха първите стъпки на работническото движение. И всяка нова стъпка в развитието на теорията е била не плод на академична мисъл, а резултат от обобщаването на все по-богатия и разнообразен опит на революционното движение на международния пролетариат. Огромната заслуга на В. И. Ленин е, че като обобщил опита на трите руски революции, той направи забележителен принос в теорията на научния комунизъм.

В съвременната епоха, когато световната социалистическа система е решаващ фактор за развитието на човечеството, когато съветският народ изгражда новото общество, а цялата световна капиталистическа система е узряла за революционен преход към социализма, пред

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 281.

марксистите възникват множество насъшни въпроси, отговори на които дава теорията на научния комунизъм. Развиващ се в тясна връзка с разрешаването на практическите задачи по изграждането на социализма и комунизма, с разрешаването на жизнените проблеми на международното комунистическо движение, научният комунизъм постоянно обогатява своето съдържание.

Колкото по-разнообразни и по-активни са революционните действия на работническата класа, колкото по-разнообразни са формите на националноосвободителното движение, колкото по-богата е практиката на изграждането на социализма, толкова по-конкретна става теорията на научния комунизъм, толкова по-ясни и по-спределени стават перспективите и средствата за борба. При това неизмеримо се повишава ролята на теорията в практическото движение на масите. Защото именно научният подход към разрешаването на проблемите на освободителното движение, на изграждането на социализма и комунизма ще помогне да се избягнат много грешки, да се преодолеят успешно затрудненията, които неизбежно възникват пред марксистко-ленинските партии.

От момента на своето възникване научният комунизъм е бил принуден да води идейна борба с враговете от лагера на буржоазията, а в самото работническо движение — с различните опортюнисти и ревизионисти. Днес идеологическата битка продължава да бъде извънредно важна част от класовата борба на международния пролетариат. Една от нейните насоки е борбата против антикомунизма като съвкупност от идеи, които реакцията използва против комунистическата теория и световното революционно движение. Антикомунизмът не е само съвкупност от идеи. Тази идеология е опасна поради това, че се подкрепя от реакционната политическа линия на управляващите кръгове в империалистическите държави.

Успешното осъществяване на принципите на научния комунизъм в славните дела на строителите на новото общество, в развитието на световната социалистическа система и на световното революционно движение показва безплодността и обречеността на антикомунизма.

Съвременната епоха е епоха на разширяване и за-

дълбочаване на световния революционен процес, епоха на социални преобразования, невиджани по своите темпове, размах и дълбочина, епоха на революционни бури и коренни изменения в историята на човечеството, епоха на преминаване на цялото човечество по пътя на социализма. В такава епоха всички народи на земята се обръщат към светлината на идеите на научния комунизъм. Научният комунизъм неизбежно завладява умовете на милионите, защото само той осветлява пътя към истинския напредък на човечеството.

ЛИТЕРАТУРА:

- „К. Маркс, Ф. Енгелс, В. И. Ленин о научном коммунизме“. М., Политиздат, 1965.
- „XXII конгрес на КПСС. Програма на Комунистическата партия на Съветския съюз“.
- „Декларация на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии“, Москва, 1957 г.
- Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, Москва, 1960 г.¹

¹ Тази литература се препоръчва за всички теми на курса. Поради това в следващата библиография няма да се посочват произведенията на класците на марксизма-ленинизма и партийните документи.

Раздел първи

О Т У Т О П И Я К Ъ М Н А У К А

УТОПИЧНИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ — ТЕОРЕТИЧЕН ИЗТОЧНИК НА НАУЧНИЯ КОМУНИЗЪМ

Научният комунизъм, както и марксизмът изобщо, възниква, както казва Ленин, не настрана от главния път на развитие на цивилизацията. Той е отговор на въпросите, които отдавна са вълнували човешката мисъл. И ако този отговор можеше да бъде даден в научна форма едва на определен етап от историческото развитие, търсенето му има дълга история.

Комунизмът е вековна мечта на човечеството. Стихийното движение на масите, тяхната борба против потисничеството на експлоататорите раждат утопични мечти за бъдещото идеално устройство на човешкото общество. Така постепенно се формира общественият идеал, който се заключава в осъждането на частната собственост и във възвеличаване общността на имуществото и на задължителния за всички труд.

Тези мечти и идеали се зараждат с естествена необходимост в съзнанието на потиснатите и поробените от момента, когато се посвяват социалното неравенство, класовото потисничество и експлоатацията. Първоначално, на низшите етапи на историческото развитие, в робовладелската епоха, тези смътни, неосъществими мечти придобиват илюзорна, фантастично-религиозна форма. Ранното християнство, разпростирано се в условията на робовладелския строй в залеза на Римската империя, е било проникнато до голяма степен от такива мечти. А и по-късно — в средните векове — протестът срещу крепостното потисничество запазва своята религиозна идеологическа обвивка, зад която се крият все същите неосъществими идеали за социално равенство и справедливост.

Обаче приблизително от XV в. нататък социалните идеали получават все по-конкретно съдържание, в една

или друга степен се освобождават от религиозната обвивка, получават относително развито теоретично оформяване. Това се обяснява преди всичко с обстоятелството, че именно през тази епоха започват процесите на възникването и развитието на капиталистическите отношения, формирането на предшествениците на пролетариата. От този момент нататък във всяко антифеодално революционно движение сред социалните сили на буржоазните революции възникват течения, които се обявяват и практически, и теоретически против частната собственост. И колкото по-зряло става антифеодалното движение, толкова по-забележими и по-оформени се оказват тези течения. По такъв начин зрелостта на социалната утопия се намира в пряка зависимост от степента на развитието на капиталистическите отношения.

Движението на тъкачите в гр. Табор през време на хусистките войни в Чехия (XV в.) и на немските крепостни през време на Великата селска война в Германия (XVI в.) се развива вече под въздействието на комунистически лозунги. Особено очебиещи са тези лозунги в призивите на един от водачите на Селската война в Германия — Томас Мюнцер (около 1490—1525 г.). Именно частната собственост той смятал за смъртен грях, източник на всички злини и несправедливости, и искал всичко да бъде общо за всички хора, призовавал селяните и градската беднота към революция. Както казва Енгелс, неговите идеали предугаждали вече условията за „освобождение на тепърва зараждащите се тогава ... пролетарски елементи ...“¹

В изчистена от религиозна обвивка, в ясна и точна форма тези идеали получават за пръв път теоретичен израз в началото на XVI в., през периода на разлагането на феодалния строй, в епохата на първоначалното натрупване и създаването на капиталистическата обществена формация. Характерно при това е, че първите утопични съчинения се появяват в страни, тръгнали по-рано от другите по пътя на капиталистическото развитие. Първоначално утопичните идеи се формират в рамките на хуманизма, който отбеляза крушението на феодално-религиозния средновековен мироглед, но те изразяват

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 7, стр. 371.

по-дълбоките потребности на общественото развитие, отколкото идеите на хуманистите.

През 1516 г. в Нидерландия излиза анонимната книга „Златна книга, толкова полезна, колкото и забавна, за най-доброто устройство на държавата и за новия остров Утопия“, която слага началото на развитието на идеите на утопичния социализъм. Самият този термин дължи своя произход на горната книга.

Утопия е название на фантастичен остров, на който се заселват претърпелите корабкрушение герои на книгата — Рафаил Гитлодей и неговите спътници. „Утопия“ е древногръцка дума: „у“ — значи не, „топос“ — място. Утопия е място, което не съществува, измислено място, създадено от въображението, от фантазията. Що се отнася до термина „социализъм“, той произхожда от латинската дума *socialis* — обществен.

Автор на „Утопия“ е английският лорд-канцлер Томас Мор (1478—1535 г.). Идеите, изказани в неговата книга, са били толкова смели, толкова неприемливи и чужди на господстващите тогава възгледи, че Томас Мор — проницателен и далновиден мислител, който видял злото и безразсъдността в заобикалящия го свят и във въображението си построил друг, по-добър свят, основан на обществени отношения, коренно различни от съществуващите, можел да ги публикува само в друга страна, и то анонимно.

На измисления от Мор остров хората изграждат своя живот хуманно, разумно, справедливо и щастливо. Критикувайки остро съвременното на него общество, Мор му противопоставя един идеален обществен строй, в който няма частна собственост и класов антагонизъм, т. е. всъщност социализма. „Основата, върху която е изградена тази странна държава — пише авторът на „Утопия“, — е общността на живота и богатството без пари.“ На този остров „всичко принадлежи на всички“. Липсата на частна собственост осигурява липсата на експлоатация на човек от човека, „увеличаването на собственото благосъстояние за сметка на друг“.

Колкото и далновиден да е бил основоположникът на утопичния социализъм, неговото въображение носи неизбежния отпечатък на времето си, което придава на идеалите му чертите на наивност и изостаналост. И това е естествено, тъй като утопичните възгледи възникват

в условията на слабото развитие на производството и на класовите противоречия. Именно поради това трудът в бълещото общество, за което мечтае Мор, все още напълно се основава на примитивната селска и занаятчийска техника, което се отразява върху патриархалния характер на производствените отношения и на цялата структура на живота. Оттук и толкова характерните за ранните утопии грубо уравнителни тенденции.

Въпреки това при четенето на „Утопия“ от Мор ни смайват гениалните догадки за далечното бъдеще на човечеството: общественият начин на производство и управление, сближаването на града и селото, демократичността на нравите и обичаите, всеобщността на народното образование, равенството между жени и мъже, високото морално равнище. Интересно е подчертаното от Мор миролюбие на утопистите, тяхното отвращение към войната. „В „Утопия“ — ни разказва нейният създател — за най-позорно се смята стремежът към военни лаври.“

Великата заслуга на Мор в историята на обществената мисъл е критиката на нечовечността и аморалността на експлоататорската обществена система, която се корени в нейната частнособственическа природа и в противопоставянето на тази система на социалистическия обществен идеал. „Дълбоко съм убеден — пише Мор, — че нито равномерното и справедливо разпределение на богатата, нито общото благосъстояние е възможно, докато не бъде премахната частната собственост. Докато тя съществува, бремето и бедствията на мизерията ще бъдат участ на мнозинството, и при това на най-добрите от хората.“

Социализмът на Мор, както и на неговите продължители, беше утопичен. „Той — по думите на Ленин — критикуваше капиталистическото общество, осъждаше го, проклинаше го, мечтаеше за неговото унищожение, фантазираше за по-добър строй, убеждаваше богатите в безнравствеността на експлоатацията.

Но утопичният социализъм не можа да посочи действителния изход.“¹ -Нужното, желаното се противопоставяше на съществуващото, но как да се извърши пре-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 19, стр. 7.

холът от едното към другото на дело, а не в мечтите, в действителността, а не във въображението — на този въпрос Мор не е могъл да отговори. Той завършва своето гениално произведение с тъжното признание: „... нямам особени надежди за близкото осъществяване на тези желаниа“. В зората на капитализма наистина още нямаше реални исторически предпоставки за преход към социализма, мечтите за него не можеха да се осъществят и нито Мор, нито неговите последователи не можеха да дадат отговор на въпроса, какви обществени сили и по какъв начин ще могат да въплътят социалистическите идеали в живота.

Три столетия продължава развитието на утопичните идеи. В различни страни, независимо от Мор и под негово влияние, лумват отблясъците на социалистическите мечти. Прекарал двадесет и седем години в манастирските зандани в Италия, Томазо Кампанела (1568—1639 г.) мечтае за Града на Слънцето. Така той нарича идеалната държава, която той описва в книгата си, излязла първоначално във Франкфурт през 1623 г. Кампанела не се замисля над факта как неговият идеал може да бъде въплътен в действителността: достатъчно е хората да се запознаят само с идеалното устройство на обществото и те ще съумеят да го осъществят. В XVIII в. френските абати Мабли (1709—1789 г.) и Морели (годините на раждането и смъртта са неизвестни) стигат до убеждението, че само комунизмът е в състояние да гарантира достойно за човека съществуване. Много други, по-малко известни мислители на разни народи предвещават бъдещото социалистическо общество, виждат в него заветния стремеж на човечеството. Важно е да се отбележи, че усъвършенстването на социалистическите идеи, обосноваването на идеала на бъдещото общество, задълбочаването на критиката на съществуващата действителност вървят паралелно с развитието на революционната борба, със засилването на ролята на селяните и на плебейските маси в буржоазните революции. Предявяването от тези предшественици на пролетарната на повече или по-малко самостоятелни искания получава отражение и в теорията на утопистите. Така е било например в Англия. През време на буржоазната революция от XVII в. се активизира движението на селските маси (дигерите),

което слага явен отпечатък върху възгледите на Джерард Уинстенли (род. 1609 г.; годината на смъртта неизвестна).

Особено забележими стават тези процеси през XVIII в., по време на френската буржоазна революция. През 1796 г. Гракх Бабоф (1760—1797 г.) и неговите съратници, стоящи на позициите на утопичния социализъм, организират така наречения „Заговор на равните“ с цел да установят във Франция общонационална комуна. Заговорът е разкрит и неговите ръководители екзекутирани. Но значението на този заговор е много голямо. За пръв път бабовистите се опитват да превърнат социалистическата теория в практически действия, което намира отражение и в тяхната доктрина. Развивайки идеите на френския утопист Жан Мелие (1664—1729) за народната революция, те прокламират много важната идея — за необходимостта от революционна диктатура на трудещите се. За съжаление, тези идеи не получават що-годе значително развитие в утопичния социализъм.

Утопичният социализъм достига кулминационната си точка в ученията на тримата велики мислители от първата половина на миналия век: французите Анри дьо Сен-Симон (1760—1825 г.) и Шарл Фурие (1772—1837 г.) и англичанина Роберт Оуен (1771—1858 г.), използвали докрай всички прогресивни възможности на тази форма на социализма и довели го до онзи исторически предел, когато той, станал вече ненужен, е трябвало да отстъпи място на по-висшата, несравнено по-съвършената и плодотворна форма на социалистическата теория и практика.

В какво се състои превъзходството на представителите на класическия утопичен социализъм над техните предшественици? Преди всичко в това, че за разлика от ранните утописти, чиито учения възникват в условията на първоначалното натрупване, те са могли да се опират на анализа на развития капитализъм, когато фабричното производство измества почти напълно занаятчийското. Така например, по думите на Маркс, Р. Оуен „се опираше в своите опити фактически не само на фабричната система, но и я провъзгласяваше теоретически за отправна точка на социалната револю-

ция“¹. След като буржоазията идва на власт, присъщите на нейното господство обществени противоречия се разкриват в цялата си уродливост, безчестие и жестокост. Критиката, която класиците на утопичния социализъм правят на капиталистическата система, е много по-задълбочена и разностранна от критиката на първите възвестители на социализма. Те успяват да разкрият крещящите противоречия, присъщи на капитализма. Нарастването на производството и мизерията на масите, непримиримите конфликти между обществените и личните интереси, безделието и паразитизмът на едни като „естествено“ допълнение към затъпяващия и изнуряващ силите труд на другите, кризите и анархията в производството — всичко това безпощадно и сурово се критикува. Особено забележителни в това отношение са произведенията на Фурие. Остро, както никой друг, той поставя въпроса за противоречията в съществуващото общество. Самото негово развитие, доказва мислителят, не носи на масите нищо друго, освен страдания и дори гибел. Поради това не е ли по-добре да се ликвидира обществото, което фактически обръща собствения си прогрес против мнозинството на своите членове? Така че критическият анализ на капиталистическите отношения пряко води утопичните социалисти до извода за необходимостта да бъде ликвидирано буржоазното общество. Тази страна на техните учения има огромно значение и става здрава основа за по-нататъшното развитие на антикапиталистическите идеи. Не случайно в „Манифест на комунистическата партия“ Маркс и Енгелс наричат ученията на Сен-Симон, Фурие и Оуен „критически утопичен социализъм“.

Същевременно утопистите развиват и обосновават извънредно важното откритие, направено от техните предшественици — разбирането, че коренът, причината, източникът на всички обществени злини е съществуващата форма на собственост; частната собственост неизбежно поражда експлоатация, антагонизъм, потисничество, неравенство, несправедливост и безнравственост. Те разбират, че без радикално изменение на формата на собственост не е възможно да бъдат преодолените бедствията и негодите, които изпитват народните маси.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 23, стр. 512.

Тази теза става изходно начало за по-нататъшното развитие на социалистическите идеи.

Сен-Симон, Фурие, Оуен и техните съратници и последователи обаче не се ограничават с изобличаване на капитализма и осъждане на съдържащата се в неговата основа форма на собственост. Те противопоставят на капиталистическия строй социалистическия идеал и продължавайки в това отношение делото на своите предшественици, рисуват картината на едно общество, което живее в условия на обществена, социалистическа собственост. Самата дума „социализъм“ се появява за пръв път в литературата през 1833 г. в един от трудовете на Пиер Леру, ученик на Сен-Симон.

В произведенията на утопистите намираме грижливо разработени планове на социалистическия живот, подробно описание на бита, на нравите, на регламента, на всички норми и отношения, характеризиращи обществото, смъкнало оковите на капитализма. С помощта на творческото въображение утопистите се стремяха да проникнат в бъдещето и да го обрисуват във всичките му детайли, да придадат на своите идеали пределна релефност, реалистичност. Сега твърде много неща в тези планове на социализма ни се виждат наивни и дори назадничави. Въпреки това не бива да подценяваме тяхното значение като притегателна сила, като израз на стремежите на прогресивните за времето си хора. И в истинския социалистически свят се сбъдна много от онова, което те бяха предвидили и предугадали в своите мечти за светлото бъдеще на човечеството.

Икономическото равенство, липсата на социални антагонизми, равни права между жени и мъже, не само общо право на труд, но и трудът като пръв обществен дълг, като необходима жизнена потребност, премахването на противоположността между града и селото, между умствения и физическия труд, плановото водене на стопанството, активното участие на целия народ в държавната дейност, превръщането на държавата от оръдие на класово господство в орган за ръководене на производството, издигането на по-високо етично равнище на семейните отношения и развитието на нова, хуманистична колективна нравственост — всички тези

черти на новия свят са отразени в плановете, разработени от класиците на утопичния социализъм.

Но как да се извърши преходът от действителността към идеала, от капитализма към социализма? Колкото и голямо да е значението на критиката на пороците на експлоататорския строй, колкото и привлекателни да са образците на бъдещото общество, неизбежно възниква въпросът за пътищата и средствата на прехода от едното към другото, за превръщане на възможността в действителност. Не е достатъчно да се въздиша и мечтае колко хубаво би било, ако хората живееха на социалистически начала, необходимо е да се посочи как да се осъществи тази мечта.

Социализмът на Сен-Симон, Фурне и Оуен си остана утопичен именно защото не беше в състояние да даде правилен отговор на този извънредно важен за съдбата на социализма въпрос. Отговорите, които даваха на този въпрос социалистите преди Маркс, бяха утопични, илюзорни; средствата, с помощта на които те се надяваха да се стигне до социализма, бяха несъстоятелни, нереални. Утопистите възлагаха своите надежди на господстващите класи и преди всичко на властта на имотните класи, управниците, законодателите. Те се обръщаха към кралете, министрите, богатите — към онези, в чиито ръце бяха силата и властта, като се стремяха да ги привлекат на страната на социализма. Те ги убеждаваха в превъзходството на социалистическия строй, апелираха към тяхната хуманност и просветеност.

Силата, преустройваща обществото, ще се ръководи, според думите на Сен-Симон, от „филантропите“, като „единственото средство, към което ще прибегнат филантропите, ще бъде устната и печатната пропаганда“. Към аналогични възгледи се придържаше и Оуен. „Светът познава и чувства съществуващото зло — пише той. — Запознал се с предлагания му нов ред, той ще го отхвърли, ще поиска промени и въпросът ще приключи.“ Утопистите се надяваха на мирно преустройство на обществото, без класова, политическа борба, чрез реформи, осъществявани от горе, от проникналите се със социалистически убеждения дейци на господстващите класи. Разбира се, социализмът не можеше да бъде осъществен по този начин.

Утопичните социалисти се надяваха да трасират пътя

към социализма и със силата на примера: Роберт Оуен се опита да превърне собственото си предприятие — памуко-предачната фабрика в Ню Ланарк (Шотландия) — в социалистически оазис и установи там социалистически отношения. Други утописти (последователи на Кабе и Фурие) организират групи от френски емигранти, които създават в Съединените американски щати свои колонии, изградени на комунистически начала. Всички тези опити обаче се провалят. Капиталистите съвсем и не мислят да следват примера на Оуен, а го преследват по всякакъв начин. Стихията на капиталистическия пазар бързо разрушава „образцовите“ социалистически предприятия. В едно общество, където господствуват вълчите закони, не могат да виреят чужди на него организми. За разлика от капиталистическите отношения, които назряват в недрата на феодалното общество, социалистическите отношения не могат да виреят в условията на капитализма; за своето съществуване и развитие те искат революционно събаряне на властта на буржоазията. Утопичните социалисти не разбираха това, което обричаше всички техни опити на провал, правеше всичките им старания неосъществими, ефемерни, всичките им построения — неустойчиви. Утопичният социализъм „не умееше нито да разясни същността на наемното робство при капитализма, нито да открие законите на неговото развитие, нито да намери онази *обществена сила*, която е способна да стане творец на новото общество“¹.

Потиснатите, трудещите се, експлоатираните класи бяха за утопичните социалисти само обект на историческа несправедливост и поробване, те не виждаха в тези класи субекта на историческите преустройства, т. е. такава сила, която не само е кръвно заинтересована от унищожаването на капитализма и изграждането на социализма, но и способна да осъществи това историческо преустройство. За утопичните социалисти пролетариатът беше страдаща, но не действаща революционна класа — гробокопач на капитализма и строител на социализма. Те призоваваха към освобождаване на пролетариата, но не към неговата самодейност и организационно сплотяване, към революционна

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 19, стр. 7—8.

борба. Утопистите се надяваха социализмът да бъде установен без революция. „... Те мечтаеха за мирно преобразуване на съвременното общество чрез социализма, без да вземат под внимание такъв основен въпрос, като въпроса за класовата борба, за завладяването на политическата власт от работническата класа, за събарянето господството на класата на експлоататорите“.¹ Това беше „неполитически социализъм“ (Ленин), социализмът на благите пожелания и добрите намерения, а не на реалните дела и постижения.

Теоретична основа на утопичния социализъм беше историческият идеализъм. За него бяха недостъпни действителните обективни закони, определящи хода на историята, и непонятна историческата закономерност на прехода от капитализъм към социализъм. За утопистите този преход беше проява на добра воля, а не историческа необходимост. Поради това те не бяха в състояние да разработят план за действия, отговарящи на законите на историческото развитие, основаващи се на тези закони. Те не бяха в състояние да разработят научно обоснована програма за борба за социализъм.

Специално място в редицата на великите представители на утопичния социализъм заемат дейците на така наречения „руски социализъм“ — руските революционни демократи от средата на миналия век: А. И. Херцен (1812—1870 г.), В. Г. Белински (1811—1848 г.), Н. Г. Чернишевски (1828—1889 г.) и Н. А. Добролюбов (1836—1861 г.). Те преосмислиха идеите на западноевропейските утопични социалисти, като изхождаха от историческите условия на руската действителност и съобразно потребностите и възможностите на руските революционни селяни. Икономическата изостаналост на Русия и липсата на щогоде развит пролетариат в тази страна придадоха на техните социалистически идеали утопичен характер. Те мечтаеха, прескачайки капитализма, да се премине непосредствено към социализма, като се използва за негова икономическа основа земеделската община — архаичната форма на земевладението, още неразпаднала се под влиянието на капиталистическото разслояване в селото. Разбира се, без победата на работническата революция на Запад

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 33, стр. 473—474.

това беше утопия.¹ Но за разлика от класическите представители на западноевропейския утопичен социализъм дейците на „руския социализъм“ възлагаха надежди не на господстващите класи, а на народните, селските маси; не на мирното преустройство на обществото, а на селската революция. Разбира се, и този път към социализма беше утопичен. Обаче предимство на тази форма на утопичния социализъм беше разбирането на неразривната връзка на социализма с революционната борба на народните маси, разбирането, че трудещите се ще могат да се освободят само със собствените си усилия, а не с благодеяния от горе. Това е голямо постижение на руските революционни демократи, които разшириха и обогатиха идейнополитическата съкровищница на домарксовия социализъм.

В Русия социалистически идеи се развиваха и от революционните народници в лицето на П. Л. Лавров (1823—1900 г.), М. А. Бакунин (1814—1876 г.) и П. Н. Ткачов (1844—1885 г.).

Когато се оценява историческото значение на утопичния социализъм, трябва да се има предвид, че той беше един от теоретичните източници на марксизма. Много идеи на утопистите бяха гениално предугаждане на онези положения на теорията на научния комунизъм, които бяха точно доказани от Маркс, Енгелс и Ленин. Преди повече от половин век Ленин пише: „... Утопичният социализъм беше *прав* в световноисторически смисъл, защото той бе симптом, изразител, предвестник на онази класа, която, поражда от капитализма, израсна сега, към началото на ХХ в., в масова сила, способна да сложи край на капитализма и неудържимо вървяща към това“².

Обаче с развитието на работническото движение и на класовата борба на пролетариата толкова характерният за утопистите стремеж да я игнорират, да се издигнат над нея, се лишава от всякакво историческо оправдание. И докато класиците на утопичния социализъм бяха в много отношения революционни мислители, техните последователи и ученици при новите исторически условия образуват все повече реакционни

¹ На този сложен въпрос е посветено писмото на К. Маркс до В. Засулич (вж. *К. Маркс и Ф. Енгелс*, Соч., т. 35, стр. 136—137).

² *В. И. Ленин*, Съч., т. 18, стр. 360.

ссктн. „Значението на критично-утопичния социализъм и комунизъм е обратно пропорционално на историческото развитие“¹ — пишат Маркс и Енгелс. Още по-несъстоятелни при тези условия са различните форми на консервативния и реакционния социализъм, за които подробно се говори в „Манифест на комунистическата партия“.

Всички тези обстоятелства станаха абсолютно безспорни още в края на 40-те години на XIX в. Утопичният социализъм се оказва неподходящо идейно оръжие за революционната борба на работническата класа. Така например последователите на Сен-Симон Базар (1791—1832 г.), Анфантен (1796—1864 г.) и др. оставаха, както и преди, на позициите на реформаторството („Пътят на Спартак не е наш път“ — казва един от тях) и губеха влияние сред работниците. В края на краищата сенсимонизмът се изроди в полурелигиозна секта, пропагандираща само слабите страни на възгледите на Сен-Симон. Същото важи и за фуриеристите — най-големият от тях е Консидеран (1808—1893 г.), — които виждаха главната си задача в „просвещаването“ на правителството и подтикването му да създаде асоциации на капитала (!), труда и таланта.

Несъответствието между практиката на революционното движение и идеите на утопистите изпъква все по-силно. Поради това в ученията на утопичните социалисти започват да проникват все повече идеите за революционни преустройства на обществото [Етиен Кабе (1788—1856 г.), Теодор Дезами (1803—1850 г.)], идеите за стихийни бунтове на трудещите се, разглеждани като средство за установяване на новото общество [Вилхелм Вайтлинг (1808—1871 г.)], за революционни заговори [Огюст Бланки (1805—1881 г.), който разви по-нататък идеите на бабьовистите] и т. н. Но всички тези опити да бъдат приближени социалистическите теории до потребностите на класовата борба на пролетариата се оказват напразни, защото социалистите преди Маркс така и не разбраха класовата същност на социалистическата революция, ролята на организирането и сплотяването на масите, нямаха истинска програма за комунистически преустройства.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 4, стр. 455.

Окончателното рухване на идеите на утопичния социализъм беше отбелязано с революционните събития от 1848—1849 г. Историята показва, че само въоръжено с теорията на научния комунизъм, създаден от Маркс и Енгелс, работническото движение може да победи. Научната теория трябваше да замени утопичните мечти.

ЛИТЕРАТУРА

- Г. В. Плеханов. Утопический социализм XIX века. Избранные философские произведения, т. III. М., 1957.
- „История социалистических учений“. Сборник статей. М., Изд-во АН СССР, 1962.
- „История социалистических учений“. Сборник статей. Памяти акад. В. П. Волгина. М., „Наука“, 1964.

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАУЧНИЯ КОМУНИЗЪМ

1) К. Маркс и Ф. Енгелс — основоположници на научния комунизъм

Създаването на научния комунизъм от Маркс и Енгелс беше най-велико научно откритие. „Великата световноисторическа заслуга на Маркс и Енгелс се състои в това, че те с научен анализ доказаха неизбежността на провалянето на капитализма и преминаването му към комунизма, в който няма повече да има експлоатация на човек от човека.

Великата световноисторическа заслуга на Маркс и Енгелс се състои в това, че те показаха на пролетариите от всички страни тяхната роля, тяхната задача и тяхното призвание: да се дигнат първи на революционна борба против капитала, да обединят в тази борба около себе си *всички* трудещи се и експлоатирани.“¹

Възникването на научния комунизъм е обусловено преди всичко от общественото развитие, от потребностите на класовата борба на пролетариата. Самата поява на комунистическите идеи вече говори за особеностите на онези обществени преустройства, които се поставят на дневен ред от самата история. Капитализмът предшества непосредствено комунистическата формация. Именно поради това само на достатъчно високо равнище на неговото развитие, когато назреят обективните предпоставки за ликвидиране на капиталистическото общество, се създава възможност за превръщане на комунистическите идеи в строго научна теория. Характеристиката на бъдещото общество и обосноваването на неизбежността на неговото настъпване стават и възможни,

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 28, стр. 163.

защото в условията на развития капитализъм вече достатъчно определено се очертава насоката на обществения прогрес, и необходими, защото произтичат от обективните интереси на развитието на обществото и на класовата борба.

Следователно капитализмът създава обективните предпоставки за възникване на комунистическото общество. Към най-важните от тях спадат:

1. Развитието и обобществяването на производителните сили, които налагат обществена собственост върху оръдията и средствата за производство. Като експроприира дребните собственици, концентрира производителните сили в ръцете на малцина и развива промишленото производство, капитализмът създава по такъв начин — против желанието на буржоазията — материалните предпоставки за новия обществен строй. И в същото време, като запазва частната собственост, той се оказва главна пречка за по-нататъшното развитие на производителните сили. Противоречията и кризите на капиталистическата икономика правят безспорни тези обстоятелства.

2. Разоряването на дребните стокопроизводители, пролетаризирането на основната маса от населението, засилването на експлоатацията на трудещите се и влошаването на положението на работническата класа са необходими спътници на бурното развитие на производството, което капитализмът носи със себе си. Изходът е един: ликвидиране на обществената система, която поражда подобни противоречия.

3. При капитализма вече самите условия на производството налагат изменението на характера на трудовата дейност, унищожаването на старата система на разделение на труда, превръщането на работника в творчески и инициативен труженик, отстраняването на противопоставянето между умствения и физическия труд. Освобождаването на труда от изопачаващите истинското му съдържание капиталистически отношения, а човека — от игото на експлоатацията, е необходим резултат от развитието на капиталистическия начин на производство. Това обаче може да се постигне само с унищожаването на капитализма.

Следователно на определено равнище на развитието си капитализмът подготвя всички необходими условия

за „градивен процес“ (Маркс) на новото общество, включително и реалната обществена сила, способна да осъществи този процес. Колкото повече последният става осъзнат, толкова повече разсъжденията за него губят характера си на утопично предвиждане.

Паралелно с икономическото развитие на капитализма се развива и движението на онази класа, която е призвана да осъществи комунистическото преустройство на обществото.

Принуден от условията на своя живот да води борба, дълго време пролетариатът не е могъл да осъзнае собствените си класови интереси и тяхната противоположност на интересите на буржоазията. В стремежа си да изменят обществените условия работниците насочват гнева си срещу машините (движението на лутитите), виждайки в тях източника на своите бедствия. Но животът убеждава работниците, че причината не е в машините, а в онова обществено устройство, което използва тези машини не в интерес на обществото, а за обогатяване на работодателите. Борбата против машините се заменя с акции против капиталистите в отделните предприятия. Обаче работниците още не виждат свои класови врагове в лицето на капиталистите, борят се с тях като с лоши хора, а не като с носители на обществени отношения, враждебни на работническата класа. И едва постепенно, с развитието на капитализма, в процеса на класовата борба пролетариатът разпознава своите истински врагове, осъзнава собствените си класови интереси и тяхната противоположност на интересите на господстващата класа.

В XIX в. класовата борба между пролетариата и буржоазията излиза на преден план във всички най-развити европейски страни. През 1831 г. във Франция, в гр. Лион, избухва въстание на работниците. То е жестоко смазано от правителствените войски. През 1834 г. обаче Лион отново става център на въстание. Лионските въстания разкриват революционните възможности на пролетариата, показват, че в капиталистическото общество съществува сила, способна за самостоятелно действие, враждебна на буржоазния строй. Не напразно К. Маркс нарича лионските тъкачи първите в историята войници на социализма.

Англия — страна на класическото развитие на капи-

тализма — страдала повече от другите страни от кризите на свръхпроизводство, които периодично разтърсват икономиката. Борбата на английския пролетариат против буржоазията преминава в „първото широко, действително масово, политически оформено, пролетарско-революционно движение, чартизма...“¹

През XIX в. Германия значително изостава в икономическо и политическо отношение от напредналите европейски страни. Тя се намирала в навечерието на буржоазна революция. Но условията за тази революция се формират по-различно, отколкото в Англия и Франция. Ранните буржоазни революции (в Англия и Франция) се извършват в един момент, когато пролетариатът не бил още развит и не представлявал самостоятелна сила. Под ръководството на буржоазията той взема участие в борбата с феодализма. Към средата на XIX век положението в Германия се изменя, пролетариатът представлявал тук сериозна политическа сила, за която буржоазията не е можела да не държи сметка. През юни 1844 г. в Силезия избухва въстание на тъкачите, насочено срещу местните работодатели. В смазването на въстанието вземат участие големи военни сили, въоръжени дори с артилерия. Въстаналите биват разбити. Въстанието обаче е имало голямо политическо значение, тъй като то показало, че нарастващата работническа класа влиза в открита революционна борба с експлоататорите. К. Маркс дава много висока оценка на тази първа революционна проява на пролетариата в Германия.

Така към 40-те години на XIX в. във всички развити европейски страни работническото движение достига определено развитие и натрупва известен опит. В същото време по-нататъшното развитие на класовата борба на пролетариата налага теоретично осъзнаване на пътищата и средствата за освобождение, на перспективите на революционното движение. Теорията на научния комунизъм възниква като обобщение на опита и като отговор на поставените от живота въпроси.

Както показва историята, работническото движение е обречено на стихийно развитие, ако не се съедини с теорията. По такъв начин самата история поставя задачата за преодоляване на стихийността на работническо-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 302.

то движение, за въоръжаване на пролетарските маси с идеите на научния комунизъм. Опитът от революционната борба (по-специално чартисткото движение) показва, че тази задача и изобщо организираното водене на борбата не могат да се осъществят без революционна партия, въоръжена с научна теория. Но през първата половина на ХІХ в. не е имало такава научна теория. Ученията на социалистите утописти в никакъв случай не можеха да изиграят такава роля.

Какво можеше да намери работническата класа в програмите за обществени преустройства, които предлагаша социалистите утописти? Фаланстери, колонии, безплатен кредит, коопериране, пропагандиране на идеите на социализма — всички тези неща не носеха успех и не можеха да донесат такъв. А първата в историята епоха на класови битки (революцията от 1848—1849 г.) на пролетариата нанесе удар върху всички форми на утопичния, немарксисткия социализъм, като разкри при новите условия реакционността на утопичната идея за класов мир, реакционността на апелването към разума и хуманността на хората, които държаха властта в ръцете си.

Проучвайки от позициите на работническата класа всички предишни теории, като ги съпоставяха с действителния ход на историята, Маркс и Енгелс можаха да извлекат ценното, което се съдържаеше в тях, и да го използват при създаването на теорията на научния комунизъм. Въпросът обаче не се изчерпа с това. Новата теория не беше и не можеше да бъде обикновен сбор от вече известни положения и изводи. Тя представляваше истинска революция в обществената наука.

Социализмът се превърна от утопия в наука благодарение на две забележителни открития, които човечеството дължи на Маркс и Енгелс. Това са материалистическото разбиране на историята и теорията за принадлежната стойност.

Основоположниците на марксизма установиха за пръв път, че основа на обществения процес е материалното производство и че то се развива по закони, които не зависят от волята и съзнанието на хората. Материалистическият подход към историята на човечеството даде възможност на Маркс и Енгелс да я разглеждат като процес на закономерно, постъпателно развитие на об-

шеството. Създавайки учението за общественно-икономическите формации, те показаха, че обществото последователно преминава определени стадии на развитие, най-високият от които е комунизмът. Закономерният характер на този процес означаваше, че преходът към комунистическото общество е историческа неизбежност, единственото средство за реално разрешаване на противоречията, присъщи на капиталистическия начин на производство. Този преход може да бъде осъществен само в резултат на класовата борба, която работническата класа води против буржоазията.

При такъв подход комунистическата теория е не само предвиждане, макар дори и научно, на пътищата на общественото развитие, но и теоретично обосноваване на практическото преустройство на обществото. Комунистите, подчертаваше във връзка с това Маркс, са практически материалисти. Следователно в марксистката теория са неразривно свързани теорията и практиката, научната обективност и пламенната революционност. Това е истинска реалистична теория. Комунистите не само разбират нейната зависимост от практиката на революционната борба, но и вземат такава зависимост за основа на своята теория. Връзката с практиката придава на тази теория действителен критичен характер, тъй като тя не приема съществуващото за единствено възможно, а намира в него условията за преустройството му и силата, способна да осъществи това преустройство. „... Ние не се стремим — пише Маркс — догматично да предугадим бъдещето, а желаем само чрез критика на стария свят да намерим новия свят. Досега философите имаха на масата си разрешението на всички загадки и глупавият непосветен свят трябваше само да си отвори устата, за да паднат в нея печените яребици на абсолютната наука.“¹ Най-после, комунистическата теория задължително включва анализ на въпроса за средствата за изграждане на комунизма. Поради това тя е революционна докрай.

Всички тези изводи бяха резултат от основното преустройство на философията и на първо място от създаването на историческия материализъм. Обаче комунистическата теория не можеше да стане истински научна,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 1, стр. 364.

без икономически да се обоснове неизбежността на победата на комунизма. Създаването на научната политическа икономия и особено на теорията за принадлежната стойност означаваше именно такава обосновка. К. Маркс и Ф. Енгелс разкриха икономическото съдържание на капиталистическия начин на производство, показаха в какво се състои същността на експлоатацията на работническата класа, както и какви преобразования са необходими в икономическата област за освобождаване на пролетариите — а заедно с тях и на всички трудещи се — от игото на капитала. След това революционната борба на пролетариата и комунистическият строй започнаха да се възприемат като неизбежно изискване на законите на икономическото и общественото развитие.

Следователно научният комунизъм възникна и се формира в неразривно единство с другите съставни части на марксизма — диалектическия и историческия материализъм и политическата икономия.

Създаването на научния комунизъм не се изчерпва с определянето на неговите основни теоретически положения. Маркс изрично подчертава, че теорията може да въздействува върху реалните процеси на общественото развитие само след като стане материална сила, т. е. след като овладее масите. Следователно необходимо беше да се намери реалната обществена сила, способна да осъществи революционното преустройство на обществото, и да бъде въоръжена тя с познаването на задачите и перспективите на борбата.

Такава обществена сила е породена от самия капитализъм. Това е пролетариатът.

Пролетариатът е класа на наемните работници, лишени от собственост върху средствата за производство и принудени да продават своята работна сила, за да могат да живеят. Заедно с възникването на пролетариата започва неговата борба против буржоазията, която, развивайки се исторически, става борба против капитализма изобщо, против самото съществуване на частната собственост и експлоатацията. Това е възможно, защото условията за живот на работническата класа са диаметрално противоположни на условията за съществуване на буржоазията. Лишена от собственост, работническата класа не е свързана с нищо със съществуващите отношения. Самото икономическо развитие на капиталисти-

ческото общество превръща пролетариата в последователно революционна класа, призвана да унищожи капитализма, да изгради нови, социалистически производствени отношения.

Всички класи на капиталистическото общество (освен пролетариата и буржоазията) са остатъци от минали формации. Тези класи не се развиват върху основата на капиталистическия строй. Напротив, развитието на капитализма им носи гибел.

С течение на времето буржоазията все повече се превръща в реакционна класа, тъй като поради икономическото си положение тя защитава такива форми на собственост, които спъват по-нататъшното развитие на производителните сили. Напротив, интересите на работническата класа напълно съвпадат с потребностите на развитието на общественото производство и поради това бъдещето принадлежи на пролетариата.

Като се освобождава, унищожавайки капитализма, пролетариатът освобождава същевременно всички трудеши се, цялото общество от всякакви форми на експлоатация и потисничество. В това се състои световноисторическата роля на работническата класа.

Но работническата класа не само е призвана да преустрои из основи обществените отношения, но и от развоя на самата история се подготвя да осъществи историческата си мисия. Самите трудови условия на пролетариата (концентрирането на голям брой работници в предприятията в големите градове) допринасят за растежа на неговата организираност, сплотеност и дисциплинираност. Класовата борба, която се води, също става едно от най-важните средства за революционното възпитание на пролетариата. Към това се прибавя и неговото все по-засилващо се духовно развитие.

За последното обективно съдействува — против волята си — буржоазията, принудена да въвлича пролетариата в политическите движения — отначало против аристокрацията, а след това и против отделните групи на буржоазията, чиито интереси влизат в противоречие с развитието на промишлеността, както и против чуждата буржоазия. Така че буржоазията е принудена да предава на пролетариата елементите на своето собствено образование. Освен това в периоди, когато класовата борба между пролетариата и буржоазията придобива

особено остър характер, известна част от господстващата класа се присъединява към революционната класа. Това е „част от буржоата идеолози, които са се издигнали до теоретическо разбиране на цялото историческо движение.“¹

В развоя на класовата борба се изковава духовното оръжие на работника в борбата за унищожаване на капитализма и създаване на новото, социалистическото общество — научната и революционната идеология на пролетариата. Такава именно идеология е марксизмът в цялата съвкупност от неговите философски, икономически и социално-политически идеи.

Маркс и Енгелс наричаха своята теория „комунизъм“ (от латинската дума *communis* — което значи общ) в противовес на широко разпространения по онова време термин „социализъм“. Социалисти се наричаха най-различни хора, принадлежащи често към противоположни обществени лагери. Освен това с този термин бяха свързани много учения — не само утопични или консервативни, но дори и реакционни. Тъкмо на тези учения Маркс и Енгелс противопоставиха научния комунизъм.

Но Маркс и Енгелс бяха не само създатели на теорията на научния комунизъм. Те бяха и организатори на пролетарската партия, която се стремеше да осъществява на практика идеите на научния комунизъм. Дейността на Маркс и Енгелс по създаването на партията на работническата класа е нагледен пример за единството на теорията на научния комунизъм и на практиката на класовата борба на пролетариата.

През 1845 г. Маркс бил изгонен от Франция заради революционна дейност и се заселва в Брюксел. Тук той основава Комунистически комитет за връзка с френските, германските и английските работници и със социалистическите дружества. Комитетът развивал широка пропагандна дейност, разпространявал сред работниците литографирани позиви. „Германски брюкселски вестник“ пропагандирал възгледите на Маркс и Енгелс.

През август 1846 г. комитетът командирова Енгелс в Париж за пропагандна дейност сред германските емигранти, присъединили се към „Съюза на справедливите“. Този „Съюз“ нямах нито точно оформени възгледи, ни-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 4, стр. 433.

то обща програма за дейност. Тази неопределеност намирала много добър израз в неговия лозунг: „Всички хора са братя“. Някои от членовете на „Съюза“ били отчасти последователи на утописта Вайтлинг, отчасти — привърженици на бланкизма; широко били разпространени и възгледите на „истинските социалисти“, а след това дребнобуржоазните реформистки възгледи на П. Ж. Прудон (1809—1865 г.).

При тези условия била остро необходима критиката срещу погрешните и утопични възгледи, разпространени сред работниците. Още в „Немска идеология“ основоположниците на научния комунизъм остро разкритикуваха наред с другите течения на общественно-политическата мисъл в Германия и „истинския социализъм“. Това бе типично дребнобуржоазно течение в социализма. Неговите представители (К. Грюн, Х. Криге и др.) смятаха за социализъм реализирането на някои общочовешки особености, отричаха класовата борба и пролетарската революция, стремяха се към примиряване на всички противоречия в обществото. Маркс и Енгелс критикуваха и утопизма в теориите на Вайтлинг и Бланки.

Особено важна била борбата с прудонизма. В 1846 г. Прудон написва книгата „Система на икономическите противоречия“ с подзаглавие „Философия на мизерията“ (1847 г.), в която предлага утопичния план за преустройство на капиталистическото общество в социалистическо чрез организиране на производителни дружества и безплатен кредит. На този план Маркс отговаря с книгата „Мизерия на философията“, в която разкрива пълната несъстоятелност и реакционност на дребнобуржоазните утопии на Прудон. Същевременно, изхождайки от икономическия анализ на капиталистическото производство, той доказва неизбежността на победата на комунизма и посочва пътищата и средствата за революционното преустройство на обществото.

През 1847 г. Маркс и Енгелс били поканени да се присъединят към „Съюза на справедливите“, който при тогавашните условия бил не само най-голямата пролетарска организация, но и единствената интернационална асоциация на работническата класа. Маркс и Енгелс обуславят влизането си в тази организация с преминаването на нейните членове на позициите на научния комунизъм, с изменението на програмата на „Съюза“.

През 1847 г. представителят на „Съюза на справедливите“ Мол пристига в Брюксел при Маркс, а след това отива в Париж при Енгелс и му съобщава, че „Съюзът“ възнамерява да свика конгрес в Лондон и да обяви възгледите на Маркс и Енгелс за свое учение.

Конгресът се състоял през лятото на 1847 г. Той става причина за реорганизиране на „Съюза“ върху принципите на демократичния централизъм. Изменя се и названието на организацията: тя започва да се нарича „Съюз на комунистите“. Новият устав на „Съюза“ се присма окончателно на втория конгрес, през декември 1847 г. Участниците в конгреса приемат единодушно идеите на научния комунизъм, провъзгласени от Маркс и Енгелс, и новите организационни принципи. Конгресът възлага на Маркс и Енгелс да изготвят програмата на „Съюза“. Изпълнявайки това решение на конгреса, те написват „Манифест на комунистическата партия“ — първия програмен документ на научния комунизъм.

По такъв начин Маркс и Енгелс създават пролетарска партия, която скъсва с всички утопични възгледи. Те я въоръжават с мощно идейно оръжие — с теорията на научния комунизъм.

Излязъл през 1848 г., „Манифест на комунистическата партия“ е класическо произведение на марксизма. Като излагат подробно основните принципи на новото учение, миогледа на комунистическата партия, Маркс и Енгелс обосновават неизбежността на победата на социализма.

Те доказват, че класовата борба е движещата сила на развитието на експлоататорското общество, че социалните революции са закономерна всеобща форма на прехода от старото общество към новото. Бъдещата пролетарска революция е толкова закономерна, колкото и предшествуващата я буржоазна революция. И както развитието на материалното производство доведе в миналото до залеза на феодализма, така буйното развитие на производителните сили, влезли в непримиримо противоречие с капиталистическите производствени отношения, създава материалната основа на пролетарската, социалистическата революция. Буржоазията създаде и обществената сила, призвана да унищожи капитализма — пролетариата, който през време на революцията трябва да установи политическото си господство. Идеята за

диктатурата на пролетариата е най-важната в „Манифест на комунистическата партия“, макар самият този термин да е употребен от Маркс малко по-късно.

Критикувайки всички страни на живота в капиталистическото общество: отношенията на собственост и разпределение, държавата, семейно-брачните отношения, морала, религията, цялата буржоазна идеология — Маркс и Енгелс противопоставят научния пролетарски комунизъм на всички форми на феодалния, на християнския, буржоазния и дребнобуржоазния социализъм.

Маркс и Енгелс обосноваха теоретически необходимостта от създаване и укрепване на комунистическа партия. Комунистите са последователни борци за делото на работническата класа. Те нямат никакви интереси, които да не съвпадат с коренните интереси на пролетариата. Въоръжени с научна теория, те, борейки се за постигане на най-близките цели на работническата класа, бранят в същото време и бъдещето на движението.

Критикувайки решително сектантско-догматичното разбиране на задачите на партията на комунистите, Маркс и Енгелс подчертават, че е необходимо да се поддържа всяко революционно движение, насочено срещу капитализма, да се води повсеместна борба за обединяване на демократичните организации във всички страни.

„Манифест на комунистическата партия“ завършва с пламенен призив за пролетарска революция и с лозунга „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“, станал девиз на „Съюза на комунистите“, а след това и на цялото международно комунистическо и работническо движение.

Историческото значение на „Манифест на комунистическата партия“ е огромно. „В това произведение — пише Ленин — с гениална яснота и яркост е обрисуван новият мироглед, последователният материализъм, който обхваща и областта на социалния живот, диалектиката като най-всестранно и дълбоко учение за развитието, теорията за класовата борба и за световноисторическата революционна роля на пролетариата, творца на новото, комунистическото общество“.¹

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 21, стр. 36.

2. Практиката на революционната борба на пролетариата и развитието на теорията на научния комунизъм

„Манифест на комунистическата партия“ излиза от печат преди революцията от 1848—1849 г., която разтърсва цяла континентална Европа и дава нов съществен материал за научни марксистки обобщения. Намирайки се през време на революционните събития в Германия, Маркс и Енгелс възглавяват борбата на германския пролетариат в буржоазнодемократическата революция. През 1848—1849 г. те издават в Кьолн „Нов рейнски вестник“, станал боеви орган на революционната демокрация; борят се за единна германска демократична република, остро осъждат предателството на либералната буржоазия и непоследователността на дребната буржоазия, водят борба срещу лявото сектантство (А. Готшалк) и десните (начело със Стефан Борн). След потушаването на революцията Маркс и Енгелс били принудени да емигрират в Англия.

Опитът от революцията през 1848 г. блестящо потвърждава учението на марксизма и става основа за по-нататъшно развитие на идеите на научния комунизъм в такива произведения като „Класовата борба във Франция“ (1850 г.), „Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт“ (1852 г.) от Маркс, „Революцията и контрареволюцията в Германия“ (1851 г.) от Енгелс и др. Особено голямо внимание в тези трудове е отделено на въпросите за класовата борба, революцията, държавата и диктатурата на пролетариата.

Показвайки, че революцията е необходима форма за преход от една общественно-икономическа формация към друга, резултат от историческата дейност на народните маси, Маркс и Енгелс формулират изключително важната идея за „перманентната (т. е. непрекъснатата) революция“. Въпросът е там, че в зависимост от разрешаването на задачите, стоящи пред буржоазната революция, се изострят класовите противоречия между пролетариата и буржоазията; а това именно създава възможност за прерастване на буржоазната революция в социалистическа. Това е най-същественният извод, направен от Маркс и Енгелс в първото „Обръщение на Централния комитет към Съюза на комунистите“, където се казва, че

задачите на комунистите „се заключават в това, да направим революцията непрекъсната дотогава, докато всички повече или по-малко имотни класи бъдат отстранени от господство, докато пролетариатът завоюва държавната власт...“¹

Голяма крачка напред е направена в развитието на учението за държавата, за диктатурата на пролетариата. Още в „Манифест на комунистическата партия“ Маркс и Енгелс пишат, че „първата крачка в работническата революция е превръщането на пролетариата в господстваща класа, извоюването на демокрация“.² Те посочваха и задачите, стоящи пред пролетарската държава в хода на революцията. През 1850 г. в труда „Класовата борба във Франция“ за пръв път се употребява терминът „диктатура на пролетариата“. А в писмото си до Вайдемайер от 5 март 1852 г. Маркс подчертава, че диктатурата на пролетариата е необходим резултат от класовата борба, която е логическа последица от определено равнище на икономическото развитие на обществото. Същевременно тя не е крайна цел на работническата класа, тъй като самата тя е само средство за изграждане на безкласовото общество.

Олитът от революционните битки през 1848 г. показва, че държавният апарат на господстващата класа е главната сила на контрареволуцията. Поради това неотложна задача е неговото разрушаване, неговото унищожаване. Идеята за разрушаване на старата държавна машина, формулирана от Маркс в книгата му „Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт“, е изключително важен принос в теорията на социалистическата революция и диктатурата на пролетариата.

Все още не било ясно с какво трябва да бъде заменен старият държавен апарат, в какви държавни форми ще съществува диктатурата на пролетариата. В това отношение липсвал практически опит.

След смазването на революцията от 1848 г. в Европа възтържествува реакцията. „Съюзът на комунистите“, наброяващ в редиците си не повече от 400 члена, отслабен от полицейските и съдебните преследвания, прекратява съществуването си през 1852 г. Обаче революци-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, т. 7, стр. 261.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, т. 4, стр. 445.

онните принципи на „Манифест на комунистическата партия“ продължават да живеят сред прогресивните работници.

От началото на 60-те години на XIX в. отново се очертава подем на работническото движение, който обективно наложил заздравяването на международните връзки на пролетариата, организационното сплотяване и политическото възпитание на работническите маси. По такъв начин възниква задачата да бъдат обединени разпръснатите потоци на работническото движение в различни страни и да се насочат те в общото русло на пролетарската борба, да бъде създадена единна международна организация на работническата класа. Тазі именно задача изпълнява Международната работническа асоциация — първата масова международна революционна организация на работническата класа, възникнала през 1864 г.

Международната работническа асоциация влиза в историята под името I Интернационал. Неговите създатели и ръководители бяха Маркс и Енгелс. Отбелязвайки необходимостта от създаване на международна организация на пролетариата, те посочват, че през онзи исторически период, когато пролетариатът не беше още достатъчно развит, неговата борба против буржоазията неизбежно има сектантски характер. Със засилването на активността и нарастването на съзнателността на работническата класа се засилва нейният стремеж към масови обединявания, към укрепване на международните връзки, а предишните форми на организираност започват да ѝ пречат, превръщайки се всъщност в реакционни. Социалистическото сектантство и истинското работническо движение, подчертава Маркс, винаги се намират в обратно отношение едно към друго. Задачата на I Интернационал бе именно да съдействува за създаването на масова пролетарска партия, да помогне за прекола от дребнобуржоазните утопии към пролетарския социализъм, да възпитава пролетарските маси в духа на марксистката революционна теория. Първи интернационал беше боева организация на пролетариата, обединяваща работниците в тяхната обща борба против буржоазията; той откри нова епоха в работническото движение.

Основните програмни документи на Интернационала — Учредителният манифест и Уставът — са написани

от Маркс. В тях се подчертава, че освобождението на работническата класа трябва да бъде дело на самата работническа класа и че нейната основна задача е завладяването на политическата власт | изграждането на социализма. Първи интернационал развива широка дейност. Негови секции е имало в Англия и в САЩ, във Франция и в Германия, в Австралия и в Швейцария, в Италия и Испания, в Белгия и в Холандия; през 1870 г. се създава и руска секция. Към 1869 г. Интернационалът обединява пролетарските организации в 11 страни в Европа и Америка. Той подпомага борбата на английския пролетариат за общо изборително право, стачното движение на френските, германските и швейцарските работници, отзовава се на най-важните международни събития, като укрепва международната солидарност на пролетариата. Създаването на I Интернационал и ръководенето му е венец на практическата дейност на К. Маркс. „В резултат на дейността на I Интернационал международното работническо движение се оформи като мощен фактор на общественото развитие.“¹

Практическата дейност в работническото движение спомага за по-нататъшното развитие на научния комунизъм. Изключително значение в икономическото обосноваване на неизбежността на победата на комунизма изиграва главният труд на Маркс — „Капиталът“ (първият том излиза през 1867 г.). Нито една обществена теория дотогава не е имала такава солидна научна обосновка.

Открил законите на възникването и развитието на капитализма, Маркс доказва, че обективното протичане на обществения прогрес неизбежно води до създаване на комунистическа обществено-икономическа формация. Основната тенденция на развитието на капиталистическото производство е все по-засилващото се уедряване и обобществяване на производството. Концентрацията и централизацията на капитала обективно подготвя не само производствената база на новото общество, но и прави възможно единното, планомерно ръководене на производителните сили в интерес на цялото общество. На това пречи само частната собственост върху оръдията и

¹ „Стогодишнината от основаването на Първия интернационал, 1864—1964“ (Тезиси), стр. 16.

средствата за производство, пораждаща неизбежно кризи и анархия в производството, мизерия на трудещите се и масова безработица.

Анализът на капиталистическото общество показва, че пролетарската революция е неизбежна, че тя не е плод на утопични мечти и на коварни намерения на „злонамерените“ комунисти, а необходим резултат от икономическото развитие на самото капиталистическо общество. Развитието на капитализма създава обективната икономическа основа на революцията — конфликта между производителните сили и производствените отношения в буржоазното общество.

Същевременно концентрацията на капитала води до обединяване на работническата класа, тласка последната към революционни акции срещу съществуващите отношения. В „Капиталът“ Маркс доказва, че преустройвайки революционно обществото, работническата класа променя по такъв начин целия характер на общественото производство, което от своя страна премахва всички форми на експлоатацията. С други думи, работническата класа освобождава не само себе си, но и цялото общество от всякакъв вид експлоатация.

Анализът на икономическите закони за развитието на обществото дава възможност на Маркс да предвиди научно основните черти на комунистическата формация. Нейното възникване е свързано преди всичко с изменението на характера на общественото производство, с унищожаването на частната собственост и на експлоатацията. В резултат на това трудът на производителите ще се превърне в процес на свободна творческа дейност. При комунизма се изменя не само характерът на производството, но и характерът на всички обществени отношения, ликвидират се класовите антагонизми, напълно се задоволяват потребностите на личността. Именно поради това човек получава възможност за всестранно и хармонично развитие.

По време на създаването на I Интернационал работническото движение не е било напълно освободено от влиянието на утопичните и дребнобуржоазните учения, враждебни на марксизма. Борбата с тези учения е била необходимо условие за подготовката на пролетариата за бъдещите класови битки.

През 60-те години както преди голяма опасност пред-

ставявал прудонизмът. Според Прудон до справедлив обществен строй може да се стигне без революционни, класови битки. За тази цел е достатъчно да се „конституира“ нова, „равна за всички“ собственост, да се укрепят дребните индивидуални стопанства, където всеки работник стокопроизводител е сам господар на себе си, и да се създаде разменна, или „народна“, банка с безлихвен кредит. В планираното от Прудон общество, отбелязва Енгелс, всеки самостоятелно изготвя продукта, годен за незабавно потребление и за размяна на пазара; ако при това напълно се покрива стойността на продукта на труда във формата на друг продукт, ще бъде постигната „вечна справедливост“ и на земята ще бъде създаден най-добрият от световите. Такава позиция водела към опитите да се примири пролетариатът с буржоазията, да се установи съюз на труда и капитала, да се увековечи частната собственост. Прудонистите отрицателно се отнасяли към обществената собственост върху средствата за производство.

Прудонистите се отказват от политическата борба, смятайки я за вредна заблуда. Те се опълчват против правото на работниците да създават каквито и да било организации. Отричайки необходимостта от държавата, Прудон смятал, че пролетариатът не трябва да се стреми да завземе властта, не трябва да установява своя диктатура и да изгражда своя собствена работническа държава.

Реакционните възгледи на Прудон, родоначалник на анархизма, причинявали големи щети на пролетарското движение. Поради това Маркс и Енгелс водели непримирима борба с прудонизма, доказвали безпочвеността и утопичността на неговите възгледи. С практическия опит от революционната борба Парижката комуна показва несъстоятелността на прудонизма и нанася последния удар на това дребнобуржоазно учение. След Комуната прудонизмът почти напълно загубва влиянието си не само сред френските работници, но и в другите страни.

Не по-малко вредни били възгледите на бакунистите. Бакунин (1814—1876 г.), един от основоположниците на анархизма, искал незабавно премахване на всякаква държава, на политическата организация, смятайки, че тя винаги води до унищожаване на свободата. Той не

признавал диктатурата на пролетариата, проповядвал идеята за „общонароден бунт“ и на „свободно“ организиране на работниците. Разрушаване на държавата и създаване на свободни трудови общини, абсолютно автономни, независими и самостоятелни, разпадане на обществената организация на изолирани низови единици, пълно отказване от какъвто и да било авторитет — сто обществения идеал на Бакунин. Поради това бакунистите отричали необходимостта от политическа партия на пролетариата, отричали значението на подготовката на работническата класа за революция, проповядвали сепаратизъм. За бакунизма е характерен категорично изразеният волунтаризъм и субективистки подход към въпросите на социалното преустройство. В I Интернационал бакунистите се занимавали с разколническа дейност, създавали вътре в него своя нелегална организация и ожесточено се борели против Маркс.

Маркс и Енгелс повеждат решителна борба против бакунизма. Те посочват, че в борбата на работническата класа против експлоататорите най-важното оръжие е организацията. Само като постигне единство, само след като създаде своя организация, пролетариатът ще може да стане вожд на всички трудещи се в революционната борба за събаряне на капитализма. Пролетариатът може да стигне до политическо господство чрез революция. А това означава, че той постоянно трябва да се готви за активни политически действия.

Засилването на революционното движение и опитът на Парижката комуна показват пълната теоретическа несъстоятелност и реакционност на бакунизма. Лондонската конференция (1871 г.) на Интернационала подкрепя становището за необходимостта от политическа дейност на работническата класа и за борба за диктатура на пролетариата; тя се изказва решително против онези, които призовавали за въздържане от политиката, поставя задачата да се създават революционни партии на работническата класа във всички страни. На Хагския конгрес (1872 г.) Бакунин бил изключен от Интернационала.

Маркс и Енгелс сурово критикуват възгледите на Бланки. Бланкистите признавали необходимостта от революционна борба и завземане на властта, смятайки, че социализмът е неделим от политическите действия. Те

били убедени привърженици на комунизма. Обаче, признавайки необходимостта от революция и завземане на политическата власт, бланкистите не разбирали решаващата роля на народните маси / революцията, ръководната роля на работническата класа и на нейната партия в борбата за диктатура на пролетариата. Стремейки се да създадат конспиративна, заговорническа организация за въоръжено въстание, за завземане на властта и установяване диктатура на шепа водачи, бланкистите омаловажавали ролята на работническата класа в революцията и фактически я обричали на бездействие.

Маркс и Енгелс отхвърлят бланкистката, заговорническа тактика, подчертавайки, че победоносната революция може да бъде извършена само от народните маси, възглавявани от работническата класа, че никакви практически стъпки за преустройство на обществения живот на социалистически начала не са възможни без диктатурата на пролетариата.

В резултат на борбата на Маркс и Енгелс и на възглавявания от тях I Интернационал с враждебните на научния комунизъм теории влиянието на утопичните и дребнобуржоазните идеи върху работническата класа било значително подкопано. „Обединявайки работническото движение в различните страни — пише В. И. Ленин, — стараяйки се да насочи в руслото на съвместната дейност различните форми на непролетарския, домарксов социализъм (Мацини, Прудон, Бакунин, английския либерален трейдюнионизъм ласалианските колебания надясно в Германия и пр.), борейки се против теориите на всички тия секти и школи, Маркс изкова единната тактика на пролетарската борба на работническата класа в различните страни“.¹

Както винаги, най-добрият съдия в спора на различните теории става историята, животът.

На 18 март 1871 г. парижкият пролетариат въстава и завзема властта. Парижката комуна се задържа само 72 дни, а след това е удавена в кръвта на трудещите се, но нейното значение в историята на международното комунистическо и работническо движение, в развитието на идеите на научния комунизъм е огромно. Това е първата в историята диктатура на пролетариата.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 21, стр. 37.

Революцията била сериозно изпитание за всички политически течения. Тя развенчава всички форми на домарксовия социализъм и помага за укрепването на единствено научната, марксистката теория, чиято безспорност е потвърдена от революционната практика на парижките трудещи се маси. Обобщаването на опита от Парижката комуна дава възможност на Маркс да развие в книгата си „Гражданската война във Франция“ (1871 г.) по-нататък теорията на научния комунизъм.

Парижката комуна е първата революция, в която работническата класа е била главната движеща сила и хегемон. След революционните битки през 1871 г. става ясно, че единствената класа, способна да прояви революционна инициатива, да изпълнява ролята на ръководител на всички народни маси, е пролетариатът. Именно работниците са истинските инициатори и творци на всички мероприятия на Комуната, само те успяват да установят власт, способна да защити правата на трудещите се срещу експлоататорите и да бъде инструмент за социалното преустройство на обществото. В тази връзка диктатурата на пролетариата изпъква като исторически неизбежно явление, което отбелязва гибелта на капитализма.

Дори грешките на Комуната не минават безследно за борбата на работническата класа. Комунарите не съумяват да създадат достатъчно здрави връзки със селяните, което значително отслабва революционните възможности на пролетариата. Анализирайки опита от революцията, Маркс и Енгелс подчертават за лишен път историческата необходимост от здрав съюз на работническата класа със селяните.

Те решително се обявяват против подценяването на ролята на масите в революцията и в развитието на обществото изобщо, против проявите на култ към личността и анархистки индивидуализъм, против откъсването от масите и против сектантството.

Опитът на Парижката комуна става основа за развитието на учението за политическата партия и за нейната роля в борбата на работническата класа за освобождението си. За да победи социалистическата революция, за да бъде създадена и укрепена диктатурата, пролетариатът трябва да има своя собствена партия. Липсата на такава партия във Франция е една от

главните причини за поражението на Комуната. Поради това една от първите стъпки на революционното движение във всяка страна трябва да бъде организирането на самостоятелна и сплотена работническа партия.

Практически Парижката комуна пристъпва за пръв път към разрушаване на буржоазната държавна машина. Именно този опит дава възможност да се отговори на въпроса, с какво трябва да се замени старата държава, в каква форма може да съществува диктатурата на пролетариата. Изучавайки опита на парижките комунари, Маркс открива най-целесъобразната, много гъвкавата и несложна политическа организация, с която би могло да се замени разрушената държавна машина. Парижката комуна, държавата от нов тип, по новому демократична и по новому диктаторска, според думите на Маркс, не беше вече държава в предишния смисъл на тази дума. Тя криеше в себе си възможността за своето отмиране, но именно такава държава е необходима на пролетариата. Маркс придава голямо значение на обстоятелството, че Комуната е била не парламентарна, а трудова корпорация, едновременно и законодателстваща, и изпълняваща законите. Характерна за нея е широката и последователна демокрация. Комуната въвежда пълна изборност на всички чиновници и на всички длъжностни лица чрез всеобщо избирателно право, правото за отзоваване на депутатите, постоянен контрол върху тяхната дейност и отчетност пред избирателите. Особеност на Комуната като политическа форма на диктатурата на пролетариата е близостта до трудещите се, здравите връзки с тях. Тя привлича масите към практическо участие в управлението на държавата, учи ги да управляват. Благодарение на това Комуната е притежавала онази жизнеспособност, която ѝ дава възможност да осъществява своите мероприятия при най-сложни условия на въоръжената борба.

Обобщавайки революционния опит на Комуната, Маркс и Енгелс убедително доказват, че диктатурата на пролетариата е единственото средство, с което пролетариатът може да смаже съпротивата на своите класови врагове и да извърши стопанска революция, необходима за прехода от капитализма към социализма.

„Работническият Париж с неговата Комуна — пише Маркс — ще бъде вечно чествуван като славен предвестник на новото общество. Неговите мъченици навек са влезли във великото сърце на работническата класа. Неговите палачи историята още сега е приковала на онзи позорен стълб, от който ще бъдат безсилни да ги освободят всички молитви на техните полове.“¹

След поражението на Парижката комуна настъпва период на политическа реакция. Зашищаваният Комуна и пропагандиращ нейния опит Интернационал се преследва от буржоазните правителства във всички страни. Отслабен от вътрешната борба и от преследванията, той прекратява фактически своята дейност още към 1873 г., макар официално да се разтуря през 1876 г. Съществуващите форми на политическа организация на пролетариата се оказват неподходящи при новите исторически условия, когато капитализмът навлиза в периода на сравнително мирно развитие. Задачата за непосредствена борба за власт не стои на дневен ред. Необходимо е било да се съберат и сплотят революционните сили, да се подготви пролетариатът за борба в рамките на съществуващите буржоазни отношения. Това не е могло да се постигне без създаването на национални пролетарски партии.

В тази обстановка (вече след смъртта на Маркс) през 1889 г. възниква новата международна организация на работническата класа — II Интернационал, който обединява социалистическите партии на отделните страни и признава марксисткото учение за единствена своя идеология. Задачата на II Интернационал е: по-нататъшно сплотяване на пролетариата в различните страни, укрепване на международната солидарност на работниците, организиране на взаимна помощ в борбата с капитализма и по-широко разпространяване на идеите на научния комунизъм. През периода на съществуването на II Интернационал завършва процесът на формиране на социалистически и работнически партии във всички европейски страни, укрепва и възмъжава работническото движение.

През това време пред теоретиците на работническа-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 17, стр. 365.

та класа възникват нови задачи. Работата е там, че с развитието на капитализма, приближаващ се към своя най-висок стадий — империализма, и все по-разширяващото се влияние на марксизма проличава стремежът на буржоазните и дребнобуржоазните елементи, повлечени от потока на социалдемократическото движение, да изопачат и извратят марксистката идеология. Сега, както отбелязва В. И. Ленин, марксизмът е трябвало да се бори с враждебните течения вътре в самия него. Едновременно с това Маркс и Енгелс продължават да развиват своята теория.

Изключителна роля изиграва трудът на Маркс „Критика на Готската програма“ (1875 г.). В нея се отделя специално внимание на разобличаването на ласалианството, което оказва голямо влияние върху Германската социалдемократическа партия. Маркс противопоставя своето учение за диктатурата на пролетариата на ласалианските възгледи. Той прави извънредно важния извод, че за революционното превръщане на капиталистическото общество в комунистическо е необходим цял исторически период на борба на формиращото се ново общество с отживелите времето си сили на старото, период на огромна работа за създаване икономическите основи на новото общество и че в политическо отношение този период не може да бъде нищо друго, освен революционната диктатура на пролетариата.

Маркс доказва, че в своето развитие комунистическото общество преминава две фази, отличаващи се една от друга по равнището на икономическата зрелост и в зависимост от нея по формата на обществената организация. Той прави задълбочен анализ на връзката между развитието на комунизма и отмирането на държавата.

Голямо значение за развитието на теорията на научния комунизъм имала книгата на Енгелс „Анти-Дюринг“ (1878 г.). В тази необикновено съдържателна и поучителна, според определението на Ленин, книга Енгелс разобличава вулгарния материализъм, идеализма и дребнобуржоазния социализъм на Дюринг, възприет от опортюнистите като последна дума на теоретичната мисъл.

Отначало възгледите на Дюринг не оказват влия-

ние върху работническото движение и Маркс и Енгелс не придават особено значение на писанията на „реформатора на социализма“. Но скоро някои представители на германската социалдемократия: Бернщайн, Браке и особено Мост — започват да защитават неговите теории. Става ясно, че учението на Дюринг може да навреди на работническото движение. Необходимо било да се развенчае теоретически тази разновидност на дребнобуржоазната идеология.

Дюринг смятал, че неговата система трябва да направи коренен преврат във философията, политическата икономия и социализма. Той отхвърля всички предишни теории като погрешни и злобно напада марксисткото учение. В действителност неговата „всепроникваща“ система е смесица от различни антинаучни теории. На всичко отгоре Дюринг съвсем не се стремил към коренно преустройство на капиталистическия строй. Неговият „социализъм“ е не само утопичен, но и изцяло реакционен, тъй като се свежда само до опитите да бъдат премахнати отделни отрицателни страни на капиталистическото общество.

Критикувайки Дюринг, в своята книга Енгелс дава стройно изложение на трите съставни части на марксизма: диалектическия и историческия материализъм, политическата икономия и научния социализъм; той един вид систематизира основните положения на марксизма и обобщава многогодишните, направени заедно с Маркс, научни изследвания в областта на комунистическия мироглед.

В отдела „Социализъм“ Енгелс посочва неизбежността на гибелта на капитализма и на победата на социализма, разкрива изменението на характера на труда при социализма, развива последователно марксисткото учение за държавата, за морала и семейството, разглежда пътищата за преодоляване на противоположността между града и селото, между умствения и физическия труд и други въпроси.

Голяма роля в развитието на идеите на научния комунизъм изиграват такива произведения на Енгелс като „Произход на семейството, частната собственост и държавата“ (1884 г.) и „Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия“ (1886 г.).

Развитието на работническото движение и растежът

на социалистическите партии издигат плеяда забележителни революционни дейци и ръководители на международното работническо движение. Като ученици на Маркс и Енгелс, те изиграват огромна роля в пропагандирането и разпространяването на идеите на научения комунизъм, в укрепването на връзката на революционната теория с класовата борба, в обогатяването на марксизма и прилагането на неговите принципи при анализ на различните страни на обществения живот.

Изтъкнат марксист е Г. В. Плеханов (1856—1918 г.). Започнал революционната си дейност като народник, Плеханов скоро преминава на позициите на марксизма и води активна борба за разпространяването на това учение в Русия. Ръководената от него група „Освобождение на труда“ (1883 г.) става първата марксистка група в Русия. Тя изиграва огромна роля в пропагандирането на марксизма. На руски език се преждат много произведения на Маркс и Енгелс. Трудовете на самия Плеханов по въпросите на марксизма и развитието на руската революционна мисъл спомагат за разгромяването на народничеството и икономизма. Г. В. Плеханов участва в създаването на II Интернационал и е един от неговите ръководители. При многогодишната си революционна дейност той води решителна борба против опитите за ревизия на основите на учението на Маркс от страна на Бернщайн и на другите ревизионисти. С пълно право Плеханов може да бъде наречен един от най-блестящите представители на руската и на международната социалдемократия. В. И. Ленин е ценял високо Плеханов, подчертавайки, че не е възможно човек да стане съзнателен комунист-марксист без дълбокото изучаване на неговите произведения. Обаче Плеханов не можал да остане докрай на позициите на революционния марксизъм и известно време след Втория конгрес на РСДРП започва да клони към меншевизма, да се бори против Ленин и постепенно да се свлича на опортюнистически позиции.

Голям деец на световното работническо движение е А. Бебел (1840—1913 г.). Заедно с В. Либкнехт той основа Германската социалдемократическа партия и е неин ръководител. Той е бил талантлив политически деец, защитаващ искрено и последователно интересите

на работническата класа и бранещ марксистките възгледи. Бебел пламенно защитава Парижката комуна, като издига лозунга „Мир на колибите, война на двorcите“. Неговата книга „Жената и социализмът“ (1879 г.) изиграва голяма роля в пропагандирането и защитата на научния комунизъм.

Обаче Бебел допуска сериозни грешки по теоретическите и програмните въпроси. В 1875 г. на Готския конгрес се образува единната Германска социалдемократическа партия. Конгресът приема програмата, изготвена от А. Бебел и В. Либкнехт. Тази програма имала еkleктически характер и съдържала редица немарксистки положения, тя откривала широки възможности за опортюнизма и можела да заведе в задънена улица революционното движение. Поради това Маркс и Енгелс решително я разкритиковали.

Бебел проявява огромни организаторски способности при създаването на здрава нелегална партийна организация, след като въз основа на изключителния закон против социалистите (1878—1890 г.) бива забранена дейността на социалдемократическата партия. Той е трябвало да води упоритата борба с привържениците на превръщането на социалдемократията в мирна партия на социалните реформи. Обаче Бебел не успява да се справи с тази съглашателска насока и от началото на 90-те години сам се отказва от революционните методи на борба, противопоставя им методите на мирната пропаганда и се сближава с позицията на К. Кауцки, който отричал необходимостта от революционна борба на работническата класа за освобождение от капиталистическата експлоатация.

Верен защитник и пропагандатор на идеите на Маркс и Енгелс е Ф. Меринг (1846—1919 г.). Той активно участва в дейността на германската социалдемократия, прави много за разпространяване идеите на марксизма и води непримирима борба с опортюнистичното, реформистко течение, възглавявано от Бернщайн, Фолмар и Шмид. Меринг е един от малцината германски социалдемократи, които се опълчват против шовинистичната политика на своята партия по въпроса за войната и правилно оценяват историческото значение на Октомврийската революция. Голяма е ролята на Меринг като публицист и историк, завещал богат

материал по историята на германската социалдемокрация и книга за К. Маркс и Ф. Енгелс.

Един от най-талантливите и дълбоки, според израза на Ленин, разпространители на идеите на марксизма е френският социалист П. Лафарг (1842—1911 г.). Известно време Лафарг споделя възгледите на Прудон, но запознал се с марксизма, става последователен пропагандатор на това революционно учение. Той написва редица интересни трудове, главно по въпросите на историческия материализъм, в които пламенно защитава марксистката теория срещу опитите на германските и френските опортюнисти и ревизионисти да я изопачат, решително се бори прогив бакунистите. Лафарг бил активен деец на работническото движение, секретар на испанската секция на I Интернационал; през периода на Парижката комуна бил преследван заради дейността му.

Когато във Франция се образува работническата партия, Лафарг бива избран за член на нейния Централен комитет и води решителна борба против опортюнистичната насока в нея. Лафарг взема активно участие и в дейността на II Интернационал.

Големи са заслугите в разпространяването на марксизма в Италия на А. Лабриола (1843—1904 г.). Професор в Римския университет, скъсал с либерализма и преминал на страната на пролетариата, той последователно се бори против опортюнизма в защита на научния социализъм. В произведенията си Лабриола отделя много внимание на проблемите на историческия материализъм, убедително показвайки правотата на марксисткото обяснение на закономерностите на обществения живот.

Теоретик и организатор на българското работническо движение, активен пропагандатор на марксистките възгледи е Д. И. Благоев (1856—1924 г.). Той започва революционната си дейност в Петербург, където създава марксистка група, разпространяваща сред работниците революционните възгледи. През 1885 г. Благоев бива арестуван заради дейността му и екстерниран в България. Тук той развива дейност за създаване на българска работническа партия. В борбата с дребнобуржоазния опортюнизъм и анархизма Благоев защитава идеите на революционния марксизъм, като

се стреми да ги положи в основата на дейността на партията. След разцеплението на социалдемократическата партия той възглавява привържениците на марксисткото учение и е един от организаторите на Българската комунистическа партия. Голяма заслуга на Благоев в теоретичната област е умелото прилагане на принципите на научния комунизъм към анализа на конкретните явления в живота на България (например неговата книга „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“ (1891 г.).

Непоколебими борци за делото на работническата класа и за победата на социализма са В. Либкнехт, Ж. Гед и други революционери, които допринасят за разпространяването и пропагандирането на научния комунизъм.

(3) Ленинският етап в развитието на научния комунизъм

Ленинизмът е марксизъм в епохата на империализма и на пролетарските революции, в епохата на прехода от капитализма към социализма, в епохата на изграждането на комунизма. В новите исторически условия В. И. Ленин обогати марксисткото учение изобщо и по-специално теорията на научния комунизъм с нови изводи и положения.

Ленин живя и работи в условия, когато започна епохата на победоносните пролетарски революции, когато работническата класа за пръв път в света пристъпи практически към изграждането на комунистическото общество. От една страна, това обуслови възможността да се обобщи и анализира извънредно богатият опит, да се използва той за обогатяване теорията на научния комунизъм. Ленин беше дълбоко чужд на фантазърството, обявяваше се решително против съчинителството на утопични проекти и планове. Само всестраният и богат опит на масите, създаващи всичко истински ново в обществения живот, може да бъде основа за теоретични изводи. Именно поради това идеите, развити от Ленин, така актуални днес, са важно методологично средство за анализ на съвременните процеси на общественото развитие. От друга страна, особеностите на революционното раз-

витие в края на XIX и началото на XX в. определиха и характера на проблематиката, която стоеше в центъра на вниманието на Ленин като теоретик. Не абстрактните потребности на развитието на „чистата“ теория, а актуалните пужди на живота бяха източник на всички негови идеи. В центъра на вниманието на Ленин стояха въпросите на теорията за социалистическата революция и диктатурата на пролетариата, закономерностите, формите и начините за изграждането на социализма, пътищата за развитие на революционната инициатива на масите, въпросите на стратегията и тактиката на комунистическата партия в борбата за власт и в процеса на преустройството на обществените отношения.

Развивайки учението на К. Маркс и Ф. Енгелс за неизбежността на гибелта на капитализма, В. И. Ленин доказва, че капитализмът е навлязъл в най-висшия и последен стадий на своето развитие — империализма. В книгата си „Империализмът като най-висок стадий на капитализма“ (1916 г.) той прави изчерпателен икономически и социално-политически анализ на новата епоха на общественото развитие. Империализмът установява господството на монополите и на финансовата олигархия, завършва окончателно политическата подялба на света, изостря максимално противоречията между капиталистическите държави и колониалните и полуколониалните страни, между отделните монополи и групировки на империалистическите държави, борбата за пазари на пласмент, за източници на суровини и сръхпечалби, довежда до империалистически войни, които разрушават огромни материални ценности и причиняват безброй бедствия на трудещите се. И при мирновременни условия трудещата се маса се лишава от необходимите условия за съществуване, възниква хроническа безработица. Във връзка с това до крайност се разкриват противоречията между труда и капитала, засилва се борбата на работническата класа против буржоазията. Към това се прибавя засилването на политическата и идеологическата реакция, господството на откритите форми на диктатурата на монополистичния капитал.

Всичко това именно даде възможност на В. И. Ленин да направи следния извод: „Империализмът е особен исторически стадий на капитализма. Тази особе-

ност е трояка: империализмът е (1) — монополистичен капитализъм; (2) — паразитен или загниващ капитализъм; (3) — умиращ капитализъм¹. Гигантското обобществяване на производството, като се запазва частната собственост, и рязкото изостряне на всички противоречия, присъщи на капиталистическата обществено-икономическа формация, създават не само всички необходими материални предпоставки на социализма, но и неизбежно водят до социалистическа революция. Иначе е невъзможно да бъдат разрешени многобройните противоречия, в които се е уплел капитализмът. Поради това именно Ленин прави извода, че империализмът е навечерие на социалистическата революция.

Целият период на най-новата история потвърди правилността на направените от В. И. Ленин изводи. Победата на социалистическите революции в редица страни, образуването на световната социалистическа система, разпадането на колониалната система на империализма и развитието на освободилите се страни по некапиталистически път дадоха възможност да се направи изводът, записан в програмата на КПСС: *„Световната капиталистическа система като цяло е узряла за социална революция на пролетариата“*².

Въпросите на теорията на пролетарската революция заеха голямо място в трудовете на В. И. Ленин, задълбочено бяха развити по-нататък. Особено голямо значение имаше изводът на В. И. Ленин за възможността социалистическата революция да победи първоначално в една страна.

Този извод се опираше на открития от Ленин закон за неравномерността в икономическото и политическото развитие на капиталистическите страни при условията на империализма, който засяга всички сфери на развитието на буржоазното общество и се проявява в такива факти като колебанията в темповете на увеличаване на промишлената продукция, измененията на относителния дял на икономиката на отделните страни в световното производство и в световната търговия, неравномерното развитие на различните отрасли на промишлеността и селското стопанство. Всичко това води

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 23, стр. 107.

² „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 446.

до съществени и скокообразни изменения в съотношението на силите на световната арена, до остри противоречия и конфликти между империалистическите държави, което на свой ред облекчава победата на социалистическата революция. Освен това налице е неравномерност в политическото развитие на отделните страни, неедновременност за назряването на обективните условия за революция. Но това означава, че в епохата на империализма пролетариатът може да вземе властта и да пристъпи към изграждането на социализма не задължително в страните с развит капитализъм. Революционният взрив може да се извърши в някое слабо звено от системата на империализма, където неговите противоречия са най-силни.

Изхождайки от тези факти, В. И. Ленин стига до извода, че е невъзможно пролетарската революция да победи едновременно в целия свят. В книгата си „Военната програма на пролетарската революция“ той пише: „... Социализмът не може да победи едновременно във всички страни. Той ще победи най-напред в една или няколко страни, а другите в течение на известно време ще останат буржоазни или добуржоазни.“¹

В. И. Ленин отделя голямо внимание на въпроса за обективните и субективните фактори на революцията. Интересът към тази страна на въпроса е напълно обясним при условията, когато пролетарската революция беше станала непосредствена цел на работническата класа. Анализът на революционния процес и на тенденциите на общественото развитие довежда Ленин до извода, че революцията е невъзможна без общонационална (засягаща и експлоатираните, и експлоататорите) криза. Той пише: „... За революцията не е достатъчно експлоатираните и потиснати маси да са осъзнали невъзможността да живеят по старому и да поискат изменение; за революцията е необходимо експлоататорите да не могат да живеят и да управляват по старому. Само тогава, когато „низините“ не искат старото и когато „върховете“ не могат по старому, само тогава революцията може да победи.“²

Следователно само при наличността на обективни

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 23, стр. 77.

² В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 72.

предпоставки може да се извърши революция. Това, разбира се, не значи, че събарянето на старото става от само себе си. За развитието на революцията и за нейната победа е необходима огромна енергия на народните маси, възглавявани от пролетариата, необходимо е ръководство от страна на една политически зряла и идейно въоръжена партия. Партията на Ленин постоянно се ръководеше от тези теоретични положения в своята дейност за сплотяване силите на работническата класа и за подготовка на пролетарската революция.

Пролетарската революция е социална принуда, осъществявана от експлоатираните спрямо експлоататорите. В процеса на революцията се ликвидира политическата власт на буржоазията и се установява властта на трудещите се маси — диктатурата на пролетариата. Главният въпрос на „всяка революция е въпросът за държавната власт. В ръцете на коя класа е властта — това решава всичко“¹ — пише В. И. Ленин в статията „Един от основните въпроси на революцията“.

В каквата и форма да протича, революцията има общи закономерности, задължителни за всички страни. В. И. Ленин отбелязва, че Октомврийската революция разкри историческата неизбежност на повторението в международен мащаб на онова, което стана у нас. „... Ще трябва да признаем — пише той, — че някои основни черти на нашата революция имат такова значение“.² Такива закономерности са: ликвидирането на политическото господство на буржоазията, революционното преминаване на властта в ръцете на пролетариата, диктатурата на пролетариата; ликвидирането на частната собственост върху оръдията и средствата за производство; съюзът на работническата класа с широките трудещи се маси от града и селото при ръководната роля на пролетариата; наличието на авангард на работническата класа в лицето на нейната революционна марксистка партия; социалистическото преустройство и установяването на планова система на водене на стопанството; ликвидирането на националното потисничество и на неравенството и т. н.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 386.

² В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 5.

Обаче въпреки задължителността на общите закономерности социалистическата революция и социалистическите преустройства имат свои специфични черти във всяка отделна страна. В. И. Ленин подчертава: „Всички нации ще дойдат до социализма... Но всички ще дойдат не съвсем еднакво, всяка ще внесе своеобразие в една или друга форма на демокрацията, в една или друга разновидност на диктатурата на пролетариата...“¹ Така например преходът от капитализма към социализма ще създаде изобилие от форми на политическата власт на пролетариата, но тяхната същност ще бъде неизбежно една — диктатура на пролетариата. Промислеността може да бъде национализирана както чрез конфискуване, така и чрез частично изкупуване на оръдията и средствата за производство от буржоазията.

Особено важен е изводът за многообразието на формите на самата революция. Още К. Маркс и Ф. Енгелс предвиждаха възможността за мирно преминаване на властта в ръцете на работническата класа. В. И. Ленин подчертава, че такъв изход на революцията отговаря най-вече на интересите и на самата работническа класа, и на всички трудещи се. „Работническата класа би предпочела, естествено, да вземе *по мирен начин* властта в свои ръце...“² Но ако буржоазията през време на борбата грабне оръжие, за да смаже революцията, и пролетариатът ще бъде принуден да тръгне по пътя на въоръжената борба. Не работническата класа, а буржоазията първа открива огън и насочва хода на революцията по немирнен път. Докато съществува капитализъм, при известни исторически условия се запазва необходимостта от въоръжено въстание, от въоръжен отпор срещу вътрешната и външната контра-революция.

Изключително важен е приносът на Ленин в марксисткото учение за държавата и революцията, в теорията на диктатурата на пролетариата. Ленин не само защити основните положения на Маркс и Енгелс по тези въпроси, но и ги обогати, разкри изчерпателно съдържанието, основните задачи и функции на дикта-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 23, стр. 66.

² В. И. Ленин, Съч., т. 4, стр. 279.

турата на пролетариата, обоснова тезата, че тя е специфична форма на класов съюз между пролетариата и селяните.

След като подчертава още веднъж, че тезата на Маркс за необходимостта буржоазната държавна машина да бъде разрушена си остава най-важната задача на работническата класа в революцията, Ленин откри и теоретично анализира новата форма на политическото господство на пролетариата — съветската власт.

Ленинският етап в развитието на научния комунизъм е свързан с непримиримата борба на революционния марксизъм в Русия и на международната арена против явните и прикрити форми на опортюнизма, ревизионизма, центризма, социал-шовинизма и различните „левичарски“ грешки.

„Опортюнизмът — пише В. И. Ленин — е принасяне в жертва на временните интереси на нищожното малцинство работници коренните интереси на масата, или — иначе казано — съюз на част от работниците с буржоазията против масата на пролетариата.“¹ Ленин разобличи истинската същност на опортюнизма, прекия съюз на опортюнистите с буржоазните правителства, защитата на интересите на империалистическата буржоазия от тях и преминаването на позициите на социал-шовинизма.

В. И. Ленин водеше непримирима борба против прикрития опортюнизъм, против центризма. Представители на центризма бяха: в Германия — К. Кауцки, Хаазе; в Русия — Троцки; в Англия — водачите на независимата работническа партия. Ръководител на това направление, изразил най-пълно неговите реакционни позиции, беше К. Кауцки. В. И. Ленин прави задълбочена критика на теоретическите изводи и на практическата програма на центризма, разобличи „теорията“ на Кауцки за ултраимпериализма, насочена срещу пролетарската революция и диктатурата на пролетариата. Кауцки изхождаше от обстоятелството, че капитализмът бил навлязъл във фазата на свръхимпериализма, който е унищожил вътрешните противоречия и борбата между капиталистическите монополи и е до-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 21, стр. 236.

вел до обединяването на империалистите в цял свят, до ликвидиране на войните. Тази „теория“ замазваше противоречията на империализма, водеше до отричане на неизбежността на пролетарската революция.

Измяната спрямо марксизма се прояви особено нагледно у Кауцки и центристите през време на Първата световна война. Те напълно се отказаха от лозунгите на пролетарската революция, от задачата за сваляне на империалистическите правителства и завземане на властта от пролетариата.

Болшеvizмът винаги е водил борба и с „левия“ опортюнизъм, с дребнобуржоазната революционност, която се отклоняваше от принципите на последователната пролетарска класова борба.

Сериозни грешки допускаха „левите“ по основните въпроси на теорията на пролетарската революция и диктатурата на пролетариата. До голяма степен тези грешки се определяха от неразбирането на новите тенденции на историческото развитие през периода на империализма. Оттук произтичаше например представата за пролетарската революция само като обединена акция на пролетариата във всички капиталистически страни, отричането на възможността революцията да победи в една страна. „Левите“ фактически игнорираха въпроса за съюзниците на работническата класа в борбата с буржоазията. В. И. Ленин пише, че идеята за „чиста“ революция на пролетариата означава в действителност отказване от социалистическата революция.

Критикувайки решително „левите“ както в международното социалдемократическо движение, така и в Русия, В. И. Ленин се стремеше да им помогне да се избавят от грешките, да изработят правилно, последователно революционно, марксистко гледище.

Голямо внимание обръщаше Ленин на развитието на учението на Маркс и Енгелс за партията на работническата класа и за практическата дейност за създаване на партия от нов тип. При условията на революционните битки и катаклизми, които отбелязаха прехода от капитализма към социализма, учението за партията, всестранната характеристика на онези идейно-теоретически и организационни основи, върху които

се изгражда и действува тя, бяха необходим и важен дял от теорията на научния комунизъм.

През периода, когато работеше Владимир Илич, социалдемократическото движение преживяваше дълбока криза. То беше заразено от опортюнизъм, все повече се смъкваше на позициите на реформизма. Водачите на II Интернационал схващаха периода на подготовката на силите за великите битки като отказване от тези битки изобщо. Те проповядваха „социален мир“, отричане от класовата борба, от революцията и от диктатурата на пролетариата. Свикнали с мирновременния период, водачите на повечето социалистически партии се отказаха от революционната борба, смятаха, че е възможно социализмът да бъде построен чрез реформи при условията на съществуващата буржоазна държава.

Когато избухна световната война, опортюнистическите водачи на II Интернационал измениха окончателно на работническата класа, застанаха на страната на империалистическите правителства, отказаха се от принципите на пролетарския интернационализъм и станаха врагове на социализма. Крахът на II Интернационал, пише В. И. Ленин, означаваше „крещящата измяна на повечето от официалните социалдемократически партии на своите убеждения.“¹ Водачите на II Интернационал открито замениха борбата за социалистическа революция с буржоазния реформизъм, а пролетарския интернационализъм — със социал-шовинизма.

Ходът на историческото развитие приближаваше пролетариата към необходимостта да води решителна революционна борба за унищожаване на капиталистическото общество. Тази борба можеше да се увенчае с успех само при наличността на организирана, сплотена и силна партия, която изцяло да стои на базата на теорията на марксизма-ленинизма. Партиите на II Интернационал не можаха да изпълнят ролята на такава организация.

Историческата заслуга на В. И. Ленин беше тази, че той обоснова теоретически необходимостта от създаване на партия от нов тип, партия, която да е свър-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 21, стр. 199.

зана с масите и да ги организира за борба, способна гъвкаво да променя формите и лозунгите на политическата борба в зависимост от конкретната обстановка, да защитава и развива революционната теория на марксизма. Такава партия е авангард на революционната класа, висша форма на нейната класова организация.

Ленин извърши огромна работа за сплотяване революционните сили в Русия, като създаде първата в историята действително революционна, комунистическа партия, партия на социалистическата революция, на диктатурата на пролетариата, на изграждането на социализма и комунизма.

Водейки непримирима борба с опортюнистите, В. И. Ленин започна идейната и организационната подготовка за създаване на нов, III Интернационал, който да обедини революционните елементи в международното социалдемократическо движение, да помогне за формирането на международно комунистическо движение. В началото на март 1919 г. се състоя първият конгрес на Коминтерна

III Интернационал възроди най-добрите традиции на световното пролетарско движение, сплоти комунистическите партии в различните страни на базата на интернационализма, на марксизма-ленинизма. „Третият интернационал — пише Ленин — прие плодовете от работата на II Интернационал; отрязва неговата опортюнистическа, социал-шовинистическа — буржоазна и дребнобуржоазна — мръсотия и започна да осъществява диктатурата на пролетариата.“¹

Ленин възглави първата в света социалистическа държава на работниците и селяните. Народите на Съветския съюз тръгнаха по пътя на изграждането на социализма и комунизма. Пред партията на работническата класа възникнаха маса грамадни и сложни теоретически и практически въпроси. Там, където социализмът се превърна в практическо дело на милионите трудещи се, творческото развитие на теорията на научния комунизъм стана жизнено необходимо. Ленин, неговите ученици и съратници, Комунистическата партия на Съветския съюз се справиха блестящо с тези

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 300.

задачи, успяха да насочат и организират градивната дейност на масите, да сплотят всички грудещи се за изграждане на целия обществен живот върху основите на социализма.

И в тази работа се прояви със забележителна сила геният на Ленин. Именно негова е заслугата за конкретната и всестранната разработка на основните проблеми на преходния период от капитализма към социализма. Обосноваването на необходимостта от създаване на тежка индустрия и електрифициране на цялата страна, от коопериране на селското стопанство и извършване на културна революция са нови страници в теорията на научния комунизъм. Ленин посочи решаващата роля на държавата в изграждането на новото общество, подчерта необходимостта от повишаване с всички средства на производителността на труда, от създаване на нови обществени връзки, на нова трудова дисциплина, на нова организация на труда, учеше, че само при постоянното опиране на творческата инициатива и енергия на масите е възможно успешното изграждане на новото общество.

В. И. Ленин пише: „... Като започваме социалистическите преобразования, ние трябва ясно да си поставим целта, към която в края на краищата са насочени тия преобразования, именно целта да се създаде комунистическо общество, неограничаващо се само с експроприацията на фабриките, заводите, земята и средствата за производство, неограничаващо се само със строгата отчетност и контрол над производството и разпределението на продуктите, но отиващо по-нататък към осъществяване на принципа: от всекиго според способностите, на всекиго според потребностите.“¹ От трудовете на Ленин ние и до ден днешен черпим най-богатите идеи за пътищата и начините за изграждане на комунизма. На Ленин дължим всестранното развитие на учението за двете фази на комунистическото общество, за развитието на икономическите, обществените и политическите отношения при прехода към висшата фаза на комунизма, за задачите и методите на комунистическото възпитание и на всестран-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 27, стр. 112.

ното развитие на личността. Неговите идеи и до днес живеят в грандиозните дела на нашия народ.

По-нататъшното развитие на теорията на научния комунизъм е свързано с дейността на КПСС и на другите братски комунистически и работнически партии. Програмните документи, решенията на конгресите и на пленумите, материалите на международните съвещания на партиите на работническата класа обогатяват съкровищницата на марксизма-ленинизма с нови принципи и изводи, развиват стратегията и тактиката на революционното движение при съвременните условия. Особено значение за разбиране тенденциите на общественото развитие, на перспективите и пътищата на революционната борба имаха решенията на XX, XXI и XXII конгрес на КПСС.

Важен етап в развитието на теорията на научния комунизъм е програмата на КПСС, приета на XXII конгрес на нашата партия.

Програмата на КПСС представлява обобщаване на колективния опит на братските комунистически и работнически партии и на първо място на опита от изграждането на комунизма в нашата страна. Този опит има неocenимо значение за съдбата на революцията.

В програмата на КПСС са развити по-нататък всички основни положения на научния комунизъм. В нея е дадена всестранна характеристика на съвременната епоха, показано е, че световната капиталистическа система като цяло е узряла за социална революция на пролетариата, разкрити са пътищата за революционния преход от капитализма към социализма.

Благодарение на обстоятелството, че световната социалистическа система се превръща в решаващ фактор на историческото развитие, при съвременната историческа обстановка пред работническата класа в капиталистическите страни се откриват изключително благоприятни възможности: още преди да бъде съборен капитализмът, тя може да застави буржоазията да осъществи такива мерки, които осигуряват развитието на по-нататъшната борба за социализъм, мир и демокрация.

В програмата на КПСС се изтъква, че социалистическата революция и диктатурата на пролетариата са общи закономерности на прехода от капитализма към

социализма. Обаче тези общи закономерности се реализират в различни форми. В това отношение твърде важно е положението, че преходът към социализма не трябва да бъде непременно свързан с война. Нещо повече, защитавайки своите интереси и интересите на цялото общество, работническата класа се стреми към осъществяването на революцията по мирен начин.

В програмата на КПСС се отбелязва, че само използването на всички форми на борбата: мирни и немирни, парламентарни и непарламентарни, готовността за бързата им смяна при променящите се обстоятелства могат да осигурят успеха на борбата на работническата класа за победата на революцията.

В програмата се анализира националноосвободителното движение, което е един от потоците на единния световен революционен процес. При съвременните условия особено значение има изводът за възможността страните, освободили се от колониално потисничество, да се развиват по некапиталистически път.

Важно място в програмата на КПСС заема анализът на проверените от опита на СССР и на другите социалистически страни закономерности на изграждането на социализма.

В програмата подробно и научно е обосновано определението на комунизма и са набелязани конкретните пътища за построяване на комунистическото общество в нашата страна. Създаването на материално-техническата база на комунизма, формирането на комунистически обществени отношения, възпитаването на новия човек на комунистическото общество — ето триединната задача, която стои пред нашия народ като най-близка перспектива и реален път за построяване на новото общество. (По-нататък всички основни положения на програмата ще бъдат специално разяснени.)

Реалността на новата програма на партията, цялата работа по изграждането на комунизма е обусловена от творческия ентузиазъм на трудещите се, от тяхната енергия, от техния трудов героизъм. Днес принципите на научния комунизъм стават практическо дело на народа, идейно знаме на цялото прогресивно човечество.

ЛИТЕРАТУРА

„История философии“, т. III. М., АН на СССР, 1959.

Т. И. Ойзерман. Формирование философии марксизма. М., Социк-
гиз, 1962.

В. П. Рожин. Введение в теорию научного коммунизма. Изд. на
ЛГУ, 1963.

Раздел втори

**ПРЕХОДЪТ ОТ КАПИТАЛИЗМА
КЪМ КОМУНИЗМА — ПЪТ НА
РАЗВИТИЕ НА ЦЯЛОТО
ЧОВЕЧЕСТВО**

НАЧАЛО НА НОВА ЕПОХА В СВЕТОВНАТА ИСТОРИЯ. ПРЕВРЪЩАНЕ НА СОЦИАЛИЗМА В РЕШАВАЩ ФАКТОР НА СВЕТОВНОТО РАЗВИТИЕ

Към началото на ХХ в. капитализмът прерасна в своя най-висок стадий — империализма. В този стадий той докара на народите опустошителни икономически кризи, империалистически войни, невиждани по-рано бедствия и страдания. Човечеството изпадна в безизходица и пред него се изправи неизбежният въпрос — въпросът за пътищата за по-нататъшното развитие. С всяко изминато десетилетие, колкото повече се изостряха противоречията на империализма и нарастваха бедствията на народните маси, толкова този въпрос ставаше все по-злободневен и по-парлив. Великата октомврийска социалистическа революция даде на този въпрос изчерпателен и единствено правилен отговор.

1.) Историческото значение на Великата октомврийска социалистическа революция. Начало на нова епоха

Историята на човешкото общество е изтъкана от безброй големи и малки събития, над които властвува времето. То слага върху тях неумолимия отпечатък на забравата и те избледняват в човешката памет. Времето е техен враг. Но има събития, над които времето няма власт. По отношение на тях то е техен съюзник. Такова събитие в световната история е Великата октомврийска социалистическа революция.

Октомврийската революция беше межда между предисторията на човечеството и неговата истинска история. Тя откри нова ера в общественото развитие —

ерата на гибелта на капитализма и на формирането на комунизма. Нито едно събитие в световната история не е имало толкова огромно влияние върху съдбата на човечеството, каквото оказва Октомврийската революция. Това влияние не е преходно. Напротив, колкото повече става история Октомври 1917 г., толкова по-широко и по-дълбоко се проявява великата преустройваща роля на Октомврийската революция в съвременното общество. Днес в света няма нито един що-годе важен въпрос в областта на политиката, икономиката, идеологията или международните отношения, върху който да не лежи печатът на Великия октомври. И това е така, защото през октомври 1917 г. беше сложено началото на новото, социалистическото общество.

Октомврийската революция беше първата победоносна пролетарска социалистическа революция. Тя сложи началото на съвременния световен революционен процес, който не ще могат да спрат никакви сили.

За разлика от всички предишни революции Октомврийската революция ликвидира завинаги всички видове експлоатация. Работническата класа в Русия за пръв път в национален мащаб изпълни великата мисия, възложена от историята на световния пролетариат, като освободи от експлоатацията самата себе си и трудещите се в огромната страна. Октомврийската революция помете властта на експлоататорите и установи диктатурата на пролетариата, разруши стария държавен апарат, като го замени със Съветите. Революцията ликвидира завинаги не само потисничеството на човек от човека, но и главната причина, която поражда различните видове потисничество. Съветската власт национализира промишлеността, транспорта, банките — всички средства за производство, като ги превърна от частна собственост в обществена собственост. С това си действие Октомврийската революция подкопа икономическата база, на която се крепеше строежът на експлоатацията и на социалната несправедливост.

Нито една от предишните революции, известни на човечеството, не можа да разреши сложния аграрен въпрос. Октомврийската революция намери правилно разрешение на тази проблема. Тя ликвидира помещичи-

ческото земевладение и за пръв път в историята осъществи вековните възделения на трудовите селяни. Те станаха истинските стопани на земята. Това избави многомилионните маси на селското население от мизерията и глада и създаде необходимите условия за коренно преустройство на характера на селскостопанското производство.

Октомврийската революция разреши и една такава извънредно сложна проблема, като националния въпрос. Тя разкъса веригите на националното потисничество, като сложи край на деспотизма и неравноправието на неруските народи, даде пример как да се ликвидира колониализмът. Приетата от съветското правителство „Декларация за правата на народите на Русия“ провъзгласи равенството и суверенитета на всички народи, отмени всички привилегии и национални ограничения. За пръв път всички националности и народности групи, населяващи Русия, получиха възможност за свободно развитие. С този исторически документ се осигуряваше на всички нации в Русия правото на самоопределение, включително на отделяне и образуване на самостоятелни държави. Така революцията даде пример на цялото човечество как да бъде разрешен национално-колониалният въпрос.

Октомврийската революция измъкна Русия от кървавата империалистическа война, провъзгласи мир между народите и укрепи техните братски международни връзки. Победата на пролетарската революция сложи началото на съществуването на такова общество, на което всяка война е принципно чужда. Борбата за мир, за предотвратяване на войната от самото начало на възникването на социалистическата държава и до ден днешен е главната насока на нейната външна политика, от която насока възникна мощното съвременно движение на народите за запазване на мира, за осъществяване на ленинските принципи на политиката на мирно съвместно съществуване на държавите с различен обществен строй. С провъзгласяването на мира между народите революцията укрепи техните братски международни връзки.

Следователно Октомврийската революция нагледно посочи пътищата за разрешаване на противоречията, в които безнадеждно се бе уплело старото общество.

Победата на социалистическата революция в Русия означаваше, че от Октомври 1917 г. нататък капитализмът е престанал да съществува като единна всеобхващаща система. Наред с капиталистическата система се появи социалистическата система, напълно новият начин на производство, в основата на който лежи обществената собственост върху средствата за производство.

„... Има — казва Ленин — сега в света два свята: старият — капитализмът, който се е объркал, който никога не ще отстъпи, и растящият нов свят, който е още много слаб, но който ще израсне, защото е непобедим.“¹

Разделянето на света на две системи коренно измени хода на световната история. От този момент нататък световното обществено развитие престана да се определя само от империализма. Появилата се наред с капиталистическата система социалистическа система започна да оказва все по-голямо влияние върху съдбата на човечеството. С появата на социалистическата система на международната арена възникна качествено нова форма на класовата борба. За пръв път борбата между пролетариата и буржоазията в областта на икономиката, политиката и идеологията започна да се води като борба между организираната като държава буржоазия и организирания като държава пролетариат.

Победата на Октомврийската революция беше начало на преминаването на народите от капитализма към комунизма, начало на нова епоха в историята на човечеството.

От идеал и теория социализмът се превърна в реална обществена сила и стана практическо дело на народите.

Ледът е строшен, пътят е открит, посоката определена — така В. И. Ленин определи картинно и кратко световноисторическото значение на Великата октомврийска социалистическа революция, с която започна нова епоха в световната история на човечеството.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 33, стр. 136.

2.) Развитие на световната пролетарска революция. Световният революционен процес

Победата на Октомврийската революция не е някаква случайност или зигзаг на историята, както твърдят някои буржоазни идеолози. Тя е закономерен резултат от общественото развитие, в процеса на което обществото преминава от низша към висша формация. Този преход се осъществява в резултат на пролетарската социалистическа революция, която означава коренно преустройство на обществото.

Целият по-нататъшен развой на световната история потвърди напълно главния извод на научния комунизъм за историческата неизбежност на заменянето на капитализма с по-висша, с комунистическата обществено-икономическа формация.

Рухването на капиталистическата система не е еднократен акт, а цяла историческа епоха, през която от капитализма постепенно ще отпаднат отделни страни. Заедно с това социалистическата революция, извършваща се в национални рамки, е по съдържанието си неделима съставна част, звено в развитието на единния световен революционен процес. Така например ликвидирането на капитализма в една страна отслабва до известна степен цялата капиталистическа система, съдействува за подема и развитието на световните революционни сили. От друга страна, развитието на класовата борба в световен мащаб облекчава победата на революцията във всяка отделна страна.

Октомврийската революция беше първото звено на световната пролетарска революция. Поради това В. И. Ленин я считаше за начало на победата на целия международен пролетариат. Революцията в Русия бе извършена, когато в световната система на капитализма всички основни противоречия между труда и капитала, между метрополиите и колониите, между империалистическите държави достигнаха най-голямата си острота. Първата световна война и Октомврийската революция, разделила света на две противоположни системи, сложиха началото на общата криза на капитализма. От този момент световният революционен процес започна да се видоизменя: разширяват се и се сплотяват движещите сили на революцията, активизи-

ра се борбата на работническата класа, расте и крепне националноосвободителното движение.

Под непосредственото влияние на Октомврийската социалистическа революция се разгърна широко революционно движение на масите, рухнаха абсолютните монархии в Австро-Унгария и Германия, избухнаха пролетарските революции в Унгария, Бавария и Финландия. В повечето от останалите страни също се разля мощна вълна от революционни битки на пролетариата. И макар тези революции да бяха разгромени — все още капитализмът беше твърде силен, — тяхното значение за активизирането на масите, за порастването на политическото съзнание на пролетариата е огромно.

Донесла на неруските народи в Русия освобождение от колониалното потисничество, Октомврийската революция вдъхнови народите на колониалните и зависимите страни в света за борба за освобождение. От този момент започва мощният подем на националноосвободителното движение в страните на колониалния Изток и кризата на колониалната система на империализма.

Октомврийската революция отбеляза и възникването на съвременното международно комунистическо движение. Работническото движение не може да бъде успешно без ръководенето му от марксистките партии, които са въоръжени със задълбоченото знание на законите на общественото развитие, тясно са свързани с масите, умсят да се учат от масите и да ги водят след себе си. А пък повечето от социалдемократическите партии се оказаха неспособни да изпълнят една такава роля, тъй като те бяха дълбоко заразени от опортюнизма. В същото време буйният растеж на революционното движение на масите след Октомврийската революция спомогна за обособяването на леви опозиционни групи в социалистическите партии. Революционните събития в Германия, Австрия, Финландия, Полша, Латвия, Литва, Естония и в други страни съдействаха на процеса за разграничаване на силите в международното работническо движение. Огромно влияние върху тези процеси оказваше извоюваният в революцията авторитет на партията на комунистите в Русия. Под въздействието на победата на Октомврийската револю-

ция започнаха да възникват комунистически и работнически партии в редица страни. Така например само през 1918—1919 г. бяха създадени една след друга комунистическите партии в Австрия, Аржентина, България, Германия, Гърция, Холандия, Дания, Полша, Мексико, САЩ, Унгария, Финландия и Югославия.

В. И. Ленин развива огромна дейност за създаването на III Интернационал. През март 1919 г. в Москва се открива Първият конгрес на III Интернационал, в работата на който участвуват делегати от 35 партии и организации. Ленин прави предложение за незабавно учредяване на III Интернационал, което се приема еднородно. Като най-важни принципи на дейността на комунистическите партии конгресът провъзгласява необходимостта от решителна борба на работническата класа за завладяване на властта, за установяване диктатура на пролетариата.

Създаването на Коминтерна допринася за по-нататъшния растеж на комунистическите партии. През 1920 г. компартии се създават в Австралия, Англия, Индонезия, Турция, Уругвай и Франция; през 1921 г. — в Белгия, Италия, Китай, Люксембург, Монголия, Нова Зеландия, Португалия, Румъния и Чехословакия; през 1922 г. — в Бразилия, Канада, Чили и Япония. На Четвърти конгрес на Коминтерна през 1922 г. са представени вече комунистическите партии от 58 страни. Така устремно растеше и се развиваше международното комунистическо движение. Правейки равносметка на дейността на Коминтерна, през 1921 г. Ленин пише: „Отначало комунистите трябваше да провъзгласят своите принципи пред целия свят. Това бе направено на I конгрес. Това бе първата крачка.

Втората крачка беше организационното оформяване на Комунистическия интернационал и изработването на условията за приемане в него — условия за отделяне на дело от центристите, от преките и косвени агенти на буржоазията вътре в работническото движение. Това бе направено на II конгрес¹.

На III конгрес² трябваше да започнем делова, положителна работа, да определим конкретно, като се

¹ Втори конгрес на Коминтерна се състоял през 1920 г. *Ред.*

² Трети конгрес на Коминтерна се състоял през 1921 г. *Ред.*

съобразяваме с практическия опит на започнатата вече комунистическа борба, да определим *как именно* да работим по-нататък, в тактическо отношение и в организационно отношение.“¹

Сега пред оформената армия на комунистите се поставя задачата — да се учи на революционна борба, да се организира и сплоти под знамето на марксизма-ленинизма. Това бяха важни и сложни задачи и те трябваше да се разрешават непосредствено в процеса на революционната борба. Вследствие на това особено актуална става необходимостта да се проучва все-странино опитът от класовата борба, като се проверяват в огъня на схватките с капитала тактическите и стратегическите линии и лозунгите на партиите. В това именно е историческата роля на Комунистическия интернационал, неговото значение за развитието на международното комунистическо движение. III Интернационал извърши огромна дейност в полза на революцията. Той защити великото учение на Маркс от опoшляването и изопачаването му от опoртюнистическите слемени в работническото движение и го разви по-нататък, съдействуваше за сплотяването на авангарда на съзнателните работници в истински пролетарски партии в редица страни. Насочвайки дейността на младите комунистически партии, Интернационалът ги учеше да мобилизират трудещите се маси за защита на своите икономически и политически интереси, за борба против фашизма и подготвяната от фашизма война.

Голямо значение за успехите на революционното движение имаше решителната борба с опoртюнизма. Забравили революционното учение на Маркс и Енгелс, дейците от II Интернационал фактически се стремяха да отклонят работническото движение от революционния път и да го тласнат по пътя на опoртюнистичния реформизъм. Това беше явна заплаха отдясно. Освен това в младите комунистически партии на Запад в лицето на така наречените „леви комунисти“ се появи заплаха от „ляв“ опoртюнизъм. „Левите“ неправилно схващаха ролята и задачите на комунистите по отношение на масите, не се бореха за тяхното спечел-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 32, стр. 549.

ване, бояха се и не умееха да преодоляват буржоазните влияния в редиците на работническата класа. Те отказваха да водят борба в профсъюзите, ръководени от социалдемократите, настояваха за бойкотиране на буржоазните парламенти при всички условия, отричаха допускането на компромиси и споразумения с другите партии. Всичко това заплашваше младите комунистически партии с откъсване от масите, с превръщането им в обособени секти и в края на краищата — с гибел.

Както никоѝ друг великият Ленин разбираше опасността, която идваше от „левия“ опортюнизъм за световното комунистическо движение. Поради това, нанасяйки унищожителни удари на десния опортюнизъм, той в същото време решително се обяви срещу догматичните и сектантски грешки, разпространили се в някои комунистически партии. В редица свои трудове и преди всичко в книгата „„Левичарството“ — детската болест на комунизма“ (1920 г.), в речите си на конгресите на Коминтерна Ленин задълбочено анализира грешките на „левите“. „Левите комунисти“ допускаха сериозни грешки в областта на стратегията и тактиката на борбата на работническата класа и на партиите в капиталистическите страни. Отказването от работа в революционните профсъюзи, от участието на комунистите в буржоазните парламенти, отказването от компромиси — всичко това водеше на практика до изолиране на комунистическото движение от широките трудови маси. В. И. Ленин доказва, че зад гръмките лъжереволуционни фрази на „левите комунисти“ се крие дребнобуржоазен авантюризъм — твърде опасна болест за световната революция.

Разобличавайки лявото доктринерство, Владимир Илич обоснова и разви по-нататък марксистката стратегия и тактика на работническото и комунистическото движение. Той показва, че главната стратегическа задача на работническата класа и на нейния авангард — комунистическата партия — е непримиримата борба с буржоазията, завладяването на политическата власт и установяването на диктатура на пролетариата. Диктатурата на пролетариата, подчертаваше Ленин, е необходима в интерес на цялата трудеща се маса и пътят на трудещите се към първата фаза на комунизма — социализма, минава само през диктатурата на

пролетариата в една или друга форма. За да може пролетариатът да осъществи успешно своите стратегически задачи, неговият авангард — комунистическата партия, трябва да овладее в съвършенство всички форми на борба и ръководство на масите. Тактиката на партията трябва да бъде изградена върху трезво, строго обективно пресмятане на съотношението на всички класови сили в дадена страна.

Основните принципи на комунизма са едни и същи за международното комунистическо движение. Но във всяка отделна страна пролетарското движение има свои особености в зависимост от икономическото и политическото положение в обществото, в зависимост от остротата на класовата борба, от маса други фактори, та чак до националните и битовите традиции. Поради това не бива да се копира механически тактиката на партиите в различните страни и при различните условия. Единството на интернационалната тактика на комунистическото работническо движение изисква такова прилагане на основните принципи на комунизма, „което правилно да видоизменя тези принципи в подробностите, правилно да ги приспособява... към националните и национално-държавните различия“¹.

Борбата за сваляне на международната буржоазия, подчертаваше В. И. Ленин, е сто пъти по-мъчна, продължителна и сложна, отколкото най-упоритата от обикновените войни между държавите. За да се победи в тази борба, необходимо е, първо, най-голямо напрежение на всички сили на работническата класа и на нейната партия; второ, необходимо е най-грижливо пресмятане и умение да се използват най-дребните разпри между враговете, всяко противоречие в интересите на буржоазията от различните страни; трето, да се използват всички възможности, за да се спечели масов съюзник, макар този съюзник да е дори слаб и ненадежден. Тези извънредно важни указания на В. И. Ленин важат за всички фази на борбата на работническата класа. Трудът на Ленин „„Левичарството“ — детската болест на комунизма“ изигра голяма роля в развитието на основите на научния комунизъм. От това произведение комунистите в цял свят се възпитават в

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 80.

дух на вярност към марксизма и на творческо отношение към него.

Ако възникването на международното комунистическо движение е свързано преди всичко с победата на Октомврийската революция, и неговото по-нататъшно развитие се намира в пряка зависимост от успехите на първата държава на трудещите се. Това разбираха комунистическите партии и прогресивните слоеве на работническата класа. Поради това още през първите години след Октомври пред трудещите се от целия свят се постави задачата: едновременно с борбата против империалистическата буржоазия, за собствени класови интереси всестранно да се брани първата в света социалистическа държава като опора на световната революция.

През 1919 г. на I конгрес на Коминтерна беше прието специално обръщение „Към работниците във всички страни“, в което се разясняваше съдържанието на онази голяма икономическа, политическа и културна дейност, извършена от съветската власт за 18 месеца съществуване. Конгресът изказа благодарност и възхищение към руския революционен пролетариат и неговата ръководна сила — комунистическата партия на болшевиките. Заедно с това той подчерта, че „работническите маси във всички страни трябва да поискат от своите правителства искрено да се откажат от всякаква пряка или косвена интервенция в работите на Съветска Русия... Честта, независимостта, най-елементарните интереси на пролетариите във всички страни налагат те незабавно да действуват и да прилагат всички (в случай на необходимост — и революционни) ... средства за въздействие върху своите правителства¹. Призивът на Коминтерна за защита на Съветската република намери подкрепа сред трудещите се, които водеха борба под лозунга „Долу ръцете от Съветска Русия!“

Работниците искаха от своите социалистически партии да напуснат II Интернационал и да се присъединят към Коминтерна. При тези условия беше нужна точно определена политическа линия за опечелване на ма-

¹ „Коммунистический интернационал в документах“. Партиздат, 1933, стр. 86.

сите. Именно такава линия беше изработена от III конгрес на Коминтерна през 1921 г. Ленин, който изнесе на конгреса подробен доклад за тактиката, предупреждаваше срещу опасността от откъсване от масите и постави като една от основните задачи на комунистическите партии спечелването на миозинството от работническата класа на своя страна. Това беше важна стъпка по пътя на подготовката за бъдещите битки с капитала. И когато в края на 1925 г. и началото на 1926 започна настъплението на буржоазията срещу интересите на трудещите се, пролетариатът отговори с масови политически стачки, често прерастващи в революционни битки. Така например през май 1926 г. в Англия избухна обща стачка, която обхвана около 6 млн. работници. През юли 1927 г. виенският пролетариат води кървави боеве, като вписа героична страница в историята на борбата на работническата класа.

Световната стопанска криза и завземането на властта от германския фашизъм през 1933 г. създадоха нова историческа обстановка. От този момент борбата на международния пролетариат се насочва срещу фашизма, срещу подготовката и разпалването на нова световна война. Само единството на работническата класа можеше да обуздае фашизма и да предотврати войната. И пролетарските маси започват все повече да се отърсват от влиянието на социалдемократията. Но реакционните десни социалдемократи, за които главен враг беше не капитализмът, а комунизмът, се бореха упорито срещу единството на работническата класа и с това пречеха на борбата с фашизма, помагаха на подпалвачите на война.

Втората световна война сложи началото на втория етап на общата криза на капитализма. Същността на този етап е, че в резултат на героичните усилия на Съветския съюз и на миролюбивите народи войната стана гроб за ударните сили на световната реакция. В резултат на разгромяването на фашистка Германия, Италия и на техните съюзници капиталистическата система значително отслабна. В същото време победата на Съветския съюз доказва жизнеността на социализма и повиши влиянието на СССР на световната арена. Всичко това, взето заедно, създаде благоприятна обстановка за развитието на световното освободително движение, за-

сили стремежа на трудещите се в целия свят към социализма и стана причина след Октомври 1917 г. в Европа, Азия, а след това и в Латинска Америка да започне нова серия от революции, която завърши с нови разкъсвания на веригите на империализма.

Разбира се, всички тези революции се извършваха не при такива условия, както Великата октомврийска социалистическа революция. През периода на хитлеристката агресия страните в Централна и Югоизточна Европа бяха заробени от фашистка Германия. Пред тяхната работническа класа бяха поставени неотложните задачи: да се разгроми фашизмът, да се върне на народите националната независимост и да се ликвидират всички последици от фашисткото господство. Под ръководството на работническата класа и на нейния авангард — марксистките партии, трудещите се в редица страни от Централна и Югоизточна Европа извършиха народнодемократични революции, насочени срещу германо-фашисткия империализъм, както и срещу местната монополистична буржоазия и едрите земевладелци, и имаха ярко подчертан антиимпериалистически, общодемократичен характер. В процеса на тези революции работническата класа създаде мощна антифашистка коалиция, в която влизаха: селяните, интелигенцията, дребната буржоазия и антифашистки настроените кръгове на средната буржоазия. Ръководна роля в тази коалиция играеше съюзът между работническата класа и селяните. В борбата против фашизма и против собствената буржоазия коалицията се опираше на мощта на Съветския съюз. Изнесла върху плещите си главната тежест на борбата с фашистка Германия, Съветската армия подкрепи борбата на народите в страните от Централна и Югоизточна Европа, помогна им да се освободят от фашистко робство и да извоюват истинска национална и държавна независимост. Без да се намесва във вътрешните работи на тези страни, само с присъствието си Съветската армия сковаваше дейността на реакционните сили и им попречи да започнат гражданска война; Съветската армия провали и плановете за англо-американската интервенция в тези страни. Всичко това създаде благоприятна обстановка за установяването на народнодемократичната власт, която унищожи господството на едрите земевладелци и

на монополистичната буржоазия, изтика средната буржоазия от ръководството и осигури преминаването на властта в ръцете на народа начело с работническата класа.

Народнодемократическите революции на Изток имаха отличителни особености. Такива страни като Китай, Корейската народнодемократична република и Виетнам бяха колонии или полукolonии с големи остатъци от феодализма. Общодемократическите задачи в тези страни бяха значително повече, отколкото в европейските страни. Извършващата се тук демократическа революция беше по своята същност антиимпериалистическа и антифеодална. През време на революцията се създаде единен фронт, включващ работническата класа, селяните, интелигенцията и част от буржоазията. Организираща и ръководна сила в единния фронт беше работническата класа начело с комунистическата партия. Успешното осъществяване в тези страни на задачите на народнодемократическата революция осигури прерастването на антиимпериалистическата, антифеодалната революция в социалистическа.

Особено нагледно това може да се види от примера с кубинската революция, която през януари 1959 г. смъкна диктаторския режим на Батиста. Тя започна като демократическа, антилатифундистка, антиимпериалистическа революция, но скоро (след около две години) прерасна в социалистическа революция.

Пред всяка страна, тръгнала по пътя на прехода от капитализма към социализма, възникнаха редица въпроси по изграждането на новия живот. При тези условия погледите на братските комунистически и работнически партии се отправиха към богатия опит на съветския народ и неговата комунистическа партия. Изучавайки задълбочено и прилагайки творчески този опит, те стигнаха до извода, че под ръководството на КПСС съветският народ е трасирал генералния път към социализма. Стана ясно, че закономерностите, разкрили се при изграждането на социализма в СССР, са общи за всички страни, тръгнали по социалистически път, и имат не локално, а международно значение. Разбира се, при това всяка страна внася своеобразие в общия процес на изграждането на социализма. Това важи например за формите на диктатурата на пролетариата, за методи-

те на смазване реакционерите, за ръководенето на стопанството, за начините на отчуждаване на средствата за производство от капиталистите и създаване на обществена собственост. Така стои въпросът и със задачата по създаването на тежка индустрия като материална основа на социализма. При наличността на Съветския съюз и на други социалистически страни с високо равнище на индустриалното развитие за някои държави отпада изложителната необходимост с особено ускорени темпове да се индустриализират и създават всички видове промишленост. Дори една такава закономерност на изграждането на социализма като ръководенето на обществото от страна на комунистическите партии се изразява по различен начин в зависимост от конкретните исторически условия. В такива например страни като Полша и Чехословакия за разлика от СССР има няколко партии. Поради това наложи се да се разработят методи и начини на осъществяване ръководната роля на комунистите при условията на многопартийност. Успешното теоретическо и практическо разрешаване на тази сложна задача обогати световния социалистически опит.

Но въпреки цялото богатство и разнообразие на условията, при които се осъществяват социалистическите революции в различните страни, общите закономерности на тяхното развитие си остават едни и същи. Тези революции са етапи, звена в развитието на световната пролетарска революция и се подчиняват на нейните общи закони. В това отношение особено очевидно става колко прав е бил В. И. Ленин, когато пише, че „руският пример показва на всички страни нещо, и то твърде съществено, от тяхното неизбежно и недалечно бъдеще“¹. Поради това Октомврийската революция в Русия има международно значение — в своите най-съществени и главни черти тя е образец за народите в целия свят. Безценният опит на ленинската партия днес е станал достояние на всяка истински марксистка партия, на цялото световно комунистическо движение.

„За българските комунисти и българския народ първостепенно значение има световноисторическият опит на Съветския съюз — първата страна, в която победи

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 6.

социализмът. Този опит ние изучаваме и се стараем да го прилагаме творчески съобразно с нашите конкретни условия“ — казва видният деец на международното комунистическо и работническо движение, първият секретар на Централния комитет на Българската комунистическа партия и председател на Министерския съвет на Народна република България другарят Тодор Живков.

Победата на социалистическата революция в редица страни на Югоизточна Европа, Азия и Куба е доказателство за по-нататъшното успешно развитие на световната революция. В резултат на тези победи социализмът излезе извън рамките на една страна, превърна се в световна система и стана главна движеща сила в световния революционен процес.

Съвременният световен революционен процес има твърде сложен и многостранен характер. Той включва борбата на най-различни сили и движения за осъществяване на различни цели и задачи: укрепването на световната социалистическа система, революционната борба на работническата класа в капиталистическите страни, националноосвободителното движение, борбата за мир, против агресивните войни, антимонополистичната борба на народните маси. Всички тези революционни сили на съвременността действуват в края на краищата в една насока: те неумолимо разяждат и подкопават основите на империализма, приближават възтържествуването на световната социалистическа революция. В. И. Ленин подчертаваше, че световната социалистическа революция ще бъде борба на всички потиснати от империализма колонии и на всички зависими страни против международния империализъм. Историята напълно потвърди това предвиждане на Ленин.

3) Характер на съвременната епоха. Превръщане на социализма в решаващ фактор на световното развитие

В. И. Ленин придаваше голямо значение на правилното разбиране и определяне характера на епохата, без което не може да се изработи научно обоснована политика на партията. „...Извършващите се пред нас от

най-голяма важност исторически събития могат да бъдат разбрани само при анализ на първо място на обективните условия на прехода от едната епоха към другата. Става дума за големи исторически епохи; във всяка епоха има и ще има отделни, частични движения ту напред, ту назад, има и ще има различни отклонения от средния тип и от средния темп на движенията. Ние не можем да знаем с каква бързина и с какъв успех ще се развият отделните исторически движения на дадена епоха. Но можем да знаем и знаем *коя класа* стои в центъра на една или друга епоха, определяйки главното ѝ съдържание, главната насока на развитието ѝ, главните особености на историческата обстановка на дадена епоха и т. н. Само на тази база, т. е. като се вземат под внимание на първо място основните черти на различието между разните „епохи“ (а не между отделни епизоди от историята на отделни страни), можем правилно да построим своята тактика; и само познаването на основните черти на дадена епоха може да послужи като база за вземане под внимание по-детайлните особености на една или друга страна.“¹

Характеристиката на епохата винаги има конкретно-исторически характер. Тя се изменя заедно с коренните промени в развитието на обществото и отразява тези промени.

Социалистическата революция откри „новата епоха на световната история, епохата на господството на *новата* класа, потисната във всички капиталистически страни и вървяща навсякъде към нов живот, към победа над буржоазията, към диктатура на пролетариата, към освобождаване на човечеството от игото на капитала, от империалистическите войни“². По-нататък В. И. Ленин подчертава, че основното съдържание на започналата нова епоха е „унищожаването на капитализма и на неговите следи, въвеждането на основите на комунистическия ред“³. Тези Ленинови указания са залегнали в основата на характеристиката на съвременната епоха. Те бяха всестранно доразвити в такива документи на творческия марксизъм-ленинизъм като Дек-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 21, стр. 136.

² В. И. Ленин, Съч., т. 33, стр. 36.

³ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 399.

ларацията от 1957 г., Заявлението на комунистическите и работническите партии от 1960 г. и в новата програма на КПСС. В тези документи се дава изчерпателно определение на същността на съвременната историческа епоха. „Съвременната епоха, чието основно съдържание е преходът от капитализма към социализма — се казва в новата програма на КПСС, — е епоха на борба между две противоположни обществени системи, епоха на социалистически и националноосвободителни революции, епоха на загиване на империализма и ликвидиране на колониалната система, епоха на преминаване на все нови и нови народи по пътя на социализма, епоха на възтържествуването на социализма и комунизма в световен мащаб. В центъра на съвременната епоха стоят международната работническа класа и главната ѝ роля — световната социалистическа система.“¹

Отразявайки основните промени в обществото, настъпили след Октомври 1917 г., това определение важи за цялостния революционен процес от началото на създаването на комунистическата формация до нейната пълна победа. То дава определено ясна представа коя класа стои в центъра на съвременната епоха, какво е нейното главно съдържание и в каква насока протича общественото развитие.

Победата на Октомврийската революция, построяването на социализма в СССР, разгромването на фашизма във Втората световна война, победата на социалистическите революции в някои страни на Европа и Азия, създаването на световната социалистическа система и гигантското нарастване на националноосвободителното движение измениха съществено картината на света. От 3 млрд. и 200 млн. души население на цялото земно кълбо само около 600 млн. живеят в империалистическите държави, а останалата част съставлява населението на социалистическите и освободилите се от колониална зависимост страни. Империализмът безвъзвратно загуби господството си над по-голямата част от човечеството. Известният американски журналист Уолтър Липман пише с болка: „Онова, което виждаме, е не само обикновен упадък, макар пред нашите очи да се руши значителна част от стария строй.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 441.

а нещо, което може да се нарече историческа катастрофа“.

Империализмът загуби господстващото си положение в света, той вече не може да се съвземе и предава позиция след позиция. Съвременната епоха е епоха на загиването на капитализма, епоха на формирането и победата на комунизма.

Общественото развитие се определя от характера на съществуващите в обществото противоречия. Преди октомври 1917 г. решаващи в това отношение бяха противоречията между труда и капитала, между колонии и метрополиите, между империалистическите страни. Тези противоречия се запазват и изострят в наши дни. Обаче нито едно от тях не е основно противоречие на съвременната епоха, определящо хода на световното обществено развитие. Основното противоречие на съвременната епоха е противоречието между загиващата капиталистическа система и все повече затвърдяващата позиции си комунистическа обществено-икономическа формация. То се проявява в разностранната борба на социализма с капитализма и слага своя отпечатък върху целия ход на световните събития. Нито едно щогоде значително събитие днес не може да бъде разбрано, без да се вземе под внимание това противоречие.

В. И. Ленин пръв направи извода за изменянето на характера на основното противоречие на епохата. Още в зората на съветската власт той подчертаваше, че взаимоотношенията между народите и цялата световна политика се определят от борбата на империалистическите държави против Съветска Русия. Посочвайки грамадните революционни възможности на работническата класа и огромната роля на националноосвободителното движение в световния революционен поток, той заедно с това — сякаш предвиждаше възраженията в бъдеще — подчертаваше определящото значение на основното противоречие между социализма и капитализма. „Ако ние изпуснем това (противоречие. — *Ред.*) изпредвид — не ще можем да поставим правилно нито един национален или колониален въпрос, макар да се касае и за най-отдалеченото кътче в света. Само като се изхожда от тази гледна точка, политическите въпроси могат да бъдат правилно поставени и разрешени от комунистическите партии, както в цивилизованите, така и в изо-

станалите страни.“¹ Поради това и днес, за да бъдат правилно поставени и разрешавани въпросите на общественото развитие, нужно е винаги да се има предвид, че гигантската по своите мащаби световноисторическа битка между социалистическата и капиталистическата обществена система е главната битка на нашата епоха. От нейното развитие се определят успехите на борбата на работническата класа в капиталистическите страни и на националноосвободителното движение. От нейния изход зависи бъдещето на цялото човечество.

Това не е никакво подценяване на борбата на работническата класа в капиталистическите страни или на националноосвободителното движение. Напротив, само единството на основните революционни потоци в съвременността може да осигури победата на силите на мира, прогреса и социализма. Но определящо въздействие върху протичането на световния революционен процес оказва световната социалистическа система.

Възникването на световната социалистическа система е извънредно важен момент в създаването на комунистическата формация. Ленин подчертаваше, че ние оказваме влияние върху развоя на световните събития главно със стопанските си успехи, със създаването на новото общество. Именно стопанското изграждане в социалистическите страни е реалното развитие на революционния процес. Враговете на социализма представят работническата класа като разрушителна сила. Но съществуването на световната социалистическа система и нейното успешно развитие нагледно показват великата градивна роля на пролетариата, безспорните предимства на социализма пред капитализма. Бързите темпове на развитие на производителните сили в социалистическите страни, издигането на жизненото равнище на тяхното население въздействуват революционизиращо върху умовете на трудещите се в капиталистическите страни. Още първите съветски петгодишни планове повдигаха революционния дух на работническата класа в целия свят, укрепваха в нея вярата в победата ѝ. В една от статиите си от този период вождът на германския народ Ернст Телман пише, че камъните, с които се изгражда сградата на социализма в Съветския

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 234.

съюз, са същевременно и динамит, който взривява изгнилата сграда на империализма. Всеки удар на чука при изграждането на социализма в Съветския съюз е мощен удар върху капиталистическото класово господство в целия свят. Стопанските успехи на социализма убедително показаха на трудещите се в капиталистическите, колониалните и зависимите страни, че само социалистическият метод на водене на стопанството може да превърне страната от изостанала в напреднала през живота на едно поколение. За един милиард и половина души, смъкнали игото на колониализма и трасиращи пътя за по-нататъшното си движение напред, този пример е достатъчно убедителен.

Тъкмо това и плаши най-много водачите в капиталистическия свят. Мнозина буржоазни дейци не без основание смятат, че когато СССР превиши равнището на развитие на икономиката на САЩ, много техни съотечественици, посетили Съветския съюз, след като се завърнат, ще станат пропагандатори на болшеvizма.

Изхождайки от Лениновите указания за ролята на стопанските успехи в борбата за възтържествуване на комунизма, КПСС отделя голямо внимание на създаването на материално-техническа база на комунизма, на развитието на икономиката на Съветския съюз. Въпросите на стопанското изграждане и ръководенето на стопанството са в центъра на вниманието на КПСС. Братските комунистически партии в социалистическите страни също така ясно разбират, че сега икономиката е главното поле на борбата против капитализма, за възтържествуването на световната социалистическа революция, и се борят за развитието на икономиката на своите страни. Тази борба на стопанския фронт показва пред целия свят предимствата на социалистическата система. За кратък исторически срок световната социалистическа система постигна големи стопански успехи, бързо и неотклонно увеличава своя дял в световната промишлена продукция. През 1917 г. дялът на социализма в световната промишлена продукция възлизаше на по-малко от 3%, през 1937 г. — на около 10%, през 1950 г. — приблизително на 20%, а през 1963 г. — той нарасна на 38%. Като се започне от 1953 г., производството в социалистическите страни средно на глава от населението е по-голямо, отколкото в целия несоциа-

листически свят. От всичко това следва, че капитализмът губи икономическото съревнование със социализма. Социалистическите страни уверено се приближават към онзи момент, когато световната социалистическа система ще дава над половината от промишлената продукция на земното кълбо. Това ще бъде съкрушителен удар срещу световната капиталистическа система, нейното най-голямо поражение, при това в най-важната сфера — сферата на материалното производство. Трудещите се от капиталистическите страни виждат в световната социалистическа система практическо въплъщение на своите идеали и ясната цел на борбата за тяхното осъществяване. В своите революционни и демократически действия те постоянно чувствуват подкрепата от страна на народите от социалистическите страни.

Развитието и укрепването на световната социалистическа система и борбата за запазването на мира създадоха също благоприятни условия за борбата на работническата класа и на трудещите се в капиталистическите страни. Опитът от социалистическите революции убедително показва, че те се извършват в резултат на вътрешните противоречия в развитието на една или друга страна. Разбира се, международното положение и съотношението на силите в световен мащаб не могат да не повлияят върху някои особености на развитието на революцията. Но те не могат да създадат революционна ситуация, да предизвикат изкуствено революция. Лениновото учение за революционната ситуация изисква да се държи сметка както за обективните условия, така и за субективните фактори на пролетарската революция. То напълно опровергава всякакви приказки за „износ на революция“.

Сега проблемата за революционната ситуация в много капиталистически страни стои по-другояче, отколкото в началото на столетието. В миналото революционна ситуация често се създаваше в резултат на тежки икономически кризи, на кървави репресии и особено на войни. Днес тъкмо борбата за мир, за предотвратяване на войната може да създаде в редица страни революционна ситуация. Наред с това възможни са и такива причини за възникване на такава ситуация като влошаването през известен период на положението на трудещите се, опасността от възраждане на фашизма,

заплахата да бъде окупирана дадена страва и т. н. Задачата на революционните партии на работническата класа е навреме да вземат под внимание революционната ситуация и да поведат масите на решителен бой срещу господството на капитала.

При това пролетариатът, както и преди, ще бъде в авангарда на борбата за преустройство на обществото. Той е кръвно заинтересован от ликвидирането на частната собственост върху средствата за производство и от заменянето ѝ с обществена собственост. Неговите интереси най-много отговарят на потребностите на обществения прогрес. Формулирането на този принцип от класиците на марксизма-ленинизма е централната идея на научния комунизъм, развита по-нататък в наше време. Работническата класа е най-революционната, най-сплотената и организирана класа в историята. „Осъществявайки историческата си мисия на революционна преобразователка на старото общество и съзидателка на нов строй — се подчертава в програмата на КПСС, — работническата класа става изразителка не само на своите класови интереси, но и на интересите на всички трудещи се. Тя естествено се явява като хегемон на всички сили, борещи се против капитализма.“¹

Характерна черта на революционния процес днес е тясното преплитане на националноосвободителните и демократическите движения и на социалистическите преустройства. Поради това на демократическия етап на революцията е възможно вече да се осъществяват мероприятия, надхвърлящи рамките на буржоазните преустройства. Последователната борба за демокрация може да доведе до събарянето на господството на монополистичния капитал и до преминаването на властта в ръцете на демократична коалиция, състояща се от работническата класа, селяните, средните градски слоеве, демократичната интелигенция и дори някои слоеве на средната буржоазия. В резултат на това на демократичния етап на революцията могат да бъдат подкопани из основи политическите позиции на монополистичната реакция, а в резултат на национализирането на най-големите предприятия — и нейните икономически позиции. Всичко това ще създаде необходимите условия за

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 445.

прехода към социализма. Голямо влияние върху развитието на тези процеси оказва и световната социалистическа система. Именно нейните успехи ускориха разпадането на колониалната система, допринесоха за победата на националноосвободителните революции в редица страни и улесняват освободилите се страни да тръгнат по пътя на некапиталистическото развитие.

Не по-малко влияние оказва световната социалистическа система върху общодемократическата борба на трудещите се в страните на капитала. Няма никакво съмнение, че тъкмо успехите на социализма заедно с решителната борба на народите са причина буржоазните правителства да правят сериозни отстъпки в областта на социалното законодателство, да ограничават всемогъществото на монополите и т. н.

Вследствие изменението на съотношението на силите на световната арена империализмът загуби предишната си мощ и сега в света няма сили, които да могат да разгромят социалистическия лагер. В Съветския съюз е изключена опасността от реставриране на капитализма. Това значи, че социализмът в СССР е победил не само напълно, но и окончателно. Предвид изменилото се съотношение на силите всички страни от социалистическата общност са също така гарантирани от реставриране на капиталистическите отношения в тях.

Благодарение на съществуването на световната социалистическа система в съвременната епоха се създадоха благоприятни условия за развитие на световния революционен процес. Сплотявайки около себе си всички прогресивни сили, които се борят против империализма и колониализма, за мир, демокрация и социализъм, световната социалистическа система е в авангарда на всички прогресивни сили на човечеството. Тя се превръща в решаващ фактор за развитието на човешкото общество, което е и главната отличителна черта на нашата епоха. А това тъкмо означава, че *„главната насока и главните особености на историческото развитие на човешкото общество в съвременната епоха се определят от световната социалистическа система, от силите, които се борят против империализма, за социалистическо преустройство на обществото. Никакви напъни на империализма не могат да спрат настъпателното развитие*

на историята. Създадени са здрави предпоставки за нови решаващи победи на социализма.“¹

ЛИТЕРАТУРА

- „Столетие Первого Интернационала“. 1864—1964 (Тезиси). Политиздат, 1964.
- „Международное революционное движение рабочего класса“ (К столетию I Интернационала). Политиздат, 1965, гл. III, IV.
- „Епохата, в която живеем“, „Коммунист“, 1964, кн. 15.
- А. Голота и Б. Каролев. Движешите сили на световното развитие.
- „Политическое самообразование“, 1964, кн. 2.

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, стр. 7.

МЕЖДУНАРОДНОТО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА

1. Положението на работническата класа при съвременните условия

Международната работническа класа постигна световноисторически успехи. Нейното главно завоевание е световната социалистическа система. Тази система изигра решаваща роля за разпадането на колониализма и подкопава все по-интензивно господството на монополите в капиталистическите страни. Благодарение на международното революционно движение на работническата класа и преди всичко на световната социалистическа система човечеството ще може да бъде защитено от опасността от термоядрена катастрофа. Нашата епоха, в центъра на която стои международната работническа класа и нейната рожба — световният социализъм, все по-безспорно потвърждава великата правда на гениалното научно откритие на К. Маркс за световноисторическата мисия на пролетариата в развитието на човешкото общество.

Превръщането на световната социалистическа система в решаващ фактор на историята оказва огромно въздействие върху революционното работническо движение. Социалистическата система е мощна опора на трудещите се от несоциалистическия свят в тяхната борба за социален прогрес. Мощта на Съветския съюз и на целия социалистически лагер сковала силите на международната реакция и агресия. В процеса на пролетарската революция работническата класа в капиталистическите държави има възможност да се опре на подкрепата на социалистическите страни, за да попречи на световната реакция да изнася контрареволуция. Днес трудещите се маси дори в малките държави, от-

далечени териториално от световната социалистическа система, могат да се борят успешно против буржоазния строй.

Голямо значение за новия подем на класовата борба на пролетариата има рухването на колониалната система, което води до общо отслабване на империализма. Работническото движение в капиталистическите страни и националноосвободителната борба на потиснатите народи си влияят взаимно. Класовата борба на пролетариата в метрополиите съдейства за пробуждането на националното самосъзнание на зависимите народи; тя е огромна подкрепа за тях. На свой ред подемът на антиимпериалистическото, антифеодалното движение оказва влияние за засилване на класовата борба в метрополиите.

За успешната борба на работническата класа против господството на капитала благоприятствува и конкурентната борба на империалистическите държави помежду им. През последните години станаха чувствителни промени в съотношението на силите в самия капиталистически лагер. Сега САЩ нямат вече абсолютно превъзходство в световното капиталистическо производство и търговия. Сериозно отслабнаха позициите на Англия, Франция, Белгия и Холандия, които загубват свои колонии и не могат да възстановят довоенното си положение в световното промишлено производство. Същевременно Западна Германия и Япония, както и Италия, които в резултат на Втората световна война бяха изгласкани далеч назад, сега отново са възстановили позициите си и са сериозни конкуренти на Англия, Франция и САЩ. Всичко това изостря антагонизмите между империалистическите държави, отслабва общо лагера на империализма и увеличава възможността за нови пролетарски революции.

През съвременния период за размаха на работническото движение съдейства обстановката на мирно съвместно съществуване на държавите с различни социални системи. Именно в мирно време империалистическата буржоазия не може да разчита на голям успех при пропагандирането на шовинизма и национализма, за да отклони вниманието на работническата класа от революционната борба, не винаги и далеч не в същите размери, както при военновременни условия, може да

използва политиката на репресии и жестоко насилствено смазване на работническото движение.

Управляващите среди в империалистическите държави се опитват да парализират действието на тези благоприятни за работническата класа международни фактори чрез обединяване на своите сили. Непримирими врагове по въпросите, засягащи техните користни икономически интереси, монополистите са единни в борбата си против революционните, демократическите движения в която и да било страна. Американската монополистична буржоазия се нагърби с мисията на „спасител“ на капитализма. Съединените щати станаха център и опора на световната реакция и играят ролята на агресивно ядро на империалистическия лагер. Под егидата на САЩ бяха създадени агресивните военни блокове. Американски войски и военни бази се намират във всички най-важни райони в света. Империалистите се борят заедно против съвременните революционни сили. На растящото единство на пролетариата те искат да противопоставят свой обединен фронт. Но в края на краищата сметките на империалистите за смазване на работническото движение са обречени на провал.

Днес международната обстановка се е изменила коренно в полза на работническата класа. Това позволява да се поставят и разрешават по нов начин редица кардинални въпроси на борбата за мир, демокрация, свобода и социализъм.

За развитието и успехите на революционното движение допринася също икономическата и политическата нестабилност на съвременния капитализъм. Третият етап на общата криза на капитализма, започнал през втората половина на 50-те години, обхваща всички страни от живота на буржоазното общество: икономика, политика и идеология. Както е известно, в съвременната епоха значително се разви държавномонополистичният капитализъм, който представлява обединяване на силата на монополите и силата на държавата в един механизъм в интерес на финансовата олигархия. Управляващите среди в капиталистическите страни се опитват да прилагат методите на държавно регулиране, за да бъдат отслабени икономическите сътресения, присъщи на капитализма, и осигурени монополно високи печалби. Особено широко се използва милитаризирането на сто-

паството. Капиталистическите страни изразходват за въоръжение 10—15% от националния доход. В САЩ например за периода от 1955 до 1962 г. само преките военни разходи възлязоха на 300 млрд. долара. Около 760 млрд. долара изразходваха за надпревара във въоръжаването страните от Северноатлантическия блок за периода от 1949 до 1962 г. В резултат на това империалистическите държави се превръщат в милитаристични, военно-полицейски държави.

Но държавно-монополистичният капитализъм не е в състояние да ликвидира основното противоречие на капитализма. Капиталистическото обобществяване на производителните сили се ускорява с всички средства. Същевременно плодето на производството принадлежат на шепя най-едри монополисти, които все повече подчиняват капиталистическата държава. Монополистите, които не участвуват в общественото производство, си присвояват огромни богатства, създавани от труда. Например в САЩ на един процент от населението се падат две трети от националното богатство, в Англия — половината. Докато държавно-монополистичният капитализъм дава на империалистическата буржоазия всички изгоди, на широките слоеве на населението той носи все нови тежести. Следователно държавно-монополистическият капитализъм води към още по-голямо изостряне на всички империалистически противоречия, увеличава извънредно много икономическата нестабилност на капитализма и съдействува за назряването на предпоставките за пролетарската революция.

Важно е това държавно-монополистичният капитализъм усилил и политическата нестабилност на световния империализъм. В наше време все по-ясно се откроява неговата реакционна, антидемократична същност. В САЩ, Франция, ГФР, Япония и други държави финансовата олигархия води настъпление срещу буржоазнодемократичните свободи. В някои страни (Испания, Португалия) все още се запазва явният фашистки режим. В други фашизмът се възражда в нови форми (оасовци във Франция, реваншисти в ГФР, бърчисти и други „крайни“ в САЩ). Монополистичният капитал прибегва до фашизиране на политическия режим, разчита на армията, полицията и жандармерията като на последно средство за спасяване от бурята на народния

гияв. Същевременно монополистичният капитал се опитва да замаскира своята диктатура с лозунги за свобода и демокрация.

И буржоазната идеология няма перспективи. Расте броят на хората в капиталистическите страни, които скъсват с нея. Духовните пастири на империализма не са в състояние да издигнат идеи, популярни сред масите. Клеветите и грубото фалшифициране на фактите, присъщи на антикомунизма, все по-малко действуват върху съзнанието на хората. Но особено беден е позитивният арсенал на буржоазната идеология: опитите да се разхубави капитализмът, да се прикрие експлоататорската същност на буржоазния строй, да се внуши на народа мисълта, че капитализмът променял своята природа, ставал „народен капитализъм“, че ставало „разпръсване“ на собствеността и „демократизиране“ на капитала, изчезвали класите и класовите противоречия, „изравнявали се доходите“ и се премахвали икономическите кризи. Всичко това съвсем не може да бъде обществен идеал на съвременността. Да вземем например „Капиталистическия манифест“. Какво могат да предложат неговите автори Л. Келсо и М. Адлер, за да противопоставят на „Комунистическия манифест“ своя „призив за действие“? Нищо, освен реакционна утопия за „безкласово капиталистическо общество“, което можело да бъде създадено чрез замяната на работниците с машини и с „разпръсване“ на едрия капитал. Наистина в това „безкласово общество“ си остават умствено и морално непълноценните хора, обслужващи машините. В резултат се получава не друго, а вариант на робовладелското общество. Такава перспектива едва ли може да вдъхнови широките народни маси.

Следователно увеличава се икономическата и политическата нестабилност на капитализма, задълбочава се кризата на буржоазната идеология, разклащат се самите основи на капиталистическата стопанска система. Държавното регулиране не премахва нито конкуренцията, нито анархията в производството, не създава планомерно развитие на стопанството в мащаба на обществото. Както и преди основа на производствените отношения си остават капиталистическата собственост и експлоатирането на наемния труд. Изострянето на антагонизма в капиталистическото общество неизбежно

приближава извършването на социалистическата революция. Едновременно с това грандиозното обобществяване на производителните сили, което се постига в условията на развитие на държавномонополистичния капитализъм, означава цялостна материална подготовка на социализма. Всичко това дава възможност да се направи изводът, че за победата на новия обществен строй във високоразвитите капиталистически страни са напълно необходими обективни предпоставки. Следователно условията в съвременната епоха са особено благоприятни международната работническа класа да осъществи историческата си мисия.

Обосновавайки историческата неизбежност на пролетарската революция, Маркс и Енгелс изхождаха от обстоятелството, че в обществото постоянно се увеличава относителният дял и нараства общественно-политическата роля на работническата класа. По своето положение в производството работническата класа е сила, която непрекъснато расте. Увеличаването на броя на пролетариата е закономерност в развитието на капитализма. В средата на XIX в. в света имаше не повече от 10 млн. индустриални работници. В началото на XX в. броят на промишлените работници се увеличи повече от 8 пъти и достигна 85 млн. А сега броят на работниците и служещите в целия свят възлиза на около 500 млн. души, в това число над 165 млн., заети в промишлените отрасли.

Целен отряд на световния пролетариат е работническата класа в социалистическите страни, завзела властта и ръководеща изграждането на новия живот. Тя наброява над 150 млн. работници и служещи.

Бързо се увеличават редиците на пролетариата в неосоциалистическите страни в Азия, Африка и Латинска Америка. В икономически слаборазвитите страни има около 150 млн. работници и служещи. Работническата класа непрекъснато се увеличава и количествено успоредно с икономическото развитие. Характерна особеност на работническата класа в тези страни е преобладаването на селскостопанския пролетариат в нея. Социалният напредък спомага за бързото увеличаване и на числеността на промишлените работници и едновременно укрепва положението на пролетариата като ръководна обществена сила.

Извънредно важен отряд на революционното движение е работническата класа в индустриално развитите капиталистически страни. Тук се наброяват близо 200 млн. работници и служещи, от които около 90 млн. фабрично-заводски работници. И този брой продължава да расте. Така например през периода от 1900 до 1950 г. броят на работниците в САЩ се увеличи от 7 млн. на 24,1 млн., т. е. повече от три пъти. Аналогични процеси се извършват и в другите капиталистически страни, което е обща закономерност на общественото развитие. Тези факти опровергават твърдението на буржоазните идеолози, че нарастването на работническата класа било спряло, че нейният относителен дял в състава на населението намалявал, а самата тя прераствала в „средна класа“.

Пролетариатът не е еднороден и по своя произход (тъй като в него постоянно се вливат хора от други класи), и по положението си в производството, и по равнището на материалната си осигуреност. Ръководна роля играе промишленият пролетариат. Това се обяснява не толкова с численото преобладаване на промишлените работници, колкото с това, че те са заети в главната сфера на човешката дейност и в тази сфера се обединяват от самия производствен процес повече, отколкото всяка друга социална група. Именно този отряд на работническата класа е най-важната база на комунистическото движение. Промислените работници са добре организирани, сплотени, по-развити в идейно отношение и притежават най-голям опит в класовата борба. В състава на наемните работници влизат също канцеларските и търговските служещи, към тях спадат и инженерно-техническите работници. При това броят на наемните работници, които не са заети с физически труд, се увеличаваше през последните десетилетия особено бързо.

Пришълците от дребнобуржоазната среда, работническата аристокрация и бюрокрация, много служещи и инженерно-технически работници образуват социалната основа за политиката на „класово сътрудничество“ между труда и капитала. През сегашния период главна опора на буржоазията в работническото движение все повече става работническата бюрокрация. Към нея спадат върхушката и част от функционерите на ре-

формистките профсъюзи и партии, различните чиновници измежду социалреформистите, работещи в местните органи на властта и в системата на общественото осигуряване, членовете на ръководствата и контролните съвети на корпорациите измежду десните социалдемократи. Последните участвуват в управлението на много държавни и смесени държавно-частни предприятия в Англия, ГФР, Франция, Италия, Австрия и Швеция. Известна част от тази работническа бюрокрация, като например профсъюзните дейци в САЩ от типа на Мيني и Ройтер, са се слели по своето положение и интереси с буржоазната класа.

Ролята и силата на пролетариата в обществото се определят преди всичко от неговата организираност. Самото едро производство развива у работниците колективизъм, дисциплина, сплотеност, взаимопомощ, т. е. такива качества, които са необходими на класата-борец. Високата организираност отличава пролетариата от всички други класи в буржоазното общество, разединени до голяма степен поради условията на своя живот и труд.

Исторически погледнато, първата форма на организиране на пролетариата бяха профсъюзите, възникнали още в зората на работническото движение. Тяхната задача беше да защитават икономическите интереси на работниците. Профсъюзните организации бързо се разпространиха във всички страни, където има работническа класа. На съвременния етап международното профсъюзно движение продължава да се развива. Докато през 1913 г. в целия свят се наброяваха 15 млн. профсъюзни членове, днес техният брой надхвърли 200 млн. Тази огромна армия от организирани работници представлява внушителна сила в борбата против буржоазията, за мир, демокрация и социализъм.

Работническата класа обаче не може да осъществи историческата си мисия само с помощта на профсъюзната организация. Класовата борба на пролетариата създаде по-висша форма на организация — политическата партия на работническата класа. Днес тази роля изпълняват комунистическите, марксистко-ленинските партии. След Октомврийската революция комунистически партии започнаха да възникват в много страни. Сега в целия свят има около 90 комунистически пар-

тии, а броят на техните членове надвишава 46 милиона. Световното комунистическо движение се превърна в най-влиятелната политическа сила на нашето време, най-важният фактор на обществения прогрес.

Работническата класа не ще може да изиграе световноисторическата си роля, ако заедно с общественото развитие не се повишава и нейното идейно и политическо равнище. Марксизмът-ленинизмът е точен компас, който сочи на пролетариата единствено правилния път, по който той трябва да върви, за да се освободи. С това се обяснява огромното значение на научната теория, тъй като тя помага на пролетариата да изпълнява историческите си задачи.

Идейното развитие на пролетариата обаче не протича без трудности. Буржоазията полага огромни усилия, за да попречи на разпространяването на марксизма-ленинизма в работническото движение, за да задържи пролетариата под своето идейно влияние. Въпреки това крачка по крачка работническата класа превъзмогва буржоазното влияние. Това се проявява по-специално в огромното нарастване на авторитета на комунистическите партии, на марксистко-ленинските идеи.

2. Особенности и характер на революционната борба на пролетариата в съвременния етап

В основата на подема на класовата борба на пролетариата лежи задълбочаването на противоречията между работническата класа и монополистичния капитал. Засилването на експлоатацията на работническата класа, настъплението срещу жизненото равнище на трудещите се, срещу работническото и демократическото движение продължават. Навсякъде монополите провеждат мероприятия за намаляване на работната заплата и на обществените осигуровки на трудещите се, засилват интензификацията на труда. Все по-голям става разрывът срещу нарастването на производителността на труда и работната заплата. През 1962 г. реалната работна заплата на френските работници беше пониска от тази в 1957 г. В Англия се засилва политиката на замразяване на работната заплата, повишават се косвените данъци на стоките за масово потребление

и се съкращават разходите за обществени осигуровки. Трудещите се в Съединените американски щати особено много страдат от безработицата. През последните години броят на напълно безработните в САЩ рядко спаднаше под 3 млн. души. Хронически характер взе и безработицата в Италия, Япония и в редица други страни. Дори заемащите високо обществено положение официални дейци в капиталистическия свят са принудени да признаят, че значителни слоеве от трудещото се население в техните страни живеят в бедност и мизерия. „Бедността в САЩ е национална проблема“, се казва в посланието на президента на САЩ Джонсън до Конгреса (20 януари 1964 г.). Според Джонсън 35 млн. американски граждани „много често живеят без надежда, под най-минималните изисквания за човешко достойнство“.

При тези условия пролетариатът в капиталистическите страни активно си служи с целия богат арсенал от методи на икономическата, политическата и идеологическата борба против буржоазния строй. Специално трябва да се подчертае огромното засилване на стачното движение на работническата класа. За неговия размах може да се съди по следната таблица:

Брой на участващите в стачките
(милиона души)

	1958 г.	1959 г.	1960 г.	1961 г.	1962 г.	1963 г.	1964 г. (първо полугодие)
Ничко в капиталистическия свят	25—27	35—37	54—58	50—53	56	58	—
От тях в развитите капиталистически страни (Западна Европа, Северна Америка, Австралия, Япония)	13,5	16,0	43—46	41—43	42	43	22

Подемът на работническото движение в съвременния етап се характеризира с редица важни отличителни белези. Това е преди всичко по-нататъшното широко разгръщане на работническото движение. Масови ак-

ции на пролетариата стават сега не само в такива страни като Италия, Франция и Япония, където работническата класа има отколешни традиции в острите битки с буржоазията, но и в Белгия, ГФР, Гърция, Испания и Португалия, където поради едни или други причини през последните години не бяха наблюдавани големи схватки между труда и капитала. От масови акции на трудещите се бяха обхванати също САЩ, Англия, Канада и страните в Латинска Америка. Сега е мъчно да се намери капиталистическа държава, където пролетариатът да не всява страх у буржоазията със своите боеви действия. Задълго ще влязат в историята на класовата борба такива боеви акции на пролетариата, като общата стачка на белгийските трудещи се, осеммесечната стачна борба на повече от 1 млн. италиански металорботници, героичните стачки на испанските миньори, упоритата 35-дневна стачка на френските миньори, стачките на западногерманските металорботници, на английските машиностроителни работници и на американските стоманолейари, продължителните стачки на японските работници, на канадските строителни работници, на моряците и докерите в САЩ и т. н. Тези битки говорят за голямата революционна енергия на пролетариата.

Важна роля в стачната борба играят исканията за повишаване на работната заплата, за подобряване на трудовите условия, за съкращаване на работното време без намаляване на работната заплата, за подобряване на общественото осигуряване, увеличаване продължителността на отпуските, подобряване на социалните грижи и т. н. Кръгът на тези искания постоянно се разширява. Но наред с икономическите искания работниците все по-често поставят на пръв план задачите на политическата борба. Те се обявяват в защита на профсъюзните права и демократичните свободи, подкрепят борбата за мир и разоръжаване, против фашизма и реакцията, против стария и новия колониализъм, за истинска национална независимост. Така че икономическата борба тясно се преплита с политическите акции. А и самият размах на тази борба, остротата, насочеността ѝ непосредствено против империалистическата държава като орган на монополите неизбежно ѝ придават политическо звучене. Относителният дял на по-

литическите стачки нарасна значително през последните години. Докато през 1958 г. в тях участваха 44% от всички стачкуващи, през 1962 г. — 64%. Прерастването на икономическата борба в политическа сплотява и мобилизира пролетариата, като приближава деня на гибелта на капитализма.

Работническата класа използва все по-разнообразни форми на борба. Тя прибегва до краткотрайни и продължителни стачки, провежда ги по цехове, предприятия или цели отрасли на производството, едновременно или на етапи, еднократно или повтаряйки ги няколко пъти. Все по-широко се използва такова мощно средство като общата стачка. През 1958—1962 г. в близо 40 страни на Европа, Латинска Америка, Африка и Азия бяха проведени над 80 общи стачки. Както и по-рано, стачките си остават ефикасно оръжие на работническата класа в нейната борба за жизнените ѝ интереси. Освен това работническата класа използва и други средства за борба: както масови, така и парламентарни, както легални, така и нелегални, както икономически, така и политически.

Под натиска на класовата борба монополистичният капитал е принуден все по-често да прави отстъпки. През последните години работническата класа в капиталистическите страни постигна редица важни придобивки, в това число известно повишаване на работната заплата, намаляване на работния ден и разширяване на общественото осигуряване. Борбата на работническата класа съдействуваше за проваляне на агресивните планове на империалистите, помогна да се предотврати нова световна война, улесни потиснатите народи да извоюват независимостта си, провали опитите за фашистки преврати. Демонстрациите на италианските трудещи се през лятото на 1960 г. принудиха профашисткото правителство на Тамброни да подаде оставка. През лятото на 1963 г. гръцките трудещи се свалиха с неуморната си борба реакционното правителство на Караманлис.

Следователно, животът показва, че въпреки огромните трудности и пречки, създадени от държавно-монополистичния капитал и неговите слуги, работническата класа в капиталистическите страни води упорита и успешна класова борба.

3. Единството на работническото движение — най-важното условие за неговите победи

Без здраво единство на своите редици работническата класа не може да осъществи историческото си призвание — да победи буржоазията. Известно е, че в ръцете на господстващата класа са съсредоточени държавната власт, икономическото богатство, средствата за идеологическо влияние върху масите. Освен това силата на навика и силата на традициите на старото общество също са на нейна страна. Ако не се сплотят всички сили на пролетариата, не може да се води успешна борба против тази класа. „Разединените работници — пише Ленин — са нищо. Обединените работници са всичко.“¹

В капиталистическото общество обаче действуват редица фактори, които разединяват работниците — конкурентната борба сред пролетариата, неговата нееднородност, наличността на привилегирована върхушка и т. н. С настъпването на епохата на империализма буржоазията започна да си служи широко с икономическо подкупване на част от пролетариата, възпитаваше работническа аристокрация и работническа бюрокрация. Днес се използва рафинирана система на обработка на трудещите се под формата на така наречените „човешки отношения“ в предприятията. Най-после, управляващите среди в капиталистическите страни използват методите на идеологическо влияние върху пролетариата.

В съвременния етап политиката на единодействие е генералният курс в пролетарското движение. Тя отговаря на интересите на широките трудещи се маси, дава възможност да се води по-успешна борба против заплахата от атомна война, против реакционната, антидемократическа политика на монополистичния капитал, облекчава обединяването на всички антимонополистични сили за разрешаване на основните задачи на социалния прогрес.

Съществуват всички обективни условия за заздравяване единството между социалдемократи и комунисти. Самата практика на революционното движение по-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 19, стр. 518.

ставя все повече и повече такива проблеми, от чието разрешение имат еднакъв интерес и едните, и другите. На първо място това важи за задачите на борбата за мир, демокрация, национална независимост и социален прогрес.

Поради това стремежът на работническите маси към единство постоянно се засилва. Особено забележими са успехите в създаването на единодействие между комунисти и социалдемократи, католици и безпартийни по време на стачни борби. Във Франция, Италия, Великобритания, Белгия, Финландия и Япония работниците действуват съвместно, създават единни стачни комитети и се борят за задоволяване на своите искания. Постигнат е известен напредък в укрепването на работническото единство в политическата борба. Японската работническа класа показва пример за единодействие в борбата против японо-американския договор. В редица случаи социалисти и комунисти работят заедно в предизборните кампании. Забележително явление в това отношение бяха парламентарните избори във Франция през 1962 г. и общинските през 1965 г., на които комунисти, социалисти и други демократи оказваха взаимна подкрепа на своите кандидати в противовес на кандидатите на управляващата голистка партия.

През следвоенния период в социалдемократическото движение се извършва процес на разграничаване; забележимо израсна лявото крило, чиито позиции по най-важните съвременни проблеми са особено близки до позициите на комунистите. Обаче необходим е сериозен политически опит на обикновените членове на социалдемократията, масови акции на трудещите се в подкрепа на единството, за да се преодолее все още съществуващото разцепление в работническото движение.

Комунистическите партии са готови да направят компромиси и необходимите отстъпки, за да се постигне единодействие със социалдемократите. При това комунистите не отстъпват нито крачка от своите идеологически убеждения. Но те смятат, че идеологичните разногласия не трябва да бъдат пречка за разрешаване на задачите, които стоят пред работническата класа и пред всички трудещи се. В развоя на класовата бор-

ба така или иначе ще се разсейват у работническите маси илюзиите, свързани с идеологията и практиката на социалдемократизма. Трябва да им се помогне да се освободят от тези илюзии чрез търпелива другарска размяна на мнения, а не с просто повтаряне на зазубрени истини и лозунги и още по-малко с оскърбления. Само така може да се постигне сближение на всички отряди на работническото движение и да се мобилизира то за разрешаване на социалните задачи.

Най-важното условие за единството на революционните сили е защитата и укрепването на принципите на пролетарския интернационализъм. Работническата класа не може да изпълни своята световноисторическа мисия без интернационалната солидарност на всички свои отряди.

Пролетарският интернационализъм може да се определи като научно обоснована идеология на общността на класовите интереси на работниците във всички страни, пации и континенти; като проява на солидарност и братство, на сътрудничество и съгласуваност на действията на всички хора на труда на земята; като определен тип отношения между националните отряди на работническата класа.

По пътя на укрепването на международната солидарност на трудещите се съществуват доста затруднения. Буржоазията отдавна трови съзнанието на пролетариата с отровата на шовинизма и национализма. По различни пътища идеологията на национализма прониква в редиците на работническата класа, а също — за съжаление — и в някои комунистически партии. Обаче всички противници на пролетарския интернационализъм ги чака неминуемо поражение, защото международната общност на класовите интереси на пролетариата неизбежно си пробива път през всички прегради и препятствия.

4. Работническата класа — ръководна сила на антимонополистичната коалиция

Целите и задачите на пролетариата отговарят на жизнените интереси на най-широките слоеве от населението в капиталистическите страни. Защото, знае се, от ка-

капиталистическата експлоатация страдат заедно с работниците и селяните, и градската дребна буржоазия, и интелигенцията, и служещите. Развитието на държавномонополистичния капитализъм доведе до небивало засилване на потисничеството на буржоазията над всички слоеве на нацията. Върху тази основа се формира съюзът на работническата класа с всички антимонополистични сили, разширява се общият фронт на борбата за социален прогрес. Този именно съюз е призван да смаже господството на буржоазията в капиталистическите страни.

Основа на антимонополистичния фронт е съюзът между пролетариата и селяните. По своето положение в капиталистическото общество селските труженици са най-близко до работническата класа. Последната също се е формирала до голяма степен от разорилите се селски маси. И сега много селяни попълват пролетарската армия. Част от селяните са принудени системно да отиват в града на сезонна работа, влизайки в контакт с промишления пролетариат. И работници, и селяни изкарват хляба си с тежък труд за капиталиста или за едрия земевладелец. Всъщност работниците и селяните имат един и същ експлоататор — капитала, а експлоатирването им се различава само по форма. Животът показва, че селяните не могат да се борят успешно за своите интереси без съюз с пролетариата, а работническата класа не е в състояние да извоюва победа над буржоазията без съюз със селските маси.

Понастоящем селяните съставляват значителна част от населението в капиталистическия свят. Трудещите се селски маси изпитват тежкото потисничество на капитала и на феодалните остатъци, запазили се и досега в редица страни. Обаче най-голямата заплаха за селяните иде от развитието на държавно-монополистичния капитализъм, който води до изместване на селяните от селското стопанство. Така например в страните на „общия пазар“ се предвижда ликвидирането на милиони селски стопанства. Във връзка с това се променя обективното съдържание на селския въпрос. Той все повече и повече се превръща от антифеодален — какъвто беше през миналия век — в антиимпериалистически, а селското движение става антимонополистично.

През последните години трудещите се селски маси

участвуват все по-активно в борбата за земя, за подобър живот, за мир и демокрация, използват разнообразни форми на борба. Те завземат и обработват пустеещи земи, борят се против използването на техните земи за военни бази, организират акции за провеждане на аграрни реформи, организират „походи на глада“, участвуват в движението за солидарност със стачкуващите работници и предявяват други икономически и политически искания.

Съюзът между работническата класа и селяните не възниква стихийно. Неговото създаване е придружено от големи затруднения. Управляващите кръгове в капиталистическите страни пречат по всякакъв начин за установяването на такъв съюз. Но комунистическите партии полагат големи усилия, за да заздравят връзките на работническата класа със селяните. Като най-активни защитници на интересите на селяните комунистите поддържат такива искания като изравняване на правата на селскостопанските и другите работници, ликвидирание на ножицата на цените, намаляване на данъците и арендата, отпускане на износни кредити, разширяване на пазарите за пласмент на селскостопанската продукция и т. н. Комунистическите партии развиват активна дейност на село, организират и ръководят редица акции на селяните.

Съюзът между работническата класа и селяните е основа за по-широк, антимонополистичен фронт. В последния се обединяват всички сили на нацията, които страдат от потисничеството на монополите, и на първо място средните градски слоеве: занаятчии, дребни търговци, служещи, чиновници, интелигенция, студенти. При съвременните условия тяхното участие в борбата за мир, демокрация и социален прогрес нарасна твърде много.

Държавномонополистичният капитал засили експлоатацията и разоряването на така наречените средни слоеве. В редица случаи жизненото равнище на тази група от населението се понижи много в сравнение с това на промишлените работници. Така например доходът на американския служещ през 1959 г. беше с 9,2% по-нисък, отколкото на квалифицирания работник, докато през 1890 г. служещите получаваха средно два пъти по-голяма заплата от работниците. Самото положение в

обществото превръща средните слоеве в съюзник на пролетариата. Сега те все по-активно се присъединяват към борбата против държавномонополистичния капитализъм, като все по-често прибегват до типично пролетарски методи и форми на борба. Върху тази основа още повече се разширява антимонополистичният фронт.

В капиталистическите страни обаче има доста сили, които се стремят да попречат на създаването на такъв фронт, опитват се да привлекат средните слоеве с лозунгите на антикомунизма, шовинизма, реваншизма и т. н. При това част от дребната буржоазия и служещите все още са политически пасивни или по стара традиция поддържат буржоазните партии. И в дадения случай много неща зависят от активността на комунистическите партии, от правилната програма на действия за укрепването на съюза между работническата класа и средните слоеве. Комунистическите партии защитават специфичните искания на интелигенцията, занаятчиите, дребните търговци и промишленици, отделят голямо внимание на работата в техните организации, на създаването на кооперации и т. н. Във всичко това голямо значение има въпросът за собствеността на дребната и средната буржоазия. Комунистите не се обявяват за незабавно ликвидиране на тази собственост. Но в същото време те разясняват, че само социалистическото коопериране ще гарантира на дребните собственици свободен и заможен живот.

Опитът на работническото и демократическото движение показва, че за създаването и развитието на антимонополистичния фронт са необходими редица условия. Най-главното от тях е силно и единно работническо движение. Със самоотвержената защита на интересите на народа работническата класа спечелва неговото доверие и подкрепа, превръща се в ръководител на всички сили, които се борят против империализма. Не по-малко важно е съществуването на силна и сплотена комунистическа партия. Авторитетът на тази партия зависи от уменията ѝ да убеждава участниците в демократическата коалиция, да се стреми към единодушно одобрение на едни или други решения, да изработва съвместна програма за дейност. При това много е важно уменията да се проявява гъвкавост, да се държи сметка за инте-

ресите на другите демократични сили. Комунистическата партия се стреми да заздравя и организационно постигнатото споразумение. Разбира се, това съвсем не значи, че тя или другите участници в обединението трябва да загубят своята самостоятелност. Най-после, демократическият фронт е толкова по-здрав, колкото по-решително се бори комунистическата партия със сектантството и ревизионизма.

Обединяването на всички антимонополистични слоеве става преди всичко на платформата на демократическите искания и лозунги. При съвременните условия задачата за защита на демокрацията придоби първостепенен характер. Тя е свързана с такива общонародни движения като защитата на мира, националната независимост и суверенитета и се разгръща във всички области на обществения живот.

В икономическата област трудещите се маси в капиталистическите страни се стремят към национализиране на най-важните отрасли на стопанството и към демократизиране на ръководството им, към използване на икономиката за мирни цели, за задоволяване нуждите на населението и провеждане на радикални аграрни реформи. Национализацията подкопава принципа на частната собственост, сблъсква трудещите се непосредствено с капиталистическата държава, открива възможности за ограничаване всевластието на монополите, води до по-пълна подготовка на материалните предпоставки на социализма. Подкопавайки властта на едрия капитал и реакцията, национализацията и аграрната реформа съдействуват за укрепването на единния антимонополистичен фронт. В политическата област работническата класа се стреми заедно с другите прогресивни сили към демократизиране на буржоазните конституции, към разширяване представителството на трудещите се в парламентите, към спазване на демократичните изборителни системи или въвеждане на такива, бори се против реакционните организации, против фашизирането на политическите режими в капиталистическите страни.

Всички тези искания имат общодемократически характер и отговарят на интересите на мнозинството на нацията. И макар сами по себе си да не водят до унищожаване на експлоатацията на човек от човека, те

съществено ограничават мощта на монополите, помагат да бъдат изолирани най-реакционните сили, увеличават авторитета и политическото значение на работническата класа, облекчават обединяването на всички прогресивни сили.

ЛИТЕРАТУРА

„Основи на марксизма-ленинизма“. гл. XI, XIV.

„Международное революционное движение рабочего класса“
(К столетию I Интернационала). Политиздат, 1965, гл. II,
V, VIII.

НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ В СЪВРЕМЕННИЯ ЕТАП

1. Националноосвободителното движение — съставна част на световния революционен процес

Характерна черта на съвременната епоха е бурното развитие на националноосвободителното движение, разпадането на колониалната система на империализма. В резултат на героичната борба на народите в Азия, Африка и Латинска Америка през годините след войната на международната арена излязоха повече от 60 млади национални държави. Националноосвободителното движение е съставна част на световния революционен процес, една от най-важните революционни сили на нашата епоха.

В марксистко-ленинската теория националният въпрос се разглежда в тясна връзка с революционната борба на пролетариата. Класиците на марксизма-ленинизма доказаха, че възникването на нациите и на националните държави е свързано с развитието на капиталистическия начин на производство. Заедно с появата на нациите се е зародило и националното движение.

Като анализира най-важните закономерности на развитието на нациите при капитализма, В. И. Ленин отбелязва две исторически тенденции в националния въпрос. Първата — пробуждане на националния живот и националните движения, борба против всякакъв национален гнет, създаване на национални държави. Втората — развитие на отношенията между нациите, разрушаване на националните прегради, създаване на международни стопански и други връзки. В произведението си „Критически бележки по националния въпрос“ В. И. Ленин пише: „И двете тенденции са световен закон на капитализма. Първата преобладава в нача-

лото на неговото развитие, втората характеризира зрелия и вървящ към своето превръщане в социалистическо общество капитализъм.“¹

В процеса на развитието на капитализма, и особено в неговия империалистически стадий, се засилват взаимните връзки и зависимостта между народите, тяхното стопанско обединяване. Решаващо значение придобива втората от тенденциите, които Ленин отбелязва. Но тя се осъществява не по пътя на доброволното сътрудничество на равноправни народи, а по пътя на насилственото подчиняване, потискане и експлоатация на слабите народи от по-силните. На тази именно основа се образува колониалната система на империализма. Стотици милиони хора се лишават от свобода, цели континенти се превръщат в истинска каторга, голяма част от населението на земята се отстранява от участие в решаването на съдбините на света.

Всичко това на свой ред предизвиква изостряне на националноосвободителното движение на потиснатите народи против империализма, засилва стремежа към унищожаване на насилствените форми на стопанско обединяване на различни страни, на несправедливото международно разделение на труда. В тези условия националното движение придобива нови характерни черти. Пролетарското революционно движение в метрополиите и националноосвободителното движение на народите в колонните и зависимите страни се сливат в един общ революционен фронт на борба против империализма.

По този начин двете тенденции в националния въпрос са вътрешно противоречиви и непримирими в условията на капитализма. Възниква икономическата основа на националния гнет и на националната вражда в капиталистическото общество е господството на частната собственост върху средствата за производство, експлоатацията на човека от човека. Ето защо само в резултат на унищожаването на капитализма и победата на социализма може да се ликвидират националният гнет и националната вражда, напълно да се реши националният въпрос.

Жизнените интереси на работническата класа из-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 20, стр. 12.

искват ликвидиране на националното потисничество, тъй като това потисничество се стоварва преди всичко върху трудещите се, поражда недоверие, отчужденост между народите, пречи на сближаването им и улеснява задачата на буржоазията да експлоатира масите. В. И. Ленин нарече основен принцип на интернационализма изтъкнатата от Маркс и Енгелс формула — не може да бъде свободен онзи народ, който потиска други народи.

Работническата класа в развитите капиталистически страни, подкрепяйки борбата на потиснатите народи против империализма, отслабва позициите на буржоазията и облекчава условията за собственото си освобождение. Пролетариатът и потиснатите народи имат общ враг — империализма, те имат общи идеали — свободата и социалният прогрес. По класовата си природа пролетариатът е интернационален, жизнените му интереси изискват последователна революционна борба за социализъм. Националните и расовите ограничения са пречка за разгръщането на класовата борба и затова пролетариатът е непримиримо враждебен към буржоазния национализъм, към шовинизма и всички форми на национален гнет.

Съответно на тези теоретически положения е разработена и програмата на комунистическите партии по националния въпрос. Главният принцип на тази програма е защитата на правата на нациите на самоопределение, включително и на отделянето им и образуването на самостоятелна държава. С това се разрушава насилственото „империалистическо единство“ в името на здравето и доброволно обединяване на народите. Правото на отделяне не означава задължение за такова отделяне. През 1913 г. В. И. Ленин пише: „... ние сме за *правото* на отделяне (а не за *отделянето* на всички!) ... Отделянето съвсем не е наше гледище. Ние съвсем не проповядваме отделянето. Изобщо ние сме против отделянето. Но ние сме за *правото* на отделяне поради черносотническият великоруски национализъм, който така омърси делото на националното съжителство, че понякога *по-голяма* връзка се получава *след* свободното отделяне!“¹

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 19, стр. 499—500.

Освен правото на нациите на самоопределение марксистката програма по националния въпрос включва искането за пълно равноправие на нациите и принципа на пролетарския интернационализъм, на интернационалното обединяване и сплотяване на всички трудещи се в борбата за освобождение.

Победата на Великата октомврийска революция потвърди марксистката теория по националния въпрос. Тя осъществи на дело съюза на работническото и националноосвободителното движение, сливането на борбата на пролетариата против капиталистическия строй и борбата на потиснатите народи за ликвидиране на националния гнет в един поток.

Най-голямо завоевание на социалистическата революция беше решаването на националния въпрос. В социалистическото общество е осигурено политическо равноправие на нациите, създадено е съветско национално държавно устройство, ликвидирано е наследеното от стария строй икономическо и културно неравенство на народите. Опитът на СССР в разрешаването на националния въпрос стана достояние на страните от социалистическата общност.

Като подкопа световното господство на империализма, Октомврийската социалистическа революция даде мощен тласък на националноосвободителното движение в целия свят, сложи началото на кризата в колониалната система. В Програмата на КПСС се казва: „Докато империализмът смаза националната независимост и свободата на повечето народи и ги окува във веригите на жестоко колониално робство, то възникването на социализма бележи настъпването на ерата на освобождение на угнетените народи.“¹

Победата на Съветския съюз във Великата отечествена война, разгромяването на ударните сили на империалистическата реакция и образуването на световната система на социализма създадоха още по-благоприятни условия за ликвидирането на позорната колониална система. Започна нов етап в развитието на националноосвободителното движение, разпадане на колониалната система на империализма. Върху развалините на великите някога колониални империи — Англия,

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 481.

Белгия, Франция, Холандия — възникнаха независими суверенни държави. От колониалната система отпаднаха такива огромни колонии и полуколонии в Азия като Китай, Индия, Бирма, Индонезия.

Империалистите се стремят да омаловажат ролята на националноосвободителните революции и да докажат „цивилизаторската мисия“ на капитализма в колониите. За тази цел те разпространяват версията, че народите от бившите колониални и полуколониални страни са получили свободата си не по пътя на борбата против колонизаторите, а едва ли не с тяхна помощ. В действителност независимостта навсякъде се завоюваше в упорита борба на народните маси против империализма, безразлично какви бяха конкретните форми на тази борба: въоръжени (Индонезия, Северен Виетнам) или мирни (Индия, Бирма, Цейлон).

Империалистите не успяха и да локализируют националноосвободителното движение, като го ограничат в рамките на Азия. Пламъкът на освободителната борба обхвана всички поробени от империализма континенти. В третия етап на общата криза на капитализма настъпи последната фаза от ликвидирането на колониалните режими. Националноосвободителните революции обхванаха и Югоизточна Азия, и Близкия Изток, и Африка, и Латинска Америка. Забележително значение има победата на революцията в Куба — първата социалистическа революция в Латинска Америка.

За размаха на националноосвободителната борба свидетелствуват следните данни. Докато през 1919 г. колониите и полуколониите обхващаха 77,2 процента от територията и 69,2 процента от населението на света, то към 1964 г. сферата на господството на колониализма се съкрати до 6,8 процента от територията и 1,4 процента от населението на земното кълбо. Но под игото на колонизаторите се намират още около 40 млн. души. Най-бързото ликвидиране на колониалната система стана задача на всички прогресивни сили в света.

Мащабите и смисълът на революционните изменения, станали в бившия колониален свят, не е достатъчно да се преценяват само по броя на освободилите се държави. Разпадането на колониалната система се изразява не само в победоносните националноосвободителни революции, а и в общото отслабване на им-

периалистическата власт над бившите колонии и полуколонии.

С разпадането на почти всички колониални империи престана да съществува в основни линии и онова политико-териториално разделение на света, което беше завършено от империализма в края на ХІХ — началото на ХХ в. Този резултат е постигнат от обединените действия на силите на световния социализъм и на националноосвободителното движение. Националноосвободителните революции, след като разрушиха колониалните тилове на империализма, му нанасят мощни удари, подкопават неговите устои и помагат за засилване на борбата на всички сили на мира и социализма против империализма. Ролята на народите на младите суверенни държави се преценява в програмата на КПСС като „революционна сила за разрушаване на империализма.“¹ Именно поради това националноосвободителното движение е една от силите на световния революционен процес в съвременния етап на неговото развитие.

Развитието на световния революционен процес се характеризира с по-нататъшно укрепване на единството на трите основни революционни сили на съвременността. При такива условия лозунгът за пролетарски интернационализъм придоби ново съдържание. Както е известно, В. И. Ленин одобри нов лозунг: „Пролетарии от всички страни и потиснати народи, съединявайте се!“ В него се подчертава ръководната роля на пролетариата и нарасналото значение на националноосвободителното движение. Като обосновава необходимостта от единство, от тясна взаимна връзка между националноосвободителното движение и пролетарската революция, Ленин подчертава, че сменяването на капитализма от социализма е цяла историческа епоха, която съединява гражданската война на пролетариата срещу буржоазията в напредналите страни и цяла редица демократически и революционни, включително и националноосвободителни, движения в неразвитите, изостаналите и потиснатите страни. Марксистко-ленинските партии неизменно се ръководят от тези интернационалистически принципи.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 482.

За растящата солидарност на революционните сили свидетелствуват много примери. Френската комунистическа партия и прогресивните работници във Франция активно поддържаха народите на Мароко, Виетнам, Алжир. Пряка подкрепа на прогресивните сили на Конго беше общата стачка на белгийските трудещи се. Трудещите се в Холандия се солидаризираха с борбата на индонезийския народ за национално освобождение. Широките слоеве на американците искат да се сложи край на мръсната война на империализма на САЩ в Южен Виетнам. Общодемократичната, антимонополистична борба, която работническата класа води в съюз с широките слоеве на нацията в капиталистическите страни, също така има за цел да подкопае влиянието на монополите на международната арена, включително и в слаборазвитите страни.

Сигурна и мощна опора на народите в борбата против колониализма е световната социалистическа система. Социалистическите държави са най-безкористните и искрени приятели на народите, които се борят за освобождение от империалистическия гнет. Голям принос в борбата против колониализма даде Съветският съюз, който стана инициатор за приемането от Организацията на обединените нации на Декларацията за даване независимост на всички народи. Подкрепата на страните от социалистическата общност съдействуваше за победата на националноосвободителните революции в Египет, Алжир и други страни.

Разбира се, успехите на националноосвободителната борба не бива да се разглеждат само като резултат от благоприятните международни условия, като проста последица от борбата между двете световни системи — социализма и капитализма. Основното противоречие на съвременната епоха в дадения случай играе ролята на благоприятно външно условие за разрешаването на едно от вътрешните противоречия на империалистическата система: противоречието между колониалните народи и империалистическите държави. Решаваща роля в разрешаването на това противоречие принадлежи на самите борещи се народи.

„Разпадането на системата на колониално робство под натиска на националноосвободителното движение е второто по своето историческо значение явление след

*образуването на световната система на социализма.*¹ Докато световната система на социализма като рожба на световното пролетарско движение е решаваща сила в борбата против империализма, за прогрес на човечеството, то националноосвободителното движение представлява вторият по своето значение фронт на тази борба.

Социалната същност на националноосвободителното движение се изопачава от буржоазните идеолози.

В редица развиващи се страни начело на националноосвободителното движение стои националната буржоазия, която се опитва да насочи развитието на тези страни по пътя на капитализма. Като абсолютизират този факт, идеолозите на буржоазията се опитват да докажат, че благодарение на развитието на частната инициатива в развиващите се страни световният капитализъм получавал „свеж приток на кръв“ и нови възможности за своето „обновяване“. Такова гледище защитават политиките и бизнесмените (като Рокфелер) в съюз с професионалните социолози.

Предприемат се също така опити да се изолира националноосвободителното движение от другите сили на световния революционен процес. Но целият жизнен опит убеждава борците за национална независимост в предимствата и необходимостта на международната революционна солидарност.

Питер Кейнеман, генерален секретар на ЦК на Цейлонската комунистическа партия, в речта си пред една международна научна конференция каза, че народите от новите национални държави прекрасно знаят, че техните победи станаха възможни не само в резултат на собствените им усилия, но и в резултат на целия процес на революционното развитие, начало на което сложи Октомврийската социалистическа революция от 1917 г. В младите национални държави не само комунистите, но и революционните демократи, и дори антиимпериалистически настроените представители на националната буржоазия разбират колко тясно и неразривно са свързани съдбините им с постиженията на световната социалистическа система, с постоянната

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 33.

подкрепа, която тези държави получаваха и продължават да получават от социалистическите страни, особено от СССР и от революционния пролетариат в развитите капиталистически страни.

Вахаб Гудлак, заместник-председател на Нигерийската работническо-селска партия и председател на Нигерийския конгрес на профсъюзите, заяви, че „да се откъсне националноосвободителното движение от неговите питателни корени — значи да се предадат младите страни в лапите на неоколонналистите, които само това и чакат“.

Световната социалистическа система пречи на империалистическия износ на контрареволуция, на колонизаторската агресия и помага на освободилите се страни в развитието на тяхната икономика и култура. СССР и другите социалистически страни оказват материална помощ на младите независими страни. СССР отпусна на младите държави кредити на обща сума повече от 3,5 млрд. рубли. Кредитите на Съветския съюз имат изгоден характер. Те се дават с ниска лихва и са изгодни и за двете страни. Сега при съдействието на Съветския съюз в страните на Азия и Африка (без да се смятат социалистическите) се строят около 500 промишлени предприятия и други обекти, които имат първостепенно значение за самостоятелното икономическо развитие на тези страни. 43 страни от Азия, Африка и Латинска Америка получават помощ от Чехословакия, ГДР, Полша, България, Румъния, Унгария и други социалистически страни. Силата и непобедимостта на националноосвободителното движение се крият във всеобхватната подкрепа на световното работническо движение, на социалистическата система. Световната социалистическа революция на свой ред придобива нови сили благодарение на подкрепата на националноосвободителното движение. Това е двустранен процес, който взаимно укрепва всички революционни сили.

По силата на обективния ход на развитието и под влиянието на световната социалистическа система националноосвободителното движение излиза далеч зад рамките на задачите само на националното освобождение. Предвиждайки това, В. И. Ленин пише: „... В бъдещите решаващи сражения на световната революция движението на болшинството от населението на

земното кълбо, първоначално насочено към национално освобождение, ще се обърне против капитализма и империализма и може би ще изиграе значително по-голяма революционна роля, отколкото ние очакваме.“¹

2. Основни задачи и движещи сили на националноосвободителното движение

Завоюването на политическа независимост от потиснатите народи е велик революционен подвиг на трудещите се маси, които водят мъжествена и самоотвержена борба от световноисторическо значение. На арената на световната политика излязоха десетки нови независими държави.

Но постигането на политическа независимост не е край на националноосвободителната революция. Разпадането на колониалната система като форма на безконтролно политическо господство на империализма над поробените страни не означава, че колониализмът е напълно ликвидиран. Напротив, пред народите на Азия, Африка и Латинска Америка стои задачата упорито да се борят против колониализма — както в традиционните му форми, така и в неговите нови прояви. След завоюването на политическа независимост пред потиснатите по-рано народи се поставят нови задачи: укрепване на политическата независимост и постигане на икономическа самостоятелност, унищожаване на нищетата, издигане на културата на населението, привличане на масите към решаване на въпросите на държавната политика. Тези задачи могат да бъдат решени само върху основата на дълбоки социални преобразования. По този начин националноосвободителното движение навлезе в нов, по-висок етап на своето развитие. Пред него стоят задачите не само за национално, но и за социално освобождение.

Главният враг, както и по-рано, си остава империализмът и преди всичко американският империализъм — опората на съвременния колониализъм, който се проявява в нови форми. В условията на подема на революционната борба на народите и нарасналото между-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 32, стр. 506.

народно влияние на социалистическите държави империалистите търсят нови, по-изтънчени методи и форми на господство в слаборазвитите страни. През периода след войната се създаде цяла система от политически, икономически, военни и други мерки, известни под названието неоколониализъм. Неоколониализмът не бива да се противопоставя на „стария“ колониализъм. Неговите черти се проявяваха и преди. Но докато по-рано бяха характерни прякото господство, откритите войни и репресии, сега настъпи нова фаза в общата стратегия на империализма.

Наистина империалистите и сега действуват праволинейно и грубо, като създават военни бази на териториите на свободни страни, като въвличат тези страни във военно-политически блокове и т. н. Със своята намеса колонизаторите създават огнища на напрежение, конфликти и военни сблъсквания. За това свидетелствуват примерите на открита борба на обединените сили на империализма и реакцията против йеменската революция, против народите на Конго, Ангола, Южен Виетнам, Южна Корея и други факти.

Но в повечето случаи съвременните империалисти действуват по-лицемерно и изтънчено. Като признават на думи политическата независимост и предлагат икономическа „помощ“, дори без преки политически условия, те се опитват да запазят неприкосновена структурата на колониалната икономика, едностранчивата специализация на икономически слаборазвитите страни, да не допуснат индустриализирането им, да консервират останалите от колониалния период безобразни диспропорции в народното стопанство.

Империалистите се стремят да задържат ключовите позиции в икономиката на освободените се страни, да запазят колониалната експлоатация с нови методи и в нови форми: чрез образуване на изкуствени федерации и разкъсване на единни държави, чрез разпалване на племенна и национална вражда, организиране на военни блокове, подкуп, шантаж и т. н. Все повече се прилагат формите на груповия колониализъм. Като пример за това може да служи политиката на „Европейската икономическа общност“ по отношение на освободените се страни в Африка и Азия. През последните години рязко се засили проникването на монополите

на САЩ, Япония, ГФР, Англия, Франция, Белгия в икономиката на освободилите се страни. При това се използват марионетните правителства, трудностите на изостаналата икономика на южноазиатските държави. При тези условия борбата за най-бързо икономическо развитие, за прогресивни социални преобразования е за редица страни извънредно важна форма на антиимпериалистическата борба.

Под политическия контрол на империалистическите страни, който ограничава самостоятелността на младите държави, се намират много страни на Латинска Америка, Филипините, Малая и други страни на Азия; окастен е суверенитетът на младите държави в Екваториална Африка; запазват се изкуствено създадените чрез разпокъсване на националната територия полуколонии на американския империализъм — Южен Виетнам и Южна Корея.

Главна опора на съвременния колониализъм са САЩ, натрупали дългогодишен опит в поробването на страни, които формално притежават политическа независимост. Икономическото господство на монополите на САЩ в повечето от латиноамериканските страни доведе до ограничаване, а в редица случаи до фактическо загубване на националния суверенитет на такива страни като Гватемала, Салвадор, Хондурас, Никарагуа, Коста-Рика, Хаити, Доминиканската република и др.

За ролята на САЩ като главна опора на съвременния колониализъм говорят следните факти. Към края на 1963 г. САЩ са отпуснали на държавите, които имат колонии в Африка, воена помощ от 7 млрд. долара. Три четвърти от заемите, получени от ЮАР през последните години, са постъпили от САЩ. От началото на освободителната война в Ангола Португалия е получила само от американските банки 125 млн. долара. Държавните американски доставки на оръжие и военни материали за Салазаровите колонизатори се оценяват на 300 млн. долара. Политическите цели на американската икономическа експанзия нагледно се проявяват при разпределянето на „помощта“. 88 процента от безвъзмездните държавни субсидии за страните на Азия бяха предоставени на съюзниците на САЩ и Англия (Южна Корея, Израел, Южен Виетнам, клкката на Чан Кай-ши); те получават 69 процента от общата сума

на капиталовложенията в азиатските страни за 1951–1959 г.

Империалистите се опитват да обосноват теоретически и да провеждат политиката и практиката на неоколониализма под флага на антикомунизма. Буржоазната пропаганда се стреми да дискредитира социализма в очите на народите от слаборазвитите страни, да докаже превъзходството на съвременния „народен капитализъм“ над социализма и да представи проникването на монсполите в бившите колонии като благородна мисия, подпомагаща развитието на тези страни.

Потиснатите народи водят героична борба против империализма. Последователната борба против империализма е главно условие за решаване на общонационалните задачи.

При това важно е да се имат предвид разнообразните условия, които характеризират освобождаващите се страни: равнище на развитието на промишлеността, значение на работническата класа и националната буржоазия, исторически и национални традиции и т. н. В колоните, полуколониите и в страните с деспотични марионетни режими главното е постигането на политическа независимост. Страните, постигнали тази цел, се борят за укрепване на икономическата си независимост. Тук на пръв план изпъкват такива мерки като създаването на държавен сектор в икономиката, коопериране на селяните, ограничаване дейността на чуждия и местния едър капитал и др. Основни условия за решаването на тези общонационални задачи са: последователната борба с империализма, създаването на единен антиимпериалистически фронт, разширяването на всестраничните връзки със социалистическите държави.

Правилното разбиране на задачите на националноосвободителната революция във всеки етап от нейното развитие има огромно значение за практиката на международното комунистическо движение, за успехите на световната антиимпериалистическа борба и за изпълнението на интернационалните задачи на социалистическите страни. Националноосвободителните революции на съвременността може да се характеризират като антиимпериалистически, демократически революции от нов тип. Докато в миналото главната цел на националните движения беше завоюването на политическа независи-

мост и борбата против феодаалните и дофеодаалните отношения за разчистване пътищата за развитието на капитализма, в съвременните условия националноосвободителните революции не завършват с постигането на политическа независимост. Те се развиват по-нататък по пътя на укрепването на политическата независимост и борбата за икономическо освобождение, за пълна победа над колониализма. Икономическите задачи на националното освобождение имаха важно значение и в доимпериалистическия период. Но проблемата на националното освобождение тогава опираше главно в политическото освобождение, в необходимостта от разкъсване на политическите връзки на колониите с метрополията. При условията на империализма завоюването на политическа независимост и самостоятелност не спасява колониите от положението на експлоатирани нации, тъй като чуждите монополии се стремят да запазят своите позиции в тяхната икономика.

Феодаалните и дофеодаалните отношения, поддържани от империализма, не могат да бъдат унищожени, ако не се нанасят удари върху империализма. Същевременно капитализмът не може да бъде основа за възраждането на бившите колониални и полуколониални страни. Ето защо още в хода на националноосвободителните революции възниква въпросът за избиране пътищата за по-нататъшното развитие на освободените страни. Това придава ново социално съдържание на революциите и предопределя антиимпериалистическия им характер. Сега са създадени решаващи предпоставки за развитието на тези страни по некапиталистически път.

По своята антиимпериалистическа насока, по социалните си цели и движещи сили националноосвободителните революции могат да се развиват успешно само като народни революции. В интерес на народните маси в хода на революцията се решават задачите за унищожаване на остатъците от колониализма и империализма, за изтласкване на чуждите монополии и укрепване на националната икономика, за премахване на феодаалните отношения и отживелици, за аграрни преобразования, за решаване на продоволствения проблем, за водене на самостоятелна външна политика и укрепване на политическата независимост. Задължително условие за

решаването на тези задачи в интерес на народа е демократизирането на обществения живот.

Най-последователен изразител на интересите на нацията и борец за довеждане на националноосвободителните революции докрай е работническата класа. Антиколониалното движение постигна най-големи успехи там, където работническата класа действа като ръководна сила и се възглавява от марксистко-ленински партии. В много страни поради особеностите на историческото развитие и малобройността на работническата класа, поради слабостта на нейната организация освободителната борба бе възглавена от националната буржоазия. Но и в този случай комунистите вървят в първите редици на борците за независимост. Техните цели, тяхната политика и идеология са несъвместими с колониализма и потискането на народите.

Комунистическите партии в редица зависими и колониални страни водят борба в много тежки условия. Общозвестно е какъв жесток терор е установен в страната от управниците на Южноафриканската република. При тези условия най-решителни защитници на интересите на народа са комунистите, които вече 10 години водят нелегално борба за свобода. На VI конгрес (1963 г.) на Южноафриканската комунистическа партия бе приета нова програма „Пътят към свободата на Южна Африка“, която разкрива перспективите на революционното движение в страната. В условията на непрекъснати преследвания живее и се бори героичната комунистическа партия на Ирак. Комунистите в Ирак първи се обявиха против монархическия режим, а след идването на буржоазно-националистическото ръководство на власт те продължиха борбата против империализма и вътрешната реакция.

Комунистите са най-непреклонните борци против диктаторските режими, насаждани от империалистите в Латинска Америка, водят мъжествена борба за освобождение от местната тирания и от гнета на северноамериканския империализъм. Комунистическите партии се борят за излизането на Турция, Пакистан, Ирак, Тайланд, Филипините от агресивните блокове, за ликвидиране на чуждите военни бази. Няма общонационални проблеми, за решаването на които комунистите да не се борят като ръководна прогресивна сила на

нацията. В своята патриотична борба те правят всичко зависещо от тях за сплотяването на националните сили, за по-бързото и успешно развитие на страната, за подобряване живота на народа.

Империалистите се стремят да попречат на завоюването и укрепването на националната независимост. За тази цел те се нахвърлят преди всичко върху комунистическите партии. Антикомунизмът е оръдие за разлагане и разцепление на националноосвободителните движения. В антикомунизма империалистическата идеология се слива с идеологията на феодалните, проимпериалистическите елементи и реакционните групи на националната буржоазия. Националистическите правителства в редица страни, тръгнали по пътя на антикомунизма, преследват комунистите. Логиката на политическата борба показва опасността на този път. Обикновено преследването на комунистите се придружава от ограничаване дейността на всички други демократични организации и от засилване на реакцията.

Целите на работническата класа и на комунистическите партии в националноосвободителното движение са: да се доведат докрай задачите на антиимпериалистическата демократическа революция, да се развие и заздрави националният фронт, да се подготвят условията за образуване държава на националната демокрация и за преминаване на некапиталистическия път на развитие. В националния фронт се обединяват работническата класа, селяните, националната буржоазия и демократичната интелигенция.

Главен съюзник на пролетариата са селяните, които образуват около две трети от населението на развиващите се страни. Съюзът на тези класи е основата на националния фронт. Изпитвайки двосен гнет — на местните феодали и на чуждите монополисти, селяните са кръвно заинтересовани от изгонването на чуждите монополи, от укрепването на националната независимост, от премахването на феодалните отношения и отживелици, от демократизирането на обществените отношения и провеждането на радикални аграрни преобразования. Селяните могат да решат всички тези въпроси само в хода на революционната, антиимпериалистическа и антифеодална борба в съюз с работническата класа и под нейно ръководство.

Голяма роля в националноосвободителното движение играе патриотично настроената демократична интелигенция, включително студентите и някои кръгове на офицерството. От тази среда обикновено се издигат ръководители, идеолози на националноосвободителното движение. Демократичната интелигенция е проникната от бойни, антиимпериалистически, революционндемократични настроения и участва активно в националноосвободителното движение.

При определени условия — когато местната буржоазия е слаба и се е дискредитирала пред народните маси, а пролстариатът още не се е превърнал в ръководна сила на общественото развитие — революционната демокрация може да възглави осъществяването на програмата за некапиталистическо развитие, да стане изразител на интересите на селяните, на долните слоеве от градското население, на демократичната интелигенция.

В много страни начело на освободителната борба стои националната буржоазия. В поведението на националната буржоазия се проявяват две характерни тенденции, които отразяват двойствения ѝ характер. От една страна, тя се стреми да се освободи от империалистическия гнет, от политическата и икономическата зависимост, да укрепи изгодните за нея икономически връзки с другите страни. Това помага за укрепване икономиката и културата на страната, издига политическия престиж на буржоазията пред народните маси. Втората тенденция произтича от нарастването на класовите противоречия в тези страни и се изразява в борба против акциите на трудещите се, против работническата класа и комунистическото движение. В първия етап националната буржоазия успява да обедини основните сили на нацията и да възглави борбата против империализма. След завоюването на властта възниква задачата за създаване на национална икономика, за развитие на културата и за социални реформи. В този етап класовата борба се изостря. Националната буржоазия, страхувайки се от народните маси, се отнася с недоверие към демократичните сили, стреми се да монополизира политическата власт, да задуши акциите на трудещите се и в тази борба търси подкрепа от империалистите. Последните се опитват да се опрат на

националната буржоазия, да я привлекат на своя страна, да обвържат слаборазвитите страни със заробващи двустранни спогодби, да ги плашат с комунистическа опасност.

Освободителните движения в много страни се развиват под флага на национализма. В. И. Ленин се обявява против абстрактното поставяне на въпроса за национализма, като строго различава национализма на потискащата и на потиснатата, на голямата и малката нация. Освен това в национализма на потиснатата нация той различава общодемократично съдържание и реакционни страни, които изразяват интересите на горните слоеве на буржоазията. Съвременният национализъм в страните на Азия и Африка се характеризира с антиимпериалистическа, антиколониална насока; това е движение на нациите, които преживяват период на национално пробуждане и възраждане.

Империалистите се опитват да използват национализма в свой интерес, спекулират с неговата двойственост и противоречивост. Опитвайки се да замажат социалните противоречия и да оправдаят експлоатацията на трудещите се, те отъждествяват националното единство с широкото класово сътрудничество. Комунистическите партии поддържат общодемократичното съдържание на национализма на потиснатите нации и решително се борят против реакционните му страни.

Под влиянието на догматични грешки тезата на В. И. Ленин за наличността на прогресивно съдържание в национализма на потиснатите нации беше прецадена на забравя: подценяваше се ролята на националната буржоазия в освободителното движение и това пречеше на неговото развитие. Сега тези сектантски грешки са преодоленни. В документите на международното комунистическо движение — Декларацията от 1957 г. и Заявлението от 1960 г. — се подчертава необходимостта от обединяване в единен националндемократичен фронт на всички патриотични и прогресивни сили на нациите за решаване на общонационалните демократични задачи. Комунистическите партии на развиващите се страни извършват голяма работа по организирането на единен национален фронт, по спечелването на все нови слоеве на обществото на своя страна.

3. Некапиталистическият път на развитие на освободилите се страни

Един от основните проблеми, които стоят пред народите, освободили се от игото на колониализма, е избирането на пътя за по-нататъшното си развитие. Широките слоеве на трудовия народ, а също и немалка част от националната буржоазия, заинтересована от решаването на основните задачи на антиимпериалистическата, антифеодалната революция, се стремят към укрепване на независимостта и към социално-икономически преобразования. Капитализмът сериозно се е дискредитирал пред народните маси като строй, неразривно свързан с колониализма. Борбата за решаване на общонационалните задачи свидетелствува за решимостта на народите да изведат страните си на некапиталистическия път на развитие, защото само по този път народите могат да се избавят от експлоатацията, нищетата и глада.

Бившите колониални народи са поставени от хода на историята пред избора: по какъв път да вървят. Лидерите, които милеят за интересите на народа, рано или късно ще разберат, че само със съвместните действия на всички прогресивни сили, преодолявайки съпротивата на реакционните елементи, може да се решат основните социални проблеми. Непосредствена практическа задача на народите е постигането на истинска независимост, създаването на съвременна икономика, на материалните и духовните предпоставки на социализма. Тази задача може да бъде успешно решена само там, където народът взема своята съдба в собствените си ръце и тръгва по пътя на некапиталистическото развитие.

Но какво означава този термин? Може би той е нещо средно между капитализъм и социализъм? Съвсем не. В борбата между перспективите за капиталистическо или за социалистическо развитие няма нещо трето, средно, то не е възможно. А какво могат да правят ония народи, които не желаят бремето и бедствията на капитализма, за които капитализмът е неприемлив, а още не са подготвени да се борят за социализма? На тях им остава само да тръгнат по пътя на некапиталистическото развитие, който през редица революционни, демо-

кратични преобразования, през борбата с империализма и със „своите“ потисници, през развитието на производството и културата в крайна сметка води към социализма. Революционните, общодемократични, социално-икономически преобразования от некапиталистически характер разчистват пътя към социализма, създават условия за неговото възтържествуване, ускоряват настъпването му, осигуряват прехода към него, заобикаляйки мъчителния за народите капиталистически стадий на развитие.

Благоприятните условия за некапиталистическо развитие на икономически изостаналите страни възникнаха в резултат на нарастването на силите на световния социализъм, когато социализмът започна да определя главната насока и главното съдържание на историческия процес и да оказва със своя пример въздействие върху развитието на другите страни. За това спомага крайното изостряне на кризата на капитализма: неговата реакционна същност се оголи докрай и стана ясно, че прогресът на негова основа е невъзможен. Бързото разрастване на националноосвободителното движение, засилването на националното и класовото самосъзнание на трудещите се маси също благоприятствуват за преминаването на некапиталистически път на развитие. Този път се осигурява от борбата на работническата класа, на народните маси, на общодемократичното движение и отговаря на интересите на абсолютното мнозинство от нацията.

Идеята, че е възможно бившите колонии и полуколонии да се развиват по некапиталистически път, беше изтъкната и разработена от В. И. Ленин. Той смята, че е възможно развитието на изостаналите страни по некапиталистически път при държавната подкрепа и братската помощ на победилия пролетариат в другите страни. Опитът на съветските републики в Средна Азия и на Монголската народна република потвърди правилността на този извод.

Да видим как народите преминават на релсите на некапиталистическото развитие.

В Мали и Гвинея, където относителният дял на капитализма е незначителен, няма сериозно класово разслоение и се е запазил общинният строй, революционерите, излезли от демократичната интелигенция, в бор-

ба срещу френския империализъм създадоха масови демократични партии. След завоюването на политическата независимост тези партии станаха управляващи. Опрени на масите, те пристъпиха към осъществяване на дълбски социално-икономически преобразования от антиимпериалистически характер. Собствеността на колонизаторите — единствени носители на капиталистическите отношения в тези страни — се национализира. Частната дребна търговия и полузаятчийските работилници, които не играят самостоятелна роля в икономиката, се намират под държавен контрол; частната капиталистическа дейност се ограничава. Насърчава се колективизмът в труда, създават се колективни стопанства. Държавата поема грижата за икономическото и културното развитие на страната.

Дори при липса на оформени експлоататорски класи — едри земевладелци и буржоазия, — некапиталистическото развитие не се извършва безпрепятствено. За да разделят и отслабят народите, империалистите изкуствено раздухват племенната и религиозната вражда. Вождовете на някои племена и онази част от местната интелигенция, която е подготвена и идеологично обработена в империалистическите страни, се занимават с разколническа дейност. Необходимо е огромно напрежение на народа, за да се преодолеят икономическата изостаналост, некултурността и нищетата.

Аналогични процеси се извършват и в Гана, където за разлика от Мали и Гвинея класовата диференциация е изразена сравнително по-забележимо, има елементи от национална буржоазия (особено в селското стопанство). Икономическата политика на правителството на Нкрума е насочена към засилване участието на държавата в решаването на стопанските проблеми. Нарастването на частния капитал се ограничава. Разширяват се държавният и кооперативният сектор. Укрепва се планирането на икономиката. Изкупуват се предприятията от чуждите компании, създават се нови държавни промишлени и търговски предприятия. Постигнати са големи успехи в областта на здравеопазването, образованието, жилищното строителство и социалното осигуряване. Капиталистическите отношения се ограничават, но още не се ликвидират. Това значи, че некапиталистиче-

ското развитие непременно предполага напрегната класова борба.

В Мали, Гана и Гвинея работническата класа преодоля разцеплението на профсъюзното движение и създаде единни национални центрове. В тези три държави на власт са широки по своя състав демократични партии. Тези факти говорят, че в редица млади независими държави се извършват прогресивни преобразования от общодемократичен характер, създават се предпоставки за движението на тези страни по некапиталистически път.

В резултат на многогодишна революционна борба Алжир спечели независимост. Победата на революцията, мероприятията по организиране на държавния и кооперативния сектор на икономиката създадоха обективна възможност за тази страна да тръгне по пътя на некапиталистическото развитие.

Големи успехи в изграждането на новия живот постигна Обединената арабска република. Първият етап на египетската революция — предимно антиимпериалистически и антифеодален — имаше общонационален характер. За изгонването на английските капиталисти и за събарянето на продажния кралски режим се бореха всички заинтересовани в това национални сили, включително и представителите на националния капитал и част от едрите земевладелци феодали.

Във втория етап на революцията бяха извършени радикални социаликономически преобразования: национализирани са едрите промишлени и търговски предприятия, банките, застрахователните дружества, търговските и строителните компании. В резултат от провеждането на аграрната реформа почти един милион федана земя са иззети от едрите земевладелци и предадени на селяните. Аграрните преобразования подобриха положението на селяните, макар и да не са решили окончателно въпроса за земята. Държавата насърчава образуването на кооперативи от типа на сдруженията за съвместна обработка на земята, оказва им голяма помощ със семена, вода и т. н. Осъществяват се мероприятия в интерес на работническата класа. Установена е 42-часова работна седмица.

Така в съвременната епоха националноредемократическите революции излизат вън от рамките на буржоаз-

нодемократичните пресбразования, довеждат освободилите се страни на некапиталистическия път на развитие или ги подготвят за преминаване към този път в бъдеще.

Най-подходяща политическа форма, в която успешно може да стане обединяването на всички здрави сили на нацията, е държавата на националната демокрация. Тезата за нея е изтъкната в Заявлението на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии от 1960 г. и е обоснована в Програмата на КПСС.

Държавата на националната демокрация е основана върху блока на всички прогресивни патриотични сили, които се борят за пълна национална независимост, за широка демокрация, за довеждане докрай на антиимпериалистическата, антифеодалната, демократична революция. Това още не е социалистическа държава, тъй като тя не се базира на диктатурата на пролетариата, а държава от преходен тип, която осигурява условията за по-нататъшно развитие на националнодемократичната революция и преминаване по-нататък на некапиталистически път на развитие.

Възможността за тръгване на младите национални държави по некапиталистическия път на развитие непосредствено се определя от вътрешните предпоставки. Голямо значение има спецификата на социалната структура на обществото в развиващите се страни, особено в Африка, където в повечето райони капитализмът не представлява оформен начин на производство. В някои райони на Африка преобладават племенните отношения, в други има сериозни остатъци от робовладелските отношения, господствува феодалното устройство, в трети значително са развити капиталистическите форми на производство и разпределение. Социалната структура на обществото в развиващите се страни е разнообразна и поради това условията на борбата за некапиталистически път на развитие са различни.

Народите от освободилите се страни, тръгнали по некапиталистическия път на развитие, ще могат, опрени на помощта на световната социалистическа система, в сравнително кратък срок да ликвидират лишенията и изостаналостта. В съвременната епоха обективният

ход на историческото развитие е такъв, че не е възможно движение напред, ако не се върви към социализма.

ЛИТЕРАТУРА

- „Международное революционне движение рабочего класса“.
(К столетию I Интернационала). Политиздат, 1965, гл. VI.
- „Проблеми на националноосвободителното движение на арабските народи“. „Проблеми на мира и социализма“, 1964, кн.7, 9.
- П. Кейнеман*. Нови черти на националноосвободителното движение.
„Проблеми на мира и социализма“, 1964, кн. 12.
- Ф. Насар, Азис ал Хаж*. Националноосвободителното движение и световният революционен процес. „Проблеми на мира и социализма“, 1964, кн. 3.
- В. Тязуненко*. Бъдещето на освободилите се държави. „Коммунист“, 1965, № 4.

МИРНОТО СЪВМЕСТНО СЪЩЕСТВУВАНЕ И БОРБАТА ЗА ОБЩ МИР

1. Социализмът и мирът

Най-парливиият проблем на нашето време е проблемът за войната и мира. Неговата острота се определя от агресивния характер на империализма — единствения източник на опасността от война. Проблемът за войната и мира в съвременните условия стана проблем за живота и смъртта на стотици милиони хора. *„Главното — се казва в Програмата на КПСС — е да се предотврати термоядрената война, да не ѝ се позволи да избухне. И сегашното поколение е в състояние да направи това.“*¹ Именно комунизмът носи на човечеството вечен мир. Защото крайната причина на всички войни на земята беше и си остава господството на частната собственост.

Както е известно, войната е социално-историческо явление, обусловено от класовата структура на обществото. В нея се концентрира, сумира се и продължава със средствата на въоръженото насилие политиката на държавите и на определени класи. При анализа и оценката на войната основният въпрос е от какви противоречия е породена тя, какви класи и за какви цели са я подготвили и я водят.

Войните възникват на определена икономическа основа заедно с частната собственост и с раздсяянето на обществото на класи, с появата на експлоатация на човека от човека и държавата. Стремешът към заграбване на чужди страни и към натрупване на богатства стана главен стимул за организирането на всички известни в историята войни, разпалени от експлоататорите.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 495.

Преминаването на капитализма в своя най-висок и последен стадий на развитие — империализма — се ознаменува с това, че военните стълкновения станаха особено чести, разрушителни и напрегнати; възникнаха империалистически войни за преразделяне на вече поделения свят, световните войни. Стремещът към световно господство в новите исторически условия е характерна черта на политиката на монополистичния капитал.

Победата на първата в историята пролетарска революция означаваше възникване на такова общество, в което напълно се унищожават всички социално-икономически и политически източници на войните. Отсъствието на частна собственост и на класови антагонизми, на национален гнет и териториални претенции и спорове, на шовинистични предразсъдъци и сили, заинтересовани от тяхното премахване — всичко това означава, че насъщна потребност за социалистическата държава е политиката на борба за мир, свобода и независимост на народите.

Азбука на марксизма стана различаването на справедливи и несправедливи, прогресивни и реакционни войни, войни на прогресивните класи и войни на изостаналите класи, войни, които служат за затвърдяване на класовия гнет, и такива, които помагат за неговото събаряне.¹ Противоположният характер на двата вида войни определя и различното отношение на комунистите към тях. Решително, с всички мерки, включително и революционно насилие, борейки се против несправедливите, грабителски войни, комунистите самоотвержено поддържат справедливите освободителни войни, които се водят в интерес на народите. А на стремеша на империализма към грабителски и завоевателни войни комунистите противопоставят политиката на мир между народите.

В резултат на Втората световна война и на следвоенното развитие в съотношението на силите на световната арена настъпиха основни изменения. Създаде се нова обстановка, която се характеризира с това, че срещу империализма, чиято сфера на господство се съкрати, сега противостоят световната социалистическа система, могъществото на която превъзхожда силите на

¹ Виж *В. И. Ленин*, Съч., т. 29, стр. 365.

империализма. Благодарение на това обстоятелство възникнаха нови възможности за укрепване мира на земята.

Агресивната същност на империализма, разбира се, не се е изменила и не е могла да се измени; нещо повече, омразата му към народните маси, към социализма, към националноосвободителното движение стана още по-силна. Империализмът беше и си остава хищник, който мрази обществения прогрес, който е способен за своите алчни възжелания да залее земята с човешка кръв. Неговата престъпна природа вече беше демонстрирана в двете световни войни.

И сега империализмът си остава единственият и при това крайно опасен източник на военна заплаха за човечеството. Агресията и войната са органически присъщи на монополистичния капитал. Ето защо докато съществува империализъм, ще съществува и почвата за агресивни войни. Капиталистическият свят сега стана арена на невиджана разюзданост на милитаризма, на широки военни приготовления. Неговите ръководители биха желали да извършат най-тежкото престъпление против човечеството — да разпалят световна термоядрена война. Съвременният милитаризъм се проявява в бясната надпревара във въоръжаването, в скалъпването на военни блокове, в преследването на привържениците на мира, и преди всичко на комунистите, в борбата против работническото, демократичното и националноосвободителното движение. Военното производство е златен източник за монополите, а войните, надпреварата във въоръжаването, милитаризмът са главното средство за осигуряване на по-голямо промишлено производство. В течение на всяка година на Втората световна война промишленото производство на САЩ е нараствало средно 5—6 пъти по-бързо, отколкото в предвоенните години. След Втората световна война, когато със засилването на политиката на „студената война“ започна невиджана дотогава надпревара във въоръжаването, основен стимул за развитието на икономиката на капиталистическите страни, особено на САЩ, стана военното производство. Например монополите, заети с производство на ядрено и ракетно оръжие, получават до 100 процента печалба върху вложения капитал.

Империализмът принуждава човечеството всяка го-

дина да изразходва за военни цели 120 млрд. долара, да държи под оръжие 20 млн. души, да използва във военната промишленост още 100 млн. души. Това е колосално непроизводително изразходване на сили и средства, което спъва развитието на производителните сили на обществото. Ако би било възможно в продължение на 25 години да се използват 200 млрд. долара за мирни цели, тези пари биха стигнали за построяването на електроцентрали с обща мощност 230 млн. киловата, за създаването на металургични заводи с производство 185 млн. т стомана, биха могли да се напояват повече от 100 млн. хектара земя. И тези огромни богатства се използват фактически във вреда на човечеството... „Цивилизацията, свободата и богатството при капитализма — пише В. И. Ленин — ни карат да мислим за преялия богаташ, който приживе гние и не дава на младото да живее.“¹

Това гниене на отживяващия свят се проявява нагледно в съвременния милитаризъм, който още повече изостря противоречията, в които се е заплело старото общество. Засилването на държавномонополистичните тенденции, използването на техническите и научните постижения преди всичко за военни цели, превръщането на буржоазнодемократичните държави във военно-полицейски, рязкото влошаване на положението на трудещите се маси, проповядването на бесен антикомунизъм и шовинизъм — всичко това, така или иначе, е свързано с господството на милитаризма.

Особено забележими са тези процеси в Съединените американски щати. Американските монополи гигантски забогатяха от военните доставки през двете световни войни. Те се възползваха от отслабването на своите западноевропейски конкуренти и заграбиха основните източници на суровини, пазарите за пласмент, сферите за влагане на капитал. Американският империализъм, след като създаде негласна колониална империя, стана най-големият световен експлоататор, враг на народите от целия свят, опора на международната реакция. Милитаризмът в САЩ достигна невиджани размери. През периода от 1955 до 1962 г. правителството на САЩ е изразходвало повече от 300 млрд. долара за военни при-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 19, стр. 387.

готовления, т. е. почти с 20 млрд. повече, отколкото през цялата Втора световна война. На граждански постове в правителствения апарат на страната се намират около 200 генерали и адмиралаи, повече от 1300 полковници и около 6000 офицери с други чиновове. Военният бюджет на страната достига 56 млрд. долара, въоръжените сили са се увеличили до 3 млн. души, т. е. постигнато е рекордно количество на сили и средства с военно предназначение, което някога са имали САЩ в мирно време.

Ясно е, че в такава обстановка подценяването на опасността от империалистическа агресия обективно би означавало демобилизиране на силите на мира, което в много отношения би улеснило подпалваческата дейност на авантюристичните елементи в страните на капитала. Същевременно надценяването на силите на империализма, а следователно неразбирането на обективните условия, които пречат за осъществяването на плановете на агресорите, биха създали сред народните маси настроения на безперспективност, на фатално очакване и в крайна сметка също биха довели до отслабване силите на мира.

Именно въз основа на строгата преценка на реалното съотношение на икономическите, политическите, моралните и военните сили на социализма, от една страна, и на капитализма — от друга, Комунистическата партия на Съветския съюз творчески разви в новата историческа обстановка ленинското учение за войната и мира. Тя изтъкна и обоснова извънредно важната теза, че при съвременните условия една нова световна война не е фатално неизбежна.

Въпросът за войната и мира представлява основният въпрос на нашето време. Неговото значение се определя преди всичко от факта, че в резултат на най-новите постижения на науката и военната техника характерът на войната претърпя огромни изменения. Става дума за мащабите на съвременната война, за техническите ѝ особености, за бедствията, които тя може да причини на човечеството. В предишните войни съществуваше разлика между фронта и тила, между въздействието на войната върху едни или други страни, цели населени континенти практически се намираха вън от сферата на бойните действия (Америка, Австралия, отчасти Африка). За разлика от това новата световна война, ако

империалистите я разпалят, ще обхване всички континенти, а смъртоносното ѝ дихание ще обгори цялото земно кълбо. Няма да има сериозна разлика между фронта и тила на воюващите страни. Последниците от термоядрената война ще се отразят тежко върху здравето на много поколения.

Ето защо войната престава да бъде само оръдие на политиката на империалистическите държави, а се превръща в дело, което засяга съдбините на цялото човечество. Този факт се признава от трезво мислещите буржоазни политически дейци и идеолози. Така например известният американски историк и дипломат Джордж Кенан казва: „Съвременната война съвсем не е просто средство на политиката — тя представлява напълно самостоятелна категория.“¹ Към такива изводи клонеше и покойният президент Кенеди. На 10 юни 1963 г. той заяви, че се обявява в полза на мира, „защото войната има ново лице. Тоталната война няма никакъв смисъл в един век, когато великите държави могат да държат големи и сравнително неуязвими ядрени сили и да отказват да се предадат, без да прибегнат до използването на тези сили“².

Но в капиталистическите страни се намират и така наречените „бесни“, които упорито не се съобразяват с реалните факти на действителността и продължават да разчитат на победа в една световна война. Отразявайки възгледите на милитаристите и реваншистите в ГФР, западногерманският публицист Шлам например твърди: „Засега войните си остават главното оръжие на националната политика, признато от международното право.“³

Не е така просто да се усмирят подобни „бесни“. В наше време обаче в света съществуват мощни сили, които противостоят срещу поборниците на войната и агресията.

Решаващ фактор за предотвратяване на войната е световната социалистическа система. Непрекъснато нарастващата икономическа и военна мощ на Съветския съюз и на другите социалистически страни представля-

¹ Виж „Международная жизнь“, 1958, кн. 9, стр. 18.

² Виж „Правда“, 13 юни 1963 г.

³ W. Schalam, Die Grenzen des Wunders. Zürich, 1959, S. 50.

ва най-важният материален фактор за осигуряването на мира. Тази мощ е способна да принуди империализма под заплахата на собствената му гибел към мир и мирно съвместно съществуване, тя прегражда пътя на империалистическите агресори, прегражда пътя на световната война не на думи, а на дело. Никога по-рано творческият труд на народите в СССР и във всички социалистически страни не е придобивал такова забележително международно значение, както в наши дни. Световната социалистическа система стана сигурен щит, който пази народите от военните авантюри на империализма. Тази спасителна роля на социализма неведнъж беше демонстрирана в събитията през последните години.

Не по-малко важна роля в борбата против войната могат да изиграят държавите в Азия, Африка, Латинска Америка, които са кръвно заинтересовани от запазването на мира за осъществяване задачите на националното възраждане и развитие: „Освободилите се от колониален гнет страни и народи са призвани да изиграят забележителна роля в решаването на централния проблем на съвременността — предотвратяването на нова световна война“¹ — се казва в програмата на КПСС. Обединените сили на социалистическите държави и народите на освободилите се страни образуват обширна зона на мира. Този мощен фронт, който изразява волята и силата на две трети от човечеството, е велик фактор на общия мир.

Третият фактор е обединяващото най-широки народни маси движение за мир, начело на което върви международната работническа класа, предвождана от многомилionenната армия на комунистите. Народът — решаващата сила на историята — взема в свои ръце делото на мира. Затова човечеството може и е длъжно да предотврати световната термоядрена война.

Дълбокият марксистко-ленински анализ на съотношението на силите в света позволи на представителите на комунистическите и работническите партии да впишат в своето Заявление на Московското съвещание през ноември 1960 г.: *„Настъпни време, когато могат да се пресекат опитите на империалистическите агресори да*

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 487.

разпалят световна война. С обединените усилия на световния социалистически лагер, на международната работническа класа, на националноосвободителното движение, на всички страни, които се борят против войната, и на всички миролюбиви сили световната война може да бъде предотвратена.“¹

Мирът е идеал на комунизма. В стремежа си да предотвратят световната термоядрена война с нейните катастрофални последици Съветският съюз и другите социалистически държави крачка след крачка се стремят към намаляване на международното напрежение, към решаване на спорните въпроси чрез преговори. По инициатива на съветското правителство беше изработена програма за общо и пълно разоръжаване, идеите на която овладяват умовете на милиони и милиони хора. Разоръжаването е идеал на социализма, писа на времето В. И. Ленин. И това е действително така, защото най-реалният път към мира е пълното и общо разоръжаване.

По този път има маса трудности, главната от които е съпротивата на капиталистическите държави. КПСС, вярна на ленинските завети, опряна на могъщата сила на народните маси, неуморно води борба за общо и пълно разоръжаване. Съответни предложения бяха внесени от съветското правителство за разглеждане от XIV (1959 г.) и XV (1960 г.) сесия на Общото събрание на ООН. През 1962 г. съветското правителство отново внесе проект за „Договор за общо и пълно разоръжаване под строг международен контрол“ за разглеждане от Комитета на 18-те държави в Женева. Най-после през 1963 г. беше сключен договор за забрана на ядрените опити в трите сфери, под който поставиха подписите си представителите на огромното мнозинство държави в света.

Курсът към запазване на мира не бива да се разглежда изолирано от класовата борба, от революцията, от другите социални процеси и движения в съвременния свят. Разбира се, би било крайно примитивно при всички условия революцията да се свързва с войната. Та-

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 25.

кава позиция принципно с нищо не се различава от антимарксистката и авантюристична концепция за „износ на революция“. В историята наистина е ставало така, че войната, след като изостри всички противоречия на обществото, е ускорявала започването на революция. Но това в никой случай не е общо правило, не е закон. Победите на революциите, включително и на националноосвободителните революции, в третия етап на общата криза на капитализма убедително свидетелствуват за решаващото влияние на вътрешните противоречия в общественото развитие на дадена страна върху хода на революционните процеси.

Този въпрос има и друга страна. Може ли да се каже, че борбата за мир непосредствено се слива с борбата за социализъм? Не, това не е така. Но същевременно борбата за мир е едно от условията на борбата за социализъм. Движението на привържениците на мира изразява жизнените интереси на трудещите се маси. То представлява една от формите на борбата против империализма, милитаризма и войнствувашата реакция. Борбата за мир води до отслабване на фронта на империализма, до изолиране на най-агресивните му кръгове от народните маси, укрепва позициите на комунистическите партии, съдействува за привличането на тяхна страна трудещите се и всички ония, които са недоволни от господството на монополистите и милитаристите. Както и всяко демократично движение, борбата за мир не може да се отдели от борбата за социализъм с непроходима пропаст, а представлява една от формите на приближаването на трудещите се маси към социалистическата революция. Всичко това помага за разширяването на фронта на класовата борба в страните на капитала и ускорява крайната победа на социализма. На международните форуми на световното комунистическо движение беше разработена всеобхватна програма на борбата за мир и общо разоръжаване, за предотвратяване на световна война и за изключването ѝ от живота на обществото. В документите на съвещанията на представители на комунистическите и работническите партии, в Програмата на КПСС се посочва, че социалистическите страни и комунистическите партии трябва да проявяват огромна бдителност по отношение на империализма, да вземат всички необходими

мерки за осигуряване безопасността на народите и запазване на общия мир.

Историята е поставила въпроса съвсем определено: или мирно съвместно съществуване, или изстребителна война. Но ракетноядрената война би била огромно бедствие за човечеството. Ето защо самата история прави избор в полза на мирното съвместно съществуване.

2. Мирното съвместно съществуване и външната политика на социалистическите страни

Принципите на мирно съвместно съществуване, разработени от В. И. Ленин и развити в документите на комунистическото движение, неизменно лежат в основата на външната политика на социалистическите страни. Заедно с това както идеите, така и практическата политика на мирното съвместно съществуване постоянно се развиват, тъй като историческата обстановка непрекъснато се изменя. Може да се отбележат два стадия на тяхното развитие. Първият стадий е времето, когато съветската държава представляваше република, която се намираше във враждебно капиталистическо обкръжение и отстъпваше на това обкръжение в икономическо и военно отношение. Смисълът на мирното съвместно съществуване през ония години се свеждаше до това, да се задържим, да спечелим време, да запазим социалистическата република.

Вторият стадий настъпи с излизането на социализма вън от рамките на една страна и с превръщането му в световна система, с коренното изменение в съотношенията на силите на световната арена в полза на социализма. В новите исторически условия политиката на мирно съвместно съществуване се изпълни с ново съдържание, измениха се формите и методите на практическото ѝ осъществяване и по-специално възникнаха съвсем нови, невиджани дотогава възможности да се принуди империализмът към мир и мирно съвместно съществуване.

Съдържанието на политиката на мирно съвместно съществуване се състои от следните принципи: отказване от войната като средство за решаване на спорните въпроси между държавите с различен социален строй;

решаване на спорните въпроси между държавите чрез преговори; равноправие, взаимно разбиране и доверие между държавите, взаимно съобразяване с интересите на страните; ненамеса във вътрешните работи на другите страни, признаване на всеки народ правото самостоятелно да решава всички въпроси от живота на своята страна; строго зачитане на суверенитета и териториалната цялост на всички страни; развитие на икономическото и културното сътрудничество на базата на пълното равенство и взаимната изгода.

Мирното съвместно съществуване е обективна закономерност на развитието на обществото, принцип, който е органически свързан с теорията на социалистическата революция. Това се вижда от следното:

1. Принципът на мирното съвместно съществуване произтича от тезата за победата на социалистическата революция първоначално в малко или дори в една страна. Щом революцията е победила в една страна, а другите са останали капиталистически, естествено възниква въпросът за тяхното взаимоотношение. В. И. Ленин предвиди, че империализмът ще се опита да смаже първата в съвета държава на победилния пролетариат със силата на оръжието; той подчертаваше необходимостта от създаване на въоръжени сили на социалистическата революция и от подготвянето им за защита на нейните завоевания. Но победилният пролетариат ще прибегне до военна сила само в случай на необходимост, само ако му натрапят война. В. И. Ленин смяташе за основа на външната политика на победилата работническа класа политиката на мир. В самата формула за възможността революцията и социализмът да победят първоначално в една страна се съдържа идеята за мирното съвместно съществуване, защото без мир като задължително и важно условие за съзидателния труд не би било възможно да се изгради социализмът. С отпадането на нови страни от империализма и с тръгването им по пътя на социализма мирното съвместно съществуване ще стане принцип на взаимоотношенията между двете световни системи. Ето защо и в наше време мирното съвместно съществуване и изграждането на социализма и комунизма са неразривно свързани.

2. Теорията на социалистическата революция включва също така и въпроса за въздействието на примера

на социализма върху народите от ония страни, в които още господства капиталистическият строй. Социалистическите държави представляват не само световна база на социалистическата революция, но и могъщ източник за по-нататъшното ѝ развитие. Решаващо значение в това отношение има революционизиращото въздействие на примера на социализма и успехите на социалистическите страни.

3. Теорията на социалистическата революция отхвърля „износа на революция“, разбира се, също така, както и износа на контрареволуция. Политиката на мирно съвместно съществуване е основана на това, че установяването на нов обществен строй в една или друга страна е вътрешна работа на народите на тази страна. Затова В. И. Ленин, КПСС и другите комунистически партии решително осъждат всяка намеса отвън, всяка теория за „внесяне на революция на върховете на щиковете“.

Във връзка с изложеното става ясен отговорът на въпроса, дали мирното съвместно съществуване е тактика или стратегия на световното комунистическо движение, т. е. някакъв преходен, временен етап ли има предвид то или се отнася до целия исторически период на сменяне на капитализма от социализма в световен мащаб, дали има за цел отделен временен успех или решаваща победа.

Буржоазните идеолози твърдят, че мирното съвместно съществуване е само временна тактика на социалистическите страни, с цел да се приспи бдителността на капиталистическите държави, да бъдат надминати те във въоръжаването и след това да бъдат разгромени с военна сила. Но фактите показват, че тези разсъждения са несъстоятелни. Преди всичко политиката на мирно съвместно съществуване е обективна закономерност на общественото развитие. Освен това самите ѝ цели показват, че това съвсем не е тактически похват или още повече уловка. Тези цели се определят от задачите, стоящи пред комунистите в нашата епоха, главно то съдържание на която е преминаването на човечеството от капитализма към социализма. Съобразно с характера на епохата политиката на мирно съвместно съществуване е призвана да създаде най-благоприятни условия за победата на социализма в мирното иконо-

мическо съревнование, да осигури възможност преходът към социализма в световен мащаб да се извърши с колкото може по-малко трудности и жертви, да не позволи на империализма да натрапи на народите при тяхното преминаване към социализма световна термоядрена война.

Условията на мир и мирно съвместно съществуване: първо, съдействуват за укрепването на социалистическата общност, позволяват да се разкрият напълно огромните предимства на социализма и комунизма пред капитализма;

второ, всестранино съдействуват за разрастването на революционните сили в целия свят;

трето, създават благоприятна обстановка за мобилизиране на масите в борбата за мир, а следователно за изолиране на монополистичната буржоазия и сплотяване на антиимпериалистическите сили;

четвърто, дават възможност да се наложи на империализма разоръжаването, да се пресекат опитите за износ на контрареволуция, което създава благоприятни условия за развитието на националноосвободителната и класовата борба, ускорява нейната победа в целия свят.

Във връзка с това напълно се разкрива несъстоятелността на твърдението, че мирното съвместно съществуване изключвало класовата борба. Подобни твърдения се базират на пряко изопачаване на политическата линия и теоретическата концепция, защищавана от марксистко-ленинските партии. Да започнем с това, че принципът на мирното съвместно съществуване в никаква степен не може да се разпростира върху отношенията между антагонистичните класи в самите капиталистически държави; недопустимо е той да се разпростира върху борбата на работническата класа против буржоазията, върху борбата на потиснатите народи против колонизаторите. Но това не е достатъчно. В Програмата на КПСС се казва: „Мирното съвместно съществуване служи като основа на мирното съревнование между социализма и капитализма в международен мащаб и е специфична форма на класовата борба между тях.“¹

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 497.

Коренната противоположност между двете обществени световни системи — социалистическата и капиталистическата — закономерно предопределя извънредно острата борба между тях, която в условията на мирното съвместно съществуване протича в особена форма.

Мирното съвместно съществуване включва и трите форми на класовата борба: икономическа, политическа, идеологическа. Благодарение на възникването и развитието на световната социалистическа система икономическото съревнование с капитализма придоби международен характер, започна да определя насоката на световното развитие. Мирното съвместно съществуване позволява на социалистическите страни да спечелят време за победата над капитализма в икономическата област като решаваща сфера на човешката дейност. В материалното производство през следвоенния период социалистическите страни постигнаха немалки резултати. Успехите на социализма оказват важно въздействие върху развитието на световния революционен процес като цяло и на всеки негов поток поотделно. Положителният пример на социалистическите държави в материалното производство въздействува върху умовете на трудещите се от капиталистическите страни, убеждава ги в превъзходството на социалистическия строй.

Признаването на мирното съвместно съществуване като специфична форма на класовата борба съвсем не означава, че в икономическата и още повече в политическата област не е възможно развитието на международно сътрудничество между държавите с различни социални системи. Без такова сътрудничество не може да има изобщо и мирно съвместно съществуване, което предполага поддържане на приятелски икономически и политически отношения между държавите с различни социални системи. предвижда установяването и развитието на разнообразни форми на мирното сътрудничество. В този смисъл мирното съвместно съществуване е сложен процес, в който органически се съчетават класовата борба между социализма и капитализма и сътрудничеството на страните, принадлежащи към двете противостоящи световни системи, в името на запазването на мира.

Разбира се, сътрудничеството предполага взаимни отстъпки и компромиси, защото само такъв път открива

възможността за мирно уреждане на най-важните проблеми на съвременността. Самият факт, че съществуват две антагонистични системи, е вече доказателство за определен компромис между тях. В този смисъл компромисът има обективна основа.

Като говорим за трите форми на класовата борба във връзка с мирното съвместно съществуване, необходимо е да подчертаем, че идеологическата борба в този аспект се различава от икономическата и политическата борба. Ето защо мирното съвместно съществуване не се разпростира върху областта на идеологията. Разбира се, и тук борбата не трябва да довежда до въоръжен конфликт, но в областта на идеологията за разлика от политиката и икономиката компромисите, споразуменията и взаимните отстъпки са невъзможни и недопустими.

Ето защо В. И. Ленин казва, че са възможни компромиси само в практическата, но не и в идейната област. Той пише: „Трябва да се съчетае най-строгата преданост към идеите на комунизма с уменията да се приемат всички необходими практически компромиси, лавиране, съглашателство, зигзаги, отстъпления и други подобни...“¹

Моцта на силите на мира не означава, че опасността от война е изчезнала. Ето защо необходимо е да се укрепва бойната готовност на въоръжените сили на социалистическите страни, за да се осигури пълният разгром на всеки враг, който се осмели да посегне на свободата и независимостта на социалистическите държави. Тази задача стои и пред съветския народ, който сега разполага с такива бойни средства, с такава огнева мощ, каквато никога не е имала нито една армия.

Строгото съобразяване с особеностите на съвременната война лежи в основата на съветската военна доктрина, най-важното положение на която се състои в това, че бъдещата война, ако империалистите я разпалят, ще бъде решавано въоръжено сблъскване между две противоположни социални системи. Острият класов характер на такава една война ще предопредели крайността на политическите и военните цели на сражаващите се страни. Използването в огромни маща-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 83.

би на средствата за масово унищожение ще придаде на войната небивало разрушителен характер. В такава война главното средство за унищожение ще бъде ядреното оръжие, а основното средство за доставянето му до целта — ракетите. Процесът на изграждане на съветските въоръжени сили се развива в пълно съответствие с научно обоснованото предвиждане на характера и особеностите на бъдещата война.

Мирът и мирното съвместно съществуване са необходимо условие за успешното изграждане на социализма и комунизма. КПСС, цялото световно комунистическо движение са защитавали и занапред ще защитават този ленински курс и ще отблъскват атаките срещу него, откъдето и да изхождат те.

ЛИТЕРАТУРА

- „Международное революционное движение рабочего класса“.
(К столетию I Интернационала). Политиздат, 1965, уводната,
глава I.
- „Външната политика и съвременният мир“, „Коммунист“, 1965,
кн. 3.
- Д. Томашевский. В. И. Ленин и външната политика социализма.
„Международная жизнь“, 1965, кн. 4.

СЪВРЕМЕННОТО СВЕТОВНО КОМУНИСТИЧЕСКО ДВИЖЕНИЕ

Комунистическата партия е част от работническата класа, неин авангард, челен и най-съзнателен отряд. В. И. Ленин характеризира революционната партия на пролетариата като най-висока форма на класовото обединяване на работниците, призвана да осъществява ръководната роля в работническото движение. Като подчертава решаващото значение на партията за класовата борба на пролетариата, В. И. Ленин пише: „Без партия, желязна и закалена в борбата, без партия, ползваща се с доверието на всичко честно в дадената класа, без партия, способна да следи за настроението на масите и да влияе върху него, е невъзможно да се води успешно такава борба.“¹

Партията на комунистите се отличава с редица особености, които я правят признат водач на работническата класа. Това е в истинския смисъл партия от нов тип. Комунистическата партия е дълбоко революционна. Тя е непримирим противник на капитализма, нейната цел се състои в ликвидирането на капитализма и в изграждането на социализма и комунизма. Тя е въоръжена с прогресивна научна теория — марксизма-ленинизма — и прилага научно обоснована стратегия и тактика. Това позволява на комунистите правилно, съобразно със закономерностите на общественото развитие, да определят задачите и средствата на революционната борба. Тясната, неразривна връзка с широките трудещи се маси е характерна черта на комунистическата партия.

Политическата партия от нов тип се отличава със строга централизация и желязна съзнателна дисциплина, които се съчетават с широка вътрешнопартийна де-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 30.

мократия. Принципът на демократичния централизъм я прави единна, боеспособна организация. За комунистите е характерна решителната борба против всякакви разновидности на опортюнизма, против фракциите и групировките в партията. Това съвсем не изключва размяната на мнения и дискусиите. Нещо повече, разгръщането на критиката и самокритиката, своевременното признаване и поправяне на допуснатите грешки е важен белег на действително революционната партия.

Комунистите водят борба за най-общите цели на работниците от всички страни. Ето защо отличителната черта на комунистическото движение е дълбокият интернационализъм, солидарността на всички национални отряди на международния пролетариат.

1. Световното комунистическо движение — най-влиятелната политическа сила на съвременната епоха

Сега в света се наброяват около 90 комунистически партии, които обединяват повече от 46 млн. комуннисти. Комунистическото движение обхваща всички страни и континенти, стана наистина световно. 14 комунистически и работнически партии действуват в социалистическите страни. Тук те представляват масови политически организации, които се ползват с огромен авторитет и влияние не само в редовете на работническата класа, но и сред другите слоеве на населението. Тези партии са управляващи. Те наброяват в редовете си близо 38 млн. души и образуват един от най-важните отряди на световното комунистическо движение. Вторият отряд са комунистическите и работническите партии в страните на развития капитализъм, където се борят 26 марксистко-ленински партии, в това число такива големи и влиятелни партии, като Френската комунистическа партия, която наброява в редовете си повече от 450 хил. души, Италианската комунистическа партия, заедно с членовете на комунистическите младежки организации — 1 750 хил. души, и др. 49 партии работят в развиващите се страни, които се борят за национално освобождение или вече са постигнали държавна независимост. През последната четвърт на века от 28 компар-

тии, възникнали в света, 26 бяха създадени именно в тези страни, в това число 11 в несоциалистическите страни на Азия, 9 в страните на Латинска Америка и 6 в Африка.

В борбата с капитализма и империалистическата реакция световното комунистическо движение продължава неотклонно да расте и крепне, като привлича в редовете си милиони нови борци. В наше време то навлезе в качествено нов етап на развитието си. В Заявлението на Московското съвещание на представители на комунистическите и работническите партии през ноември 1960 г. е вписано: „Световното комунистическо движение се превърна в най-влиятелната политическа сила на нашето време, стана най-важен фактор на обществения прогрес.“¹

От какво се определя тази оценка на ролята на комунистическото движение?

Преди всичко от това, че нарастващата и крепнеща световна социалистическа система, ръководно ядро на която са комунистическите и работническите партии в страните на социализма, се превръща в нашата епоха в решаващ фактор на световното обществено развитие. Успехите на СССР и на целия социалистически лагер оказват огромно въздействие върху развитието на световния революционен процес. Това укрепва авторитета на комунистическите партии, съдействува за засилването на влиянието на комунистическата идеология.

Необходимо е да се има предвид също така, че световното комунистическо движение като цяло неизмеримо израсна по своя размах и по влиянието си върху всички обществени процеси. Днес вече няма страна с повече или по-малко развито работническо движение, в която да не се чувствува политическото влияние на комунистите.

Компартиите непрекъснато разширяват и укрепват влиянието си в работническата класа, сред всички трудещи се. Историческият опит показва, че именно комунистите са най-мъжествените и самоотвержени защитници на народните интереси. След тях вървят огромни маси хора, които споделят техните възгледи и убежде-

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 50.

ния, одобряват и поддържат тяхната политика. Именно затова най-големите и успешни акции на работническата класа се възглавяват от комунистическите партии. В редица страни комунистите активно работят в масовите организации на трудещите се. Така например в Италия и във Франция те се опират на огромни профсъюзни организации. За засилването на авторитета на Италианската комунистическа партия убедително говори успехът на комунистите в изборите. Докато в парламентарните избори през 1958 г. компартията получи 6,5 млн. гласа, или 22,7 процента от гласовете на всички избиратели, то в изборите през 1963 г. за комунистите бяха подадени близо 7,8 млн. гласа, или 25,3 процента. Може да се приведат множество подобни факти. Влиянието на комунистите се отразява върху най-различни страни на общественно-политическия живот на много държави: в парламентарната дейност, в работата на муниципалитетите, кооперативните, културните и други организации.

Световното комунистическо движение е силно с това, че комунистите активно участвуват в националноосвободителното движение, което е важен революционен поток на нашето време. Ето какво каза за това осъденият на доживотен затвор от расисткия трибунал на Южноафриканската република Нелсон Мандела: „В продължение на много десетилетия комунистите бяха единствената политическа групировка в Южна Африка, която се отнасяше с африканците като с хора и ги смяташе за равни на себе си; те не се гнусяха да седнат на нашата трапеза, да побеседват с нас, да живеят и работят с нас. Само те бяха готови да се трудят рамо до рамо с африканците, за да постигнат политически права и място в обществото. Ето защо днес множество африканци са склонни да поставят на една дъска свободата и комунизма.“

Все повече се засилва ролята на комунистическите партии като най-активна и докрай последователна сила в борбата на народите за мир. Комунистическите и работническите партии изразиха колективно непреклонната си воля да провалят престъпните замисли на провокаторите на война, да защитят мира в приетите на московските съвещания през 1957 и 1960 г. Манифест на мира и Обръщение към народите от целия свят. „Ние,

комунистите, непоколебимо вярваме в победата на това велико дело. Именно защото вярваме в триумфа на нашите идеи — идеите на Маркс и Ленин, идеите на пролетарския интернационализъм, — ние искаме мир и се борим за мир. Войната е наш враг.“¹

Успехите на комунистическите партии, които възглавяват борбата на работническата класа и на най-широките трудещи се маси за революционно преустройство на обществото, се определят от неразривната връзка на идеологията и политиката им, от органическото единство на теорията и практиката. Те изграждат своята политика на дълбоко научна основа, като се ръководят творчески от всепобеждаващата теория на марксизма-ленинизма.

Успехите на комунистическото движение зависят до голяма степен от строгото спазване на марксистко-ленинските принципи, върху основата на които се изграждат отношенията между националните отряди на комунистите. В. И. Ленин подчертава, че тъй като работническото движение се развива на национална почва, всяка партия представлява национална сила и затова трябва да бъде независима и самостоятелна. Но тъй като пролетарското движение е интернационално по своята същност, той смята, че е задължително всяка марксистка партия да бъде не изолиран отряд, а съставна част на международното революционно движение. Ленинските принципи на взаимоотношенията между партиите понякога се нарушаваха през годините на култа към личността на Сталин, което довеждаше до отстъпление от пролетарския интернационализъм, до принижаване и сковаване творческата инициатива на отделни компартии в разработването на политическата им линия съобразно с конкретните условия в тяхната страна. XX конгрес на КПСС, който осъди култа към личността на Сталин и набеляза конкретни мероприятия за преодоляването на неговите последици, възстанови ленинските норми на партиен живот и сложи началото на нов етап във взаимоотношенията между марксистко-ленинските партии.

Извънредно важна роля в развитието на тези взаимоотношения изиграха международните съвещания на марксистко-ленинските партии през 1957 и 1960 г. Уча-

¹ Манифест на мира, 1957, стр. 30.

стниците в Съвещанието през 1957 г. стигнаха до извода, че при сегашните условия наред със срещите на ръководните дейци и размяната на взаимна информация върху двустранна основа е целесъобразно в зависимост от необходимостта да се свикват по-широки съвещания на комунистическите и работническите партии за обсъждане на актуалните проблеми, за размяна на опит, за взаимно запознаване с възгледите и позициите им. Важността на тези мероприятия беше подчертана още веднъж в Заявлението от 1960 г.: „Комунистическите и работническите партии провеждат при необходимост съвещания за обсъждане на актуалните проблеми, за размяна на опит, за взаимно запознаване с възгледите и позициите си, за изработване на общи възгледи чрез консултиране и за съгласуване съвместните действия в борбата за общите цели.“¹

На Съвещанието бяха ясно формулирани основните принципи на взаимоотношенията между комунистическите партии в съвременния етап. Това са преди всичко вярност към марксизма-ленинизма, тясно сплотяване на всички братски партии на базата на марксистко-ленинската теория, която е гранитната основа на единството на световното комунистическо движение;

вярност към принципа на пролетарския интернационализъм, солидарно спазване от всяка комунистическа партия на съвместно разработените позиции и преценки, които определят генералната линия на комунистическото движение;

неотклонно спазване на ленинските норми на партиен живот, на ленинските принципи на партийно строителство;

недопускане на фракции и групировки както в редовете на отделните комунистически партии, така и в редовете на цялото световно комунистическо движение;

непримирима борба против десния и левия опортюнизъм.

Изключително важно от гледна точка на по-нататъшното развитие на международното комунистическо движение беше приемането от Съвещанието през 1960 г. на принципа за преодоляване на разногласията, които

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 54.

могат да възникват между отделните комунистически партии. „Когато у една или друга партия възникват въпроси, които се отнасят до дейността на друга братска партия — се казва в Заявлението. — то нейното ръководство се обръща към ръководството на съответната партия; в случай на необходимост се провеждат срещи и консултации.“¹

В световното комунистическо движение няма вишестоящи и нискостоящи партии. Разработените на съвещанията принципи изключват хегемонията на която и да било партия. Всяка от тях дава своя принос в разработването на революционната теория, въпросите на тактиката и т. н. Във взаимоотношенията с братските марксистко-ленински партии Комунистическата партия на Съветския съюз неотклонно се ръководи от съвместно разработените принципи. С цялата си дейност тя е пример на безпределна вярност към идеите на Декларацията от 1957 г. и Заявлението от 1960 г.

В ожесточена борба с империалистическата реакция, за интересите на работническата класа и на всички трудещи се, за мир, демокрация и социализъм международното комунистическо движение се придвижи далеч напред, значително разшири редовете си, спечели забележителни победи.

Марксистко-ленинските партии активизираха своята теоретическа и практическа дейност, сплотиха се още по-тясно с широките народни маси и оказват все по-голямо влияние върху хода на общественото развитие.

2. Стратегия и тактика на световното комунистическо движение в съвременния етап

Най-важно условие за успешната дейност на комунистическите партии са правилните, научно обосновани стратегия и тактика.²

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 54.

² Разграничаването на понятията „стратегия“ и „тактика“ се разпространи широко през следоктомвриския период. Преди революцията марксистите по-често употребяваха термина „тактика“, като означаваха с него политическата линия на партията както за кратък период, така и за цяла историческа епоха.

Под стратегия се разбира генералната линия на комунистическите и работническите партии, която е изработена с оглед на един по-дълъг или по-къс исторически период и посочва главната цел на работническата класа и главния класов враг, срещу който е необходимо да се съсредоточат всички сили на революционното движение, определя съюзниците на пролетариата в даден етап на развитието и отношението на комунистите към колебаещите се сили. Прието е тактиката да се разглежда като съставна част на стратегията, като политическа линия, изработвана въз основа на генералната линия с оглед на едни или други конкретни условия.

Идейна основа на политическата стратегия и тактика е теорията на марксизма-ленинизма. Само върху основата на революционната теория е възможно всестранно да се преценяват обективните процеси и съотношения на класовите сили, което позволява да се набележат задачите, пътищата и начините на практическите действия. При това на преден план се изтъкват задачите, които произтичат органически от обективните потребности на класовата борба. Тази страна на политическата стратегия и тактика се проявява особено ярко в изкуството да се намери основното звено в историческата верига на събитията, т. е. в умението да се отдели главната задача за даден момент, да се определят необходимите практически лозунги, които мобилизират масите за изпълнението ѝ. Правилната ориентировка в историческата обстановка дава възможност на марксистко-ленинските партии да прилагат гъвкава тактика, да използват различни форми и методи на борба с капитализма, когато е необходимо, да прибегват до компромиси и споразумения, широко да съчетават борбата за крайните цели и за всекидневните нужди на трудещите се.

Стратегията и тактиката на комунистическите партии са дълбоко интернационални. Наличността на общ враг и общността на основните класови интереси изискват от марксистко-ленинските партии да свързват органически решаването на националните задачи с общите, интернационални интереси на работническата класа. Подкопаването на принципите на пролетарския интернационализъм, забравянето на класовия подход към обществените явления на епохата водят неизбежно

в блатото на национализма и шовинизма. Затова борбата с националния егоизъм и националната ограниченост е извънредно важна задача на комунистическите и работническите партии.

Много важен принцип на революционната стратегия и тактика е също така непременно да се държи сметка за национално-особеното и национално-специфичното. В произведението „„Левичарството“ — детската болест на комунизма“ В. И Ленин посочва, че докато съществуват национални и други различия между страните, „единството на интернационалната тактика на комунистическото работническо движение във всички страни изисква не премахване на разнообразието, не унищожаване на националните различия... , а такова прилагане на основните принципи на комунизма... , което *правилно да видоизменя тези принципи в подробностите*, правилно да ги приспособява, да ги прилага към националните и националнодържавните различия.“¹

Коренните изменения, които станаха в света през последно време, поставиха най-остро задачата за изработване на генерална линия на международното комунистическо движение. Тя е изработена със съвместните усилия на комунистическите и работническите партии и е изложена в Декларацията от 1957 г. и Заявлението от 1960 г. При изработването на политическата стратегия и тактика марксистко-ленинските партии се ръководеха от указанието на Ленин, че обосноваването на политиката е немислимо, ако не се определят главното съдържание, главната насока и главните особености на дадена епоха. Основните принципи на генералната линия на марксистко-ленинските партии бяха формулирани именно като се изхождаше от анализа на съвременната епоха. Тези принципи се свеждат до следното:

Характерът и съдържанието на световния революционен процес в съвременната епоха се определят от сливането на борбата против империализма, водена от народите, които изграждат социализма и комунизма, на революционното движение на работническата класа в капиталистическите страни, на националноосвободителната борба на потиснатите народи и на общодемократическите движения в един общ поток. В съюза на анти-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 80.

империалистическите революционни сили решаващата роля принадлежи на международната работническа класа и на нейната главна рожба — световната система на социализма, която оказва своето въздействие върху развитието на световната социалистическа революция със силата на примера, с успехите си в стопанското строителство.

При създалите се обективни условия (крайно изостряне на агресивността на империализма, поява на оръжие с огромна разрушителна сила и др. т.) централно място между всички задачи, които стоят пред антиимпериалистическите сили в съвременната епоха, заема борбата за предотвратяване на една термоядрена война. Първостепенна задача на комунистическите партии е да сплотят всички миролюбиви сили за защита на мира, за спасяване на човечеството от ядрена катастрофа.

Социалистическата революция е резултат от вътрешното развитие на класовата борба във всяка страна, нейните форми и пътища се определят от конкретните условия на дадена страна. Обща закономерност е революционното събаряне на властта на капитала и установяването на диктатура на пролетариата в една или друга форма.

Задачата на работническата класа и на комунистическите партии е максимално да използват съществуващите сега възможности за мирен, несвързан с гражданска война път на социалистическата революция и същевременно да бъдат готови за не мирен път, за въоръжено смазване на съпротивата на буржоазията; общодемократичната борба е необходима съставна част на борбата за социализъм.

Целите на работническата класа и на комунистическите партии в националноосвободителното движение се състоят в довеждането на антиимпериалистическата, демократическата революция докрай, в развитието и здравяването на националния фронт, основан на съюза със селяните и патриотично настроената буржоазия, в подготовката на условията за образуване на държава на националната демокрация и за преминаване на некапиталистически път на развитие.

Необходимите условия за успешно решаване на историческите задачи, които стоят пред комунистите, са сътрудничеството и взаимната помощ между социали-

стическите страни, сплотеността и единството на международното комунистическо и работническо движение, верността към съвместно изработените позиции и преценки към ленинските принципи за живота на партиите и взаимоотношенията между тях.

Генералната линия определя общите стратегически и тактически задачи на цялото световно комунистическо движение. Върху основата на генералната линия всяка марксистко-ленинска партия изработва своя стратегия и тактика, като държи сметка за конкретните условия на своята страна. С това се обяснява спецификата на стратегията и тактиката на всеки от трите отряда на комунистическото движение.

Решаващо значение в съвременните условия придобива борбата между двете световни системи — капитализма и социализма — във всички сфери на обществения живот и преди всичко в областта на икономиката. „Сега главното свое въздействие върху международната революция ние оказваме със своята стопанска политика — подчертава В. И. Ленин. — ... Върху това поприще борбата е пренесена в световен мащаб. Решим ли тази задача — тогава ние сме спечелили в международен мащаб сигурно и окончателно.“¹

Като се ръководят от тези указания, комунистическите и работническите партии в социалистическите страни постигнаха значителни успехи в развитието на стопанството. Те виждат интернационалния си дълг в това, да развиват ускорено икономиката, да използват напълно предимствата на социалистическата народностопанска система. При това все повече се усъвършенствува системата на международното разделение на труда чрез координация на народностопанските планове, чрез специализация и коопериране. Голям принос в развитието на световната социалистическа икономика дават страните членки на Съвета за икономическа взаимопомощ. Международното разделение на труда ускорява значително икономическия прогрес на цялата социалистическа система.

В областта на политическите отношения ролята на световната система на социализма също така постоянно нараства. Борбата за мир, решителното пресичане на

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 32, стр. 456.

всякакви опити за износ на контрареволуция създават благоприятни условия за развитието на революционния процес в целия свят.

Една от формите на класовата борба на международната арена е всеотриатната помощ, която социалистическата общност оказва на народите от колониалните и зависимите страни. Благодарение на тази помощ колониалните народи имат възможност докрай да скъсат със системата на империализма и да тръгнат по некапиталистически път на развитие, който в крайна сметка води до социализма.

И така, основните принципи на стратегията и тактиката на компартиите на социалистическите страни се свеждат до следното: помнейки, че главният плацдарм на класовата борба на международната арена е икономическото съревнование между двете системи, да насочват всички усилия на народите към най-бързо решаване на осъзнатата икономическа задача, като се стремят да печелят време в мирното икономическо съревнование с капитализма, най-бързо да създадат материално-техническата база на социализма и комунизма, като използват за това предимствата на социалистическата стопанска система и братското сътрудничество; всеотриатно да укрепват единството на социалистическия лагер, да разширяват най-резултатните форми на сътрудничество и взаимопомощ, като се стремят към общ подем и повече или по-малко едновременно преминаване от социализма към комунизма; постоянно да усъвършенствуват ръководенето на стопанството, а също и на политическата и идеологическата работа, като организират и възпитават масите, като ги мобилизират и вдъхновяват за решаване на задачите на комунистическото строителство, за изпълнение на своите интернационални задължения пред международната работническа класа.

Важен отряд на международното комунистическо движение са комунистическите партии в развитите капиталистически страни. Главната стратегическа задача на тези партии е подготовката и осъществяването на социалистическата революция. В решаването на тази задача най-важното е те да спечелят на своя страна широките трудещи се маси. Последните не винаги се включват изведнъж в борбата за социализъм. Твърде често те първоначално и особено активно се борят само за де-

мократичните преобразования. Участието в демократичните, антиимпериалистически движения служи именно като добра жизнена школа за трудещите се маси, довежда ги до борбата за социализъм. Още В. И. Ленин настойчиво призоваваше международното комунистическо движение да съсредоточи всичките си сили и внимание „върху намиране формата на *преминаването* или на *пристъпването* към пролетарската революция“¹.

Той пише: „... последователната демокрация, от една страна, *се превръща* в социализъм, а от друга страна — *се нуждае* от социализъм“. И по-нататък: „Развитието на демокрацията *докрай*, търсенето на *форми* за такова развитие, изпитването им на *практика* и т. н., всичко това е една от съставните части на задачите на борбата за социална революция. Взет отделно, никакъв демократизъм не ще даде социализъм, но в живота демократизмът никога не ще бъде „взет отделно“, а ще бъде „взет заедно“, ще оказва своето влияние и върху икономиката, ще подтиква *нейното* преустройство, ще търпи влиянието на икономическото развитие и т. п.“²

Оттук произтича една от актуалните политически задачи на комунистическите партии в капиталистическите страни — създаването на единен демократичен, антиимпериалистически фронт. Както се изтъква в Обръщението на 17 комунистически партии от капиталистическите страни на Европа към всички трудещи се, прието на Съвещанието в Рим през 1959 г., комунистите от тези страни се борят за широко демократизиране на обществения живот. И макар че тази демокрация не премахва експлоатацията на човека от човека, тя съществено ограничава властта на монополите, издига авторитета и политическото значение на работническата класа в живота на страната, съдействува за изолирането на най-реакционните буржоазни групи и улеснява образуването на блок на всички прогресивни сили, на всички социални слоеве, които са жертва на монополите. В тези условия се създават благоприятни възможности за формирането на такива демократични правителства, които, опрени на трудовите маси, биха могли да осъществят програмата за обновяване на обществото.³

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 80.

² В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 479—480.

³ Виж „Проблеми на мира и социализма“, 1960, кн. 1.

Ето защо комунистическите и работническите партии в капиталистически развитите страни сплотяват всички демократични сили против монополистичния капитал. „Главният удар в съвременните условия — се казва в Заявлението от 1960 г. — се насочва все по-решително против капиталистическите монополи като главни виновници за надпреварата във въоръжаването, опора на реакцията и агресията, против цялата система на държавно-монополистичния капитализъм, която защитава интересите им. В отделните неевропейски развити капиталистически страни, които се намират под политическото, икономическото и военното господство на американския империализъм, работническата класа и народните маси насочват главния удар против господството на американския империализъм, а също и против монополистичния капитал и другите сили на вътрешната реакция, които предават интересите на нацията.“¹

Опрени на решенията на конгресите, на документите на московските съвещания от 1957 и 1960 г., комунистическите и работническите партии в капиталистическите страни направиха много за усъвършенствването на своята стратегия и тактика. Тук преди всичко следва да се отбележат извънредно важните изводи за пътищата на развитие на революцията, за мирния преход към социализма и, по-специално, като се използва парламентът.

При съвременните условия, когато съотношението на силите на международната арена се измени в полза на социализма, когато съществува благоприятна възможност да се сплоти мнозинството на масите около работническата класа, мирният път на развитие на революцията в редица страни става по-вероятен. И той най-добре отговаря на жизнените интереси на работническата класа и на всички трудещи се. Разбира се, в случай на активна съпротива на контрареволуционните сили идването на власт на работническата класа е възможно само във формата на въоръжена борба.

Съобразно с тези изводи комунистическите партии разработват своите програмни документи, изграждат практическата си дейност. Така например Френската комунистическа партия в резолюция, приета на XVI кон-

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 40.

грес (1961 г.), потвърди решението си да върви по мирния път на развитие на революцията, като използва широкото демократично движение. В процеса на борбата за демокрация френските комунисти заздравяват връзките си с масите, съдействуват за засилване на политическото им съзнание, помагат им да осъзнаят необходимостта от социалистическа революция. Те изхождат от това, че в периода на изострянето на общата криза на капитализма и засилването на световната система на социализма ще се увеличават и нарастват условията за мирно преминаване към социализма.

На своите последни конгреси Френската компартия изработи програма за обновяване на живота в страната. Тази програма предвижда национализиране на монополите, банките и застрахователните компании; възстановяване и развитие на демокрацията, разтуряне на различните реакционни организации, прочистване на полицията, разширяване на компетенцията на местните органи на властта, отделяне на църквата от държавата и на училището от църквата; признаване на принципа за мирно съвместно съществуване, уважаване на националната независимост, общо и контролирано разоръжаване. Осъществяването на демократичните реформи може да създаде благоприятни условия за успешна борба за социалистически преобразования.

След XVII конгрес, който се състоя през май 1964 г., Френската комунистическа партия засили работата си сред селяните, средните слоеве в града и интелигенцията, сред държавните служещи и студентите, имайки предвид създаването на единен фронт на всички демократични и прогресивни сили. „Ние смятаме — заяви генералният секретар на ФКП Валдек Роше пред XVII конгрес, — че именно в борбата за ликвидиране господството на монополите, в борбата за истинска мирна политика, за все по-дълбоки демократични и социални реформи работническата класа ще може да осъществи своето единство и да обедини около себе си всички антимонополистични кръгове, като изолира едрата буржоазия и с това създаде условията, необходими да се доведат до съзнанието на огромните народни маси задачите на социалистическата революция и необходимостта на борбата за осъществяването им.“¹

¹ „Коммунист“, 1964, кн. 9, стр. 60.

Като взема предвид коренните изменения в съотношението на силите след Втората световна война в полза на социализма и като използва здравите традиции на демократичните институции, XXV (извънреден) конгрес на Комунистическата партия на Великобритания постави задачата да се превърне парламентът в ефективно оръдие на волята на народа, с помощта на което ще бъдат проведени основните законодателни мероприятия, осигуряващи прехода към социализма. „В парламента — се казва в програмата на Комунистическата партия на Великобритания — в резултат на избори може да се създаде социалистическо лейбъристко и комунистическо мнозинство, което ще може да състави социалистическо правителство. Това правителство с подкрепата на народа ще пристъпи към осъществяване на коренни социални преобразования.“¹

Сериозно внимание на разработването на проблемите на социалистическата революция обръща Италианската комунистическа партия. Голям интерес представлява по-специално програмата за така наречените „структурни реформи“ (тя е разработена през 1960—1962 г. на IX и X конгрес на партията). Според мнението на италианските комунисти още сега, при капиталистическия строй, е възможно и необходимо да се ликвидира всевластието на монополите. Извънредно важно съдържание на програмата за намерените радикални социалноикономически и политически преобразования — „структурните реформи“ — са национализацията на най-едрите монополи и демократичен контрол над тях, аграрна реформа, осъществяване на областна автономия.

Провеждането на демократичен икономически курс и реформирането на сегашните икономически структури са тясно свързани с борбата за разширяване на всички форми на самоуправление. Важно значение в това отношение придобива искането да се създадат областни органи за самоуправление като органи на широките слоеве на трудещите се. Това движение е също така насочено срещу господството на монополите и позволява

¹ „Програмни документи на комунистическите и работническите партии в европейските капиталистически страни“, Издателство на БКП, 1961, стр. 36.

да се привлекат за борба срещу тях широките кръгове на дребната и средната буржоазия. На редица места, където комунистите и социалистите имат здраво мнозинство в муниципалитетите, те успяват да прокарат мероприятия в интерес на трудещите се.

Основните черти на стратегията и тактиката на комунистическите партии в империалистическите страни могат следователно да се сведат до следното: изхождайки от това, че главният враг на работническата класа и на мнозинството от нацията са монополите, да се насочи главният удар срещу тях, да се създаде за тази цел под ръководството на работническата класа коалиция от всички антимонополистични сили (включително и определени слоеве от средната буржоазия), да се води последователна борба за демокрация, като в тази борба се възпитават и закаляват бъдещите съюзници в социалистическата революция, като при това се използва цялото многообразие на формите на борба и се държи курс към възможността за завоюване на властта по мирен път, но винаги се запазва готовността за въоръжен отпор срещу силите на контрареволуцията.

В изключително сложна и своеобразна обстановка трябва да водят борбата комунистическите и работническите партии в икономически слабо развитите, колониалните и зависимите страни. При изработването на своята стратегия и тактика те изхождат от това, че националноосвободителното движение е извънредно важна съставна част на световния революционен процес и неговите успехи са възможни само с помощта и подкрепата на световната социалистическа система, в тесен съюз с работническото движение в капиталистическите страни. За дейността на комунистическите партии в развиващите се страни особено значение има създаването на здрав съюз с многомилionните селски маси, откъсването им от буржоазията и спечелването им на страната на пролетариата. „Би било утопия да се мисли — пише В. И. Ленин, — че пролетарските партии... ще могат, без да се намират в определени отношения, към селското движение, без да го поддържат на дело, да провеждат в тези изостанали страни комунистическа тактика и комунистическа политика.“¹

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 235.

За народите в зависимите страни на пръв план излиза задачата за националноосвободителна революция; комунистите в тези страни насочват главния си удар срещу империализма и въгрешните сили на реакцията, които го поддържат. В колониалните и зависимите страни основното е противоречието между широките народни маси и чуждия империализъм. Работническата класа тук още не представлява решаваща сила, а някъде тя изобщо не съществува. Най-масовата сила на освободителната борба в тези страни са селяните. В антиимпериалистическото движение участва и националната буржоазия. Нещо повече, в повечето от колониалните и зависимите страни, поради малобройността, слабата организираност и недостатъчната политическа съзнателност на работниците хегемон в освободителното движение в известен етап става именно националната буржоазия.

В националноосвободителната революция фронтът на участващите в нея е твърде широк. Но и тук като най-последователна революционна сила се явява работническата класа, а решаващо условие за успеха на революцията може да бъде съюзът на работническата класа със селяните. Що се отнася до формите на борба, завоюването на независимост става както по пътя на въоръжената борба, така и по мирен път.

Повечето от слаборазвитите страни сега са завоювали политическа независимост.

Но завоюването на политическа независимост е само начало на националноосвободителната революция. Пълното политическо и икономическо освобождение изисква да бъдат унищожени остатъците от колониализма, да бъдат изтласкани чуждите монополи, да се създаде национална промишленост, да се ликвидират феодаалните отношения и отживелици, да се извършат радикални аграрни преобразования, да се демократизира общественият живот. От решаването на тези общонационални задачи са заинтересовани всички патриотични и прогресивни сили на нацията, около тях е възможно обединяването на работническата класа със селяните и с другите социални групи.

„Работническата класа — се казва в Заявлението на Московското съвещание от 1960 г., — която изигра важна роля в борбата за национално освобождение, се

бори да бъдат изпълнени последователно и докрай задачите на националната, антиимпериалистическа, демократическа революция, против опитите на реакционните сили да спъват социалния прогрес.“¹ Заявлението ориентира компартиите към максимално използване на революционните възможности на различните класи и социални слоеве, към въвличане на всички, дори и непоследователните, колебливи и неустойчиви съюзници в борбата против империализма.

Съществуването на световната социалистическа система и отслабването на системата на империализма осигуряват на народите от освободилите се страни перспективата за постигане на икономическа независимост и самостоятелно развитие. За изработването на политическа линия в такива условия грамадно значение има опитът, натрупан от световното комунистическо движение. Неоченима помощ в изработването на стратегическите и тактическите задачи на младите марксистко-ленински партии оказват непосредствените контакти между комунистическите партии за консултации, размяна на опит и особено международните съвещания. Но главното за правилно определяне на политическите и тактическите задачи на всяка комунистическа партия е точният анализ на съотношението на класовите сили в собствената ѝ страна.

При съвременното съотношение на класовите сили в освободилите се страни и на международната арена възникна възможността за развитие на тези страни по некапиталистически път, чрез създаване на държава на националната демокрация. Този път предвижда обединяване на всички демократични сили в борбата за довеждане докрай на антиимпериалистическата, демократичната революция и осигуряване в крайна сметка на преминаването към социализма.

Програма за развитие по некапиталистически път прие не само комунистическите, но и някои демократически партии в освободилите се страни. Това свидетелствува за жизнеността на политическата линия на комунистите, за притегателната ѝ сила и за голямото ѝ бъдеще.

¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1960, стр. 35.

Докато основните стратегически задачи на всички комунистически партии в икономически слаборазвитите страни са общи, тактиката им е твърде разнообразна и зависи от редица конкретни условия.

Известно е например, че във всички латиноамерикански страни се развива антиимпериалистическа, антифеодална революция. Обаче тактиката на комунистическите партии в тези страни не може да бъде еднаква. Така в програмата, приета на XVII конгрес на Уругвайската комунистическа партия през 1958 г., се изтъква възможността да се направи революционният процес по-малко болезнен. Но тъй като в Латинска Америка господства северноамериканският империализъм, опиращ се на военщината, програмата призовава комунистите да бъдат готови да използват парламентарната и непарламентарната, легалната и нелегалната, мирната и въоръжената форма на борба.

Комунистическите партии на Гватемала, Венецуела, Парагвай, Никарагуа разработват своята тактика, като изхождат от това, че в техните страни най-вероятна ще бъде въоръжената борба за власт. Бразилската комунистическа партия вижда първата си задача в освобождаването на родината от гнета на северноамериканските монополи, от господството на империалистическия капитал. В програмните документи на партията се поставят искания за радикална аграрна реформа, за ликвидиране на латифундиите, за осигуряване на широки демократични свободи и подобряване жизнените условия на народа.

Приведените примери говорят, че пред комунистическите партии на развиващите се страни възникват съвсем нови тактически проблеми, на които животът и практиката на освободителното движение засега не са дали изчерпателни отговори. И това е естествено. На новата епоха съответствуват специфични тактически методи, нови форми и средства на борба.

Следователно стратегическите и тактическите задачи на комунистическите партии в младите национални държави са следните: решителна борба за пълно ликвидиране на колониализма във всичките му форми и прояви, за радикални икономически и социални преобразования и за довеждане докрай антиимпериалистическата, антифеодалната, демократическата революция,

за създаване на държава на националната демокрация и за некапиталистически път на развитие, който открива перспективата за преминаване към социализъм, за сплотяване в единен национален фронт на всички прогресивни сили, способни да движат напред национално-освободителната революция, като осигуряват ръководната роля в този широк фронт на съюза на работническата класа със селяните под ръководството на работническата класа начело с марксистко-ленинските партии.

3. Борбата на комунистическите партии за единство и сплотеност на комунистическото движение

„... В сегашната обстановка — се казва в Декларацията на Съвещанието от 1957 г. — особено важно значение придобива укрепването на единството и братското сътрудничество на социалистическите държави, комунистическите и работническите партии на всички страни, сплотяването на международното работническо, националноосвободително и демократично движение.“¹ Отговорността на комунистите за съдбините на цивилизацията нараства с всяка крачка на историята.

Това е обусловено преди всичко от мощта на световното комунистическо и работническо движение, от засилването на неговото влияние върху развоја на историческите събития. Оттук следва, че действията на всяка — голяма или малка — марксистко-ленинска партия получават международен резонанс. Освен това всеки похват в живота на обществото разширява кръга на стоящите пред марксистко-ленинските партии задачи. Затова проблемът за укрепване единството и сплотеността на комунистическото движение както в национален, така и в международен мащаб, придобива все по-жизнено значение.

Идейната основа на единството на международното комунистическо движение — марксизмът-ленинизмът — е интернационално учение на работническата класа. Марксизмът-ленинизмът сплотява комунистите от всички страни в единна световна армия, която върви в аван-

¹ Декларация на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1957, стр. 10.

гарда на борбата против империализма, за мир, демокрация, национална независимост и социализъм. Творческото прилагане на марксизма-ленинизма в съвременните условия намери ярък израз в генералната линия на международното комунистическо движение, в която е въплътен гигантският исторически опит на социалистическото строителство, на международното работническо и националноосвободително движение. Затова верността към принципите на марксизма-ленинизма, към съвместно разработените на основата на тези принципи международни програмни документи е най-важният критерий за искреното желание на всяка братска партия да укрепва неуморно международното комунистическо движение.

Комунистите не гледат на единството на международното комунистическо движение като на някакво шивелиране на всички по един образец. Може да възникват различни възгледи, гледища и преценки за едни и същи явления и проблеми. Размяната на мнения, дискусиите по най-важните проблеми на съвременността са не само възможни, но дори необходими. Но различието в гледищата в самото комунистическо движение съвсем не означава, че то непременно трябва да се разрасне до такива размери, когато възниква заплахата от разцепление. Целта на всяка дискусия е да се постигне по-добро взаимно разбиране, да се сближат гледищата, да се изработят общи изводи и оценки. Опирайки се на общото, което обединява и сплотява комунистическите партии, дискусиите помагат да се намерят такива пътища и решения, които да укрепват сплотеността, а не да изострят и задълбочават разногласията.

Единството и сплотеността на световното комунистическо движение са немислими без непримирима борба на два фронта — както против десния опортюнизъм, ревизионизма, ликвидаторството, така и против „левия“ опортюнизъм, догматизма и сектантството. Цялата история на международното комунистическо движение показва, че нито от политическа, нито от теоретична гледна точка ревизионизмът и догматизмът не са антиподи. Това са две форми на опортюнистическо изопачаване на марксизма-ленинизма, два вида откъсване на теорията от практиката, два начина за изопачаване на революционната тактика.

Ревизионизмът и догматизмът в работническото и комунистическото движение както в миналото, така и сега, имат международен характер. Но на различни етапи на развитието и в зависимост от конкретните условия на революционната борба ту едната, ту другата разновидност на опортюнизма може да представлява сериозна заплаха или дори да се превърне в главна опасност.

Проявите на буржоазен национализъм, на догматизъм и сектантство в световното комунистическо движение в съвременния етап доведоха до сериозни разногласия в редовете на марксистко-ленинските партии. Тези разногласия нанасят голяма вреда на делото на комунизма; реакционните империалистически сили, и преди всичко американският империализъм, се опитват да ги използват за свои цели. Затова КПСС, както и другите братски партии предприемат действени мерки, за да преодолеят трудностите в комунистическото движение, да възстановят единството на неговите редове.

Важно значение за укрепването на сплотеността на световната социалистическа система, на комунистическите партии в социалистическите страни имаше състоялата се през януари 1965 г. сесия на Политическия консултативен комитет на страните участнички във Варшавския договор, посещенията на съветски партийно-правителствени делегации в редица социалистически страни, преговорите на представители на КПСС с делегации на братски партии. Такива двустранни срещи на братските партии широко се практикуват от световното комунистическо движение. Все по-голяма роля в борбата за укрепване единството на световното комунистическо движение, за преодоляване на разногласията в неговите редове започват да придобиват многостранните срещи и съвещания.

Голямо значение за сплотяването на световното комунистическо движение имат станалите през последно време съвещания на комунистите от арабските държави, от капиталистическите страни в Европа, от комунистическите партии в Латинска Америка. В резолюцията на съвещанието на представители на комунистическите партии в Латинска Америка „За единство на международното комунистическо движение“ се казва: „Необходимо е да се опираме на съпадащите гледища, които

са израз на нашата обща идеология — марксизма-ленинизма, — и да направим всичко възможно да надделее нерушимото принципно единство. Във връзка с това и вземайки под внимание, че разногласията в онази форма, в която започнаха да се обсъждат, нанасят вреда на международното комунистическо движение, съвещанието настоява незабавно да се прекрати публичната полемика и подчертава необходимостта да се намерят съответните канали, за да се решат възникналите въпроси в духа на братството, който трябва да цари в отношенията между марксистко-ленинските партии.“¹

Общоизвестно е най-после значението на московските съвещания от 1957 и 1960 г. за разработването на основните въпроси на марксистко-ленинската стратегия и тактика на световното комунистическо движение и за сплотяването на неговите редове.

Резултатна форма за търсене на пътища за преодоляване на разногласията в световното комунистическо движение беше състоялата се в Москва от 1 до 5 март 1965 г. консултативна среща на представители на 19 комунистически партии, която премина в обстановка на пълно равноправие и взаимно уважение на мненията. На тази консултативна среща бяха разработени предложения относно пътищата за укрепване единството, за преодоляване на съществуващите разногласия в световното комунистическо движение, които засягат политическата линия и редица важни проблеми на теорията и тактиката. Към тези предложения се отнасят: съвместните действия на националните отряди на комунистите в борбата за общите цели, колективните усилия за подобряване на взаимоотношенията между партиите, двустранните и многостранните срещи и други форми на партийни връзки, прекратяване на откритата полемика, която има недружелюбен, оскърбителен за братските партии характер. Участниците в срещата се изказаха за активна и всестранна подготовка на ново международно съвещание и за провеждането му в подходящо време.

В процеса на подготовката на такова съвещание се предвижда предварителна консултативна среща на представители на 81 комунистически партии, участвували в срещата през 1960 г. В това се състои новият подход

¹ „Правда“, 19 януари 1965 г.

към въпросите за укрепване единството на световното комунистическо движение.

Без да отричат и без да преувеличават сериозните различия по важни принципи въпроси, участниците в консултативната среща в своето комюнике предлагат вниманието да се съсредоточи главно не върху онова, което разединява компартиите, а върху това, което ги обединява — върху практическата борба против империализма, върху подкрепата на националноосвободителното движение на народите, върху борбата за общ мир и мирно съвместно съществуване на държавите с различен социален строй, за пасъщите интереси и историческите цели на работническата класа. Това съответствува на указанието на В. И. Ленин, че „разногласията в политическите партии и между политическите партии се решават обикновено не само с принципна полемика, но и от развитието на самия политически живот — може би ще бъде дори по-точно да кажем: не толкова от първата, колкото от последния.“¹

При съвременните условия един от най-опасните врагове на марксизма-ленинизма, на пролетарския интернационализъм е буржоазният национализъм, който често се маскира с революционни фрази. Привържениците на национализма усвояват само някои страни на марксизма или отделни лозунги, като същевременно остават на позициите на буржоазния мироглед. Проникнал в работническото движение, буржоазният национализъм се противопоставя на пролетарския интернационализъм, отделя според израза на В. И. Ленин „с китайска стена своята националност, своето национално работническо движение.“²

За поддържане и укрепване сплотеността на международното комунистическо движение е необходимо:

братските комунистически партии да съблюдават съвместно изработените на техните съвещания оценки и изводи, които засягат общите задачи на борбата против империализма, за мир, демокрация и социализъм;

решително да защитават единството на международното комунистическо движение върху основата на непоклатимите принципи на марксизма-ленинизма и проле-

¹ В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 11, стр. 133.

² В. И. Ленин, Съч., т. 6, стр. 526.

тарския интернационализъм, да не допускат каквито и да било действия, които могат да подкопаят това единство;

безусловно да спазват ленинските норми на партиен живот, въз основа на принципа на демократическия централизъм да осигурят единството на партиите, строго да спазват принципа на партийната демокрация и колективността на ръководството, да не допускат култ към личността, всестранно да развиват активността на комунистите, да развиват критиката и самокритиката в своите редове, постоянно да укрепват връзката с масите;

да бъдат беззаветно верни на марксистко-ленинското учение, върху основата на което са постигнати важни исторически победи от общността на социалистическите страни, от международното комунистическо, работническо и от националноосвободителното движение.

Историята на международното комунистическо и работническо движение показва, че то неведнъж се е сблъсквало с трудности. Но то винаги ги е преодолявало и е вървяло напред, като е умножавало своите сили и е печелело нови и нови победи. Постоянното нарастване на редовете на комунистическите партии, по-нататъшното укрепване на могъществото и влиянието на световната социалистическа система, непрекъснатото изменение в съотношението на силите на световната арена в полза на социализма — всичко това убедително показва, че бъдещето на човечеството принадлежи на комунизма.

ЛИТЕРАТУРА

- „Комюнике за консултативната среща на представители на комунистическите и работническите партии в Москва от 1—5 март 1965 г.“ „Правда“, 10 март 1965 г.
- „Програмни документи на комунистическите и работническите партии в капиталистическите страни на Европа“, 1961 г.
- „Програмные документы коммунистических и рабочих партий стран Америки“. Госполитиздат, 1962.
- „Международное революционное движение рабочего класса“. (К столетию I Интернационала). Политиздат, 1965.

Раздел трети

**ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ
НА КОМУНИСТИЧЕСКОТО
ОБЩЕСТВО**

ОБЩИ ЗАКОНОМЕРНОСТИ НА ИЗГРАЖДАНЕТО НА СОЦИАЛИЗМА И ОСОБЕНОСТИ НА ПРОЯВАТА ИМ В РАЗЛИЧНИТЕ СТРАНИ

1. Историческата необходимост на преходния период от капитализма към социализма. Общи закономерности на изграждането на социализма

Преходът от капитализма към социализма означава коренен, революционен преврат в развитието на производствените отношения, преломен, повратен период в живота на обществото. И тъй като капитализмът не си отива доброволно от историческата арена, необходимо е той да бъде ликвидиран по революционен път. Затова социалистическата, пролетарската революция е обща и необходима форма на прехода на народите към социализма.

Социалистическата революция е относително дълъг период, цяла историческа епоха, в течение на която се извършва революционното преустройство на старото, капиталистическото общество в ново, социалистическо общество.

Необходимостта на преходния период за страните, които са тръгнали по пътя на социалистическото строителство, произтича преди всичко от особеностите на възникването на социалистическите производствени отношения. Те не могат да възникнат в недрата на капитализма, тъй като там се подготвят само обективните предпоставки за новия начин на производство. Защото социализмът и капитализмът имат право противоположни и взаимно изключващи се икономически основи — обществената и частната собственост. Затова именно за заменяването на старите производствени отношения с нови, социалистически, е необходим преходен период.

За да се изгради социализмът, е необходимо освен това да се създаде съответстващата му материално-техническа база. А нейното създаване е твърде сложен процес, който изисква коренно социалноикономическо и техническо преустройство на цялото обществено производство.

Освен това през преходния период се извършват основни изменения във всички области на обществения живот. Преустройва се на нова, социалистическа основа цялата съвкупност на обществените отношения, преобразува се класовата структура на обществото, създават се нови отношения между нациите, извършва се културна революция, постепенно се създават нови отношения на хората към труда, към своя обществен дълг, един към друг. В течение на преходния период под ръководството на работническата класа и на нейната партия се извършва голяма работа с цел да се освободят хората от мръсотията на миналото, от привичките и традициите, наследени от буржоазния строй, да се измени моралният лик и да се формира новият човек — строителят на социалистическото общество.

Всичко това изисква сравнително много време. Ето защо В. И. Ленин учи, че преходният период от капитализма към социализма е цяла историческа епоха в живота на обществото. Той започва от момента на вземането на властта от работническата класа и завършва с построяването на социализма.

Необходимостта от преходния период е предвидена още от основоположниците на марксизма-ленинизма. Историята не само напълно потвърди тяхното предвиждане, но и показва как, в какви форми и по какви закони се развива обществото в преходния период от капитализма към социализма. Сега народите, които изграждат социализма, комунистическите партии разполагат с проверено на практика учение за закономерностите на преходния период.

Какви са тези закономерности? Първата от тях е несъмнено *ръководенето на всички трудещи се маси от работническата класа, възглавявана от марксистко-ленинската партия*. Особената роля на работническата класа в преходния период е проява и най-висок израз на нейната историческа мисия. Именно пролетариатът и в началото на пътя от капитализма към социализма

само пролетариатът води борба не за преустройство и „подобряване“ на капиталистическите отношения, а за пълното им унищожаване, за изграждане на ново общество¹. Неговите кръвни интереси съвпадат с обективния ход на историята и следователно с интересите на другите трудещи се и преди всичко на селяните. Като освобождава себе си, той същевременно освобождава цялото общество от капиталистическото робство и открива пред него перспективите за по-нататъшно развитие. Като осъществява историческата мисия за революционно събаряне на капитализма и за създаване на нов строй, работническата класа става изразител не само на своите класови интереси, но и на интересите на всички трудещи се. И затова тя, естествено, действува като хегемон на всички сили, които се борят против капитализма.

Ръководната роля на работническата класа е немислима без *тесен и постоянен съюз със селяните и с всички трудещи се*. К. Маркс и Ф. Енгелс откриха тази закономерност на преходния период още през XIX в. В новите исторически условия В. И. Ленин разви и обогати учението на Маркс и Енгелс за съюза на работническата класа и трудещите се селяни като задължително условие за победата на социалистическата революция и диктатурата на пролетариата, подчерта ръководната роля на работническата класа в този съюз.

За да осъществи историческата си мисия и да възглави масите, пролетариатът има нужда от революционна, марксистко-ленинска партия, „авангарда на пролетариата, способен да вземе властта и да води целия народ към социализма, да насочва и организира новия строй, да бъде учител, ръководител, водач на всички трудещи се и експлоатирани в работата по устройството на своя обществен живот без буржоазията и против буржоазията“.²

Ръководната роля на партията в процеса на изграждането на социализма е закономерност на преходния период. Отричането и дори подценяването на ръководната роля на партията водят до сериозни трудности,

¹ Виж В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 415—416.

² В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 426—427.

забавят процеса на изграждането на новия обществен строй. След завоюването на властта от работническата класа ролята на нейната партия в преустройството на всички страни на обществения живот не намалява, а се засилва. Партията изработва научно обоснована програма за социалистическото строителство, сплотява и организира трудещите се да се борят за новия обществен строй.

За да осигури ръководството на цялото общество, да поведе след себе си трудещите се маси, пролетариатът, възглавяван от марксистко-ленинската партия, се пуждае от държавна власт, от установяване на своята диктатура. Като подчертава класовата същност на политическото господство на работническата класа, Ленин не случайно нарича основа и върховен принцип на неговата диктатура съюза на работниците и селяните при ръководната роля на пролетариата.

Всяка революция се придружава от преминаване на политическото господство в ръцете на революционната класа. Събарянето на буржоазията и *завоюването на политическата власт от работническата класа, превръщането ѝ в господстваща и организирана в държава класа* е необходима и задължителна предпоставка за прехода от капитализма към социализма. Но не е достатъчно да се завоюва държавната власт, като се отнеме тя от експлоататорските класи. Необходимо е тя да бъде запазена през цялото време, в течение на което се извършва процесът на социалистическото преустройство на обществото; необходимо е да се установи диктатурата на работническата класа, да се укрепи и превърне тя в главно и решаващо оръдие в борбата за победа на социализма над капитализма.

Под диктатура на пролетариата марксизмът-ленинизмът разбира ръководене на всички трудещи се и на цялото общество от работническата класа, която държи в свои ръце държавната власт. На преходния период от капитализма към социализма съответствува „и политически преходен период — пише Маркс — и държавата през този период не може да бъде нищо друго освен *революционна диктатура на пролетариата*“.¹

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 19, стр. 27.

Главната задача на диктатурата на пролетариата — на новата по своя тип държава — е да осигури пълно ликвидиране на капитализма и изграждане на социалистическото общество, за което е необходимо, първо, да се преодолее съпротивата на експлоататорските елементи, които не слизат доброволно от сцената и активно се борят против социалистическите мероприятия, осъществявани от работническата класа; второ, да сплоти всички трудещи се маси около работническата класа, да ги въвлече в изграждането на новото общество и да ги възпита в духа на социализма; трето, да защити завоеванията на революцията от домогванията на външните врагове, които, използвайки експлоататорските елементи в страната, ще се опитват да реставрират стария строй. Това именно образува съдържанието на дейността на държавата на диктатурата на пролетариата.

Историческите задачи на диктатурата на пролетариата не могат да бъдат изпълнени, без да се прилагат принуда и насилие спрямо класите и елементите, които оказват съпротива срещу провеждането на социалистическите мероприятия на работническата класа. Степента и остротата на това насилие зависят от степента и остротата на съпротивата на съборените класи. Средствата за принуда и възпитание, използвани от държавата на диктатурата на пролетариата, са крайно разнообразни. Те съвсем не се свеждат до преки репресии, насочени срещу враждебните класи. Към тези средства в политическата област се отнасят ограничаването и лишаването от политически (по-специално от избирателни) права, забраняването на някои видове дейност; в икономическата област — ограничаване използването на наеман труд, установяване на правила за арендуване на земята и предприятията, определени цени, ред за реализиране на стоките и за получаване на суровините, данъчната политика на държавата; в идеологическата област — активно настъпление срещу буржоазната идеология, борба с отживелиците от миналото в съзнанието на хората и т. н.

Но за диктатурата на пролетариата главното не е насилието, не са методите на принуда, а именно ръководенето, методите на възпитание, убеждаване и привличане на трудещите се в активна дейност по ръ-

ководене на обществения живот. „На пролетариата е необходима държавна власт, централизирана организация на силата, организация на насилието и за смазване съпротивата на експлоататорите, и за *ръководене* на грамадната маса на населението, селяните, дребната буржоазия и полупролетариите за „уреждането“ на социалистическото стопанство.“¹

Установяването на диктатурата на работническата класа се придружава от разрушаване на старата държавна машина. Върху нейните развалини се създава държава от принципино нов тип. Тази държава изцяло подчинява дейността си на интересите на народа, тя няма и не може да има други цели. За пръв път в историята господстващата класа не противостои на мнозинството от народа като чужда сила, а, напротив, изразява неговите най-жизнени и насъщни нужди. „... Това вече не е държава в истинския смисъл — пише Ленин, — защото потискането на експлоататорското малцинство от мнозинството *вчерашни* наемни роби е дело... сравнително леко, просто и естествено... И то е съвместимо с разпростиране на демокрацията върху такова преобладаващо мнозинство от населението, че необходимостта от *специална машина* за потискане почва да изчезва.“² При такива условия държавата на диктатурата на пролетариата кръвно се нуждае от най-широко привличане на мнозинството, а като идеал — на абсолютно всички трудещи се в управлението. Именно затова диктатурата на пролетариата от самия момент на зараждането си съдържа черти на всеобща социалистическа демокрация.

Съответно с това трябва да бъде организирана и системата на диктатурата на пролетариата, която представлява разклонени и обхващащи всички народни маси държавни и обществени организации. Към тях се отнасят представителните държавни органи, които привличат в ръководството на държавата работниците, селяните и интелигенцията, масовите обществени организации — професионалните съюзи, младежките и женските съюзи, кооперативните организации, многобройните доброволни дружества и т. н. Могъща ръководна сила и стожер на

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 426.

² В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 492.

цялата тази система е марксистко-ленинската партия. Като авангард на работническата класа тя ръководи цялата система на диктатурата на пролетариата, всички държавни и обществени организации.

Държавата на диктатурата на пролетариата се запазва през целия период на изграждането на социализма. Докато съществуват враждебните на социализма класи, диктатурата на пролетариата смазва тяхната съпротива и ликвидира в едни или други форми тези класи. Тя охранява социалистическата собственост, провежда мероприятия за нейното укрепване, защитава завоеванията на социализма от външни и вътрешни врагове, осигурява победата на социализма.

Завоюването на политическата власт от работническата класа създава условия за провеждане на социално-икономически преобразования, които откриват простор за по-нататъшното развитие на производителните сили на обществото.

Планът за изграждането на социализма беше разработен от В. И. Ленин. Този план предвижда: укрепване на диктатурата на пролетариата и нейната основа — съюза на работниците и селяните; ликвидиране на технико-икономическата изостаналост на страната; създаване на модерна едра социалистическа индустрия и поставяне цялото народно стопанство върху техническата база на електрификацията; коопериране на едноличните селски стопанства; осъществяване на културна революция и издигане на материално-културното благосъстояние на народа.

В. И. Ленин разработи също така основите на икономическата политика, която трябва да провежда работническата класа в преходния период от капитализма към социализма. През годините на непа съветската държава, като разреши временно стопанската дейност на буржоазията, провеждаше в ожесточена класова борба политика на ограничаване и изтласкване на капиталистическите елементи — индустриалци, кулаци и търговци — главно чрез засилване на данъчното облагане и намаляване възможността за използване на наемен труд. Новата икономическа политика има за основна цел укрепването на икономическия и политическия съюз на работническата класа и селяните за изграждане на социалистическата икономика по пътя на из-

ползването на стоково-паричните отношения и принципа на материалната заинтересованост. Това е възможно дотолкова, доколкото пролетарската държава овладява командните височини в икономиката и развива социалистическата промишленост. Само при укрепването на социалистическата икономика става ненужно използването на частнокапиталистическото стопанство и то постепенно напълно се изтласква.

Разработените от В. И. Ленин принципи на социалистическото строителство имат международно значение и с едни или други особености се използват във всички социалистически страни.

Изходна точка на социалистическите преобразования е създаването на икономическата основа на новото общество — системата на социалистическите производствени отношения. Главното при това е *установяването на обществена собственост върху средствата за производство*. Работническата класа, взела властта в свои ръце, тръгва по пътя на експроприацията на собствеността на експлоататорските класи. Тази мярка е икономически неизбежна, тя е закономерност на переходния период. Главната форма на експроприация са социалистическата национализация на средствата за производство, промишлените и селскостопанските предприятия, железопътният транспорт, търговският флот, банките, външната търговия и т. н.

Социалистическата национализация означава изземане на средствата за производство от отделните собственици и предаването им в собственост на народа в лицето на държавата. Широката национализация обикновено се предхожда от работнически контрол, задачата на който е да подготви кадри и да създаде държавни органи за управление на промишлеността. Самата национализация още не води до пълно ликвидиране на капитализма и преустройство на дребностокото стопанство на социалистическа основа. Но тя осигурява преобладаването на социалистическите отношения, значителното изтласкване на капиталистическите елементи и намаляването на относителния дял на дребностокото производство, става база за осигуряване на пълната победа на социализма. Национализацията на едрата и средната промишленост е само начало на социалистическото обобществяване на средствата за

производство, защото то е продължителен процес, който предполага централизирано регулиране и планомерно организиране на цялото народно стопанство, установяване на нови принципи за стимулиране и дисциплиниране на труда, за развитие на социалистическото съревнование и т. н.

За провеждането на социалистическите преобразования работническата класа може да използва и различните форми на държавния капитализъм, който в условията на диктатурата на пролетариата представлява преходна форма към социализма. При държавния капитализъм се осигурява запазването и развитието на едрото производство чрез привличане на средствата на капиталистите. Възможно е по-специално използването на смесени държавно-частни предприятия. Тази мярка по своята същност означава откупване на средствата за производство от капиталистите, които са готови да сътрудничат с работническата класа или както казва В. И. Ленин, заплащане на известна „дан“ на капиталистите. Държавният капитализъм, разбира се, е не толкова сътрудничество на работническата класа с буржоазията, колкото своеобразна форма на борбата между тях. Но ако по силата на определени условия пролетариатът се „откупи“ от буржоазията, социалистическите преобразования могат да бъдат осъществени по сравнително мирен начин, без излишни жертви и страдания.

Своеобразие на обществото на преходния период съществуването на множество стопански форми в неговата икономика: наред със социалистическия сектор в продължение на повече или по-малко време се запазва частнокапиталистическата (и държавнокапиталистическата), дребностоковата, а тук-там и патриархално-натуралната стопанска форма. Ръководна и определяща роля при това играе социалистическата стопанска форма дори и тогава, когато относителният ѝ дял не преобладава в икономиката на страната, защото именно на социалистическата стопанска форма принадлежат ключовите позиции и тя изразява по-висш тип производствени отношения. Освен това тя се опира на предимството на едрото и планомерно организирано стопанство, на подкрепата и помощта на държавната власт.

От съществуването на множество стопански форми в икономиката произтича и съответната класова структура на обществото, и острата борба на класите, в която се изразяват противоречията на преходния период. Основното от тях е антагонистичното противоречие между току-що възникналия социализъм и още неликвидирания напълно капитализъм. Между тях се води борба в икономическата, политическата и идеологическата област по формулата „кой — кого“. Освен това в преходния период може да има противоречия между прогресивния държавен строй, възникнал в резултат от завоюването на властта от работническата класа, и наследената от миналото технико-икономическа изостаналост на страната; между обединената в мащаба на страната и социалистически обобществена промишленост и раздробеното и разпокъсано частно селско стопанство. Тези противоречия се преодоляват в процеса на социалистическото строителство, в процеса на създаването на материално-техническата база на социализма, социалистическата индустриализация на страната и кооперирането на селското стопанство.

Социализмът в сравнение с капитализма е по-високо стъпало в развитието на производителните сили. Ето защо *създаването на материално-техническата база на социализма*, т. е. на едрото машинно производство, основано на обществената собственост върху средствата за производство, на модерната, съвременна техника, е закономерност на преходния период. В. И. Ленин доказва, че материална основа на новия обществен строй може да бъде само едрата машинна индустрия, че постоянният технически прогрес е задължително условие за развитието на икономиката. Именно тежката индустрия и електрификацията осигуряват преустройството на всички отрасли на народното стопанство, пропорционалното развитие на общественото производство, създават условия за издигане жизненото равнище на народа, укрепват икономическата и политическата независимост на социалистическата страна.

Основен път за създаване на материално-техническата база на социализма в слабо развитите в икономическо отношение страни е социалистическата индустриализация, която осигурява развитието на съвременна промишленост и на селското стопанство, превръщането

на страната от аграрна в индустриална, рязкото издигане на материалното равнище на живота на народа. Що се отнася до страните, които са тръгнали по социалистическия път с повече или по-малко развита икономика, за тях са необходими преди всичко социално-икономическа реконструкция на народното стопанство, ликвидиране на диспропорциите между неговите отрасли, неравномерното икономическо развитие на районите на страната и т. н.

Вторият след промишлеността отрасъл на икономиката — селското стопанство — трябва да достигне такова равнище и да се развива с такива темпове, че да не изостава от промишлеността и да осигурява задоволяването на всички потребности на обществото. А в някои, особено в слаборазвитите страни, в селското стопанство преобладава дребното еднолично производство. *Създаването на едро социалистическо селско стопанство* е съставна част на изграждането на материално-техническата база на социализма, извънредно важна закономерност на социалистическото строителство. Това е трудна задача, тъй като за дребното селско стопанство е характерна стоково-капиталистическата тенденция. Заедно с това следва да се подчертае, че дребните селяни са не само частни собственици, но и труженици. Това ги сближава с работническата класа и улеснява в условията на диктатурата на пролетариата преминаването към социалистически методи на стопанска дейност. Затова мерките за насилие и експроприация са неприемливи като средство за преминаване на селските маси към социалистическо стопанство. „Нашата задача по отношение на дребните селяни — пише Енгелс — се състои преди всичко в това, тяхното частно производство, тяхната собственост да се превърне в кооперативна, но не насилствено, а посредством примера, като се предлага обществена помощ за този цел.“¹

В. И. Ленин разработи гениален план за въвличане на селяните в социалистическото строителство, за коопериране на дребните разпокъсани селски стопанства и за създаване на едри селскостопански обединения на тяхна основа. Именно кооперирането е най-правилният път

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 22, стр. 518.

за затвърдяване на социалистическите производствени отношения в селото. Успешността на кооперирането в много отношения зависи от правилната политика на партията и държавата. Извънредно важни изисквания, от които трябва да се ръководим при кооперирането на селското стопанство, са: строго спазване на доброволността и постепенността, постоянно подпомагане на селото от страна на държавата с материални средства, техника, кадри, последователно спазване на принципа на материалната заинтересованост. Немаловажно е също така използването на стоково-паричните отношения за уреждане на икономическите връзки между различните стопански форми и преди всичко между социалистическата промишленост и селското стопанство за укрепването на икономическия съюз на работническата класа и селяните и за осигуряване на победата на социализма.

Преминаването на селото към едрото социалистическо стопанство означава велика революция в икономическите отношения, в целия начин на живот на селяните. Коллективизацията завинаги избавя селото от кулашката робия, от класовото разслоение, от разорението и нищетата.

Победата на социализма в народното стопанство означава коренно изменение на икономическата база. Единствена и напълно господстваща става социалистическата собственост в двете ѝ форми, капиталистическите производствени отношения напълно се ликвидират, а дребностоковите се преустройват на социалистическа основа. От този момент новите, социалистическите производствени отношения образуват икономическата база на обществото.

Всичко това довежда до съществени изменения във всички сфери на живота на обществото. Преди всичко напълно се утвърждава планомерната организация и развитието на народното стопанство. Планирането служи като могъщо оръдие за изграждане на социализма, осигурява безкризисно, хармонично развитие на производството, на всичките му отрасли, рационално и икономично използване на материалните ресурси на страната, ликвидиране на безработицата.

По-нататък, извършват се коренни изменения в класовата структура на обществото. Ликвидират се всички експлоататорски класи. Основните класи на социа-

листическото общество са работническата класа и трудещите се селяни. При това тяхното положение в обществото коренно се изменя. От потисната и експлоатирана в условията на капитализма работническата класа става класа, която ръководи страната. Трудещите се селяни от двойствена по природата си класа (от една страна — труженник, от друга — частен собственик) се превръщат в класа, която базира своя труд върху обществената собственост. В процеса на изграждането на социализма и двете тези класи придобиват голям опит в държавната и стопанската работа, приобщават се към най-високата култура. Още повече укрепва съюзът на работническата класа с трудовите селяни.

Победата на социализма довежда до ликвидиране на вековната противоположност между града и селото. Това става възможно благодарение на социалистическите преобразования, благодарение на унищожаването на частната собственост — основа на експлоатацията на човека от човека и на противоположността на класовите интереси. Социалистическият град не експлоатира селото, а помага на селяните да тръгнат по социалистическия път на развитие. Единството на основните интереси на двете дружески класи в социалистическото общество слага край на съществуването на класови противоположности и антагонизми, премества острието на класовата борба на международната арена.

Що се отнася до интелигенцията, голяма част от нея, която е излязла от експлоататорските класи и е служила на тях, преминава на страната на народа, а извършването на културна революция в страната довежда до създаване на нова, истински народна интелигенция, излязла от средата на работническата класа и селяните.

Социалистическото и комунистическото общество се изграждат от хора с голяма култура и висока квалификация. Затова *извършването на културната революция* е една от закономерностите на социалистическото строителство. Същността на културната революция се състои в изменение на идеологията и психиката на масите съобразно с принципите на социализма, в ликвидиране на неграмотността, културната изостаналост и приобщаване на всички трудещи се към най-високата

култура в широкия смисъл на тази дума, в подготовка на квалифицирани кадри за всички сектори на социалистическото строителство, в пълно използване на най-новите постижения на науката за изграждането на новото общество. Ликвидирането на неграмотността, рязкото увеличаване на броя на училищата, на средните и висшите учебни заведения и културно-просветните учреждения — всичко това са характерни черти на културната революция във всички страни, тръгнали по пътя на изграждането на социализма. Но, разбира се, културната революция не се свежда до просто количествено увеличаване на броя на грамотните хора. Става дума за създаването на нова, социалистическа култура, чиято идеологическа основа е марксистко-ленинското учение, което е коренно противоположно на буржоазната идеология.

Културната революция, която се извършва върху основата на икономическите и социалните преобразования, съдействува също така за ликвидирането на наследената от капитализма противоположност между физическия и умствения труд. В социалистическото общество, основано на обществената собственост върху средствата за производство, работниците както на физическия, така и на умствения труд сътрудничат в общото дело за изграждането на социализма и комунизма. Съществените различия, които още съществуват между тях, постепенно се преодоляват.

Социалистическата революция унищожават политическото и социалното неравенство на нациите, всякакви форми на национален гнет. В страните, тръгнали по пътя на изграждането на социализма, националните малцинства получават национална автономия и притежават в рамките на страната свои държавни формации. Особено важно е ликвидирането на икономическото неравенство на нациите. Върху основата на братско сътрудничество и взаимопомощ на народите в изостаналите по-рано в икономическо отношение национални райони през преходния период се създава собствена промишленост, развива се селското стопанство, подготвят се национални квалифицирани кадри и така се създават всички условия за мощното развитие на икономиката и културата. С развитието и разцвета на социалистическите нации настъпва все по-голямо и по-го-

лямо сближение между тях, възникват принципно нови форми на сътрудничество и дружба между народите.

Унищожаването на частната собственост, експлоатацията, националната вражда, ликвидирането на антагонистичните класи довеждат до създаване на нови обществени отношения, основата на които са другарското сътрудничество и социалистическата взаимопомощ. Израз на тези нови отношения е социално-политическото и идейното единство на обществото. Това единство възниква в резултат на голямата политико-възпитателна работа, извършвана от комунистическата партия, и показва неоспоримото превъзходство на новия обществен строй над капитализма.

Една от закономерностите на социалистическото строителство е солидарността на работническата класа от всички страни, *пролетарският интернационализъм*. В борбата си за освобождаване пролетариатът се сблъсква така или иначе не само със „своята“ буржоазия, но и с международния капитал, чиято съпротива той може да сломи само с подкрепата и помощта на международната работническа класа.

Значението на пролетарския интернационализъм нараства още повече сега, когато социализмът излезе вън от рамките на една страна. Програмата на КПСС посочва: „Опитът на световната социалистическа система потвърди необходимостта от *най-тесен съюз* на отпадащите от капитализма страни, от обединяване на усилията им в строителството на социализма и комунизма.“¹ Пролетарският интернационализъм е основа на държавните взаимоотношения, идеология на всички трудещи се в страните на социализма. Равноправие на всички нации и народи, идеологическото и политическото единство, взаимопомощта и сътрудничеството значително ускоряват победата на социализма във всяка страна.

Завършвайки разглеждането на общите закономерности на социалистическото строителство, следва да подчертаем, че от първия ден на своята победа работническата класа трябва с оръжие в ръце да защитава своята власт от вътрешната контрареволуция и от нападение отвън, от страна на капиталистическото обкръжение. Буржоазията никога не изоставя мисълта да

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 458.

реставрира капиталистическия строй в страните, тръгнаха по пътя на социалистическото развитие, и затова *укрепването на отбранителната мощ на социалистическите страни* е задължително условие за изграждането на социализма.

И тъй може да се отделят следните общи закономерности на изграждането на социализма, формулирани в Декларацията на съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, състояло се през ноември 1957 г.: „Ръководене на трудещите се маси от страна на работническата класа, чието ядро е марксистко-ленинската партия, в осъществяването на пролетарската революция в една или друга форма и в установяването на диктатура на пролетариата в една или друга форма; съюз на работническата класа с основната маса на селяните и с другите слоеве на трудещите се; ликвидиране на капиталистическата собственост и установяване на обществена собственост върху основните средства за производство; постепенно социалистическо преустройство на селското стопанство; планомерно развитие на народното стопанство към построяване на социализма и комунизма, към повишаване на жизненото равнище на трудещите се; осъществяване на социалистическа революция в областта на идеологията и културата и създаване на многобройна интелигенция, предадена на работническата класа, на трудовия народ, на делото на социализма; ликвидиране на националното потисничество и установяване на равноправие и братска дружба между народите; защита на завоеванията на социализма от посегателствата на външните и вътрешните врагове; солидарност на работническата класа на дадена страна с работническата класа на другите страни — пролетарски интернационализъм.“¹

2. Особености в проявата на общите закономерности на социалистическото строителство в различните страни

Опитът от социалистическото строителство в СССР и в страните с народна демокрация потвърди убедител-

¹ Декларация на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1957, стр. 12—13.

но правилността на учението на марксизма-ленинизма за общите закономерности на социалистическото строителство. Наличността на такива общи закономерности се обяснява с това, че във всички страни, които изграждат нов обществен строй, социално-икономическата структура, основните класови сили, основните задачи са едни и същи. Но това ни най-малко не значи, че изграждането на социализма в различните страни се извършва по шаблон. Марксизмът-ленинизмът е творческо учение и затова верността към общите му принципи означава тяхното творческо прилагане в конкретните условия на всяка страна. „... Задачата се състои... в това — пише В. И. Ленин,— да умееш да приложиш общите и основни принципи на комунизма към онова *своеобразие* на отношенията между класите и партиите, към онова *своеобразие* в обективното развитие към комунизма, което е присъщо на всяка отделна страна и което трябва да умееш да изучиш, да откриеш, да отгатнеш.“¹

Следователно закономерностите на изграждането на социализма не изключват, а предполагат конкретно многообразие на пътищата за осъществяване на социалистическите преобразования в различните етапи на борбата за социализъм. На свой ред използването на специфичните форми и начини за революционно преустройство на капитализма в социализъм, което съставлява своеобразието на преходния период в една или друга страна, не отменя общите закономерности на социалистическото строителство, а само видоизменя конкретните им прояви.

В различните страни през различни периоди на изграждането на социализма се формира специфично съотношение на класовите сили. Нееднакво е равнището на икономическото, политическото и културното развитие на народите. Своеобразни са исторически създадените се национални традиции. Изменя се международната обстановка, в която се извършва преходът към социализма. Всичко това слага своя печат върху формите и темповете на социалистическото преустройство, върху продължителността на преходния период, върху остротата на класовата борба и т. н. Конкретните методи за изграждане на социализма не могат да не се изменят,

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 77.

дори само затова, защото постиженията на съветския народ, а сега и на световната социалистическа система като цяло улесняват процеса на победата на социализма в другите страни.

Механичното пренасяне на всички подробности и зигзаги на конкретния път на развитие в съвсем друга историческа обстановка би било непростима грешка, която води до откъсване от живота, до игнориране на факторите, които са благоприятни за изграждането на социализма. Затова в декларацията от 1957 г. се казва: „Марксизмът-ленинизмът изисква творческо прилагане на общите принципи на социалистическата революция и социалистическото строителство в зависимост от конкретните исторически условия на всяка страна, не допуска механично копиране на политиката и тактиката на комунистическите партии на други страни.“¹

Към не по-малко отрицателни последици води отказът да се използва опитът на страните на победилия социализъм, което на дело означава подценяване на учението на марксизма-ленинизма за закономерностите на преходния период.

Необходимо условие за изграждането на социализма, общо за всички страни, е вземането на държавната власт от пролетариата. Но установяването на неговата диктатура може да стане както в мирна, така и в немирна форма, по-специално чрез използване на парламента. Изборът на пътя за завоюване на властта зависи от конкретните условия, които съществуват в дадена страна, от степента на съпротивата на капиталистическата класа. А работническата класа е заинтересована от мирния изход на революцията и предпочита мирни средства за решаването на историческите си задачи.

Разнообразни са и формите на организация на властта на пролетариата. В. И. Ленин, като изследва опита от революцията през 1905 г. и от Февруарската революция през 1917 г. в Русия, откри в Съветите на депутатите на трудещите се формата на новата държавна власт. Съветите осигуряват на работническата класа най-добра възможност да ръководи държавата и да привлича в ръководенето ѝ широките трудещи се маси. За-

¹ Декларация на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, 1957, стр. 13.

едно с това в СССР през преходния период се оказаха необходими известни ограничения на демокрацията, по-специално лишаването на представителите на експлоататорските класи от избирателни права. Съветите открито действуваха като класови организации, които дават фактическа възможност да избират и да бъдат избирани само на работниците, селяните и присъединилите се към тях слоеве на трудовата интелигенция. Освен това в страна с преобладаващо селско население работническата класа има нужда в течение на определено време да се ползва от политически предимства, за да противостои на развихрянето на дребнобуржоазната стихия. Затова нормата за представителство от градското население в Съветите се различаваше от тази норма за селското население. При това всички буржоазни и дребнобуржоазни партни в Русия се обявиха против социализма, преминаха в лагера на контрареволуцията и престанаха да се ползват с подкрепата на масите. Единствената партия, която се бореше за интересите на трудещите се, беше комунистическата партия. Така развитието на класовата борба в Русия доведе до образуване на еднопартийна система при диктатурата на пролетариата.

Но съветската власт не е единствената възможна форма на държавна власт на работническата класа. В страните на Югоизточна Европа и Азия се образуваха народнодемократични държави. В тези държави в процеса на революцията се решаваха едновременно задачите за общодемократични и социалистически преобразования. Затова в много от тях в началния етап на революцията държавната власт се олицетворяваше от революционно-демократичната диктатура на работническата класа и селяните, която след това прерасна в диктатура на пролетариата.

Характерна особеност на народнодемократичните държави е разширяването на тяхната социална база, участието на непролетарските слоеве на населението в социалистическото преустройство. Затова тук в по-малка степен се прилагат ограниченията на демокрацията, особено в страните, където и значителна част от буржоазията поддържа социализма. Широкото сътрудничество на класите не изключва, а, напротив, предполага и траен съюз на работническата класа със селяните, и

ръководна роля на пролетариата и неговата партия. Най-после сътрудничеството на работническата класа с буржоазните и дребнобуржоазните слоеве не служи за запазване на експлоатацията, а за по-бързото построяване на социализма.

В редица страни с народна демокрация се установи многопартийна система. Така в ГДР например освен Единната германска социалистическа партия съществуват още четири партии: християнско-демократическият съюз — партия на християните, които защитават мира и прогреса; либерално-демократическата партия, която обединява прогресивните политически дейци и демократично настроените капиталисти, занаятчии, търговци и интелегенти; селската партия и национално-демократическата партия, която се състои от занаятчии и интелегенти. И това положение пак изисква запазване на ръководната роля на комунистическата партия. В страните с многопартийна система именно тя възглавява строителството на социализма, оказва решаващо влияние не само върху масовите безпартийни организации, но и върху демократическите партии на буржоазията и средните слоеве на населението.

Комунистическите и работническите партии в страните с народна демокрация ръководят не само чрез органите на властта, профсъюзите и другите обществени организации, но и чрез Народния фронт. Създаден през периода на борбата против фашизма, той представлява нова организационна форма на съюза на работническата класа, селяните, дребната буржоазия и интелигенцията (а в ГДР и Китай — и националната буржоазия), форма за сплотяване на различните демократически партии и масови организации на трудещите се около комунистическата партия, оръдие за изграждането на социализма.

Най-сетне, в страните с народна демокрация своеобразно бе и разрушаването на стария държавен апарат. Някои стари форми на общонационално представителство, парламентарни учреждения и т. н. се запазиха, бяха използвани в борбата за социализъм.

Необходимо и общо за всички страни условие за построяването на икономическата основа на социализма е експроприацията на капиталистическата и едрата поземлена собственост. Но това мероприятие в различни-

те страни се осъществява по различни начини, което се обуславя от равнището на развитието на производителните сили, от разликата в структурата на народното стопанство, от съотношението на класовите сили и от други фактори.

В СССР например в началото беше въведен работнически контрол, а след това беше извършена конфискацията на средствата за производство на едрите земевладелци и на капиталистите, т. е. принудителното и безвъзмездно предаване в ръцете на държавата собствеността на отделни лица: банки, железопътен, речен и морски транспорт, съобщителни средства, едри и средни промишлени предприятия и т. н. Социалистическата национализация подкопа икономическата мощ на едрата и средната буржоазия, предаде в ръцете на съветската власт командните височини в народното стопанство, положи основите на новия начин на производство.

Процесът на национализирането на капиталистическата собственост в европейските страни с народна демокрация протичаше малко по-другояче. Там в началото бяха конфискувани само предприятията на военните престъпници — изменници на родината, които бяха сътрудничили с германския фашизъм. В други предприятия беше установен работнически контрол, въведен беше държавен монопол върху цялата външна търговия и върху търговията с най-важните стоки в страната. Водеше се политика на системно ограничаване на капиталистическата експлоатация и постепенно изтласкване на капиталистическите елементи от всички отрасли на икономиката. По-късно и там, където имаше съпротива на буржоазията, бяха конфискувани основните средства за производство.

В случаите, когато капиталистите и едрите земевладелци, съобразявайки се с вътрешната и външната обстановка, не оказват съпротива срещу социалистическите мероприятия на работническата класа, е възможно експроприацията да стане с частичен откуп. Своеобразна форма на такъв откуп е използването на държавния капитализъм. В СССР държавният капитализъм не получи голямо разпространение; той беше приложен главно във формата на даване под аренда на отечествените капиталисти предприятия, които бяха собственост на държавата, и във формата на предаване на съветски

предприятия на чужди капиталисти на концесионни начала.

В други социалистически страни (ГДР, КНДР, ДРВ, Китай) държавният капитализъм беше повече разпространен и формите на взаимоотношение с него в тези страни бяха по-разнообразни (държавата закупва продукцията, произвеждана от частнокапиталистическите предприятия, продава на частнокапиталистическите предприятия суровини за преработване и т. н.).

Във всички сравнително слабо развити страни изпълнението на икономическите задачи на преходния период е невъзможно без социалистическа индустриализация. Марксистко-ленинските партии и в този случай държат сметка за особеностите във всяка страна, за достигнатото равнище на развитие на производителните сили, за наличността на квалифицирани кадри, природни богатства и т. н. Докато СССР, извършвайки социалистическата индустриализация, не получаваше помощ отвън, страните с народна демокрация, тръгнаха по пътя на социалистическото строителство по-късно от СССР, нмаха огромна подкрепа от страна на съветския народ, заимствуваха неговия опит и се опираха на помощта на другите социалистически страни. В условията на съществуването на световната социалистическа система и на засилващото се международно социалистическо разделение на труда е създадена реална възможност във всяка страна да се развиват ония отрасли на народното стопанство, за които има най-благоприятни условия, без да се правят огромни жертви за осигуряване на високи темпове на индустриализацията във всяка страна.

В. И. Ленин разработи учението за възможността слаборазвитите страни да тръгнат по пътя на некапиталистическото развитие. Той посочи, че те могат да преминат към социализма и да прескочат мъчителния стадий на капитализма. Условие за това е помощта, оказвана на слаборазвитите страни от социалистически организираната и икономически по-силна работническа класа. След установяването на диктатурата на пролетариата в Русия руският народ помогна на много народи в Средна Азия, Закавказието, Северен Кавказ и Крайния Север да прескочат капитализма и да преминат към социализма от докапиталистически стопански форми. Монголската народна република и до известна степен Китай

също преминаха към социализма от докапиталистически стопански форми.

Сега в условията на все по-голямото укрепване на световната социалистическа система и изменението на съотношението на силите в света в нейна полза се увеличават възможностите за некапиталистически път на развитие. Световната социалистическа система е в състояние да оказва все по-голяма и разностранна помощ на освободилите се страни. Все по-силна става притегателната сила на примера на социалистическите страни, които демонстрират предимствата на новия обществен строй, неограничените възможности за подобряване жизненото равнище на народа.

Твърде многообразни са също така и формите на коопериране на селското стопанство. В нашата страна след завоюването на политическата власт от работническата класа беше извършена национализация не само на промишлените предприятия, но и на земята. Самите селяни искаха това мероприятие в поръченията си до делегатите на II конгрес на Съветите в Русия. В други социалистически страни национализирането на цялата земя се оказа нецелесъобразно. Затова в народнодемократичните страни на Европа и Азия, както и в Куба, беше извършена само частична национализация. Земите, конфискувани от едрите земевладелци, се разпределяха между безимотните и малоимотните селяни. Тези революционни аграрни мероприятия укрепиха съюза на работническата класа и селяните. Върху една част от земите на едрите земевладелци социалистическата държава организира едри държавни стопанства (в СССР те бяха наречени совхози). Тези предприятия от самото начало на възникването си оказваха вестранна помощ на дребните бедняшки и средняшки еднолични стопанства и на възникващите кооперативни организации. Те дават пример на селяните как да организират едро социалистическо производство и демонстрират неговите предимства в сравнение с едроземевладелското, капиталистическото и дребното еднолично селско стопанство.

Преминаването на дребното селско стопанство на релсите на социализма се извършва в многообразни форми. Ще приведем само няколко примера.

В България нямаше едри земевладелци. Кулашките стопанства бяха слабо развити, а самите кулаци, които

активно сътрудничеа с фашизма, бяха изолирани от трудовите селяни. Аграрната реформа имаше изключително антикулашки характер и още повече отслаби кулаците. Това обстоятелство, наред с особено здравия съюз на работниците и селяните, осигури бързи темпове на колективизиране, почти без да се използват преходните форми на коопериране.

В Чехословакия повече от 2/5 от цялата земя принадлежеше на едрите земевладелци, а на бедняците и средняците (45 процента от стопанствата) се падаше всичко 1 процент земя. Икономическото могъщество на едрите земевладелци и кулаците засилваше влиянието им върху средняка, затрудняваше борбата против експлоатацията. Там аграрната реформа бе проведена на три етапа. Държейки сметка за особеностите на страната, чехословашките комунисти използваха четири типа селско-стопански кооператива. В първия, най-низшия, тип земите на селяните още не се обединяваха, но работата се извършваше съвместно, общо се използваха машините и впрегатната сила. Реколтата се разпределяше според размера на земята. Във втория тип кооперативи участъците земя вече се обединяваха, но доходите се разпределяха съобразно с големината на участъка земя. В третия тип земята, инвентарът и по-голямата част от добитъка бяха обобществени; доходите се разпределяха предимно според труда, но с оглед на внесения дял. Четвъртият, най-висок, последователно социалистически тип кооператив се различава от предходния по това, че заплащането се извършва само според труда (според броя на изработените трудовни).

Тъй като в обществото на преходния период се запазват враждебните класи, в него не се прекратява и класовата борба. В зависимост от конкретните условия във всяка страна тя се проявява в разнообразни форми. В. И. Ленин говори за пет такива форми: 1) смазване съпротивата на експлоататорите; 2) гражданска война; 3) „неутрализиране“ на дребната буржоазия; 4) използване на буржоазията; 5) създаване на нова дисциплина. Всички тези форми на класова борба съществуват в преходния период в СССР, което, разбира се, не е задължително за всички страни. Например в много съществуващи сега социалистически страни нямаше гражданска война. В редица от тях като ГДР

и КНР към сътрудничество с работническата класа и под нейно ръководство беше привлечена не само дребната, но и средната национална, патриотично настроена буржоазия. Нещо повече, изменението в съотношението на силите между двете световни системи в полза на социализма и като последица от това отслабването на съпротивата на враждебните класи ще съдействува за отслабването на класовата борба в преходния период.

Класовата борба в преходния период има остър характер. Антинаучна е десноопортюнистическата теория за заглъхване на класовата борба и за мирно вращване на капитализма в социализма. Марксизмът-ленинизмът се обявява също така и против авантюристичните опити за разпалване на класовата борба. Дълбоко погрешна беше издигнатата от Сталин теза, че с постигането на нови успехи в изграждането на социализма класовата борба се изостря. Тази теза послужи като оправдание за нарушенията на социалистическата законност и репресиите против съвсем невинни хора.

В своеобразни форми се извършваха в страните на социализма и социалистическите преобразования в областта на културата и националните отношения.

Като се ръководят от принципите на марксизма-ленинизма, комунистическите партии успешно съчетават всеобщата истина на научния комунизъм с конкретната практика на революционното преустройство на основите на обществения живот в своята страна. Правилното разбиране и творческото прилагане на теорията за изграждането на социализма с оглед на конкретноисторическите условия във всяка страна има огромно значение за победата на социализма над капитализма.

ЛИТЕРАТУРА

„Общие закономерности и особенности перехода к социализму в различных странах“. Соцэкгиз, 1962.

Н. И. Ганин. Главные закономерности переходного периода от капитализма к социализму. Изд-во ИМО, 1961.

В. А. Виноградов. Вопросы теории и практики социалистической национализации промышленности. „Наука“, 1964.

СВЕТОВНАТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА СИСТЕМА

Най-голямото събитие в световната история в средата на XX век беше образуването на световната социалистическа система. Сега по пътя на социализма и комунизма вървят много народи в Европа, Азия и Латинска Америка. Една трета от човечеството живее в условията на социалистическото общество. Създаде се световната система на социализма — социална, икономическа и политическа общност на свободните, суверенни народи, които вървят по пътя на социализма и комунизма, обединени от общността на интересите и целите, от тесните връзки на международната социалистическа солидарност.

С победата на работническата класа в редица страни и с образуването на световната социалистическа система процесът на формирането на комунизма излиза вън от рамките на една страна. Образуването на комунистическата общественоекономическа формация в международен мащаб предполага не само социално-икономическо и политическо развитие на всяка страна, но и задълбочаване на международното социалистическо разделение на труда, формиране на нов тип отношения между страните, укрепване на политическото, икономическото и културното им сътрудничество, постепенно сближаване и в крайна сметка сливане в едно семейство на комунистическите народи.

1. Нов тип международни отношения

Обективна основа за трайните и дружески отношения между социалистическите страни е общността на техния социалноикономически и политически строй, която се изразява в еднотипна икономическа основа — обществена-

та собственост върху средствата за производство, еднотипен държавен строй — властта на народа начело с работническата класа; единна идеология — марксизма-ленинизма; общи интереси в защита на революционните завоевания и националната независимост от посегателствата на империалистическия лагер; една обща велика цел — комунизма.

Характерните черти на взаимоотношенията между социалистическите страни са: пълно равноправие, уважаване на териториалната цялост, държавната независимост и суверенитета, взаимна ненамеса във вътрешните работи на страните. Нито една страна, независимо от големината на своята територия, от числеността на населението и равнището на икономическото си развитие не може да има каквито и да било особени права и привилегии.

Принципите на равноправие на народите и на взаимна ненамеса във вътрешните работи се провъзгласяваха и по-рано, в епохата на капитализма. Но те служеха само за параван, който прикрива необузданата експлоатация на едни народи от други, икономическото и политическото заробване на слаборазвитите страни. Като ликвидира експлоатацията на човек от човек, социализмът създава възможност за пръв път в историята отношенията между народите да се изграждат върху основата на пълно равноправие и независимост. Всяка социалистическа страна самостоятелно определя своята външна и вътрешна политика, основните насоки и темповете на развитие на народното стопанство, задачите в областта на културата и т. н. Суверенно право на всеки народ е да избира методите, формите и начините на социалистическото строителство.

Но колкото и голямо да е значението на принципите на равноправие и суверенитет, те не характеризират напълно новия тип отношения между страните от световната социалистическа система. Като ликвидира условията, които позволяват на едни страни да забогатяват за сметка на други, социализмът слага началото на отношения, основани на социалистическата взаимопомощ, които съдействуват за укрепване на братското сътрудничество, позволяват успешно да се преодоляват патрупаните от векове национално недоверие и егоизъм. Отношенията между страните от социалистическата общност са въ-

плъщение и развитие на принципите на социалистическия интернационализъм. Братската взаимопомощ помага на народите на социалистическите страни да използват напълно вътрешните си възможности, своите трудови ресурси, икономическите и природните си условия. Социалистическото общество се създава от самоотвержения труд на народните маси. Нито един народ не може да получи социализма като „подарък“ или „ощастливяване“. Правилното съчетаване на собствените усилия на народите от отделните страни и всеотдайното развитие на отношенията на сътрудничество и взаимопомощ са задължително условие за успехите в изграждането на социализма и комунизма.

Новият тип отношения между страните не възниква изведнъж, а проявите на национализъм и национална ограниченост не изчезват автоматично с установяването на социалистическия строй. „За да се укрепят братските отношения и дружбата между социалистическите страни — се казва в Заявлението на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, — е необходимо комунистическите и работническите партии да следват марксистко-ленинската интернационалистическа политика, всички трудещи се да се възпитават в дух на съчетаване на интернационализма с патриотизма, да се води решителна борба за преодоляване на остатъците от буржоазния национализъм и шовинизъм.“¹

Формирането на нов тип международни икономически и политически отношения среща по пътя си не малко трудности, в практиката на взаимоотношенията понякога възникват сложни проблеми, за решаването на които се изисква значително време и съвместни усилия на братските страни. Това е свързано с обстоятелството, че отношенията между страните на социализма са нещо ново. Липсата на практически опит може да доведе в редица случаи до отделни грешки, грапавини и недоразумения.

Някои страни, тръгнали по пътя на социалистическото строителство, получиха в наследство от капитализма осакатена, едностранчиво развита икономика, слабо раз-

¹ „Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии“, 1960, стр. 21.

вити производителни сили. Още са се запазили значителни различия в равнището на икономическото развитие на отделните страни. Това е една от причините за трудностите в развитието на световната социалистическа система.

Не може да не се държи сметка и за това, че в миналото между някои страни, които са влезли в състава на световната социалистическа система, имаше военни стълкновения, неведнъж се прекрояваха държавните граници, културата и езикът на едни нации се противопоставяха на културата и езика на други нации. Най-последно са изключени и субективни грешки в отношенията между социалистическите страни.

Всички тези трудности съществуват реално и на братските партии се налага да държат сметка за тях при уреждането на икономическите и политическите отношения от нов, социалистически тип. Но те не са непреодолими прегради. Успехите на социалистическото строителство, натрупаният опит от сътрудничеството, ръководството на марксистко-ленинските партии са сигурна гаранция за превъзможване на съществуващите трудности, за развитие на братското сътрудничество и взаимопомощ между народите от социалистическата общност.

2. Сътрудничеството между социалистическите страни

Общите усилия на народите от социалистическите страни за изграждането на социализма и комунизма се допълват от всестранно политическо, икономическо и културно сътрудничество. Решаващо значение в това отношение има политическото сплотяване на социалистическите страни.

Политическото сътрудничество предхожда другите форми на сътрудничество, то осигурява съвместната защита на социалистическите страни от възможна империалистическа агресия и помага за формирането на икономическите и другите отношения между тях. Политическото сътрудничество между социалистическите страни включва обмяна на опит от осъществяването на диктатурата на пролетариата, от социалистическото преустройство на икономиката и от разработването на научно обоснована икономическа политика. Страните от социа-

листическата общност провеждат съвместни мероприятия за защита на мира и укрепването на отбранителната способност, изработват единна външнополитическа линия.

В основата на *икономическото сътрудничество* лежи международното социалистическо разделение на труда, което се развива планомерно и съдействува за хармоничното съчетаване на интересите на отделните социалистически страни и на общността като цяло. Това позволява най-пълно да се използват материалните и трудовите ресурси, ускорява икономическото развитие и води до настъпване на обществен труд. Развитието и усъвършенстването на международното социалистическо разделение на труда е съставна част от научно обоснованата икономическа политика на комунистическите и работническите партии в социалистическите страни.

Между страните на социализма се създадоха и се усъвършенствуват различни форми на икономическо сътрудничество и взаимопомощ: координиране на народностопанските планове, специализиране и коопериране на производството, международна социалистическа търговия, предоставяне на кредити, техническа помощ, сътрудничество в строежа на стопански обекти, в разработването на природните ресурси и др.

Все по-широко се развива *културното сътрудничество* между социалистическите страни, в процеса на което взаимно се обогатяват културите, развиват се елементите на общата за всички нации интернационална култура. Социалистическите страни обменят опит от осъществяването на културната революция, опит от борбата срещу влиянието на буржоазната идеология; с всяка година се разширява сътрудничеството в областта на литературата и изобразителното изкуство, театъра и киното, народното образование и спорта.

Необходимостта от тясно сплотяване на социалистическите страни се обуславя от обективните закони на икономическото и политическото развитие, от необходимостта да се обединят усилията в изграждането на новия живот и за максимално използване на възможностите на съвременните производителни сили, от задачите на съвместната борба против международната сила на капитала. Всестранното развитие и задълбочаване на международното социалистическо разделение на труда и извършващото се на тази основа интернационализиране

на стопанския живот на социалистическите страни създават материалната основа за всестранно сближаване на народите.

Изолираното и обособено от световната общност на социалистическите страни изграждане на социализма противоречи на обективните закони на развитието на социалистическото общество. То води до разточителство на обществен труд, до забавяне на развитието на производството, до зависимост на страната от капиталистическия свят, разединява народите пред обединения фронт на империалистическите сили.

През 1949 г., с цел да съдействуват на икономическото и научно-техническото сътрудничество, социалистическите страни създадоха Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). Всички страни членки на СИВ са равноправни участници в него, различният дял на отделните страни във финансирането на неговата дейност не дава на нито една от тях каквито и да било особени права и привилегии. Решенията на съвета се приемат при пълно съгласие на всички заинтересовани страни и влизат в сила, след като бъдат утвърдени от националните държавни органи.

Съветът за икономическа взаимопомощ не е затворена групировка и не пречи на развитието на икономическите връзки с другите страни, независимо от техния обществен и държавен строй. Особено широко се развиват икономическите връзки на социалистическите страни с младите независими страни от Азия, Африка и Латинска Америка. Така от 1950 до 1962 г. стокооборотът на страните членки на СИВ с развиващите се страни се увеличи 7,3 пъти.

Най-висшата форма на международното социалистическо разделение на труда е специализирането и кооперирането на производството. Социалистическите страни извършват голяма работа в тази област. Така например спогодбите за специализиране обхващат производството на повече от 1200 вида машини и съоръжения и около 800 вида продукция на химическата промишленост. Все по-широко се практикува съвместното изграждане на предприятия с усилията на няколко социалистически страни. Така беше построен най-големият в света петролопровод „Дружба“, влезе в действие обединената енергосистема „Мир“ и т. н. В процеса на международното

специализиране на производството и на съвместния строеж на предприятия укрепва общата икономическа база на световния социализъм, извършва се още по-голямо интернационализиране на стопанския живот.

В същата насока действуват и други форми на международното социалистическо разделение на труда: външната търговия, кредитната помощ, научно-техническото сътрудничество. Външнотърговският оборот на страните членки на СИВ през 1963 г. превиши с 4,2 пъти равнището на 1950 г. и съставляваше повече от 30,5 млрд. рубли. Съветският съюз предостави на братските страни кредит и заеми на обща сума около 8 млрд. нови валутни рубли. На свой ред Съветският съюз получи кредити от Чехословакия за добиване и обогатяване на желязна руда, от Полша за добиване на калиеви соли, от редица европейски социалистически страни — за строежа на Кингисепския фосфоритен рудник. Разширява се практиката на взаимно предоставяне на кредити между отделните социалистически страни.

В началото на 1964 г. Съветският съюз имаше спогодби със социалистическите страни за оказване на икономическа помощ и техническо съдействие в изграждането на повече от 1200 промишлени предприятия, отделни цехове и други обекти (изграждането на 580 обекта е вече завършено). През 1950—1962 г. членките на СИВ взаимно си предадоха повече от 38 хил. комплекта техническа документация. През същото това време повече от 30 хил. работници в различните отрасли на икономиката посетиха братските социалистически страни, където изучиха чуждия опит в производството или се запознаха с научно-технически постижения; все по-широко се развива сътрудничеството между научноизследователските институти и лаборатории.

Главно средство за планомерното задълбочаване на международното социалистическо разделение на труда и все по-тясното обединяване на производствените усилия на страните на социализма в съвременните условия е координирането на националните народностопански планове. Координирането на плановете представлява доброволна съвместна планова дейност на социалистическите държави. Тя се базира на максималното мобилизиране на вътрешните възможности на социалистическите страни, на пълното зачитане на техния суверенитет и не-

зависимост, на всеотранното използване на братското сътрудничество и взаимопомощ.

Сега страните членки на СИВ провеждат практически мероприятия по координиране на плановете за 1966--1970 г.

Задълбочаването на международното социалистическо разделение на труда, заздравяването и усъвършенствването на икономическите връзки съдействуват за развитието на посочената от В. И. Ленин обективна тенденция към създаване в бъдеще на световното комунистическо стопанство, регулирано от победилите трудещи се по единен план. Единното световно комунистическо стопанство няма да възникне от само себе си. Необходими са съвместните съгласувани действия на всички социалистически страни, търпеливото търсене на най-добрите форми и методи на сътрудничество, пълната доброволност в тяхното избиране и осъществяване.

3. Световната социалистическа система по пътя на комунизма

Социализмът печели в наши дни решаващи победи. Социалистическите производствени отношения станаха господстващи в мащаба на цялата система на социализма. В повечето страни делът на социалистическия сектор в промишлеността сега съставлява 97—100 процента, а делът на социалистическия сектор в селското стопанство е повече от 90 процента. Икономиката на страните от социалистическата система има предимно индустриален характер. Повечето от страните се превърнаха или успешно се превръщат от аграрни в индустриални или в аграрно-индустриални.

Народната власт доказва непоклатимата си здравина, извършени бяха дълбоки промени в социалната структура на обществото, социалистическата идеология постигна сериозни успехи. Социалистическото общество непрекъснато се усъвършенствува, в него се раждат елементите на бъдещото комунистическо общество.

Изграждането на комунизма е обективен исторически процес, който протича в рамките на световната социалистическа система. Това обстоятелство поражда специфични закономерности в развитието на цялата социали-

стическа система. Към тях се отнасят сближаването на националните стопанства на социалистическите страни и сливането им в бъдеще в единно световно комунистическо стопанство; ускоряването на изграждането на социализма и на преминаването към комунизма; нарастващото с постигането на успехите в изграждането на комунизма въздействие на социалистическата система върху световното развитие и превръщането ѝ в решаващ фактор в историята на човешкото общество.

Създаването на „световен кооператив на народите“ (В. И. Ленин) ще доведе до окончателно изчезване на недоверието и отчуждеността между нациите, породени от капитализма, и до пълно възтържествуване на духа на братство, дружба и сътрудничество. Процесът на сближаване на народите, създаването на единно социалистическо световно стопанство и сливането след това на народите в единно семейство ще се завърши само при комунизма. Ето защо въпросът за по-нататъшното сближаване на народите от социалистическите страни е съставна част от въпроса за развитието на световната социалистическа система по пътя на комунизма.

Всестранното сближаване на народите е продължителен и сложен процес. Особеното в него е това, че сближаването на народите се извършва върху основата на разцвета на националната икономика и култура, на всестранното укрепване на държавната независимост и суверенитет. По този начин създаването в бъдеще на единно световно социалистическо стопанство не означава и не може да означава каквото и да било нарушаване на националната независимост на отделните страни. В социалистическата общност хармонично се съчетават общите, интернационалните интереси и интересите на отделните социалистически държави.

Една от най-важните предпоставки за образуването на единно световно социалистическо стопанство е изравняването на пивото на икономическото, социалното и културното развитие на социалистическите страни. За сравнително кратък исторически период социалистическата система направи голяма крачка в ликвидирането на икономическата изостаналост на отделните страни.

Тяхното взаимно сближаване по обемите на националния доход, по равнището на развитие на промишленото производство, по размерите на производството

на глава от населението, по ефективността на селскостопанското производство, по най-важните показатели на жизненото равнище на народа ще продължи и напред. Превъзможването на многовековната изостаналост и изравняването на нивото на икономическото развитие е колективен принос на народите от социалистическите страни в съкровищницата на опита на международното комунистическо и работническо движение.

Различното време, в което се извършват социалистическите революции, и различното равнище на икономическото и културното развитие обуславят неедновременното завършване на изграждането на социализма. Но развитието на социалистическите държави в състава на единната световна система на социализма, използването на закономерностите и предимствата на тази система им осигуряват възможността да ускорят изграждането на социализма, да улеснят и ускорят преминаването към комунизма.

Съветският съюз пръв тръгна по пътя на изграждането на комунизма. Комунистическото строителство в нашата страна е интернационален дълг на комунистическата партия и на съветския народ, съставна част от изграждането на комунистическото общество от народите на цялата световна социалистическа система. Трудещите се от Съветския съюз „прокарват нови пътища за човечеството, проверяват от собствен опит правилността на тези пътища, разкриват трудностите, намират средства за преодоляването им . . .“¹

Развитието на производителните сили, набелязано в програмата на КПСС, създава благоприятни възможности за задълбочаване на икономическото сътрудничество на СССР с другите социалистически страни, за оказване помощ и подкрепа на тези страни, за укрепване икономическото могъщество и отбранителната способност на целия социалистически лагер. По този начин изграждането на комунизма в СССР отговаря на интересите на всяка социалистическа страна, улеснява и ускорява движението на цялата световна социалистическа система към комунизма.

Успехите на социалистическите страни в изграждането на комунизма съдействуват за засилването на ико-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 574.

номическото могъщество и международното влияние на световната социалистическа система. А тъкмо това потвърждава извода на Ленин, че социализмът оказва главното си въздействие върху световното развитие със своите стопански успехи.

Засилването на икономическото могъщество на социалистическите страни вече измени коренно съотношението на силите между социализма и капитализма в областта на икономиката.

През 1963 г. социалистическите страни произвеждаха около 38 на сто от световната промишлена продукция, имайки приблизително 35 на сто от населението на земята. По редица промишлени изделия абсолютният годишен прираст в социалистическите страни превишава съответния прираст в капиталистическите страни.

Създадени са благоприятни условия за решаването със съвместни усилия на задачата да се надмине световната капиталистическа система по абсолютен обем на промишленото и селскостопанското производство, а след това да се надминаг най-развитите в икономическо отношение капиталистически страни по производство на глава от населението и по жизнено равнище. С това на капитализма ще бъде нанесено поражение в решаващата сфера на човешката дейност — в сферата на материалното производство.

Стопанските успехи на социалистическите страни и опитът от икономическото им сътрудничество нагледно показват, че само комунизмът слага край на експлоатацията на човека от човека, на анархията на производството, на икономическите кризи, безработицата и нищетата на масите. Само комунизмът осигурява плавно, непрекъснато развитие на икономиката с високи темпове и неотклонно повишаване на жизненото равнище на народа, само комунизмът осигурява доброволното обединяване и истинското равноправие на нациите и народностите.

С героичния труд на народите от социалистическите страни се въздига величественото здание на новия свят. Въплътяват се в живота великите идеали на марксизма-ленинизма, създава се първообразът на бъдещето на цялото човечество.

ЛИТЕРАТУРА

- К. И. Микульский.* Мировая система социализма. Политиздат, 1964.
„Мир социализма в цифрах и фактах. 1963 года.“ Справочник. Политиздат, 1964.
„Закономерности в развитии на световната стопанска социалистическа система“ Размяна на мнения. „Проблеми на мира и социализма“, 1964, кн. 4, 6.
Б. Мирошниченко. Икономическото сътрудничество между братските страни. „Коммунист“, 1965, кн. 4.

СОЦИАЛИЗМЪТ И КОМУНИЗМЪТ — ДВЕ ФАЗИ НА КОМУНИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО. ЗАКОНОМЕРНОСТИ НА ПРЕРАСТВАНЕТО НА СОЦИАЛИЗМА В КОМУНИЗЪМ

Основите на учението за комунистическото общество са положени от К. Маркс и Ф. Енгелс. Вместо мечтите и фантастичните представи те създадоха научно обоснована и практически осъществима теория на комунизма. Ленин пише: „У Маркс няма нито сянка от опити да съчинява утопии, да гадае напразно за онова, което не може да се знае. Маркс поставя въпроса за комунизма, както естествоизпитателят би поставил въпроса за развитието на нова, да кажем, биологична разновидност, щом знаем, че тя така и така е възникнала и в такава и такава определена насока се видоизменя.“¹

След като доказаха, че комунистическата общественоекономическа формация възниква като неизбежен резултат на общественото развитие, Маркс и Енгелс, първо, стигнаха до извода, че за революционното преобразование на капиталистическото общество в социалистическо е необходим преходен период, и, второ, обосноваха учението за двете фази или стъпала в развитието на самото комунистическо общество.

1. Обща характеристика на социализма

Преходът от капитализма към комунизма е път за развитието на човечеството, открит и научно обоснован от марксизма-ленинизма. Социализмът неизбежно навсякъде ще дойде на смяна на капитализма — такъв е

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 486.

обективният закон на общественото развитие. За това убедително говори историята. ХХ век стана век на решаващите победи на социализма. „Социализмът възтържествува в страната на Съветите — се казва в програмата на КПСС, — удържа решаващи победи в страните на народната демокрация, стана практическо дело на стотици милиони хора, знаме на революционното движение на работническата класа в целия свят.“¹

Социализмът като първа фаза на комунистическото общество се характеризира с редица особености.

Първо, при социализма икономическата основа на целия живот на обществото е социалистическият начин на производство, който се базира на обществената собственост върху средствата за производство.

Второ, при социализма са ликвидирани експлоатацията, господството и подчинението и се затвърдяват колективизмът, сътрудничеството и взаимопомощта.

Трето, при социализма е утвърдена всеобщността на труда и е осъществен принципът „От всекиго — според способностите, на всекиго — според труда“.

Четвърто, при социализма са ликвидирани експлоататорските класи, унищожена е противоположността между града и селото, между хората на умствения и физическия труд и е утвърден социалният строй, основан върху сътрудничеството на дружески класи, нации и народности.

Пето, основата на политическата организация на социалистическото общество е социалистическата държава, ръководена от марксистко-ленинската партия.

Шесто, основата на духовния живот и културата на социалистическото общество е социалистическата идеология. Заедно с това все още съществуват отживелици от миналото в съзнанието на хората.

Извънредно важна особеност на социализма за разлика от капитализма е, че той възниква не стихийно, а се изгражда от трудещите се съзнателно, под ръководството на марксистко-ленинската партия и върху основата на теорията на научния комунизъм.

В резултат от претворяването на ленинските предначертания в живота съветският народ под ръководството на комунистическата партия за пръв път в исто-

¹ „Материали на ХХII конгрес на КПСС,“ стр. 439.

рията извоюва пълна победа на социализма в СССР. Но това още не беше окончателна победа на социализма, тъй като под последната марксистите разбират победа в международен мащаб. А СССР доста време беше единствената социалистическа страна, която се намираше в капиталистическо обкръжение. Положението коренно се измени, когато социалистическите революции победиха в редица страни на Европа и Азия. Те станаха мощен удар върху империализма и най-голямо събитие в световната история след Октомврийската революция.

XX конгрес на КПСС, обобщавайки измененията, настъпили в света, стигна до извода, че главната черта на нашата епоха е излизането на социализма вън от рамките на една страна и превръщането му в световна система, при което капитализмът се оказва безсилен да попречи на този световноисторически процес. Образуването на световната социалистическа система е основен резултат от развитието на човешкото общество в нашата епоха. В това се състои главното завоевание на международната работническа класа, на световното комунистическо движение.

„Сега не само в Съветския съюз — се казва в Заявлението на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, — но и в другите социалистически страни са ликвидирани социално-икономическите възможности за реставрация на капитализма. Обединените сили на социалистическия лагер гарантират надеждно всяка социалистическа страна срещу посегателството на империалистическата реакция. По такъв начин сплотяването на социалистическите държави в единен лагер, крепнещото единство и непрекъснатото растящото могъщество на този лагер осигуряват в рамките на цялата система пълната победа на социализма.“¹

Социализмът завинаги ликвидира капиталистическия начин на производство и частната собственост, този източник на разделяне на обществото на враждебни класи, и утвърди социалистическия начин на производство, който се базира на обществената собственост върху оръдията и средствата за производство.

¹ „Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии“, 1960, стр. 16—17.

Социалистическата народностопанска система показва огромните си предимства пред капитализма в темповете на развитие и осигуряване на материалното благосъстояние на народа. Така през периода на съветската власт средният годишен прираст на промишлената продукция беше 10 процента, докато в САЩ през това време той беше 3,4 процента. Средният годишен темп на прираста на промишленото производство на социалистическите страни през 1951—1963 г. беше 11,9 процента, а на страните на капитализма — около 5 процента.

За развитието на производителните сили при социализма се откриха неограничени възможности. Отсега цел на производството става не получаването на печалба, а задоволяването на постоянно растящите потребности на трудещите се върху базата на непрекъснатото развитие на производството. Социалистическата икономика се развива въз основа на закона за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство.

С победата на социалистическия начин на производство се утвърди и социалистическият начин на разпределение. При социализма завинаги е унищожена капиталистическата система на несправедливо разпределение в зависимост не от труда, а от капитала и е утвърдено правилото: „Който не работи, не трябва да яде“. Всеки трудещ се получава дял от общественото богатство в зависимост от количеството и качеството на изразходвания труд. Всичко това позволи завинаги да се ликвидира безработицата в града и нищтата в селото и да се осигури непрекъснато повишаване на материалното благосъстояние на народа. Реалната работна заплата на работниците в СССР например през годините на съветската власт се увеличи 5,8 пъти, а реалните доходи на селяните — повече от 6 пъти. Темповете на нарастване на националния доход през 1964 г. бяха (в проценти към 1950 г.): СССР — 335, Унгария — 226, ГДР — 275, Полша — 256, Румъния — 372, САЩ — 156, Англия — 143, Франция — 187.

Социализмът реши един голям социален проблем — ликвидира експлоататорските класи и причините, които пораждаат тяхното съществуване. С победата на социа-

лизма станаха извънредно дълбоки изменения в социалната структура на съветското общество.

Класов състав на населението на СССР
(в проценти)

	1928 г.	1937 г.	1959 г.	1964 г.
Работници и служещи . . .	17,6	45,7	68,3	75,1
Колхозни селяни и кооперирани занаятчии	2,9	48,8	31,4	24,8
Помещници, едра и дребна градска буржоазия, търговци, кулаци	4,6	—	—	—
Селяни-едноличници и кооперирани занаятчии . . .	74,9	5,5	0,3	0,1

Аналогични закономерни тенденции в изменението на социалната структура на обществото се наблюдават и във всички други социалистически страни.

В процеса на изграждането на социализма се изменя социалният облик на основните класи — работниците и селяните. От потиснатата и експлоатирана класа, каквато беше до социалистическата революция, пролетариатът се превръща в работническа класа, свободна от експлоатация и потискане, ръководна сила на обществото. Като господар в своята страна той израсна в идейно-политическо и културно отношение. Историята не е познавала такава работническа класа.

Още по-дълбоки изменения стават с едноличните селяни, които чрез кооперирането се превръщат в нова класа, непознаваща експлоатацията и потисничеството.

В процеса на изграждането на социализма възниква нова, социалистическа интелигенция, която произлиза от работниците и селяните и служи на интересите на своя народ. Следователно общественият строй на социализма се базира върху сътрудничеството на дружески класи — работниците и колхозниците, а също и на народната интелигенция.

На базата на общите жизнени интереси на работниците, селяните и интелигенцията се създаде социално-политическото и идейното единство на обществото, което стана движеща сила на развитието.

Социализмът реши такъв сложен социален проблем

като националния въпрос, ликвидира всички форми на национален гнет, неравенство и установи отношения на равнопоставеност и дружба между народите.

Световноисторическото значение на Октомврийската революция се състои в това, че тя утвърди диктатурата на пролетариата — новия тип държава, новия тип демокрация — демокрацията на трудещите се. Това беше „преходна държава“¹, нещо такова, което вече не е „всъщност държава“².

Сега политическата система на социалистическото общество включва профсъюзите, Комсомола, колхозите, различните обществени обединения на трудещите се, които осъществяват своята дейност главно на обществени начала. Ръководна, направляваща и организираща сила на цялата политическа система на нашето общество е комунистическата партия като най-висока форма на организация на народа. В периода на широкото изграждане на комунизма все повече ще се усъвършенствува и развива политическата система, която осигурява изграждането на комунизма.

В процеса на изграждането на социализма в областта на духовния живот и културата се извършва извънредно дълбок по съдържание и огромен по социално значение преврат. На почвата на икономическите и социалнополитическите победи в страните на социализма е осъществена културната революция, която изведе трудовите маси от мрака и духовното робство, приобщи ги към богатствата на културата, натрупани от човечеството.

През годините на съветската власт нашата родина стана страна с напреднала наука и висока култура. Науката, литературата и изкуството на социалистическия реализъм станаха неразделни черти на културата, бита и живота на съветските хора. В годините на Великата отечествена война Бернард Шоу писа, че когато Русия смаже Хитлер, тя ще стане духовният център на света. Сбъднаха се пророческите думи на великия хуманист, тъй като Съветският съюз действително стана духовен център на света.

¹ Виж *В. И. Ленин*, Съч., т. 25, стр. 192.

² Пак там, стр. 443.

Идеологическа основа на духовния живот на социалистическото общество е марксизмът-ленинизмът, който стана идеология на целия народ, научна основа на борбата за комунизма.

Световноисторическите победи на социализма имат огромно международно значение. Опитът на Съветския съюз и на страните с народна демокрация доказва, че народите могат да стигнат до социализма само в резултат на социалистическата революция и осъществяването на диктатурата на пролетариата, доказва, че само социализмът може да сложи край на експлоатацията на човека от човека, да унищожи капиталистическата икономика с присъщата ѝ анархия на производството, с кризите, безработицата и нищетата на масите, да утвърди планомерно развиващата се социалистическа икономика, целеща постоянното повишаване на жизненото равнище на народа.

Опитът на социалистическите страни показва по-нататък, че работническата класа може да изпълни историческата си мисия на творец на новото общество само като се опира на здравия съюз с непролетарските маси и преди всичко със селяните. Победата на социализма нагледно демонстрира, че социализмът и мирът са неделими, че мирното съвместно съществуване на държавите с различни социални системи е обективна необходимост.

Опитът на социалистическите страни напълно потвърди марксистко-ленинското учение за решаващата роля на комунистическите партии в създаването и развитието на социалистическото общество, доказва, че верността към принципите на марксизма, ленинизма, необходимостта от борба против всички и всякакви врагове на работническата класа са необходимо условие за победата на социализма.

Следователно страните на социалистическата система натрупаха богат колективен опит в преустройството на живота на стотици милиони хора, внесоха много ново и своеобразно във формата на политическата и икономическата организация на обществото. Този опит е извънредно ценно достояние на международното революционно движение.

„Величествената сграда на новия свят — се казва в програмата на КПСС, — издигана с героичния труд

на свободните народи върху огромни пространства в Европа и Азия, е първообразът на новото общество, на бъдещето на цялото човечество.“¹

2. Учението на марксизма-ленинизма за двете фази на комунистическото общество

Първата, или низшата фаза на комунизма според определението на Маркс „току-що възниква . . . от капиталистическото общество“², т. е. непосредствено сменя капитализма, в резултат на което в икономическо, нравствено и умствено отношение запазва наследствените белези на старото общество. В тази фаза основа за разпределянето на материалните блага е принципът „от всекиго — според способностите, на всекиго — според труда“. Висшата фаза на комунизма израства върху своя собствена основа, т. е. на базата на социалистическите производствени отношения. Следователно преходът към нея е възможен само с развитието и заздравяването на първата фаза. „При висшата фаза на комунистическото общество — четем в „Критика на Готската програма“, — когато изчезне заробващото човека подчиняване на разделението на труда, а с това изчезне и противоположността между умствения и физическия труд; когато трудът престане да бъде само средство за живот, а сам стане първа жизнена необходимост; когато заедно с всестранното развитие на индивидите нараснат и производителните сили и всички източници на общественото богатство потекат като пълноводен поток — едва тогава . . . обществото ще напише върху своето знаме: „Всеки според способностите си, на всекиго според потребностите!“³

Учението на Маркс и Енгелс за двете фази на комунистическото общество изигра огромна роля във въоръжаването на партията на пролетариата с ясна и отчетлива перспектива в борбата за унищожаване на капиталистическото общество и за построяване на социализма.

„Великото значение на разясненията на Маркс —

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 461—462.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Избрани произведения, т. II, 1956, стр. 16.

³ Пак там, стр. 17.

пише В. И. Ленин — се състои в това, че той и тук последователно прилага материалистическата диалектика, учението за развитието, разглеждайки комунизма като нещо, което се развива от капитализма. Вместо схоластично-измислени, „съчинени“ определения и безплодни спорове за думи (що е социализъм, що е комунизъм), Маркс дава анализ на онова, което може да се нарече степени на икономическата зрелост на комунизма.“¹

В наше време учението за двете фази на комунистическото общество придобива особено значение, тъй като то се свързва с най-непосредствените и практически задачи на обществения прогрес. Сега социализмът съществува като историческа реалност. Затова определянето на насоката и перспективите за по-нататъшното развитие на социалистическите страни по пътя към комунизма стои в центъра на вниманието на марксистко-ленинските партии и е извънредно важна задача на теоретическата и практическата им дейност. Голям принос в разработването на тези проблеми представлява обосновката на плана за комунистическото строителство, дадена в програмата на КПСС. Опряна върху учението на Маркс, Енгелс, Ленин за прерастването на социализма в комунизъм, и като обобщил историческия опит от изграждането на социализма в СССР и в другите страни, КПСС творчески разви марксистко-ленинското учение за отличителните черти на социализма и комунизма и за пътищата на прехода към висшата фаза на комунистическото общество.

Анализът на пътищата за прерастване на социализма в комунизъм предполага изясняване на общите черти и особеностите на двете фази на комунистическото общество.

Икономическата основа на социализма и комунизма е една и съща — обществената собственост върху средствата за производство. При социализма тя съществува в две форми: държавна и колхозно-кооперативна. В бъдеще и двете тези форми ще се слейт в едно и ще образуват комунистическата общонародна собственост, което ще доведе до съществено изменение в цялата система на обществените отношения.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 500.

И при социализма, и при комунизма производството е подчинено на един и същ основен икономически закон, има за цел задоволяването на постоянно растящите материални и културни потребности на трудещите се. При комунизма тази цел ще се постига чрез гигантското хармонично развитие на цялото обществено производство, чрез постоянно усъвършенствуване на техниката и технологията, всестранното преустройство на природата и подчиняването ѝ на властта на човека.

При социализма и комунизма народното стопанство се развива съобразно с действията на общите и за двете фази икономически закони. Между тях е законът за планомерното пропорционално развитие на цялото народно стопанство, законът за постоянното увеличаване на производителността на обществения труд и др. С преминаването към комунизма се подобряват условията за съзнателното използване на тези закони, планомерното регулиране на общественото производство постоянно се усъвършенствува и все повече съответствува на обективните потребности на неговото развитие.

И в двете фази на комунизма действа принципът на демократичния централизъм в управляването на стопанството. Хармоничното съчетание на двете страни на стопанската дейност — демократизма и централизма — логически произтича от истински народния характер на социалистическия и комунистическия строй. При комунизма няма да има държавно ръководство на икономическия живот на обществото. Но това не значи, че производството ще се развива стихийно, от само себе си. Органите на общественото самоуправление ще планират производството и разпределението на материалните блага, ще държат сметка за необходимите на обществото трудови ресурси и т. н.

Социализмът и комунизмът изключват паразитизма, правят труда всеобщ, задължителен за всички. Това се обяснява с обстоятелството, че обществената собственост поражда равенство между хората по отношение на труда, а ликвидирането на експлоатацията превръща труда във въпрос на чест за всеки член на обществото, в разновидност на обществената дейност. Върху тази основа се преодолява разрывът между най-важните елементи на производителните сили — средствата на труда и хората. При комунизма задължител-

ността на труда ще се осигурява от комунистическото отношение към него, т. е. главно от моралните стимули, от високото съзнание на тружениците. При комунизма трудът ще престане да бъде само средство за живот, а ще стане първа жизнена потребност за човека. Няма да има съществена разлика между умствения и физическия труд. Високата квалификация на трудещите се, небивалото равнище на техниката ще доведат до изчезване на разликата между квалифициран и неквалифициран, между лек и тежък труд. Трудът напълно ще стане разкриване и проява на творческите способности на хората.

Постоянното увеличаване на производителността на труда обуславя постоянното нарастване на богатствата на обществото и създава необходимите условия за задоволяване потребностите на неговите членове. „Всичко в името на човека, за благото на човека“ — това е общият девиз на социализма и комунизма. Но социализмът още не може да създаде изобилие от материални и културни блага, макар и да избавя трудещите се от експлоатация, нищета и безработица и да прави плодовете на труда достойни на самите трудещи се.

Вековечната мечта на хората на труда за изобилие на материалните и културните блага ще се осъществи при комунизма. Пътят към изобилието минава през постоянното увеличаване на производителността на труда, а не през простата подялба на всички натрупани обществени богатства между членовете на обществото. Последният път, предлаган от привържениците на „потребителския комунизъм“, може да осигури само кратковременна илюзия за общо благополучие, след което неминуемо ще настъпи оскъдица.

Заедно с нарастването на обема на материалните блага, произведени от обществото, се изменят и принципите на разпределение. Но за възтържествуването на комунистическото разпределение според потребностите само изобилието не е достатъчно. Необходимо е още и високо съзнание от страна на всички членове на обществото, навик да се работи за обществото без всякакви норми и не за възнаграждение. Нито едното, нито другото очевидно не може да бъде създадено изведнъж.

Ето защо при социализма разпределението става в

зависимост от количеството и качеството на труда. Този принцип на разпределение не само напълно съответствува на степента на икономическата зрелост на обществото в низшата фаза на комунизма, но и осигурява правилно съчетаване на личните и обществените интереси, съдействува за повишаване на квалификацията на трудещите се и е едно от най-важните условия за увеличаване производителността на труда. В този стадий на развитие действа законът за стойността, съществуват търговията, стопанската сметка, финансите, кредитът.

Само във висшата фаза на комунизма е възможно да се осъществи принципът „От всекиго — според способностите, на всекиго — според потребностите“. Въвеждането на този принцип предполага премахване на държавния контрол върху мярката на труда и потреблението, отмиране на парите и търговията, пълно ликвидиране на стоково-паричните отношения. Комунизмът ще осигури висша форма на организацията на производството и на целия обществен живот. Не анархия, безделие и празно съществуване, а въоръжен с развита техника високоорганизиран труд, най-резултатно и разумно използване на материалните богатства и трудовите ресурси в интерес на народа, яснота и съзнателна дисциплина ще характеризират комунистическото общество. „Всички производствени ядки, всички самоуправляващи се асоциации ще бъдат хармонично свързани в общо планомерно организирано стопанство, в единен ритъм на обществения труд.“¹

Има много общо в социалния и духовния облик на висшата и низшата фаза на комунизма: отсъствие на експлоатация на човека от човека, на антагонистични класи, на национален и расов гнет и вражда, взаимна помощ и сътрудничество на свободни от експлоатация хора и народи във всички области на производствения, социалния и културния живот, единство на марксистко-ленинската идеология и високо равнище на културата. Но и в това отношение комунизмът представлява значителна крачка напред. Във висшия стадий на комунизма обществото напълно се освобождава от всички следи на класово деление. При комунизма ще се заличат

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 502—503.

съществените различия между града и селото, между умствения и физическия труд, ще бъде постигната пълна социална еднородност на обществото. Всестранното сближаване на нациите с време ще доведе до сливането им. Социалистическото държавно устройство ще се превърне в комунистическо обществено самоуправление, което ще предизвика невиджана творческа активност у всички членове на обществото. Ще достигнат небивал разцвет науката и изкуството, напълно ще възтържествуват нормите на комунистическата нравственост, хората окончателно ще се освободят от частнособственическите, индивидуалистичните и други отживелици на миналото. Ще бъдат създадени всички необходими условия за всестранното развитие на личността.

„Комунизмът — се подчертава в програмата на КПСС — е безкласов обществен строй с единна общонародна собственост върху средствата за производство, с пълно социално равенство между всички членове на обществото, където заедно с всестранното развитие на хората ще израснат върху основата на постоянно развиващата се наука и техника и производителните сили, където всички източници на общественото богатство ще потекат като пълноводен поток и ще се осъществи великият принцип „От всекиго — според способностите, на всекиго — според потребностите“. Комунизмът е високоорганизирано общество на свободни и съзнателни труженици, в което ще се утвърди обществено самоуправление, трудът за благо на обществото ще стане за всички първа жизнена потребност, осъзната необходимост, способностите на всекиго ще се прилагат с най-голяма полза за народа.“¹

3. Закономерности на комунистическото строителство

Преходът към комунизма не може да бъде представен като едновременен, неразчленен акт. Напротив, той се осъществява като закономерен процес на развитието, който неминуемо преминава през определени стъпала. Ленин специално подчертава това обстоятелство: „От капитализма човечеството може да премине непосред-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 500—501.

ствено само към социализма... социализмът неизбежно трябва постепенно да прерасне в комунизъм...“¹ При определени исторически условия отделните народи могат да заобиколят един или друг стадий на капитализма или дори цялата тази формация. Но нито един народ, който върви по пътя на изграждането на комунизма, не може да прескочи низшата му фаза — социализма.

Въпросът е в това, че капитализмът подготвя само предпоставките на новия обществен строй. Комунизмът дори в технико-икономическата област означава коренно изменение на цялата система на производството, на неговата техника, технология и т. н. Това важи още повече за социално-политическата и идейно-нравствената сфера. Комунизмът означава изобилие на материални и духовни блага, което не може да бъде създадено без най-високо равнище на производството и производителността на труда. Социалистическата революция не заварва такова равнище на производството в нито една капиталистическа страна. То може да бъде създадено само по пътя на социалистическото преустройство на цялото народно стопанство. Комунизмът означава господство на единна общонародна собственост върху средствата за производство, която също не се създава изведнъж. Това е научно доказано от Ленин и е потвърдено от опита на развитието на социалистическите страни.

Комунизмът предполага съвсем нов характер на труда, отсъствие на социално-икономически различия между селскостопанския и индустриалния, между умствения и физическия труд, превръщане на труда в първа жизнена потребност. Последният проблем е един от най-трудните.

Комунизмът не е възможен, докато съществуват отживелици от капитализма. А наследствените белези на стария свят се преодоляват само в условията на изграждането и по-нататъшното развитие на социализма. Затова само на базата на пълната победа и всестранното развитие на социализма се създават всички необходими предпоставки и условия за постепенния преход към комунизма. Комунизмът като най-висок стадий на новото общество може да възникне само върху собствена основа.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 24, стр. 70.

Тези принципи придобиват важно практическо значение, защото подеят на творческата активност на народа, предизвикан от социалистическата революция, понякога предизвиква главозамайване у дейците, които са теоретически недостатъчно подготвени и са склонни към прибързани изводи. Такива хора не са далеч от мисълта веднага да прескочат към комунизма. Разбира се, левичарските и по своята същност утопични възгледи не приближават към комунизма, а отдалечават от него. Те могат само да навредят на изграждането на новото общество. Подобни възгледи имаше в нашата страна през периода на политиката на военния комунизъм. „Левите комунисти“ се опитваха да превърнат методите, продиктувани изключително от външните условия на нашето развитие, в постоянно действащи принципи на политиката на партията. В борбата против левосектантските настроения в руското и международното работническо движение В. И. Ленин отделяше голямо внимание на научната разработка на закономерностите на формирането и анализа на етапите на развитие на комунистическата формация. Той сурово осъждаше всякакви опити да се прескочат необходимите етапи на общественото развитие. Тези указания на В. И. Ленин не са загубили актуалността си и в наши дни.

Успешното осъществяване на Лениновия план за изграждане на социализма, който напълно и окончателно победи в нашата страна, изтъкна на пръв план задачата за по-нататъшното теоретическо изследване на характера и пътищата за преминаване към висшата фаза, задачата за изработване на конкретен план за изграждане на комунизма. Реалните контури и характеристиките черти на бъдещото общество израстват в самия живот, на базата на укрепването и развитието на устоите на социализма. Върху това е основана реалността на плановете на комунистическото строителство.

Характерът на движението на обществото към комунизма се определя от особеностите на двете му фази, от тяхното сходство и различие. Тъй като това са фази на развитие на една формация, редица закономерности на социалистическото общество действуват и в хода на създаването на комунизма.

Пълното изграждане на социализма, развитието и усъвършенствуването на социалистическите производителни сили и производствени отношения и постепенното преминаване към комунизма се сливат в единен процес на общественото развитие в периода на широкото изграждане на комунизма.

Същевременно очевидно е, че изграждането на комунизма представлява нов, качествено различен етап в развитието на обществото и се извършва в други исторически условия.

Преходът от капитализма към социализма се извършва в условията на класова борба и диктатура на пролетариата, придружава се от основно разрушаване на обществените отношения.

Развитието на висшата фаза на комунизма върху собствена основа, отсъствието на антагонистични класи определя и особения път на прехода към нея — пътя на усъвършенствуване и развитие на обществените отношения, на отмиране на старите и възникване на нови форми. Усъвършенствуването на социалистическите отношения едновременно означава възникване и развитие на отношенията на висшата фаза на комунизма. Развитието на социалистическата икономика неизбежно довежда до умножаване кълновете на комунизма, до разширяване сферата на действие на комунистическите отношения.

Но заедно с това обществото не може изкуствено да ускори този преход, като прескочи незавършените стадии. Преходът от социализма към комунизма е исторически обусловен обективен процес. „КПСС като партия на научния комунизъм поставя и решава задачите на комунистическото строителство съобразно с подготовката и съзряването на материалните и духовните предпоставки, като се ръководи от това, че не бива да се прескачат необходимите етапи на развитие, както и да се стои на постигнатото, да се възпира движението напред.“¹ Прескачането на незавършените етапи, непосредственият преход към комунизма, когато още не са създадени напълно материалните и социалните предпоставки за този преход, би довело не само до забавяне развитието на производителните сили, но и

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 503.

би дискредитирало идеалите на комунизма в очите на народните маси. Много привлекателен е например комунистическият принцип за разпределяне на материалните блага според потребностите. Но какво би означавало преминаването към разпределяне според потребностите в сегашните наши условия? Първо, материалните и духовните блага просто няма да стигнат за пълното задоволяване на потребностите на хората. Второ, общественото богатство ще бъде изядено, ще намалеят фондовете за натрупване и темповете на развитието на производството. Затова незабавното преминаване към комунистическия принцип на разпределяне всъщност би било авантюризм.

Важна особеност на прехода от социализма към комунизма е постепенното и планомерно формиране на комунистическите отношения. Очевидно е, че в зависимост от успехите в създаването на материално-техническата база на комунизма, от културния растеж на обществото, от узряването на комунистическите обществени отношения и върху тяхната основа ще се извършва преходът към комунистическия принцип на разпределяне чрез увеличаване на обществените фондове за потребление. Но тук се изисква постепенност и строга последователност на мерките за този преход.

Същевременно постепенността на прехода от социализма към комунизма не означава ниски темпове на развитие; напротив, нарастват възможностите за по-бързо развитие на всички страни на обществото. Създаването на материално-техническата база на комунизма се извършва при високоразвити производствени сили в условията на огромна техническа революция във всички отрасли на материалното производство. Електрификацията и химизацията, използването на ядрената енергия и на нови материали, автоматизацията на производствените процеси и пълната механизация на всички видове дейност, използването на кибернетиката и т. н. осигуряват значително по-благоприятни условия за ускореното развитие на икономиката. За това съдействува бурното развитие на науката и превръщането ѝ в непосредствена производствена сила на обществото, по-нататъшното издигане на културно-техническото равнище на трудещите се и израстването на инженерно-техническите кадри на народното стопанство.

Важен фактор за ускоряване на общественото развитие е усъвършенствуването на формите на управление на стопанството и обществото, дълбокото познаване и правилното използване на обективните закони на развитието за постигането на най-големи резултати при най-малки разходи. Ускоряването на темповете на общественото развитие в периода на разгърнатото строителство на комунизма е обусловено в огромна степен от нарастването на активността на народните маси, жизнените интереси на които напълно съвпадат със задачите за най-бързото създаване на изобилие от материални и културни блага в страната. Всички тези условия осигуряват по-бърз икономически и културен напредък на обществото в сравнение с предходните етапи на неговото развитие.

Програмата на КПСС определя и конкретните пътища на комунистическото строителство: създаване на материално-техническата база на комунизма, формиране на комунистически обществени отношения и възпитаване на личност от комунистически тип. На преден план се поставя задачата за създаване на материално-техническата база на комунизма като основа за решаването на всички задачи на комунистическото строителство, показани са също така конкретните пътища за създаване на производителните сили на новото общество.

В програмата на КПСС са разработени конкретните пътища за преустройство на социалистическите производствени отношения в комунистически: сближаване и сливане на двете форми на социалистическата собственост в единна общонародна комунистическа собственост; ликвидиране на социално-икономическите различия между града и селото, между умствения и физическия труд и превръщане на труда от източник на живот в първа жизнена потребност, в осъзната необходимост; всестранно използване на парично-стоковите отношения и условията за преодоляването им; конкретни пътища и форми на преминаване към комунистическия принцип „От всекиго — според способностите, на всекиго — според потребностите“. С това програмата на КПСС за пръв път разработва въпроса за конкретните форми и пътища за практическото осъществяване на този велик лозунг.

В програмата на КПСС са набелязани пътищата за прерастването на социалистическата държава в комунистическо обществено самоуправление. Начертани са също ясните перспективи за развитието на науката, културата, възпитанието на новия човек.

В наше време изграждането на комунистическото общество става реална задача на дейността на народните маси.

ЛИТЕРАТУРА

„От социализма к комунизму“. М., АН СССР, 1962, ч. I.

„Социалистический способ производства“. М., Изд. ВПШ и АОН, 1962.

СЪЗДАВАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКАТА БАЗА НА КОМУНИЗМА

Класиците на научния комунизъм подчертават, че само икономическото развитие на социализма може да създаде необходимата основа за съзряването на комунизма. Въпроса за сроковете и за конкретните форми на този процес те, разбира се, оставиха открит.

Вече върху реалната почва на социализма Програмата на КПСС определи главната икономическа задача за непосредствено изграждане основите на комунизма и въоръжи народа с конкретен план за нейното изпълнение. Тази задача е създаването на материално-техническата база на комунизма. Единствено възможният път и необходимо условие за нейното разрешаване е извършването на съвременна научно-техническа революция, като се усъвършенствуват социалистическите форми на водене на стопанството, като се засилва творческата активност на масите и се подобрява научното ръководене на обществото от страна на партията. Създаването на техническата база на комунизма ще даде възможност да се преустроят социалистическите обществени отношения в комунистически и да се формира новият човек.

На всеки стадий от своето развитие обществото се опира на съответна материално-техническа база. Тя представлява конкретната форма на техническата страна на общественото производство. Тази форма се характеризира със:

равнището на развитие на техниката. Материалните елементи на производството: оръдията, средствата, предметите на труда и работната сила — образуват ос-

новата на всяка техническа база. Съвкупността от механическите оръдия и средства на труда, които образуват „костната и мускулната система на производството“, олицетворява степента на развитие на тази основа, а следователно и на цялата материално-техническа основа на обществото. Огромна е например разликата между производството, което си служи с прости оръдия на труда, и производството, което използва автоматични системи от машини;

характера на енергетичната база. Конкретната форма на производство съвсем не е безразлична към въпроса, какво образува неговата енергетична база — мускулната енергия на самия човек или могъщите сили на „пленената“ природа. Енергетичната база се развива под въздействието на техниката и самата тя спомага за техническия прогрес;

производствената технология. Съвкупността от начини и методи на обработване на предмета на труда се диктува от равнището на техниката. В ръчното производство са господствували разпокъсаността и изолираността на отделните процеси на обработка, в механизираното — тяхната непрекъсната връзка.

прилагането на науката в производството. Съзнателното прилагане на природознанието революционизира производството, неговата техника и технология. Но прилагането и самото развитие на науката имат за своя естествена основа тежката промишленост, превръщането на средството за труд в машина;

степената на обобществяването на производството, която се проявява в концентрирането, комбинирането, специализирането и кооперирането. Машинното производство е задължително едро, концентрирано, за разлика от ръчното, разпръснатото. „Машините — отбелязва К. Маркс — функционират само в ръцете на непосредствено обобществения или съвместен труд. Следователно кооперативният характер на трудовия процес става тук техническа необходимост, диктувана от природата на самото средство за труд.“¹ Обобществяването на производството следователно е следствие и същевременно необходимо условие за развитието на машинната техника;

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 23, стр. 397.

отрасловата структура и териториалното райониране на производителните сили, с организацията на общественото производство. Така например появата на универсалния двигател даде възможност на производството да се концентрира в градовете, вместо да се разпръсква в селото; едрата промишленост, след като овладя съответстващата ѝ техническа база във формата на производство на машини, даде възможност коренно да се измени структурата на народното стопанство; особено важно значение придобиха такива негови отрасли като тежкото машиностроене, химическата промишленост, електроенергетиката и т. н.

И така конкретната техническа форма на общественото производство представлява само съвкупност на всичките ѝ страни, нейното развитие се осъществява като изменение на всички определящи я признаци. Начална крачка и основа на тези изменения е техническият прогрес, който революционизира материално-техническата база като цяло, изменя взаимоотношенията между човека и природата. Снабдяването на труда с по-усъвършенствувана техника, с машини не само издига човека над природата, но и обуславя заменянето на човешката сила с природните сили, заменянето на непосредствените производствени функции на човека с технически средства. В резултат на това се изменят мястото и ролята на човека в непосредственото производство, а всички източници на общественото богатство съществено нарастват. Самотният орач, който едва разрохква с ралото горния пласт на неплодната почва, се е намирал във властта на капризите на природата. Въоръженият с мощна техника и чудодейните продукти на химията човек е вече неин повелител.

Заменянето на функциите на човека с техническите средства, което се извършва чрез коренно техническо преустройство в цялото или в по-голямата част от производството, говори за техническа революция. Но характерът на тази революция и използването на резултатите от нея зависят от конкретните производствени отношения, при които тя се извършва. Техническата страна на производството е здраво свързана с неговата обществена страна. Революцията в техническата база се придружава от социални последици, тъй като тя създава необходимостта да се измени икономическа-

та база, да се извърши производствена революция. Техническата революция от XVIII в. например, която донесе победа на едрото промишлено производство, отбеляза възтържествуването на буржоазните отношения над феодалните.

Всеки начин на производство се утвърждава напълно едва тогава, когато създаде своя техническа база. В първия стадий на комунизма още нямаме материалната основа на новия начин на производство. Социализмът само освобождава техническата база на капитализма — едрото машинно производство — от изгнилата обвивка на буржоазната собственост и я подчинява на новата, планомерна система на управление. Висшата фаза на комунистическия начин на производство се опира вече на собствена техническа база и той ще бъде нов, качествено по-висок стадий по отношение на машинното производство.

1. Главни особености на материално-техническата база на комунизма

Материално-техническата база на комунизма ще представлява комплексно-автоматизирано, планомерно организирано и високоикономично производство, което най-пълно ще използва природните сили, ще спомага за превръщането на труда в първа жизнена потребност, осигуряваща изобилие от материални блага.

Автоматичната система от машини е техниката на тази база. Съвременната научно-техническа революция изхожда от работната машина автомат, т. е. от такъв механизъм, който изпълнява всички необходими за обработването на суровия материал движения без съдействието на човека и се нуждае само от контрол от страна на работника. Но работната машина представлява прост елемент на автоматичната система от машини, в която влизат и автоматът двигател, автоматичните системи на предавания и управление. Като пример за такава система може да бъде посочен блуминг-автоматът „1300“ с непрекъснато работеща валцувачка на полуфабрикати в Криворожкия металургичен завод. Всички работи при този агрегат се извършват от механизми, а единственият работник — дежурният ишже-

нер, има за задача само периодично да проверява хода на технологическия процес по данните, дадени от електронния „управляващ“.

Такава система заменя всички функции на човека в работния цикъл (логически, енергетични, транспортни, технологически и контролно-управляващи) с технически средства, заменя човешките сили с природни сили. Създаването на верига от разнородни, но взаимно допълващи се автоматични системи, които осигуряват последователен ред на процесите на обработване на предмета на труда, означава комплексна автоматизация на производството, която единствено може да ликвидира зависимостта на производството от ограничените от природата физически данни на човешкия организъм.

Комплексната автоматизация ще обхване всички отрасли на икономиката, включително и селското стопанство. Но трябва да се подчертае, че автоматизираното производство само тогава ще стъпи на собствените си крака, когато, както казва Маркс, овладее характерното за него средство за производство, т. е. когато ще произвежда автомати с автомати. И наистина, работата на автоматичните системи трябва да се отличава с най-голяма точност, бързина и сигурност. Но основата на всички тези качества се поставя при изработването на машините, от самите условия на тяхното производство. А производството, в което човекът си остава главното действащо лице, е технически още несъвършено. Доказателство за това е самият работник, който с мозъка и тялото си компенсира несъвършенството на техниката и технологията. Самият човешки организъм поставя от своя страна рамки на производствените режими, необходими за изработването на точни и надеждни автоматични машини. Освен това при такъв начин на изработване на автомати е невъзможно да се преодолее тяхната голяма стойност.

Автоматизираното производство изисква мощна енергетична база. От всички овладени видове енергия най-съвършена е електрическата. Тя може да се произвежда концентрирано на сравнително малко места и да се пренася най-икономично до потребителските маси. В електрическа енергия могат да бъдат превръщани най-различни видове енергия, което създава увереност, че опасността от енергетичен глад ще бъде отстранена. Про-

изводството на електрическа енергия лесно се поддава на автоматизация и, най-после, тя осигурява надеждна работа на двигателите при най-сложни условия и голям диапазон на режимите на тяхната работа, което е важно за функционирането на автоматичните системи. Оттук следва, че енергетичната база на комунистическото производство взема формата на пълна електрификация на цялото народно стопанство.

Пълната електрификация означава: първо, всестранно използване на традиционните, а така също и на новите енергоресурси, включително атомната и светлинната енергия; второ, създаване на единна система на енергоснабдяване, която ще даде възможност електроенергията да се изразходва най-икономично; трето, широко използване на електричеството в производството, което надхвърля рамките на неговите енергетични свойства. Електричеството не само ще осигури работата на двигателите и на кибернетичните устройства, но и ще се използва в самия технологически процес. И сега вече в редица случаи електрофизическите и електрохимическите методи се предпочитат пред механическите (например обработването на твърди и жилави метали). Електричеството е онази природна сила, която ще даде възможност напълно да бъде заместена човешката сила в работния цикъл.

Комплексната автоматизация съществено изменя характера на производствената технология. Най-простите операции, извършвани от отделните автомати, се съединяват в комплекса от автоматични машини в един непрекъснат поток. Мощните механизми ще могат да дават производство с нечувана скорост, което ще осигури една непостижима при условията на капиталистическото машинно производство производителност на труда. Непрекъснатостта и интензивността на технологията ще бъдат осигурени и чрез опростяване и унифициране на механическите методи на обработване на суровините, осъществени въз основа на научните данни, и чрез широкото прилагане на химически, физически и биологически процеси. Новите методи на обработване на суровините и на получаване на готовия продукт ще превърнат производството в разновидност на естествения процес. Съществена роля в изменението на технологията ще изиграят самите предмети на труда, значителна част от

които ще влязат в производството, притежаващи благодарение на химията предварително дадени свойства, необходими за промишлеността и строителството.

В измененията на технологията и сега вече проличава въздействието на науката. В бъдеще това въздействие ще се увеличи толкова много, че производството ще стане технологическо приложение на науката, а самата наука — непосредствена производителна сила. Първото условие за превръщането на науката в непосредствена производителна сила е определеното техническо равнище на самото производство. Както отбелязва К. Маркс, „като машина средството за труд получава такава материална форма на съществуване, която обуславя заменянето... на емпиричните шаблонни начини — със съзнателно прилагане на природознанието“¹. Следователно комплексно-автоматизираното производство, като най-висока степен на техническо развитие, ще обуслови най-пълното прилагане на науката във всички отрасли на стопанството.

Второто условие е съединяването на науката, приложена към производството, с процеса на трудовата дейност, което става в резултат на освобождаването на работници от сферата на непосредственото материално производство. Материална основа на освобождаването ще бъде заменянето на функциите на живия труд в работния цикъл с технически средства, т. е. комплексната автоматизация на производството, пълната електрификация и най-съвършената технология.

А защо именно при тези условия науката ще получи най-широко приложение в производството, ще се превърне в непосредствена производителна сила? Първо, защото производството, развило се до разновидност на естествения (т. е. непрекъснат и развиващ се без непосредственото участие на човека) процес, може да бъде организирано само като природонаучен (т. е. изграден върху научните данни) процес. Второ, защото хората, освободили се от непосредственото участие в материалното производство, ще могат сериозно и масово да се занимават с наука (за това са необходими известни социални условия, които капитализмът не може да създаде, но които се осигуряват от комунистическия строй).

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 23, стр. 397.

Трето, защото високоразвитото производство, което осигурява изобилие от материални блага и премахва опасността от мизерия и глад, ще задоволява главната потребност на хората — потребността от творчески съвместен труд. Притежавайки задълбочени научни знания, хората ще могат да експериментират широко, да използват творчески високото техническо равнище на производството и да постигат резултати, които непосредствено ще въплъщават последната дума на науката. При такъв начин на производство, който самият е станал „експериментална наука, материално-творческа и предметно-въплъщаваща се наука“ (Маркс), науката напълно ще стане непосредствена производителна сила.

И сега вече науката постепенно прониква в производството чрез работниците, които повишават квалификацията и знанията си, овеществява се в средствата и предметите на труда, проявява се в новите източници на енергия, въплъщава се в по-рационалните форми на технологията и организацията на производството. Въз основа на постиженията на математиката например се създават нови, бързо действащи електронни изчислителни машини, развиват се теориите за информацията и теорията за надеждността, решават се важни въпроси на автоматичното регулиране, разработват се математически методи на планиране, организиране и ръководене на народното стопанство. Творческото развитие и прилагане на данните на икономическата наука ще даде възможност да се повиши ефективността на социалистическото стопанство.

Автоматизацията и порасналата роля на науката ще породят нови структурни образования — „големите системи“, в които ще се отрази новият стадий на обобществяване на производството. И в наше време вече започват да се създават такива единици системи като например енергетичната и транспортната, съобщителната система. Действува комплексна система за извеждане в орбита космически кораби и спътници и за наблюдването им. Създаването на такива „големи системи“, обединяващи работата на многобройни технически средства и труда на огромни колективи от хора, е неизбежно и в другите отрасли на икономиката. Комплексната автоматизация предполага единен механизъм на специализирани и кооперирани предприятия, които да работят

по един общ режим. От друга страна, автоматизацията ще даде възможност да се изравнява техническото равнище на всички промишлени и селскостопански предприятия, което ще ликвидира относителната им икономическа обособеност и ще съдействува за производственото им сближение. Всичко това ще бъде извънредно важно условие за възникването на единната общонародна комунистическа собственост и за отмирането на стоковс-паричните отношения.

Процесът на обобществяване, който се проявява в специализирането и кооперирането на производството, започва да надхвърля рамките на отделните социалистически страни и получава международен характер. Международното социалистическо разделение на труда закономерно изминава пътя от началните форми на икономическата взаимопомощ до непосредственото производствено сътрудничество и по-нататък до създаването на материално-техническата база на комунистическото обединение на свободни и равноправни народи.

Най-високият стадий в развитието на материалното производство се характеризира с най-рационалното му организиране. Структурата на икономиката ще се определя от задачите за по-нататъшен научно-технически прогрес и от потребностите на членовете на обществото. Това означава, че най-силно ще бъдат развити онези отрасли, които осигуряват производството на средства за труд, на различни видове енергия и материали. Потребността на хората от творчески труд ще породви голям интерес към тези отрасли. развитието на производството на предмети за потребление ще се определя от обема и структурата на нормалните потребности на населението. Научно-техническото разрешаване на проблема за производство без получаване на отпадъци и за равномерното въвличане на всички райони на страната в стопанския оборот ще даде възможност до голяма степен да бъде преодоляно разточителството на материалните и трудовите ресурси на обществото. Единната автоматизирана система на оптимално управление и планиране не може да не допринесе за рационалното функциониране и развитие на комунистическото производство. Създаването на такава система, съчетано с изменението на мястото на хората в производството, ще стане материалната основа за преминаването от упра-

вляването на хората към управляването на предметите и процесите. Високата ефективност на материално-техническата база на комунизма се определя не само от рационалната отраслова структура на икономиката и от автоматизираната система на управление, но и от изменението на отношението на хората към труда и към обществената собственост.

Превръщането на науката в една от най-големите производителни сили, качествено новото равнище на самата техническа база на комунизма, все по-голямото приближаване на производствените процеси до естествените ще предизвикат неограничено повишаване на производителността на обществения труд. Това е крайното условие за пълното превъзходство на комунизма над формациите, основани върху частната собственост.

Опирайки се на тази база, човекът кардинално ще измени отношенията си с природата, като замени *напълно* своите сили в непосредственото производство с природните сили. Това ще бъде не освобождаване от труда, а освобождаване на работника от подчинеността му на производството, превръщането му в ръководител на производството. До някъде човек още ще бъде принуден да допълва със своя труд недостатъците на техниката, но по своето съдържание неговият труд ще добие характер главно на научно-експериментална дейност. Такава една трансформация на трудовата дейност ще разруши бента, който отделя физическия труд от умствения, и ще премахне една от най-дълбоките причини за социалното неравенство на хората.

Новата техническа база ще бъде материалното условие за изменението и на социалното съдържание на труда. Техническите средства на автоматизираното производство, „големите системи“ диктуват необходимостта от съвместен труд на гигантски колективи от хора, които ще изпълняват ролята на асоцииран регулатор и организатор на производството. Другояче тези технически средства не могат да бъдат поставени в действие. Необходимо условие за труда на всеки човек ще стане участието му в такива асоциации на равноправни, всестранно развити и дисциплинирани работници.

Изменянето на характера на труда ще постави хората в нови икономически отношения. Отличителна черта на тези нови отношения ще бъде творческото, общо пол-

зване на средствата за производство, които ще бъдат собственост на цялата гигантска асоциация. Следователно материално-техническата база на комунизма ще опосредствува с изменянето на характера на труда своето въздействие върху развитието на отношенията на собственост, а следователно и на другите обществени отношения.

Всичко това показва, че съвършената материално-техническа база е задължително условие за възникване на висшата фаза на комунизма. Без да бъде създадена тя, е невъзможно „да се скочи“ в комунизма. Същевременно изграждането на тази техническа база е не само народностопанска, но и научно-техническа, и социална задача, която, за да бъде разрешена, налага да се мобилизира творческият гений на народа, да се усъвършенствува кардинално икономическата политика, цялата система на обществените отношения, на научните и трудовите подвизи.

2. Методи и насоки на създаването на материално-техническата база на комунизма

Практиката на развитието на производителните сили в условията на социализма, главните насоки на съвременната научно-техническа революция позволиха да се даде в програмата на КПСС план за изграждането на техническата база на комунизма в СССР. Според този план създаването на материално-техническата база на комунистическото общество означава: „... пълна електрификация на страната и усъвършенствуване върху тази основа на техниката, технологията и организацията на общественото производство във всички отрасли на народното стопанство; комплексна механизация на производствените процеси, все по-пълната им автоматизация; широко прилагане на химията в народното стопанство; максимално развитие на нови, икономически ефективни отрасли на производството, на нови видове енергия и материали; всестранно и рационално използване на природните, материалните и трудовите ресурси; органично съединяване на науката с производството и бързи темпове на научно-техническия прогрес; високо културно-техническо равнище на трудещите се; значително превъз-

кодство над най-развитите капиталистически страни по производителност на труда, което е едно от най-важните условия за победата на комунистическия строй“.¹

Особеностите на изпълнението на този план се определят от характера на вътрешните и международните условия, при които се изгражда комунизмът. Материално-техническата база на новото общество възниква върху такава основа (пълната и окончателна победа на социализма), върху която не тегнат вече непосредствено последиците от неравномерното и противоречиво капиталистическо развитие. Комунизмът се изгражда, когато икономическото съревнование между двете световни системи навлезе в завършващия стадий и световната социалистическа система се превръща в решаващ фактор за развитието на обществото, когато между голямата група социалистически страни съществува тясно и все по-укрепващо производствено сътрудничество.

Материално-техническата база на комунизма се изгражда с творчески труд от народ, свободен от класови антагонизми и единен в стремежа си към комунизма. Затова тя се изгражда с най-демократични методи, които съчетават най-пълното развитие на активността на масите с научното централизирано ръководство от страна на партията и държавата.

Създаването на материално-техническата база на комунизма налага да се спазва известна последователност в развитието на стопанските отрасли и да се развиват те с бързи темпове. Най-бързо ще се развиват онези отрасли, на промишлеността и онези видове производства, които ще дадат в най-кратък срок най-голям резултат при най-малки разходи. Ръководно място сред тях заемат химическата промишленост, електроенергетиката, електротехниката и електрониката, автоматостроенето.

Бързите темпове са необходими, за да се спечели в най-кратко време икономическото съревнование с капитализма, да се осигури най-висока производителност на труда и най-високо жизнено равнище в света. Всичко това ще бъде решаващ принос на работническата класа и на всички трудещи се в Съветския съюз за укрепването на мощта на световното революционно движение. Бързите темпове се налагат и от необходимостта да се

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 504.

засилва отбраната на страната, да се увеличава предимството пред империалистите по отношение на военната техника в интерес на запазването на мира.

Възможността за бързо развитие е обусловена от самата същност на социалистическия строй, който не преживява трудностите на вътрешната класова борба, от огромните производствени мощности и неизчерпаемите природни ресурси. Съветският съюз разполага с първокласна техника, прогресивна наука, квалифицирани кадри, начини да се разрешават най-сложните задачи. Съветският народ се ръководи от партия, вярна на принципите на марксизма-ленинизма, с извънредно богат опит в стопанското строителство, закалена в битките с враговете на работническата класа. Източник на бързите темпове е и развиващото се международно социалистическо разделение на труда.

Създаването на материално-техническата база на комунизма ще се нуждае от огромни средства. Главен източник за натрупвания си остава създадената в нашата страна мощна промишленост. Тя дава възможност материално-техническата база на комунизма да се изгражда без онези ограничения в личното потребление, които съпътствуваха социалистическата индустриализация. Като изхожда от марксистко-ленинското учение, че личното потребление е съставна част на разширеното възпроизводство и задължително условие за неговото бързо развитие, партията предвижда значително да се изравнят темповете на развитие на производството на средства за производство и на производството на предмети за потребление.

Значителна част от капиталните вложения ще бъдат изразходвани, както и преди, за развитие на тежката промишленост. Но тежката промишленост включва два вида предприятия: първо, такива, които произвеждат средства за производство за I подразделение; второ, предприятия, които произвеждат средства за производство за II подразделение, т. е. за леката и хранителната промишленост, за селското стопанство и т. н. През периода на индустриализацията натрупванията се изразходваха преди всичко за развитието на предприятията от първия тип. Сега се увеличават значително капиталните вложения и за развитието на предприятията от втория вид. Това ще даде възможност, първо, значително да се ус-

кори увеличаването на народното потребление, второ, ще бъде създадена материалната основа за бъдещото преминаване към комунистическото разпределение според потребностите.

Огромните капитални вложения, предвидени в генералния перспективен план, могат да бъдат осигурени единствено чрез по-нататъшното увеличаване на общественото производство и главно чрез повишаването на неговата ефективност. Какво значи да се постигне висока ефективност на народното стопанство? Това значи при най-малки разходи на труд и материали благодарение на високата производителност на труда и високото научно-техническо равнище на производството да се получават максимални резултати. Как ще бъде постигнато това? С различни средства, включително и такива като ускоряване развитието и използването на новата техника и технология; повишаване качеството на продукцията, защото средствата, вложени в лоша продукция, фактически са хвърлени на вятъра; развитие на най-прогресивните отрасли, които дават възможност да се революционизира цялото производство, да се издига техническото му равнище; рационално използване на всички материално-веществени елементи на производството и т. н. Особено значение има намаляването на себестойността.

Не по-малко важен е въпросът за повишаване ефективността на самите капитални вложения: какво, как, къде да се строи, за да се получи в най-кратък срок най-голяма обществена изгода при най-малки разходи. От това, колко бързо, добре и евтино се развива народното стопанство, в огромна степен зависи успехът на цялото изграждане на комунизма. Разрешаването на задачата за ефективността на производството има не само икономическо, но и социално значение. Защото успехът в разрешаването на тази задача може да доведе не само до усъвършенстване системата на планиране и водене на стопанството, но и до стремеж у всеки работник най-разумно да използва общественото богатство. Така се изработват нови форми на управление на стопанството и ново отношение на хората към обществената собственост, т. е. извършва се процес на постепенно развитие на социалистическите производствени отношения.

В програмата на КПСС са набелязани главните на-

соки на създаване материално-техническата база на комунизма, чиято същност се определя от съвременната научно-техническа революция. Сърцевината на цялата програма за изграждане на икономиката на комунизма е Ленинската идея за пълна електрификация на страната.

В програмата на партията се предвижда най-бързо да се развива производството на електроенергия. За двадесет години електрифицирането на труда в промишлеността ще се увеличи значително, което ще бъде основата за повишаване производителността на труда. Ще бъдат електрифицирани селското стопанство, транспортът и битът. За да се изпълнят тези задачи, ще се разгърне широко строителство на мощни водно- и топло-електроцентрали. Страната ще получи известно количество електроенергия от атомните електроцентрали. Ефективността на електрификацията ще се увеличи значително със създаването на единна енергетична система в СССР, която ще даде възможност да се пренася според нуждите електроенергия на хиляди километра от мястото на произвеждането ѝ, да бъде използвана в европейската част на страната евтина електроенергия на източните райони.

В резултат на качествено изменение на горивния баланс на страната топлоелектроцентралите и другите предприятия, които работят с гориво, ще преминават главно към използването на нефт и газ. Ще се увеличи също и добивът на каменни въглища и използването им като суровини за химическата промишленост.

Развитието на химическата промишленост има изобщо извънредно важно значение за създаването на материално-техническата база на комунизма. В съвременния стадий на развитие на науката и техниката именно химическата промишленост става такъв отрасъл, който не само революционизира производителността на труда в цялото материално производство, но и самият той е най-подходящият обект за коренни технически и технологически изменения.

От химията има двойна полза. Самата тя дава евтина и висококачествена продукция. За производството на пластмаси например, които заместват цветните метали, са нужни 2—3 пъти по-малко капитални вложения, отколкото за производството на самите цветни метали.

От друга страна, прилагането на химическите материали дава възможност да се увеличи рязко производителността на труда и да се поевтини производството и на другите отрасли. Затова и химическата промишленост ще се развива по-бързо. Декемврийският (1963 г.) пленум на ЦК на КПСС прие програма за ускорено развитие на химическата промишленост и за химизация на най-важните отрасли на производството.

В програмата на партията се подчертава ролята на машиностроенето като основа на техническото превъоръжаване на цялото народно стопанство. Въз основа на развитието на машиностроенето ще се извърши комплексна механизация в промишлеността, селското стопанство, строителството, комуналното стопанство и транспорта, което ще даде възможност да се премахне тежкия ръчен труд при извършването на основните и спомагателните операции и да се увеличи рязко производителността на обществения труд. Въз основа на комплексната механизация и развитието на автоматостроенето към 1980 г. масово ще се извърши комплексна автоматизация на производството, като все повече ще се преминава към цехове и предприятия-автомати.

Електрифицирането и механизиранието на производството ще имат нужда от голямо количество метал. Тази потребност ще бъде задоволена чрез по-нататъшното развитие на металургичната промишленост. Особено много ще се ускори производството на леки, цветни и редки метали и алуминий, от които химическата промишленост и електроенергетиката чувствуват остра нужда.

В плана за създаване материално-техническата база на комунизма влиза и задачата всестранно да се развива и преустройва селското стопанство. Основа на неговото преустройство ще бъдат пак тези три основни стълба на техническия прогрес: електрификацията, химизацията и механизацията. Партията обръща голямо внимание на снабдяването на селското стопанство с все повече машини. Състоялият се през март 1965 г. пленум на ЦК на КПСС набеляза към 1970 г. средното годишно производство на трактори да стигне до 625 хил. броя. Все по-голямото машинизиране на селскостопанския труд наред с широкото приложение на електричеството и на химическите продукти, както и с организирането на

производството съобразно с изискванията на науката ще даде възможност да бъде ликвидирана сегашната технико-икономическа изостаналост на селското стопанство в сравнение с промишлеността. Голямо значение за развитието на селското стопанство има правилното му ръководство, нестрадащо от администриране, от повърхностно отношение, ръководство, което държи строга сметка за особеностите на колективната форма на собственост, широкото прилагане на научните постижения и прогресивната практика.

Партията предвижда да се усъвършенствува районирането на производството. За да се спечели време, най-напред ще бъдат използвани природните ресурси, които могат да бъдат разработени бързо и дават най-голям стопански ефект. Проектира се в Сибир да бъдат създадени мощни топливно-енергетични бази, които ще използват евтините каменни въглища и извънредно богатите водни ресурси на Енисей и Ангара. Началото вече е сложено с построяването на Иркутската електроцентрала със строежа на Братската и Красноярската водноелектроцентрали. Средна Азия, която разполага с големи ресурси от газ и вода, също ще се превърне в район на едро енергопроизводство. Трите мощни металургични бази на страната (в Украйна, Урал и Сибир) ще се допълнят с още две: в Казахстан и в централните райони на европейската територия на страната. Районите, в които са концентрирани евтини природни и нефтени газове (Украйна, Поволжието, Северен Кавказ, Средна Азия, Сибир и Урал), ще се превърнат в райони на големи комплекси на химическата и нефтопреработвателната промишленост.

Наред с бързото промишлено развитие на районите източно от Урал ще продължи да се развива икономиката на европейската част на СССР, където е съсредоточена основната маса от населението и която има големи възможности за разширяване на промишленото и селскостопанското производство.

Предвижда се ускорено развитие на всички видове транспорт и съобщения. Всички видове транспорт наред със снабдяването им с нова техника и със значителното увеличаване на скоростта ще се развиват съгласувано, като съставни части на една единна транспортна мрежа. Тръбопроводният транспорт, относителният дял на който ще се увеличи, ще освободи железниците от превозването

на големи количества нефт и нефтопродукти, ще даде възможност да се пренася на хиляди километри гигантско количество газ. В цялата страна ще бъде създадена разклонена мрежа от благоустроени пътища, което има особено важно значение за успешното развитие на селското стопанство.

КПСС придава голямо значение на развитието на строителната индустрия и на промишлеността за строителни материали, на усъвършенствуването на технологията на всички видове и отрасли на производството, на развитието на специализацията и кооперирането, на преминаването към по-висок етап в организацията на труда.

В плана за изграждане материално-техническата база на комунизма особено внимание се обръща на повишаването на производителността на труда. Това е едно от най-важните условия за изпълнението на плановете за изграждането на комунизма. И наистина само с увеличаване броя на работниците може да се осигури най-много 10% от необходимото увеличение на общия продукт и съответно на националния доход, а като се вземе предвид намаляването на продължителността на работното време и увеличаването на броя на работниците в отраслите по обслужването -- още по-малко. Следователно над 90% от цялото увеличение на националния доход ще трябва да се осигури чрез повишаване производителната сила на труда, която е най-важният източник на капиталните вложения и за подобряване благосъстоянието на трудещите се.

За да бъдат разрешени тези задачи, необходимо е всестранното машинизиране на труда, прилагането на химията, научната организация на труда и производството във всяко предприятие, последователното осъществяване на принципа на материалната заинтересованост. В това отношение много може да даде борбата срещу пилеенето на работно време, което е все още голямо.

Нарастващата производителност ще даде възможност материално-техническата база на комунизма да се изгражда ускорено и икономическата победа на комунистическия начин на производство над капиталистическия да става все по-близка.

Огромно значение за съревнованието между двете обществени системи има съвременната научно-техническа революция. Ще победи онази система, която най-

пълно реализира възможностите на тази революция за благо на всички членове на обществото. Поражението в извършването на тази революция крие гибелни последици за капитализма. А равно, единно движение и еднакви резултати от нея при капитализма и при социализма не са възможни, защото тя се развива при принципно различни социално-икономически условия.

3. Коренната разлика в характера и социалните последици от научно-техническата революция при капитализма и при социализма

При условията на социализма научно-техническата революция се развива планомерно и последователно, изпъква като главен път за максималното развитие на производителните сили, за изменение характера на труда и за осигуряване изобилие от материални блага за всички членове на обществото. При капитализма научно-техническата революция се развива стихийно, анархично, увеличава богатствата на шепа монополисти, носи бедствия и лишения на широките слоеве на трудещите се, съпроводена е с дълбоки социално-икономически сътресения.

Тази коренна разлика в характера на развитието на научно-техническата революция при капитализма и при социализма се определя от коренните различия между двете социални системи. Империализмът довежда противоречията на капитализма до крайност. Особено се изостря противоречието между гигантски обобщественото производство и несъответстващата му частностопанска, частнособственическа обвивка. По-нататъшното обобществяване на производството при капитализма става или невъзможно, или разрушително. Съвременната научно-техническа революция изисква именно по-нататъшно обобществяване на производството. Ето защо нейното пълно развитие при капитализма е невъзможно, а частичното ѝ развитие е разрушително, тъй като, от една страна, засилва диспропорционалното развитие на икономиката, а, от друга — води до засилване на класовата борба, която подкопава основите на капиталистическия строй.

Като илюстрация може да послужи такъв аспект на

научно-техническата революция като автоматизацията на производството. Нейното пълно осъществяване при капитализма е невъзможно вече поради това, че, първо, значителна част от капиталистите не могат да купят и внедрят скъпи автоматични съоръжения, и второ, при условията на частната собственост значително е затруднен процесът на специализирането и кооперирането, който е една от най-важните предпоставки за комплексната автоматизация на общественото производство.

А частичният процес на внедряване на автомати, който се извършва в капиталистическите страни, до голяма степен има разрушителен характер: ликвидират се голям брой работни места, изчезват цели специалности. В САЩ например автоматизацията довежда до ликвидирането на 2 млн. работни места годишно. Естествено е, че тези процеси се натъкват на растящата съпротива на работниците, които настояват или работодателите да им гарантират запазването на работата, или да се откажат от внедряването на нови съоръжения. В опитите си да сломят съпротивата на трудещите се монополите прибегват до помощта на държавата, което още повече изостря класовата борба, превръща я от икономическа в политическа борба.

Още Маркс е отбелязал, че развитието на едрата промишленост налага да се повишава равнището на знанията и на професионалните навици на работниците¹.

Тази задача се поставя най-остро от съвременната научно-техническа революция. Не случайно в капиталистическите страни расте търсенето на квалифицирана работна сила, а безработицата сред неквалифицираните и полуквалифицираните работници рязко се увеличава. Научно-техническата революция подчертава неспособността на капитализма да осигури на работниците необходимото развитие на способността им да работят, разрушава старите квалификации и се стъписва пред недостига на нови квалифицирани кадри.

Автоматизацията и химизацията на производството предизвикват значително повишаване на производителността на труда. Расте количеството готова продукция, за пласирането на което е нужно увеличаването на масовото потребление. Но при капитализма потреблението

¹ Виж *К. Маркс и Ф. Енгелс*, Соч., т. 23, стр. 498--499.

на трудещите се е ограничено от размера на стойността на работната сила, която е обратно пропорционална на производителността на обществения труд. Така че с увеличаването на обема на производството и на производителността на обществения труд обемът на потреблението на трудещите се относително намалява. Следователно тесните рамки на масовото потребление също пречат за развитието на съвременната научно-техническа революция при капитализма.

В производството, на пазара на труда и на пазара на потребителските стоки развитието на научно-техническата революция се натъква на тесните рамки на капиталистическите производствени отношения. В тези тесни рамки действа и главният регулатор на капиталистическото производство и на техническия прогрес при условията на империализма — законът за монополно високата печалба. Но монополно високата печалба е не само стимул за развитието на техниката, но и пречка за това развитие. Чрез механизма на монополната цена монополите могат да осигурят на своите участници високи печалби и без прилагането на нова техника.

Всичко това определя извънредно неравномерния, частичен характер на научно-техническата революция при капитализма. Но дори и такова едно развитие на тази революция води до засилване на експлоатацията на работниците, до нарастване на безработицата, до все по-голяма мизерия и лишения, до задълбочаване на разрушителните социални антагонизми.

Коренно различни са условията и последиците от научно-техническата революция в обществото, което изгражда комунизъм. Производствените отношения и основният икономически закон на социализма откриват широк простор за развитието и техническото усъвършенстване на общественото производство. На базата на новата техника расте производителността на труда, увеличава се масата и се подобрява качеството на материалните блага, които задоволяват растящите потребности на членовете на обществото, трудът на хората става по-лек и по-интересен. Техническият прогрес отговаря на интересите на социалистическото общество като цяло и на всички негови членове поотделно. Ето защо при социализма обективно няма социални граници за техническия про-

грес. Единствено ограничеността на материалните и трудовите ресурси, закостенялостта и консерватизмът на отделни работници и недостатъците на системата на стимулиране могат да влияят върху мащабите на развитието на техниката в социалистическото общество.

Съвременната научно-техническа революция надхвърля рамките на обикновения технически прогрес; тя непосредствено води до нов етап в развитието на производителните сили, които се различават качествено от производителните сили на капитализма и низшата фаза на комунистическия начин на производство. Тя заменя обикновената универсална машина с автоматична система от машини, предмета на труда с ограничени от природата свойства — суровина с предварително дадени свойства, изисква широко развитие на знанията и на всички творчески способности на работника. Тя въоръжава човека с неизчерпаеми източници на енергия, разширява сферата на неговото господство.

Всичко това налага да се ускорява научно-техническият преврат. Средства за това ускоряване са мобилизирането и най-ефективното използване на материалните ресурси на обществото, рязкото издигане на културно-техническото равнище на трудещите се, развитието на масовата инициатива в създаването и прилагането на техническите усъвършенствувания. За да се използват напълно тези средства, трябва да се развиват и усъвършенствуват конкретните форми на съществуване на социалистическите производствени отношения — управлението, воденето на стопанството и планирането, социалистическото съревнование, материалното и моралното стимулиране на масовото изобретателство, на рационализаторското движение, на овладяването на новата техника и т. н.

Съвременната научно-техническа революция коренно изменя техническата страна на производството. Но такова изменение е възможно само при обществена собственост, при непосредствено подчиняване производството на задачата за задоволяване потребностите на цялото общество, при обществена подготовка на всестранно развити, заинтересовани от революционизирането на производството работници, при масово потребление, неограничено от закона за стойността на работната сила, т. е. при социалистически производствени отношения. При

тези условия научно-техническата революция е главният път за създаване на материално-техническата база на комунизма. От своя страна тези процеси определят прерастването на социалистическите производствени отношения в комунистически. Така например изравняването на техническото равнище и на степента на обобществяване на промишленото и селскостопанското производство на базата на комплексната механизация и автоматизация, на електрификацията и химизацията е основата за развитието и сближаването на двете форми на социалистическа собственост.

Развитието на творческата инициатива на трудещите се, необходима за най-пълното и ускорено развитие на научно-техническия прогрес, съдействува за изработването на комунистическо, т. е. грижовно, стопанско, отношение у работниците към общественото богатство, съдействува за възникването на действително общонародна собственост.

Като изменя и изравнява техническото ниво, енергосъоръжеността, трудовите условия в различните отрасли на производството, научно-техническият прогрес помага за преодоляването на социално-икономическата нееднородност на труда, което наред със създаването на комунистическата собственост ще бъде материалната основа за постигането на пълно социално равенство.

Изменението на трудовите условия и издигането на културно-техническото равнище на работниците неизбежно се съпътствуват от изменение отношението на хората към труда, превръщат го в първа жизнена потребност. Всичко това, взето заедно, ще доведе до прерастване на социалистическото разпределение според труда в комунистическо — според потребностите. При тези условия ще изчезнат икономическите основи за съществуването на стоковото производство. Стокообменът ще отстъпи място на прекия продуктообмен.

С развитието на социалистическата икономическа база съответни изменения стават и в надстройката. Така например повишаването на творческата инициатива на трудещите се в производствения процес налага широко развитие на социалистическата демокрация, активно участие на всички членове на социалистическото общество в управлението на обществените работи. Чрез развитието на социалистическата демокрация социали-

стическата държава прераства в комунистическо самоуправление.

В програмата на КПСС създаването на материално-техническата база на комунизма се изтъква като решаващо звено във веригата от икономически, социални и културни задачи на изграждането на комунизма.

Решаването на тази задача ще даде възможност на Съветския съюз:

1) да създаде най-развитите производителни сили и да застане на първо място в света по производството на глава от населението;

2) да постигне най-високата в света производителност на труда, което ще осигури абсолютната победа на комунистическия начин на производство над капиталистическия;

3) да осигури най-високото жизнено равнище на цялото население, да създаде всички условия за преминаване в бъдеще към разпределение според потребностите;

4) постепенно да преустрои социалистическите производствени отношения в комунистически, да измени характера на труда, да създаде безкласово общество, да премахне съществените различия между града и селото, а по-късно — между умствения и физическия труд;

5) да поддържа отбраната на страната на такова равнище, което позволява да бъде разбит всеки агресор.

Създаването на материално-техническата база ще бъде огромен принос за укрепването и развитието на световния революционен процес.

Извънредно важно условие за създаване материално-техническата база на комунизма е активното, съзнателното участие на всички трудещи се в процеса на изграждането на комунизма. Гаранция за успешното решаване на главната икономическа задача е ръководенето на масите от КПСС, верността на партията и на народа към марксистко-ленинското учение.

ЛИТЕРАТУРА

„Марксизм-ленинизм о материально-технической базе коммунизма“. Сборник. М., Госполитиздат, 1963.

В. М. Бузцев. Фундамент коммунизма. М., Политиздат, 1964.

Г. Н. Волков. Эра рабов или эра человека? М., Политиздат, 1965.

КОМУНИЗЪМ И ТРУД

През цялата многовековна история на човечеството трудът почти винаги е бил тежко бремене, а при условията на класовото общество — обект на експлоатация. Затова както трудещите се, така и господстващите класи са били лишени от възможността да виждат в него съдържание на човешкия живот. А трудът съвсем не е само един от факторите на обществения живот, който съществувал и действувал наред с останалите фактори. Та нали самите хора правят историята и начинът, по който те я правят, не е нищо друго освен *дейност*, трудова дейност. Също както начинът на съществуването на природата е движението, така и начинът на съществуването на материалната и духовната култура е човешката предметна дейност. В дейността си човек произвежда и възпроизвежда целия свой предметен свят на културата, своите социални отношения, своето съзнание, своите идеи. Онова, което представлява човекът, за разлика от това, за какъв той сам се мисли, е неговият „очовечен“ предметен свят (Маркс), който го е създал в труда. Човекът е творец на самия себе си като обществено същество, тъй като той е деец. И тъкмо затова *„цялата така наречена световна история не е нищо друго освен пораждање на човека от човешкия груд...“*¹ „... Какво представлява животът, ако не е дейност?“² Нищо! Този отговор се диктува не от добри пожелания, а от разбирането на самата същност на въпроса.

Но във всяко антагонистично общество трудът и свободата, общественото производство и творческата личност са враждебни една на друга противоположности.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Из ранних произведений. М., 1956. стр. 598.

² Пак там, стр. 564.

Капитализмът изостря този непримирим антагонизъм до крайност. Вместо да обогатява живота си, като въплъщава в продуктите на производството своите способности и ги развива, работникът продължава да увеличава мощта на чуждите и враждебни нему сили на капитала. Човек се лишава от продукта на своя труд, изчезва всякаква потребност от самата трудова дейност. Нещо повече, цялата система на потребностите на човека съвсем се изопачава от господстващите над него обществени отношения и получава потребителски характер. Чуждото на творчеството, утилитарното отношение към културните ценности, към цялото общество е една от най-гнусните последици от обезчовечаващото действие на антагонистичните отношения върху човека.

Само комунизмът коренно изменя отношението на човека към труда: от принудително средство за съществуване трудовата дейност за пръв път се превръща в начин за творческо развитие на личността. Едновременно с изграждането на комунистическото общество човек получава онази „реална свобода, дейната проява на която именно е трудът“¹. Такъв е трудът, който се е превърнал от „частична дейност“ в цялостна самодейност. Такъв е трудът, който поради това е станал първа потребност и цел на целия живот за всеки човек.

Предшествениците на научния комунизъм са можели само да се досещат за превръщането на труда от средство за осигуряване на съществуването в първа потребност и цел, за решаващото значение на „притегателния труд“ за цялата организация на бъдещото общество (повече от другите с тази проблема са се занимавали утопистите Ш. Фурие и У. Морис)². Но едва марксизмът разкри историческата необходимост коренно да се измени характерът на труда и обясни научно това изменение като закономерен процес.

¹ К. Marx. Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie. М., 1939, S. 505

² Кратък очерк по история на утопичните възгледи върху проблемата за отношението към труда виж в принадлежащата на автора на тези редове статия „Комунистическият труд“, както и в статията „Комунизъм“ („Философска енциклопедия“, т. 3. М., 1964).

1. Социалистически труд

Превръщането на самия труд в потребност и цел става съвсем не на другия ден след социалистическата революция; то предполага продължителен, минаващ през различни етапи, исторически процес. Този процес има дълбоко революционно съдържание. Всички черти и страни на комунистическото общество могат да възникнат само в процеса и в резултат на трудовата дейност. Трудът е създателят не само на материално-техническата база на комунизма. Той представлява лаборатория, в която се синтезират новите обществени отношения, преустройва се същността на човека. Именно комунистическият труд ще преобрази неузнаваемо целия облик на човека и ще развие в него чертите на творческата личност, чертите на обществения деец борец.

Комунистическият труд се развива от социалистическия. Последният има редица черти, по които той коренно се различава от труда на наемния работник при капитализма. Всички средства за производство при социализма са обществена собственост. Конкретно това означава, че работната сила съединяват със средствата за производство не купилите я капиталисти (индивидуални или обединени), а социалистическите икономически органи и стопански учреждения. Над всички тях стои държавата, която именно упражнява чрез тях планов контрол над цялото обществено стопанство. Дали един или друг работник участва в този контрол и доколко именно участва, зависи не само от това, доколко той е приобщен към политическия живот, към дейността на обществените организации, а преди всичко от мястото и ролята му в производството, от равнището на културата и качеството на неговия труд. Именно чрез труда социалистическият производител трябва да упражнява правото си на собственост върху средствата за производство. С други думи, степента на участие в обществения контрол над стопанството, над обмяната на веществата с природата се определя от общественонеобходимия производителен труд, от неговата ценност, от неговото качество, от степента на реално прилагане в него на способностите на човека, от културата на труда. Това е истинската, реалната основа и икономи-

ческото съдържание на развитието на демокрацията в организирането на производството и неговото управление.

Класическата формулировка, която обобщава същността на социалистическия труд, е дадена от К. Маркс в „Капиталът“: „... колективният човек, асоциираните производители рационално регулират тази своя обмяна на веществата с природата, поставят я под своя общ контрол, вместо тя да господства над тях като сляпа сила; те вършат това с най-малък разход на сили и при условия, най-достойни за тяхната човешка природа и адекватни на нея“¹.

При социализма още съществува разделение между физическия и умствения, промишления и селскостопанския, управленческият и изпълнителският труд. Затова хората извършват социално нееднородни функции. Но съществено при това е, че са преодолени антагонистичните противоположности, присъщи на разделението на труда в буржоазното общество.

При капитализма трудът на наемния работник е за него самия средство за живот, средство за индивидуално съществуване. Такъв е той и за труженика на социалистическото общество. Но като си остава средство за живот, той същевременно е и труд за благо на обществото, за благо на другите. Тези два момента се проникват взаимно. Човек получава толкова повече от обществото, колкото повече и колкото по-ценен труд му дава. А това значи, че трудът е средство за живот на индивида само дотолкова, доколкото той е средство за живот на цялото социалистическо общество. Затова всеки негов член е заинтересован от труда за благо на обществото съвсем не само в зависимост от индивидуалното възнаграждение. Тук материалната заинтересованост в никакъв случай не може да бъде сведена — без да се изопачи социалистическият ѝ характер — до чисто индивидуална заинтересованост. Специфично социалистическият ѝ характер се проявява в неразривното единство на личната и колективната заинтересованост. Колективният интерес се проявява като форма на включване на индивида в решаването на задачите на

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 25, ч. II, стр. 387.

обществото като цяло, тъй като тези всеобщи задачи не се оказват още пряко и непосредствено задачи на дейността на всеки индивид. Тук от самото начало материалната заинтересованост на индивида е свързана с колективния интерес и се утвърждава като негова съставна част. От това единство трябва да изхожда и стопанската политика.

Би било най-груба грешка да се смесва социалистическата материална заинтересованост с буржоазното (или дребнобуржоазното) отношение към труда като към средство за печалба, да се отъждествява тя с егоистичния, користния интерес. Такова смесване допускат хората, които не искат да разберат, че материалната заинтересованост отговаря на онзи период от историята, когато трудът (при условията на социализма) се дава на обществото съвсем не без да се поставя условие да бъде възнаграден. Този важен начин за стимулиране представлява необходимата преходна форма, която подготвя реалното преодоляване на отношението към труда само като към средство за живот. Подценяването на ролята на материалната заинтересованост при социализма е също така недопустимо, както и нейното абсолютизиране и увековечаване. Противоречията на материалната заинтересованост, които са свързани с това, че тя си остава косвен стимул по отношение на самия трудов процес (тя стимулира труда *чрез* възнаграждаването му със средства за потребление), ще бъдат окончателно разрешени едва с пълното възтържествуване на комунистическия труд. Тогава самият труд ще стане най-високо възнаграждение и косвените стимули ще станат излишни.

Същността на икономическите отношения при социализма обуславя превръщането на труда в решаващо мерило за обществената значимост на човека. Върху тази основа възникват и функционират съответните форми на съзнанието, които регулират отношението на хората към труда, като оказват благоприятно обратно въздействие върху породилата ги основа. Създават се специфични форми на морално осъждане и поощрение (признанието и уважението на колектива, почитта, прославянето на първенците в труда, както и на правно регулиране (принудата и възпитанието). Всички тези морални и правни форми, които отговарят на социали-

стическото отношение към труда, се обобщават от принципа „Който не работи, не трябва да яде“.

По съдържанието си този принцип е насочен преди всичко против остатъците от потребителско отношение към материалната и духовната култура на човечеството и към нейния създател — труда. За пръв път той беше приложен — чрез държавно-правната принуда — спрямо експлоататорските елементи, когато съветската държава въведе общия дълг хората да се трудят и по контрола върху мярката на труда и мярката на потреблението. Но още тогава той имаше и положително възпитателно значение, което с укрепването и възтържествуването на социалистическите икономически отношения ставаше преобладаващо.

Принципът „Който не работи, не трябва да яде“ не бива да се свежда до чисто отрицателно искане — до осъждане на паразитизма и на различните отклонения от разпределянето на продукта на труда според вложения в него труд, тъй като наред с това той предполага развитието и действието на конкретните стимули, присъщи на социализма. Прогресът тук е в постепенното преминаване от правните норми (официално изразени във формата на закони) към моралните норми (т. е. такива, които не са кодифицирани, а се опират непосредствено на суверенността на нравствената воля на колектива и личността, без позоваването на отговаряш на тази воля закон, правило и т. н.). Така възпитателната функция, упражнявана с помощта на административно-правните актове, постепенно се измества от възпитателната дейност на обществените организации, на колективите. Последните поемат грижата за утвърждаването и затвърдяването на социалистическите норми на труда и на неговата дисциплина. По-нататъшният прогрес се състои в усвояването на моралното задължение човек да се труди и да спазва трудовата дисциплина, в преминаването от моралното поощряване на трудолюбието към нравствения дълг (т. е. към самостоятелната оценка от индивида на отношението му към труда без непосредствено позоваване на почитта, славата и независимо от моралното осъждане отвън). Но дори отношението към труда като към дълг — висшата форма на усвояване на социалистическата дисциплина на труда — още не преодолява и не може да преодолее

отношението към труда като към средство за живот. За да се премине към комунистическия труд, трябва коренно да се измени самият обективен *характер* на труда, неговата *социална* определеност.

2. Борба за създаване предпоставките за комунистически труд (изменяне характера на труда)

Последователното и прогресивно развитие на формите на социалистическия труд дълго време преди пълното възтържествуване на същинския комунистически труд, следователно дълго време преди изграждането на същинското комунистическо общество прави възможно поставянето на задачата да се създадат предпоставките за този труд, условията за него. Първото от тези условия е съвкупността от веществените фактори, която е получила името материално-техническа база на комунизма. За да може трудът да стане комунистически, той трябва предварително да стигне до много високо равнище на своята практическа култура, до много високо равнище на производителността и следователно до мощно техническо и енергетическо равнище. Още при капитализма постепенно се изместват и се предават на техниката такива функции на труда, които не са специфични черти и органическо съдържание на *човешкия* труд като предметно-преобразователна дейност. Такива са функциите, в които човек е принуден да прилага силите на своя организъм като средство за механическо въздействие върху предмета на труда, като източник на енергия или да бъде изпълнител на някаква предварително определена операция. Укротените от човека природни сили успешно заместват силите на човешкия организъм в тези функции. Човекът е покорил и заставил да му служат колосални енергетични мощности и ще покори несравнено още по-големи. Човекът заставя техническите устройства автоматично да извършват най-сложни работи, включително и от изчислителен характер (така наречените „умствени“). Но с това съвсем не се замества човекът — човекът не като организъм, не като изпълнителска работна сила, тренирана да повтаря определена операция, а като субект на труда.

Не трябва никога да се забравя, че всяко техническо устройство не е нищо друго освен въплътен в природните предмети минал труд на човека — труд, който е получил предметна форма, или както казва К. Маркс, предметен труд. (В преводите на „Капиталът“ вместо този термин често се употребява терминът „овеществен труд“¹). Ето защо извършването на някаква функция от автоматично устройство е само опосредствуваното ѝ извършване от човека. Машината не се труди, труди се само човекът посредством машината, посредством предишния си труд. По-нататък, груба грешка ще бъде да се смята, че границата между онези функции на труда, които могат, и онези, които не могат, да бъдат предадени на техниката, е границата между физическия и умствения труд. Общата и на единия, и на другия „вид“ труд същност — предметната дейност — е същевременно и същност на човека, неговата социална, творческа същност. Тя не може да бъде автоматизирана, защото творчеството съвсем не е характеристика единствено на „умствения“ труд. Напротив, то е реално-преобразователна дейност, предполагаща сливане на онези „странни“, които социалното разделение на духовен и материален труд е разкъсало. По-специално разцветът на творчеството предполага съединяване на практическия и научния труд, а в науката — на теоретичния и експерименталния, а също така и разпространение на чертите на художествения труд. Създаването на възможности човек да бъде свободен творец на своя живот, на формите на общуване, да бъде господар на съдбата си, пълноправен и пълноценен участник в решаването на задачите на цялото общество — ето какво се цели с повишаването на техническото равнище на труда, с повишаването на неговата производителност.

Игнорирането на тази извънредно важна предпоставка и опитът да се премине към комунистическия труд при ниско икономическо равнище биха означавали, че „би трябвало отново да започне борбата за необходимите предмети и следователно би трябвало да се възкреси цялата стара мръсотия“², същата онази „стара мръсотия“, очистването от която е хуманното

¹ Виж настоящото издание, стр. 284.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 35.

съдържание на социалистическата революция¹. Оттук трябва да стане ясно защо В. И. Ленин настояваше колкото се може по-скоро да бъде преодолян периодът, когато „на основното съображение — на всяка цена да се увеличи количеството на продуктите — трябва за известно време да подчиним всичко“².

Предполагаемият с преминаването към комунистически труд технически прогрес включва повсеместното прилагане на автоматизацията, внедряването на кибернетични средства за контрол и регулиране, пълната електрификация. Необходима е истински научна организация на производството в мащабите на цялото общество. При осветляването на перспективите за развитието на автоматизацията често се изтъква обстоятелството, че благодарение на автоматиката човек „застана редом до производствения процес, вместо да бъде негов главен агент“³. При това обаче често се смята, че нарастването на относителния дял на труда на регулировачите и изпълнителите, на функциите на наблюдение и технически контрол е тъкмо търсеното техническо условие за комунистически труд. Това не е вярно, защото въпросът не е да се премине от труда при машината към труда на контрольора или диспечера, а коренно да се измени мястото на човека спрямо цялото същинско материално производство изобщо, а именно: в трудовия процес човек *не трябва да бъде агент на непосредствения производствен процес изобщо*; той трябва да бъде негов господар, субект, който съвсем не е вече просто изпълнител на някаква предписана програма, а е и неин творец, участник в нейното изработване. А за тази цел равнището на техниката и изобщо на развитието на културата трябва да осигури на всекиго универсална осведоменост в обществените работи, а с това и възможност да се ориентира в тези работи и да участва във вземането на решенията, в поставянето на задачите. Комунизмът е невъзможен без всестранно общуване на хората, без пълната гласност, а гласността е невъзможна без информираност, без най-усъвършенствувани средства за информация,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 70.

² В. И. Ленин, Съч., т. 32, стр. 234.

³ К. Маркс, Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie, S. 593.

без осигуряване на възможността и необходимостта да се общува всестранно и в самия трудов процес. А когато самата техническа природа на трудовия процес не допуска още такава възможност поради претрупаността на човека с нетворчески функции, тогава възниква илюзията, че трудът се свежда до отношението на индивида към предмета. При това фетишистки разглеждат човека като индивид и дори като организъм, само че надарен със съзнание, а не като „свят на човека“, „съвкупност от всички обществени отношения“¹.

За да се разбере правилно проблемата за предпоставките за комунистическия труд, особено важно е да бъде преодоляна окончателно повърхностната фетишистка представа, според която тази проблема се състои от два въпроса: 1) засягащ техническите условия и 2) засягащ съзнанието. С това се изчерпвала цялата същност на въпроса. „Високо развита техника плюс висока съзнателност“ — тази е вулгарната формула за комунистическия труд. Нейната неправилност е в това, че тя игнорира най-главното: социалната проблематика. Дори въпросът за техниката е само един неин момент, един аспект. Не е вярно, че измененият, нов характер на труда, необходим за утвърждаването на комунистическо отношение към труда, това е неговият технически характер. Всъщност, когато става дума за изменение характера на труда, под това трябва да се разбира преди всичко и главно неговото социално съдържание. Голият техницизъм е отживелица от буржоазния възглед. Само породеното от антагонистичното разделение на труда опустошено съдържание на труда, лишаването му от смисъл довежда до това, че този смисъл и това съдържание изчезват от погледа и изобщо ти се струва, че отношенията на хората са само технически, подобни на отношенията на предметите, на механизмите и т. н. При това социалните условия се споменават тогава, когато става дума за съзнанието на човека.

Също така погрешно е да се смята, че отношението към труда, за което става дума тук, е просто отношение на съзнанието (аналогично на онова значение на думата „отнася се“, каквото му се приписва при обик-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 1, стр. 399, т. 3, стр. 5.

новената употреба). Всъщност това не е психологическо, а производствено отношение, съществуващо като момент на реалната система от обществени отношения. То не зависи от съзнанието, от това, доколко вярно то е осъзнато. Затова действителната задача съвсем не е да се видоизмени съзнанието, а да се изменят реалните отношения — реалното съдържание, характерът на труда, а дотолкова и съзнанието, което възниква върху нова основа. А когато искат да изменят съзнанието и само него, т. е. когато се ограничават с идеологическото въздействие върху човека, тогава може да се стигне само до внушаването на нови илюзии по отношение на същите тези реални отношения или да се измислят нови словесни наименования за тях. Такъв е осменият от К. Маркс начин за примиряване с наличната действителност, характерен за буржоазните идеолози. Той, разбира се, няма нищо общо с марксизма.

Най-последно, важно е да се има предвид, че изменението на характера на труда не може да се извърши като „продиктувано“ от стихийното влияние на техническите изменения. Напротив, и техническите изменения тук могат да бъдат осъществени само като подчинена съставна част на съзнателните и целенасочени социални изменения. Алтернативата на това е вулгарната представа за комунизма като за уж автоматическа последица от развитието на производителните сили. Комунистическият труд — това е слагащо край на всяка стихийност пробуждане на най-голяма активност у човека като творец на своя културен свят, творец на самия себе си.

В процеса на борбата за създаване предпоставките за комунистическия труд при условията на изграждането и развитието на социализма се зараждат и крепнат, като се закаляват в сблъскванията с трудностите, елементите, предугаждащи някои черти на бъдещия комунистически труд — неговите „кълнове“. Това съвсем не са „готови“ фрагменти, „късове“ на зрелия комунизъм. По своята същност те са своеобразни страни на производствените отношения на социализма и още не излизат извън неговите граници. Въпреки това те играят специална роля в процеса на борбата за възтържествуването на комунистическия труд. Какво представляват тези елементи?

Първо, към тях спада отношението към извършвания труд като към реализиране на целта на социалистическото общество — изграждането на комунизма — и настоящата нужда да се участвува в реализирането на тази цел с всички средства. При това обаче не е достатъчно само да се обяви тази цел на онези, които ѝ посвещават практическата си енергия. Необходимо е още конкретните средства за дейност реално да носят върху себе си нейния печат и да ѝ отговарят. А това означава, че целта трябва да изпъква не само като далечен резултат, като бъдеще, но и като настояще, като конкретно отношение към живите хора днес. Какво е това отношение?

Това отношение се проявява по-конкретно (и това е *вторият* елемент) като потребност от *социално творчество* — от създаване на новите форми на живот — и от подчиняване и на научното, техническото и художественото творчество на тези нови форми на реалния живот. Тази потребност изостря неизмеримо критичността на човека към постигнатото, към самия себе си и към другите, повишава неговата възискателност, събужда в него нова енергия и нова решителност на борец деец. По такъв начин у човека се създава стремежът не само да избягва противоречията и конфликтите, но и да върви чрез тяхното разрешаване напред, стремежът да действа там, където се води борба, където по пътя възникват най-големи трудности, защото ако не бъдат преодолявани тези трудности, може само да се тълче на едно място. Този елемент ще се развива, като слага край на еснафското безразличие и на ограничеността на интересите и върви в крак с процеса на постепенното преодоляване на разделението на труда — материален и духовен, управленски и изпълнителски.

Най-после, *трето*, тези елементи получават по-нататъшна конкретизация във формата на тенденция към заличаване на границата между задължителния труд (като изпълнение на основните производствени или служебни задължения) и труда в извънработно време, труда на обществени начала. От една страна, дейността на обществени начала се превръща от просто допълнение към основните производствени (служебни) функции в разрешаване на самостоятелни и отговорни задачи. Там, където това става, значението на самодейното нача-

ло може да се издигне до равнището на основните производствени функции. От друга страна, последните сами трябва да придобият чертите на самостоятелна работа; административната дейност трябва все повече да усвоява изработваните от обществените организации методи. От само себе си се разбира, че обществените организации могат да бъдат източник и образец на новите форми на труд само при условие, че те сами не наподобяват административните органи и работата им не е сведена до функционирането на шатни сътрудници. развитието на този елемент на комунистическия труд означава не просто участие в обществения живот, но и същевременно — и това е най-важното — практическо насочване на съдържанието на обществената сфера към сферата на непосредствения съзидателен труд — практически и теоретически, научен и художествен. По такъв начин онова, което е още обект на политическата дейност, ще преминава към непосредствените творци на живота, ще се изземва от областта на професионално-управленските функции и ще влиза в компетенцията на всеки отделен човек. Само по такъв начин именно може да се подготви и осъществи отмирането на държавата. Затова не случайно В. И. Ленин свързваше развитието на комунистическия труд с отмирането на държавата: „Държавата ще може да отмре напълно тогава, . . . когато хората . . . доброволно ще се трудят *според способностите си*“¹. Този процес е най-тясно свързан с борбата против бюрократизма, рутината, формализма и еснафското безразличие, с ограничеността, изолираността в рамките на професионалните задължения. Всяка сериозна крачка напред в развитието на този елемент на комунистическия труд е възможна единствено заедно с новия успех в борбата против бюрократизма, против противопоставянето на отговорните функции по управлението на изпълнителския труд, против „професионалния идиотизъм“ и пасивността.

Елементите на комунистическия труд имат своя история.

Тяхното начало беше сложено с комунистическите съботници в 1919 г., които се родиха в обстановката на нечувани трудности и крайно налягане на силите

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 498.

на младата съветска държава, в борбата с върлуващия глад и разруха. Тези съботници са изцяло рожба на военния комунизъм, т. е. на системата, продиктувана от „военни, а не икономически условия“¹. Те бяха проява на самоотвержеността и героичния порив на революционните работници в името на класовата цел, в името на бъдещото комунистическо общество. Първият съботник бе проведен на 12 април 1919 г. в депо Москва-Разпределителна на Московско-Казанския железопътен подрайон. Той показа, че може да се работи без възнаграждение, независимо от него, да се работи по почин отдолу. Този велик почин беше високо оценен от В. И. Ленин, който откри в него елементите на една съвсем нова организация на труда, основана на „свободната и съзнателна дисциплина на самите трудещи се“². В. И. Ленин придаваше особено значение на обстоятелството, че работниците са дали пример на безплатен труд „от съзнание за необходимостта да се работи за обща полза“³. „Ние ще работим — пише Ленин, — за да унищожим проклетото правило: „всеки за себе си, а бог за всички“, за да унищожим навика трудът да бъде смятан само за повинност и за законен само заплатеният по известна норма труд. Ние ще работим, за да внедрим в съзнанието, в навика, в ежедневиия живот на масите правилото: „всички за един, един за всички“...“⁴ В. И. Ленин призоваваше грижливо да се проучват кълновете на комунистическия труд, „най-внимателно да се отнасяме към тях, по всякакъв начин да помагаме на техния растеж и „да отглеждаме“ тия слаби кълнове“⁵.

Новото отношение към труда трябваше да се направи достойни на масите, да се разпространи във всекидневната трудова дейност. За това допринесе организирането в предприятията на съвещания (1923 г.), задачата на които беше да привлекат работниците да участвуват в управлението на стопанството. Още повече се разшири почвата за нарастването на елементите на комунистическия труд благодарение на удар-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 32, стр. 233.

² В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 414.

³ В. И. Ленин, Съч., т. 30, стр. 195; виж също т. 29, стр. 422; т. 30, стр. 178.

⁴ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 112.

⁵ В. И. Ленин, Съч. т. 29, стр. 420.

ническото движение (1925—1926 г. и годините на първата петилетка). По-късно те бяха заменени с други форми на социалистическото съревнование (стахановското движение от 1935 г., движението на многостаночниците и др.), чийто характер беше обусловен от особеностите на онзи период.

След XX конгрес на КПСС (1956 г.) социалистическото съревнование получи формата на движение на новаторите в производството. Особено внимание на перспективите за формирането на комунистическия труд обърна XXI конгрес на КПСС (1959 г.); на този конгрес беше формулирана задачата да се създадат условия за преминаване от тежкия и уморителен труд към труд, от който човек ще може да изпитва нужда и който доставя радост и наслада. Към тези условия спада преди всичко намаляването на работното време, изразходвано за получаването на средства за живот.

При условията, когато се наложи да се намери нова форма на организиране трудовото съревнование и същевременно нова форма на идеологическата работа, започна да се развива (от 1958 г.) движението за комунистически труд. Началото на съревнованието сложи колективът на депо Москва-Разпределителна на Московско-Казанския железопътен подрайон. Като условия за съревнованието бяха поставени трите повели: 1) да се работи високопроизводително, организирано, икономично, да се внедрява най-новата техника, да се води борба за най-прогресивните, отговарящи на последната дума на науката методи на производството; 2) всеки постоянно да се учи, да се стреми да овладее богатствата на съвременната наука и на цялата култура, да изучава основите на марксизма-ленинизма; 3) всеки да възпитава в себе си чертите и качествата на човека на новото общество, да се стреми да развива всестранино своите способности, активно да се бори за социалистическа нравственост.

Участниците в това движение често се нагърбват с някои функции по отчитането, контрола и надзора: контрол върху количеството и качеството на продукцията, върху трудовата дисциплина, разпределянето на работната заплата в рамките на колектива и т. н. В този процес на поемане от самите колективи на функции, които преди бяха професия на специални хора, се крие

зародишът на тенденцията, която може да доведе до съзнателното прогресивно изменение на самите производствени отношения, а не само до чисто организационно преразпределяне на функциите. За да стават такива съзнателни изменения в производствените отношения, в сферата на поеманите от колектива функции трябва да бъдат включени не само второстепенни и технически задачи, но и съществени, отговорни производствени проблеми. Само онези, които на дело се борят не само за най-висока култура на производството, за научно-технически прогрес, но и за преодоляване разделението на труда — на материален и духовен, управленски и изпълнителски, — само те заслужават званието разузнавачи на бъдещето.

Като се опира на развитието на производителността на труда и на техническия прогрес като на своя предпоставка, движението за комунистическо отношение към труда оказва обратно ускоряващо влияние върху тях. Участниците в това движение активно се борят за научна организация на производството. Засили се рационализаторството и изобретателството, което е свързано с издигането на културно-техническото равнище на работниците и служещите. Разширява се движението за овладяване на сродни специалности, създават се различни видове самодейни обединения на трудещите се и т. н. Броят на участниците в това движение продължава да расте: към средата на 1963 г. те възлизаха на 42% от работниците и служещите.

Аналогични движения се развиват в много страни от социалистическата система. Така например от 1958 г. в Чехословакия започна да се развива движението на бригадите за социалистически труд; към 1960 г. то беше обхванало вече 3 млн. души. Подобни форми на съревнование възникнаха в ГДР, Полша и т. н.

Като една от формите на социалистическото съревнование движението за комунистически труд не отменя социалистическите производствени отношения и не означава незабавно въвеждане на принципите на комунизма. Значението на това движение е, че то въвлеча работниците и интелигенцията в разрешаването на такива практически задачи, при които те непосредствено влизат в конфликт с остаряващите форми, с техните живи носители и са призвани да разрешават положително проти-

воречията в развитието на социализма. Изобщо значението на „кълновете“ на бъдещето от гледище на диалектиката не е в това, че те давали възможност „за врастване“ в това бъдеще без всякаква борба, без конфликти на новото със старото, а в това, че тъкмо те посочват онези противоречия, разрешаването на които води до истинското утре, което не е само количествено различен вариант на миналото. Участниците в движението за комунистически труд стават разузнавачи на бъдещето тогава, когато действуват като разузнавачи на противоречията на настоящето, като борци за тяхното разрешаване.

Във връзка с това не трябва да се забравя запазващото живата си актуалност изискване на Ленин да се отнасяме с най-придирчива изисквателност и строгост към употребата на думата „комунистически“. В. И. Ленин не смяташе, че понятието комунистически труд в строгия смисъл, което важи само за труда при зрелия комунизъм, може да се употребява за характеризиране на елементите („кълновете“) на комунистическия труд в социалистическия труд. За характеризиране на тези елементи той въвежда друго понятие — понятието комунистически труд в нестрогия, широкия, в известна степен условен смисъл. Абсолютно недопустимо е смесването на тези две различни понятия. В първоначалните форми на социализма, подчертава В. И. Ленин, „още... нищо комунистическо няма“. Неправилната употреба на думата „комунистически“ е „извънредно голямо извращение и практическа вреда, която се свежда до най-празно самохвалство... Ето защо думата „комунистически“ изисква много внимателно отношение...“¹. Тя не бива да се употребява много често и много леко². Не бива да се забравя, че „*такова почетно название трябва да се извоюва с дълъг и упорит труд, да се извоюва с доказан практически успех в действително комунистическо строителство*“. Затова трябва „да се забрани на всеки срещнат да се хваща за тази дума“ и да се направи така, че онези, които опошлява и обезценява тази дума, „да бъде безпощадно осмиван и опозоряван като шарлатанин и дърдорко“³.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 30, стр. 283.

² Виж В. И. Ленин., Съч., т. 29, стр. 426.

³ Пак там, стр. 426—427.

Като разграничаваме по ленински строго понятието комунистически труд в широкия и в тесния му, строг смисъл, ние получаваме възможност с научна точност да оценим и великата историческа роля на последния. Защото тъкмо комунистическият труд в широкия смисъл, като се развива постепенно в същински комунистически, стъпка по стъпка преодолява онова качествено „различие между първата, или низшата, и висшата фаза на комунизма“, което, както подчертава В. И. Ленин, „с течение на времето навярно ще бъде грамадно“¹.

3. Същност на комунистическия труд

Отношението към труда като към първа потребност и цел на целия живот е извънредно важна черта на човека от зрялото комунистическо общество, най-дълбоката особеност на неговия реален духовен облик. Според Лениновото определение „в по-тесен и строг смисъл на думата комунистическият труд е безплатен труд в полза на обществото, труд, който се извършва не за отбиране на определена повинност, не за придобиване на право върху известни продукти, не по предварително установени и узаконени норми, а доброволен труд, *труд извън нормата, труд*, който се извършва *без оглед за възнаграждение, без условие за възнаграждение*, труд по навик да се трудиш за обща полза и по съзнателно (превърнало се в навик) отношение към необходимостта от труд за обща полза, . . .“² Той е труд, „ненормиран от никаква власт, от никаква държава . . .“³.

Отношението към труда като към първа потребност на целия живот и просто потребността от труд (трудолюбието) съвсем не са едно и също. Последната може да съществува и съществува, като се запазва отношението към труда като към средство за живот и дори върху тази основа. А първа потребност на целия живот на всеки член на обществото трудът става едва в резултат на коренното изменение на неговия вътрешен характер, в резултат на преустройството на цялата съв-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 499.

² В. И. Ленин, Съч., т. 30, стр. 523 (Курсивът наш. — Ред.).

³ Пак там, стр. 284.

купност от социално-икономически отношения. Същинският, комунистическият труд не е резултат от чисто количествения растеж или укрепването на трудолюбието, а съвсем ново, качествено различно социално отношение, той не е резултат от усвояването и осъзнаването на същата тази потребност да се трудиш в полза на обществото, а резултат от изменянето на самата необходимост, от преодоляването на предишната и утвърждаването на новата, принципно различна необходимост. Като насочва вниманието върху това извънредно дълбоко изменение, К. Маркс пише, че комунистическият труд „изпъква вече не като труд, а като пълно развитие на самата дейност, в която е изчезнала естествената необходимост в нейната непосредствена форма, защото на мястото на естествената потребност се е появила исторически създадената потребност“¹.

Какво представлява тази „естествена“ потребност, само с отстраняването на чисто пряко действие се утвърждава върху нова, върху своя собствена основа комунистическият труд? Това е необходимост от *същинско* материално производство, необходимост да се води борба с природата — „за да се запази и възпроизведе собственият живот“ — като *агент* на това *същинско* материално производство. Последното е „царството на естествената необходимост“. Тук целта на труда винаги се намира *извън* неговото съдържание, т. е. господствува „външната целесъобразност“.

А комунистическият труд, казва К. Маркс, започва едва „от отвъдната страна“ на това „царство на естествената необходимост“². „На отвъдната страна“ на същинското материално производство съвсем не изчезва материалното производство изобщо. Но затова пък човекът престава да бъде негов агент, негово средство. Той застава *над* него, докато преди му се е подчинявал. Задачата да се произвеждат необходимите средства за съществуване се превръща от определяща в подчинена и затова същинското материално производство се превръща в подчинена съставна част на единното свободно материално-духовно производство. Това производство общо взето се развива като производство, което разре-

¹ К. Маркс, Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie, S. 231.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 25, ч. II, стр. 387.

шава задачите за овладяването на природата, задачите на социалното, научното и художественото творчество. Но целта на това производство като цяло не е осигуряването на условия за съществуване, не е създаването и възсъздаването на средства за потребление, а развитието, и то безконечното развитие, на самия човек *заради него самия*, развитието на всички богатства на културата в тяхното безкрайно творческо разнообразие. Тъкмо това означава, че „се започва развитие на човешките сили, което е самоцел, истинско царство на свободата“¹.

Но няма ще изчезне грижата за производството на средства за съществуване? Разбира се, не. Тя чисто и просто ще престане да господства над човека. Защото когато човек е зает преди всичко и главно с разрешаването на задачи, диктувани от същинското материално производство — а това е неизбежно при недостатъчно високата производителност на труда и недостатъчно късия работен ден в същинското материално производство, — тогава човек задължително поема редица чисто *предметни* функции (т. е. не специфично човешки, не творчески). Той прави онова, което по принцип би могло да възложи да го вършат предмети, възплъщаващи в себе си негов труд. Следователно той самият се държи като предмет, играе роля, която е достойна само за предмета (К. Маркс нарича това *опредметяване*). Комунистическият труд слага край на това: при неговата победа „работещото общество ще се отнася научно към процеса на своето прогресиращо възпроизводство. . . следователно . . . прекратява се такъв труд, при който човек сам прави онова, което той може да накара предметите да правят вместо него“².

Свободната творческа дейност, в каквата се превръща трудът, ставайки комунистически, К. Маркс нарича *самодейност*³. Понятието самодейност подчертава, че отношението към труда като към средство за съществуване напълно се преодолява, защото самото просто съществуване се превръща в средство на истинския, дейния живот. В самодейността подбудителен мотив, или сти-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 25, ч. II, стр. 387.

² К. Маркс. Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie, S. 231.

³ Виж К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 69.

мул, стават не какви да е фактори, странични за нейното съдържание и външни за творческия процес, а *самото това съдържание, самият процес на дейността*. Защото „се прекратява работата, диктувана от нуждата и външната целесъобразност“¹.

Във всеки труд изобщо човек не просто се отнася към предмета, а чрез него се отнася към други хора. Но при господството на обществените отношения над хората, при господството на същинското материално производство (като производство на предмети) над обществото социалното съдържание на труда е враждебно на работника. То не прави предмета човешки предмет, напротив, то свежда човека до равнището на технически предмет. В противоположност на това комунистическият труд прави предмета *огледало на човешкото общуване и единство*². Като участва в дейността, човек явно и съзнателно влиза в отношения както с онези, които вече са възплътели свой труд в даден предмет (и се оказва сякаш „продължение“ на техните личности, на техните творчески способности и цели), така и с тези, които ще имат работа с резултата от неговата дейност (и в които той се стреми да намери „продължение“ на своята личност, на своите творчески способности и цели). В творческия труд, в самодейността на преден план изпъква именно социалното съдържание на труда, изцяло човешкият му смисъл.

Оттук е ясно, че съвсем неправилно ще бъде да се смята, че самодейността означава безразличие към резултатите от труда и че човек ще се интересува не от резултатите, а от процеса на дейността независимо от тях. Защото ако е вярно, че в процеса на съвместния труд хората винаги произвеждат съвсем не само предмети, но и своите обществени отношения, техните разнообразни следствия, а следователно в последна сметка и самите себе си (като изменя външната природа, човек винаги изменя и своята собствена, социална природа), този резултат от труда — самият човек — е винаги главният негов резултат. А комунистическият труд се

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 25, ч. II, стр. 386.

² Marx—Engels. Historisch-kritische Gesamtausgabe (MEGA)„ Adt. 1, Bd. 3, 1932, S. 546—547. Срв. тезата на Маркс за съвпадането на изменянето на предметните „обстоятелства“ и на „самоизменянето“ (Bd. S, S. 534).

отличава по това, че този главен резултат не само няма да се игнорира или да се оставя замаскиран от предметите, а постоянно ще се осъзнава и нещо повече, ще изпъква като определяща цел на труда. Така се конкретизира тезата на Маркс за развитието на човешките сили като самоцел. Човекът на комунистическото общество съвсем няма да бъде „изолиран“ от предметите или безразличен към тях. Но той не ще откъсва предмета, създаден с труда, от самия процес на дейността; той ще стане за него реално въплъщение на творческите човешки способности, *човешки* предмет, произведение на човешка и за човека. Предметите, продуктите на труда няма да разделят, няма да поставят прегради между хората, а ще ги съединяват, като за всеки човек представляват предметно въплъщение на работата на всички други членове на обществото, предметно въплъщение на процеса на дейността, която е живата същност на цялата човешка култура¹.

От казаното става ясно, че комунистическото отношение към техниката е съвсем далеч от потребителското, утилитарното отношение към нея. Носителят на потребителското отношение — еснафът, тъкмо не само не вижда в света на техниката свят на въплъщаване на човешкия труд, но се отнася към техниката така, както ако тя му беше дадена от самата природа. Той би искал да я използва чисто и просто за да се избави от дейността. За комунистическия човек, напротив, техниката е неорганично тяло на човека като дейно, творческо същество. Въплъщавайки в себе си резултатите от минали търсения и открития, тя му отправя призив и го зове към нови дерзания на разума и на художествения гений. Представлявайки за човека предметен образ на неговото научно знание, техниката прави практическия му труд в още по-голяма степен „материално-творческа и предметяваща се наука“².

В самодейността човек ще се издигне до равнището на обществен деец и ще бъде такъв непосредствено в цялата си всекидневна работа, а съвсем не само покрай нея или като допълнение към нея. В самодейността чо-

¹ Виж *К. Маркс, Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie*, S. 600.

² Пак там, S. 599—600.

век не е пасивен обект на историята, не е бурмичка, а неин истински субект, творец, който носи реална отговорност за нейния развой, за всички работи на обществото. За него не съществуват реални проблеми, които „не той трябва да решава“, за които „не той трябва да съди“.

Трудът ще се превърне в първа потребност именно благодарение на тази върховна отговорност на човека, а съвсем не защото той ще стане нещо като забава или игра. Самодейността означава самодисциплина, която не се нуждае от никаква външна, привнесена в нея от страна или диктувана от странични съображения регламентация. Тази дисциплина ще се утвърждава не чрез потъпкването на интересите и склоностите на личността. Самата дисциплина естествено ще произтича от потребностите на човека, от съдържанието на самия труд, ще се слива с неговия „прозрачно-разумен“ (К. Маркс) социален смисъл. Но за тази цел трудът със своето съдържание трябва да бъде цялостен, неразделен и социалната необходимост от труд трябва изцяло и непосредствено „да присъствува“ в това съдържание. Следователно за тази цел трябва да бъдат напълно премахнати социално-икономическите различия между материалния и духовния, управленския и изпълнителския и т. н. труд.

Това ни довежда до проблемата за разделението на труда.

Марксистката теза за преодоляването на разделението на труда между хората на пръв поглед изглежда парадоксална. Защото неограниченият прогрес на производителните сили, все по-дълбокото овладяване на природата налагат най-интензивно съсредоточаване на човешките усилия за разрешаване на най-разнообразни проблеми, които при това стават все по-малко сходни помежду си. А това съсредоточаване може да се осъществи само чрез засилващата се специализация. Ако се изхожда от необходимостта да се задоволяват многобройните и все повече умножаващи се потребности на хората, то и тогава е ясно, че се изисква все по-голямо разнообразие на формите на съвкупния обществен труд. Защото наистина би било просто абсурд да си представяме всички членове на комунистическото общество

да вършат буквално едно и също и с унифицирани мисли, стандартни вкусове, еднакви потребности и т. н.

За да вникнем в тази проблема, трябва да се освободим преди всичко най-решително от вулгарната, примитивна представа за разделението на труда. Според тази представа видимата разлика между онова, което правят различните хора (а те днес рядко правят едно и също), плюс взаимовръзката или взаимозависимостта между тях — това именно е разделението на труда. Който волно или неволно се оказва в плен на тази представа, той смесва едно с друго три понятия: специализацията, разделението на труда и професионализма. Към това може да се прибави още и неумението да се отдели понятието *разпределение* на видовете труд във времето и пространството, което обикновено е предмет на разглеждане от страна на икономистите (особено в приложенияте, инженерно-икономическите, икономико-географските изследвания и т. н.).

Вярно е, че общественият прогрес е неотделим от нарастването на многообразието на предметното богатство на човешката култура. Това многообразие означава диференциране на предметите на човешкия труд: рибата във водите на океана и звуците като език на човешката сетивност, железните руди в недрата на нашата планета и характерът на злокачествените тумори — тези предмети на дейността на работника от риболовната промишленост, на композитора, геолога и онколога очевидно нямат много общо помежду си. Обаче това диференциране не означава и не обуславя необходимостта от разделение на труда, то означава само *разделение на предметите на труда*. Различието на предметите довежда, разбира се, и до различие в извършваните от труда операции, в използваните средства и т. н., т. е. в предметния състав на труда. Въпреки това всички тези различия сами по себе си ни най-малко не засягат обществените отношения и следователно самия труд в неговата социална същност. Също така те могат още и нищо да не говорят за равнището на развитието, за културата на дейността и т. н., тъй като един и същ предмет може да бъде овладян в доста различна степен. Нека наречем диференцирането на видовете труд, доколкото то се детерминира от многообразието на предметите в природата, *специализация* (или хоризонтално диференциране).

Не е трудно да се види, че така разбрана, специализацията представлява черта, еднакво обща за най-различни етапи от развитието на човешкото общество и за най-различни типове социални отношения. Специализацията на труда изобщо е естественото условие за всяко производство. От само себе си се разбира, че специализацията винаги се съпровожда от една или друга форма на интеграция на възникналите специалности в системата. Коренно различно от специализацията е разделението на труда, или *социалното разделение на труда* (между хората). То представлява разделение, или разчленение, на самия труд в неговата социална същност като дейност, посредством която човек създава и възсздава обществените отношения и всички последици от тях, следователно създава самия себе си като социално същество. Цялата същност на въпроса е там, че образувалите се в резултат на разделението на труда видове „частична“ дейност всяка сама по себе си не носят и не могат да носят функциите на труда като истински човешка дейност. Така например цялостната дейност по необходимост е и материална, и духовна; тя е едновременно и дело на субекта, т. е. сама се регулира и сама се управлява, но заедно с това извършва определени операции върху конкретни предмети. Разделението на труда разкъсва тези вътрешно присъщи на цялостната дейност моменти и ги превръща в „частични“ функции на различни хора. Възникват голям брой образувани по такъв начин „чисто“ физически, „чисто“ умствени, „чисто“ управленски, „чисто“ изпълнителски и т. п. функции (вертикално диференциране).

Ще обърнем внимание на това, че специализацията и разделението на труда са не само различни, но и, така да се каже, „несъизмерими“ помежду си: напълно възможна е специализация без разделение на труда (на това ще се спрем по-нататък), а също така и разделение на труда между хората от една и съща специалност. В противоположност на специализацията разделението на труда е специфично, исторически възникнало (в епохата на разлагането на първобитно-общинния строй) и исторически преходно *социално отношение*.

В какво се състои това социално отношение? Преди всичко в това, че присъщото на човека в неговата връзка с другите органично качество — способността му да

бъде субект, да бъде универсално-цялостно дейно-творческо същество — се оказа „отнета“ от него и присъща само на онази съвкупност от „частични“ функции, само на онази *система*, която се е образувала в резултат на едно такова негово разчленяване. Социалната необходимост от дейност се явява като външна сила, като диктат на изисквания на цялото към своите части, при това изисквания, които се предявяват отвън. След изпълнението на такъв род „частични“ функции трудът се лишава от своя смисъл и своето съдържание, този смисъл и това съдържание стават изключително достояние на системата като цяло. Логиката на действията на хората съвсем не се намира извън границите на онова, което те правят, тя също изпъква като искане към тях от страна на системата, като контрол отвън, като власт на чужди на тях и стоящи над тях социални сили и условия — преди всичко на общественото, същинското материално производство. Закономерното съединяване на „частичните“ функции се осъществява някъде от другата страна на живота на индивидите: това „единство“ и взаимно допълнение . . . съществува, подобно на природното отношение, извън индивидите, независимо от тях“, „като съдба“¹.

Разделението на труда не може да не оказва влияние върху специализацията и да не ѝ придава специфичен, отговарящ на условията на разделението на труда характер. Самият факт на това влияние създава почва за илюзията, че разделението на труда и специализацията са неделими едно от друго. Защото фактически имаме работа не със специализация изобщо, а с продукта от действието върху специализацията от страна на разделението на труда. Този продукт е *професионализъмът*, или, както обича да се изразява К. Маркс, „професионалният идиотизъм“.

Първата, веднага биеща на очи проява на професионализма, това е уродливото, често довеждано до крайност стесняване на специализацията. Такова стесняване не само не съдействува, но пречи за действителното овладяване на предмета, разчленява го изкуствено на крайно прости и уж самостоятелни „аспекти“, които нарушават конкретната цялост на обекта на изследването

¹ „Архив Маркса и Енгелса“, т. IV. М., 1935, стр. 91.

в науката или на техническите операции в материалното производство.

Но главното съвсем *не* е в стесняването на специализацията. Разделението на труда дори и тогава, когато полето за дейност на човека е сравнително „широко“, превръща неговото професионално занятие в сфера, където в най-добрия случай чисто и просто се използват наличните му способности, използват се като готово застинало свойство. Той през целия си живот изразходва труда си, „дава“ го, докато не се „износи“ като машина. Защото той е само носител и изпълнител на определена частична функция, която му се поставя отвън. Цялата му обществена ценност е в тази функция и само в нея. Той изпъква не като личност, която преди всичко, между другото, е и определен специалист, а като „частичен“ специалист и само дотолкова и като член на обществото. Това е същността на професионализма. Този начин на включване на индивида в обществената система на производство обуславя закрепостяването му за цял живот към неговата професия. Тъй като обективната закономерност на обществения производствен процес при разделението на труда се проявява във формата на външни регулиращи изисквания, то и към човека-професионалист те се предявяват отвън. Така например в сферата на същинското материално производство това са неговите изисквания към собствените му отрасли, на отраслите — към предприятията, и по-нататък към цеховете, участъците и най-после към индивидуалните труженици — работниците, техниците, инженерите и т. н. Съвкупността от тези изисквания образува нерушимата производствена *дисциплина*, трудовата дисциплина, при това дисциплина външна по отношение на индивида.

Свиквайки с професионализма, човек го възприема като нещо, което се разбира от само себе си, естествено, дори като нещо, което не го засяга, просто като структура на обществото като цяло. Такова е съществуването на обособени една от друга сфери на науката, изкуството и т. н. Строгата рационалност се струва на човека уместна изключително в науката, а извън нея той с готовност допуска най-„иррационални“ отношения, особено в сферата на обикновения живот. Изтънчената естетичност му се струва уместна изключително в изку-

ството — в музеите, на картините, в театрите и т. н., а извън него той с готовност се помирива с антиестетичността на живота. Човекът, станал жертва на професионализма, не забелязва, че това грубо разделение на човешката култура, това монополизиране на всеобщите способности на човешката дейност от професионалните сфери съвсем не са безобидни: защото това разделение е *разделение на самия човек*, раздробяване на самия него, превръщането му в „частичен човек“¹.

Разделението на труда в условията на буржоазното общество до такава степен изпразва труда от съдържанието му, че свежда дейността на индивида до чисто техническа операция. По такъв начин взаимоотношенията между специалностите се свеждат до чисто технически отношения. Тогава социалното отношение се проявява в липсата на каквито и да било непосредствени социални връзки между хората: разделението на труда между тях е чисто *техническо*. Техницизъм, свеждане на човека до равнището на предмет — такъв е резултатът от разделението на труда и професионализма.

И тъй, разделението на труда като социално отношение означава: 1) лишаване на дейността от цялостния ѝ и с това съдържателен характер, 2) превръщане на човека в обикновен носител и изпълнител на една „частична“ функция, лишена от собствен смисъл и собствено съдържание, 3) закрепостяването му към една професионална функция, подчиняването му на условията на разделението на труда. Класовото разделение е само най-дълбоко и най-рязко изразено разделение на труда.

Всеки съществен етап от изграждането на комунизма, всеки съществен етап от борбата за възтържествуването на комунистическия труд е и етап по пътя към преодоляването на разделението на труда като социално отношение. Пълният комунизъм означава пълно преодоляване на разделението на труда и на професионализма, органично съединяване на материалния и духовния, на управленския и изпълнителския труд. Комунистическият човек — това е всестранно развита личност,

¹ Виж К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 23, стр. 366, 373, 374, 376, 434, 660. Ср. също т. 20, стр. 303: „Заедно с разделението на труда се разделя и самият човек.“

но всеотранна не в смисъл на абсолютна ерудиция, не в смисъл на ликвидиране на специалностите, а в смисъл на *цялостност*, самостоятелност, универсално развитие на способностите му за творческа дейност. Специализацията само ще измени характера си: вместо уродливи специалисти обществото ще създава хора, които ще придават строго специално приложение на своите истински творчески, универсално и цялостно развити способности. Това ще бъде специализация без разделенне на труда, специализация на цялостни дейности. В резултат на това съвсем няма да бъде изключение постигането от човека на онова културно равнище, на което се намира обществото като цяло. Напротив, то ще стане нещо обикновено.

Разрешаването на всички онези социални проблеми, които преди са изпъквали като уж незасягащи отделния човек (проблемите на обществото като цяло), човек вече не възлага на никакви социални институти. Той реално (не само в съзнанието си) поема в своя всекидневен труд цялата си социална отговорност. Той не очаква да му бъдат дадени „от горе“ нормите на неговия живот, а активно — заедно с всички други — изработва всички и всякакви норми на живота. В резултат на това преобразование обективната необходимост от производство ще започне да се проявява като вътрешна необходимост от дейност на всеки човек, ще си проправя път през съзнателната воля на всеки, през неговата свобода, през утвърждаването на неговата личност в цялостната дейност. Тук мястото на дисциплината, изразяваща условията на разделението на труда, ще се заемат от самодисциплината, мястото на външната организираност — от самоорганизираността. Защото техният колективен характер е даден в самото съдържание на труда и се проявява като лична отговорност на всеки за целия ход и всички последици от обществения процес.

Потребността от труд, която е първа потребност на целия живот, именно е само осъзнат израз на обстоятелството, че на мястото на външната социална необходимост от труд е поставена вътрешната и поради това свободна необходимост. Ето защо комунизъмът — царството на труда, станал самодейност — е и истинско царство на свободата.

Победата на комунистическия труд ще бъде най-дълбок израз на високата *хуманна мисия на комунизма*. Принципът на комунистите „Всичко в името на човека“ ще бъде най-пълно осъществен в революционното изменение на облика на човека. Човекът действително ще може да стане за всекиго винаги само цел и никога — средство, защото той самият е направил своя висша цел не нещо друго, а дейността. А в това за пръв път се сливат и съвпадат целите на обществото и целите на личностите. Дейността, станала първа потребност на живота, се превръща в начин за най-пълно творческо самоутвърждаване на личността, за разгръщане на всичките ѝ сили и способности.

ЛИТЕРАТУРА

- Ю. Н. Давидов. Труд и свобода. М., „Высшая школа“, 1962.
- Г. Н. Волков. Эра роботов или эра человека? М., Политиздат, 1965.
- С. Г. Струмилин. Комунизмът и разделението на труда. „Вопросы философии“. 1963, кн. 3.
- Г. С. Батищев. Активният характер на възпитанието. „Новые исследования в педагогических науках“, 1965, кн. 5.

ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИСТИЧЕСКИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ ОТНОШЕНИЯ

Обществените отношения представляват сложна и разнообразна система от връзки между хората в обществото. От цялата съвкупност от обществени отношения марксизмът отделя икономическите (производствените) като основни, определящи всички останали отношения: политическите, правните, моралните, националните, семейно-битовите и др.

Обществените отношения имат исторически характер и се развиват заедно с развитието на обществото, в зависимост от изменението и развитието на начина на производство. Висшата фаза на комунистическата формация се различава от низшата по съществените изменения в характера на производствените и на всички други обществени отношения. Затова изграждането на комунизма включва процеса на постепенно прерастване на социалистическите обществени отношения в комунистически. Какви са основните насоки на този процес?

В областта на производствените отношения — развитие на формите на социалистическата собственост и образуване на единна комунистическа собственост, преминаване към комунистическия принцип на разпределение, развитие и утвърждаване на комунистическите форми на труд.

В социално-политическата област — изграждане на безкласово общество, установяване на пълно социално равенство, преминаване към обществено самоуправление.

В областта на националните отношения — по-нататъшно развитие на социалистическите нации и всестранното им сближаване.

В областта на семейно-битовите отношения — укрепване на семейството, максимално развитие на комунистическите форми на бита.

Следователно в процеса на изграждането на комунизма, от една страна, ще се преодоляват остатъците от старите обществени отношения (класовите различия, изоставането на селото от града, разделянето на труда на умствен и физически и т. н.), а от друга — ще крепнат и ще се развиват новите форми на отношения в самото общество.

1. Развитие на формите на собственост през периода на изграждането на комунизма

Отношенията на собственост образуват основата на производствените отношения, те определят отношенията на хората в обществото, при това не само от гледище на задоволяването на техните непосредствени потребности, но и от гледище на социалната свобода, на дейното участие във всички области на обществения живот. При условията на социализма и комунизма характерът на производствените отношения също се определя на първо място от отношенията на собственост. Затова развитието на социалистическата собственост обуславя в последна сметка изменението на всички други страни на производствените отношения: взаимоотношението между социалните групи, формата на разпределение и на размяна.

В социалистическото общество има две форми на собственост — държавна (общонародна) и кооперативно-колхозна. По своята социална същност те са еднотипни, тъй като представляват форми на обществена собственост върху оръдията и средствата за производство. А различията между тях се състоят в степента на обобществяване. Държавната собственост е собственост на целия народ, а кооперативно-колхозната — само на отделни групи трудещи се. Държавната собственост заема решаващо място в народното стопанство и обхваща неговите най-важни отрасли: промишлеността, строителството и транспорта. Обществена собственост в СССР са също и земята, нейните недра, горите, водите, основният жилищен фонд в градовете, по-голямата част от търговските предприятия и от предприятията за обществено хранене, а в селското стопанство — совхозите.

Преобразуването на двете форми на социалистическа собственост в единна комунистическа е двустранен про-

цес. Той предполага преди всичко по-нататъшно развитие на държавната собственост. През периода на изграждането на комунизма мощният подем на производителните сили ще осигури неவிжданo увеличение на общонародната собственост. Предстои да бъдат построени хиляди нови предприятия на тежката и леката промишленост, да бъде създадено всестрaнно развито и високопродуктивно селско стопанство, да бъдат развити и технически реконструирани строителството, транспортът, съобщенията.

Същевременно качествено ще се изменя и общонародната собственост. С растежа и развитието на производителните сили обобществяването на производството ще се издигне на по-високо стъпало. Решаваща роля ще изиграе тук засилването на концентрирането на производството, разширяването на специализацията и на производственото коопериране. Наред с това прогресът на техниката, строежът на нови големи предприятия, създаването на единна енергосистема и другите аналогични мероприятия ще доведат до още по-тясна взаимозависимост между отделните предприятия, стопанските отрасли и икономическите райони.

Върху тази основа съществуващите сега социалистически предприятия постепенно ще се развият в предприятия от комунистически тип. Характерни техни черти ще бъдат: новата техника, високата класа на организацията и на културата на производството, издигането на културно-техническото равнище на работниците, съединяването на физическия труд с умствения, засилването на връзките на предприятията с научните институти. Процесът на усъвършенствувaне на социалистическите предприятия надхвърля обаче рамките на научно-техническия прогрес. Той обхваща и сферата на обществените отношения и преди всичко неவிжданo разширява формите и начините на непосредствено участие на всички членове на обществото във владенето, ползването и разпореждането с общественото богатство. Това се проявява в разширяването на правата на предприятията при решаването на стопанските въпроси, в широкото участие на трудовите колективи в управлението на предприятията, в нормирането на труда, в съставянето на планове и в контролирането на тяхното изпълнение и е свързано с разгръщането на социалисти-

ческото съревнование, с формирането на ново отношение към труда.

Посочените отношения всъщност образуват именно сферата на комунистическото обществено самоуправление, защото тогава всички членове на обществото ще се научат и ще започнат да участвуват активно в управлението, организирането и контролирането на своя живот и на своите отношения. Затова именно прерастването на социалистическата собственост в комунистическа ще доведе до това, че тя в края на краищата ще загуби формата на държавна собственост и ще се придружава от преобразувания в политическата организация на обществото, от повишаване ролята на обществените организации, от привличане на всички граждани в управлението на обществените работи.

Преминаването към единна комунистическа собственост предполага максимално развитие на кооперативно-колхозната собственост, постепенното ѝ сближаване с общонародната и след това тяхното пълно сливане.

Главното в този процес е издигането на равнището на обобществяване на колхозно-кооперативната собственост. Постепенно всички колхози ще се превърнат в големи, високо механизирани предприятия. Извънредно важна роля в развитието на колхозното производство играят неделимите фондове, които заемат решаващо място в общественото стопанство на колхозите. Тези фондове се състоят от машини, двигатели, транспортни средства, производствени постройки и съоръжения, от различен инвентар, продуктивен добитък, семена и други средства за производство и по социално-икономическата си същност се приближават до общонародната собственост. Та тях се падат над 97 на сто от колхозните средства, докато на дяловите вноски на колхозниците се падат по-малко от 3 на сто. Частта на неделимите фондове непрекъснато ще нараства, а самите те ще се увеличават с развитието на колхозите, с укрепването на тяхната икономика. На 1 януари 1965 г. в СССР е имало 38 300 колхоза, а техните неделими фондове са се оценявали на 31 млрд. и 700 млн. рубли. В резултат на нарастването на неделимите фондове заедно с издигането на колхозното производство въз основа на всестранната механизация и химизацията на селското стопанство ще се издигне равнището на обобществяване на коо-

перативната собственост и ще се подготвят условията за сливането ѝ с общонародната собственост.

Икономическото издигане на колхозите ще даде възможност да се усъвършенствуват вътрешноколхозните производствени отношения. Колхозите все повече ще се приближават до държавните предприятия не само по степента на обобществяване и на техническа въоръженост на производството, но и по формите на организация и заплащане на труда, по равнището на общественото осигуряване на колхозниците. Голяма роля ще играе тук постепенното преминаване към гарантирано месечно заплащане на труда, даването на колхозниците платени отпуски, пенсии и помощи¹. На определен етап общественото стопанство на колхозите ще достигне такова равнище, когато ще стане възможно с неговите ресурси напълно да се задоволяват потребностите на колхозниците от хранителни продукти и тогава личното спомагателно стопанство икономически ще изживее времето си. Но до достигането на такова равнище съществуването на спомагателното стопанство като лична собственост на колхозното домакинство ще продължава да бъде важно условие за повишаване материалното благосъстояние на селяните, а също и изгодно за държавата, тъй като допринася за увеличаване на обема на запасите от селскостопанска продукция в мащабите на цялата страна.

Голямо значение за издигане равнището на обобществяване на средствата за производство в селското стопанство имат укрепването и развитието на междуколхозните производствени връзки. Става въпрос за обединяването на средствата на колхозите за общ строеж на общоколхозни предприятия за преработване на селскостопанските продукти, на ремонтни работилници, пътища, мостове и културно-битови учреждения. Засилването на междуколхозните производствени връзки извежда процеса на обобществяване на стопанствата извън рамките на отделните колхози. Още по-важно в това отношение е засилването на специализацията и кооперирането в селското стопанство. При съвременните условия едрото, високодоходно, снабдено с техника и базиращо

¹ Според закона за пенсиониране на колхозниците през 1965 г. 6 800 000 колхозници ще получат пенсия. Колхозничките ще получават помощи при бременност и майчинство.

се на висока производствена култура стопанство е възможно само като специализирано стопанство. Но като друга своя страна и необходимо допълнение специализацията предвижда коопериране. С това, разбира се, се засилва процесът на обобществяване на колхозно-кооперативната собственост. Към това се прибавя обединяването на средствата на колхозите и совхозите за създаване на смесени совхозно-колхозни предприятия и организации, в които кооперативната собственост вече непосредствено се слива с държавната. Равнището на обобществяване на кооперативната собственост се издига още повече чрез съединяване на колхозните средства с държавните за съвместен строеж на електроцентрали, електропроводи, канали, водохранилища и други съоръжения. Върху тази основа е възможно възникването на аграрно-промишлени обединения, които комплексно да развиват много отрасли на стопанството на базата на общонародната собственост. Очевидно е, че тук имаме работа не само с усъвършенстване на производството, на неговата организация, на неговото управление, но и с по-нататъшното развитие на двете форми на социалистическа собственост.

2. По пътя към социалната еднородност на обществото

При условията на социализма още се запазва класовото делене на обществото, съществуват класови и социални различия. Както е известно, подобни различия се пораждат от нееднаквото отношение на класите към средствата за производство. Възниква въпросът: важни ли този марксистки принцип за социалистическото общество?

При социализма и работническата класа, и селяните притежават средства за производство и в този смисъл те са социално еднородни. Но тези социални групи са все още свързани с различни форми на собственост: работническата класа — с държавната собственост, а селяните, които са едновременно и съпритежатели на общонародната собственост — с кооперативно-колхозната. Има известни различия между класите в социалистическото общество и по отношение на тяхната роля в

обществената организация на труда, тъй като работническата класа представлява по-висшата форма на организация на производството — социалистическата промишленост. Най-после съществуват известни различия между работниците и колхозниците по отношение формите на получаване на доход от тях. Работниците получават работна заплата, която се изплаща в пари от държавните фондове за потребление и размерите на която се определят от държавата съответно на количеството и качеството на труда. А трудът на колхозниците се заплаща отчасти в парична, отчасти в натурална форма от колхозните средства с оглед на изработените трудовни. Колхозниците разполагат и с допълнителен източник на доход от своето лично, спомагателно стопанство.

Всички тези различия обаче нямат нищо общо с различията и противоречията, които съществуват между класите в експлоататорското общество. Още при низшата фаза на комунизма класите в социалистическото общество не са класи в истинския смисъл на думата. Това са напълно нови по своята същност социални групи. Те са обединени от обществената собственост и от породените от нея социалистически производствени отношения, от съвместния труд в името на постигането на общата цел — изграждането на комунизма. В резултат на победата на социализма се създава невидяно досега социално-политическо и идейно единство на обществото.

Формирането на комунистическите обществени отношения предполага премахването на различията между класите, постигането на пълна социална еднородност на обществото. Сливане на двете форми на обществена собственост в единна комунистическа, премахване на съществени различия между града и селото, превръщане на селскостопанския труд в разновидност на индустриалния — такива са пътищата за ликвидиране на остатъците от класовото делене в нашето общество.

Трябва също да се има предвид, че заличаването на класовите различия обхваща не само областта на производствените, икономическите отношения, но и областта на политиката, идеологията, културата и бита.

Процесът на ликвидиране на класовите различия се облекчава от единството на основните интереси на кла-

сите в социалистическото общество. Работническата класа извърши социалистическата революция и извоюва победата на социализма, опирайки се на здравия съюз със селяните. Този съюз е залогът за успешното изпълнение на грандиозните задачи по изграждането на комунизма. Ръководната роля в това изграждане принадлежи на работническата класа като най-прогресивна и организирана сила на съветското общество. Работническата класа ще продължи да играе ръководна роля и през периода на широкото изграждане на комунизма. „Работническата класа ще завърши изпълнението на ролята си на ръководител на обществото — се казва в програмата на КПСС — с изграждането на комунизма, когато ще изчезнат класите.“¹

При условията на изграждането на комунизма продължава сближаването на работническата класа и на селяните, създават се предпоставките за пълното заличаване на границите между тях.

Непрекъснатото развитие на производителните сили на селското стопанство, повишаването на степента на обобществяване на кооперативната собственост, превръщането на колхозите в едри високомеханизирани предприятия, по-нататъшното развитие на совхозите — всичко това коренно изменя облика на селото, премахва съществуващите още различия между работниците и селяните по отношение на средствата за производство. Съветските селяни се сближават с работническата класа по квалификация, трудови условия и културно-техническо равнище. Постепенно ще изчезнат различията между класите и по тяхната роля в обществената организация на труда, по формите на получаване на доход. Работниците и селяните ще престанат да бъдат отделни обществени класи и ще се превърнат в труженици на безкласовото комунистическо общество. Образуването на единна общонародна комунистическа собственост е следователно основата за ликвидиране на съществените различия между града и селото. По пътя си към комунизма селото все повече се сближава с града в икономическо, социално и културно отношение.

Условията и характерът на труда в селското стопанство днес още съществено се различават от труда в

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 541.

промишлеността. В селскостопанското производство и досега още широко се използва ръчният труд. Производителността на селското стопанство до голяма степен още зависи от стихийните природни сили. Но тези различия не са вечни. През периода на широкото изграждане на комунизма непрекъснато се развиват механизацията и електрификацията на селското стопанство, непрекъснато расте неговото техническо равнище. Това ще даде възможност в бъдеще напълно да се механизира отглеждането на зърнени култури, памук, лен, захарно цвекло, картофи, да се механизира животновъдството. На сегашния етап на развитие вече се създават възможности за пълното заменяне на ръчния труд с машини във всички отрасли на селското стопанство. Мощно средство за ускорено развитие на селскостопанското производство е химията. Наред с механизацията широкото внедряване на химията ще извърши истинска революция в селското стопанство, то открива път за интензивното му водене, за постигане на най-висока производителност на труда. Химията и механизацията ще преобразят селското стопанство, ще дадат възможност да се сведе до минимум неговата зависимост от природната стихия, ще сблизят още повече селскостопанския труд с индустриалния.

Едновременно с това селото ще се издига още повече в културно отношение, ще се преодолява неговото изоставане от града в културно-битово отношение. В селския район на РСФСР например и днес вече има над 172 000 магазини и търговски павилиони, над 23 000 стола, чайни и закусвални, 12 500 предприятия за битово обслужване, 12 000 детски градини и ясли, над 65 000 клубове, 70 000 киноуредби.

За бързото издигане на равнището на образованието в селото убедително говорят данните от общосъюзното преброяване на населението. Така например броят на лицата със завършено висше образование в селото през 1959 г. се е увеличил в сравнение с 1939 г. 2,8 пъти, със средно и непълно средно образование — 4,2 пъти. На село работят стотици хиляди специалисти: агрономи, инженери, механици, техници; има милионна армия от учители и лекари. Поразително се измени и външният облик на селото. Построени са стотици хиляди жилища, училища, болници, детски градини и

ясли, културни домове, клубове, кинотеатри и други културно-битови учреждения. В бита на селските труженици здраво влязоха водопроводът и електричеството, радиото и телевизията. В някои райони и области в къщите на колхозниците е прекаран газ.

При всички тези забележителни постижения не трябва да се забравя, че като цяло селото още значително изостава от града по културно-битовите условия на живота на населението. Затова в програмата на КИСС се предвижда наред с резкия подем на селскостопанското производство по-нататъшно развитие на културното строителство в селото, подобряване бита на селяните. В селото фактически ще бъде обновен целият жилищен фонд. Постепенно всички малки и големи села ще се преустроят в населени пунктове от градски тип, с благоустроени жилища, комунално обслужване, битови предприятия, културни и медицински учреждения. В последна сметка по културно-битовите условия на живот селското население се изравнява с градското.

Разбира се, не трябва да се подценяват трудностите при издигането на културата и бита в селото. Трябва също да си даваме сметка и за това, че не всички задачи, свързани с преустройството на селския бит, ще се решават едновременно. На преден план сега се поставя задачата коренно да се подобри търговското и битовото обслужване на селското население. А за разрешаването на другите задачи — преустройването на селата в населени пунктове от градски тип — ще бъдат нужни, естествено, по-големи материални разходи и то ще може да бъде осъществено в по-дълги срокове, въз основа на планомерното и постоянно увеличаване на колхозното и совхозното производство, на по-нататъшното развитие на цялата икономика на страната.

Постигането на пълна социална еднородност на обществото предполага не само ликвидиране на класовите различия, но и заличаване на границите между всички социални групи, на първо място между работниците и колхозниците, от една страна, и интелигенцията — от друга. За да стане ясна същността на този процес, не трябва да се забравя, че понятието интелигенция обхваща хората на умствения, интелектуалния труд. Към тази категория работници спадат технико-икономическата (инженери, техници, агро-зоотехнически ра-

ботници, икономисти и т. н.) и научно-културната (учители, лекари, научни работници, дейци на изкуството) интелигенция, както и работниците от държавното управление и обществените организации.

Интелигенцията не е отделна класа в нашето общество, тъй като тя не се характеризира с особено отношение към средствата за производство. Затова ликвидирането на различията между работниците и селяните, от една страна, и интелигенцията — от друга, не е премахване на класови различия. Тук става въпрос за друго, а именно за преодоляване на наследеното от старото общество разделение на труда на умствен и физически. Последното не само означава съществени изменения в социално-икономическите отношения, но и води до развитие на първата производителна сила на човечеството — трудещия се, до формиране на всестранно развитата личност.

Едва с преминаването към социализма производителите на материални блага получават всички възможности за повишаване на своята квалификация, за овладяване постиженията на науката и техниката. Социализмът сложи край на някогашната противоположност между хората на физическия и умствения труд. Интелигенцията в социалистическото общество непрекъснато се попълва с хора измежду работниците и селяните. Тя има общи интереси с всички трудещи се, тясно е свързана с народа. При условията на социализма обаче още се запазват съществените различия между физическия и умствения труд. Те се изразяват преди всичко в различното културно-техническо равнище на работниците и селяните, от една страна, и инженерно-техническите и агроотехническите работници — от друга. За да илюстрираме това положение, ще вземем данните от общосъюзното преброяване на населението. През 1959 г. в нашата страна на всеки хиляда души са се падали със средно и висше образование: инженерно-технически работници — 910 души, агроотехнически работници — 936 души, работници — 386 души, колхозници — 226 души.

Както личи от тези цифри¹, по културно-техническо-

¹ Приведените данни характеризират преди всичко равнището на образсването в СССР. Но те могат да бъдат използвани и за

то си равнище работниците и селяните още значително изостават от инженерите, агрономите и техниците. Това, разбира се, не означава, че инженерно-техническият персонал в нашата страна се занимава изключително с умствен труд, а работниците и селяните — изключително с физически. В социалистическото общество вече се осъществява съединяването на физическия и умствения труд в производствената дейност както на работниците и селяните, така и на интелигенцията. И днес вече въз основа на широката механизация на поглъщащите много труд процеси изчезнаха много професии на тежкия ръчен труд. Техническият прогрес води до коренни промени в характера на труда, до изменение съдържанието на голям брой стари професии. Появиха се и нови специалности, породени от комплексната механизация и автоматизацията на производството (машинисти на подкопни машини, на каменозъглени комбайни, крановици, булдозеристи, екскаваторчици, регулировачи на машини, акордьори на автомати и т. н.).

От друга страна, продължава сближаването на научните, теоретическите изследвания с производството, със съзидателния труд на народа. Прилагането на науката става решаващ фактор за развитието на производителните сили в нашето общество.

Но, разбира се, не може да се каже, че проблемата за съединяване на физическия и умствения труд в производствената дейност на хората е разрешена напълно или че скоро ще бъде разрешена. Физическият труд понякога в неговата най-тежка форма — ръчния труд, е доста широко разпространен в промишлеността. Многобройна група образуват работниците, заети с тежък, слабоквалифициран труд, които работят, без да използват каквито и да било машини и механизми (носачи, колари, подносвачи, опаковачи, чистачи и т. н.). Значителна част от работниците със средна и дори висока квалификация, чийто труд общо взето е механизирани, изпълняват редица операции ръчно (шлосери, стругарии, оксигенисти, мотористи, огняри, шофьори и др.).

характеризиране на културно-техническото равнище на населението, тъй като то до голяма степен зависи от полученото образование.

В още по-голяма степен ръчният труд се използва в селското стопанство.

Следователно при първата фаза на комунизма се запазват съществените различия в условията и характера на труда на работниците и селяните, заети главно с физически труд, и на инженерно-техническите работници, управленския персонал и служещите, заети предимно с умствен труд.

Как ще се ликвидират съществените различия между умствения и физическия труд? Отговор на този въпрос намираме в програмата на КПСС: „Автоматизацията и комплексната механизация служат като материална основа за постепенно прерастване на социалистическия труд в комунистически труд.“¹ С развитието на механизацията и особено с автоматизацията на производството коренно се изменят характерът и съдържанието на труда. Комплексната механизация води до пълно изместване на тежкия ръчен труд, до заместване на неквалифицирания труд с квалифициран. В програмата на партията се предвижда въвеждане на комплексна механизация в промишлеността, селското стопанство, строителството, транспорта и комуналното стопанство. Това ще доведе до ликвидиране на ръчния труд при товаренето и разтоварването и ще изключи тежкия труд при извършването на основните и спомагателните производствени операции.

Още по-високо стъпало в техническия прогрес представлява автоматизацията на производството. Без участието на човека, но под неговото управление — такъв е смисълът на автоматизацията. Системата от автоматични машини и механизми налага подготовянето на висококвалифицирани специалисти, чийто труд органически съчетава физическата и умствената дейност. Ръководни и най-перспективни професии в автоматизираните цехове и предприятия са машинистите автоматчици, работниците, които работят на пултовете за управление, електрошлосерите, електромонтьорите, регулировчиците и ремонтните работници, обслужващи автоматичните машини и линии. Работниците от тези специалности по своята общообразователна и професионална подготовка непосредствено се приближават до

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 505.

инженерите и техниците. В процеса на изграждането на комунизма постепенно ще се издига равнището на напълно механизирани и автоматизирани производства в цялото народно стопанство. За двадесет години ще бъде въведена масово комплексната механизация на производството, ще се ускори внедряването на системи за автоматично управление, ще получи широко приложение кибернетиката, електронните сметачно-решаващи и управляващи устройства.

Един от най-прогресивните отрасли на съвременното производство е химическата индустрия. Разработената от комунистическата партия програма за ускорено развитие на химическата промишленост, за химизация на цялото народно стопанство ще изисква подготовката на голям брой квалифицирани кадри, по-нататъшното сближаване на науката с производството.

Въз основа на техническия прогрес непрекъснато се издига културно-техническото равнище на трудещите се. Достатъчно е да се каже, че почти половината от трудещото се население в СССР вече има средно, напълно средно или висше образование. Над 68 млн. души, или една трета от населението на страната (без да се смятат децата от предучилищна възраст), са били обхванати през 1964 г. от различните видове обучение. През следващите десет години ще бъде въведено всеобщо задължително средно образование на базата на политехническото обучение. Максимално ще се развие висшето и средното специално образование, особен размах при това ще получи вечерното и заочното обучение. Десетки милиони трудещи се ще повишат квалификацията си и ще овладеят нови професии непосредствено в предприятията и колхозите. Огромно значение за по-нататъшното издигане на културно-техническото равнище на работниците и селяните ще имат последователното намаляване на работния ден, подобряването на трудовите условия, значителното издигане на жизненото равнище на цялото население, които са набелязани в програмата на КПСС.

Проблемата за ликвидиране на съществените различия между умствения и физическия труд не може да бъде ограничена само с изменянето на характера на труда на работниците и селяните, с издигането на културно-техническото им равнище. Тя предполага и из-

менения в характера на умствения труд чрез органичното му съединяване с физическия труд. Това ще наложи, от една страна, да бъдат преодолени съществуващата едностранчива специализация на работниците на умствения труд и откъснатостта на някои от тях от практиката, от производството. От друга страна, ще се наложи да бъдат освободени някои хора от уморителния, еднообразен умствен труд, като той бъде заменен с труда на машини, като бъдат максимално механизирани такива например процеси като отчитането на готовата продукция, планирането на производството и т. н. В резултат на това целият инженерно-технически персонал ще може да се включи непосредствено в процеса на производството на материални блага и да обедини в производствената си дейност „главата и ръцете“.

Следователно става въпрос не за свеждане на целия обществен труд до умствен и ликвидиране на физическия труд изобщо. Ще изчезне само тежкия, неквалифицираният труд. Техническият прогрес, издигането на културно-техническото равнище на работниците, широкото развитие на народното образование ще дадат възможност за хармонично сливане на физическия и умствения труд в едно цяло. Това ще бъде труд, освободен от изтощителни и еднообразни операции, труд, за който се искат висока квалификация и обширни знания, труд творчески в пълния смисъл на думата.

С победата на комунизма интелигенцията ще престане да бъде отделен социален слой. Но това съвсем не означава, че в процеса на изграждането на комунизма интелигенцията „ще се ликвидира“, както твърдят буржоазните критици на марксизма. В действителност в СССР интелигенцията непрекъснато се увеличава, в резултат на което нейният дял в общия състав на населението на страната непрекъснато расте. Докато през 1939 г. процентът на лицата, заети с умствен труд, е бил 17,5 на сто от общия брой на работниците, през 1959 г. е бил вече 20,7 на сто. Важно е и това, че численото увеличение на интелигенцията значително превишава увеличението на броя на работниците и селяните. Така например общият брой на лицата, заети предимно с физически труд, се е увеличил за 20 години (1939—1959 г.) близо с 20 на сто, а на лицата, заети с умствен труд — с 50 на сто.

Увеличаването на интелигенцията е закономерен резултат от културната революция, извършвана в нашата страна. То е обусловено и от това, че в процеса на изграждането на комунизма извънредно много нараства значението на умствения труд в различните области на общественото производство, науката се превръща в непосредствена производителна сила. Съветската интелигенция играе важна роля в живота на нашето общество. Големи и отговорни задачи стоят пред нея през периода на широкото изграждане на комунизма. Интелигенцията е призвана да направи значителен принос в създаването на материално-техническата база на комунизма, в максималното ускоряване на научно-техническия прогрес. Изключително голяма е ролята на интелигенцията в комунистическото възпитание на трудещите се, в развитието на съветската литература и изкуство.

Следователно процесът на развитие на съветската интелигенция има двойствен характер. От една страна, интелигенцията престава да бъде самостоятелен социален слой, тъй като умственият труд става сфера на дейност на всички групи трудещи се. От друга страна, нараства ролята и значението на интелигенцията във всички области на обществения живот, при решаването на основните задачи по изграждането на комунизма.

Ние не можем да премахнем различията между класите, пише Ленин, преди пълното въвеждане на комунизма. Опитът от изграждането на социализма и на комунизма потвърждава напълно марксистко-ленинското учение за пътищата за ликвидиране на класовите и социалните различия. По пътя към пълната социална еднородност обществото ще измине два основни етапа. На първия етап постепенно ще се премине към единната комунистическа собственост, ще бъдат преодолени различията между работническата класа и селяните, в общи линии ще бъде изградено безкласовото общество. На втория етап ще бъде разрешена задачата по ликвидирането на съществените различия между физическия и умствения труд, в резултат на което интелигенцията ще престане да бъде отделна социална група, различаваща се от останалите трудещи се. Работниците, колхозниците и интелигенцията постепенно ще се слоят в единен колектив на труженици. Така

ще завърши процесът на изграждане на безкласовото комунистическо общество¹.

3. Преминаване към комунистическото равенство

Извънредно важен етап по пътя на социалното равенство на всички хора е социалистическата революция. Тя унищожавя главния източник на неравенството — частната собственост, ликвидира експлоатацията на човека от човека. Социализмът осигури на всички членове на обществото еднаква възможност да се трудят според способностите си и равно право да получават възнаграждение за своя труд. В социалистическото общество все по-пълно се задоволяват растящите материални и културни потребности на народа.

Социализмът обаче като първа фаза на комунистическата формация не създава и не може да създаде пълно социално равенство. При него членовете на обществото се различават по класовото си, социално положение, и по културно-техническото си равнище. Самият труд още не е станал потребност на всеки човек и се нуждае от материално поощряване. Господството на принципа „На всекиго според труда“ не може да премахне известното неравенство и в материално отношение. Защото трудът се различава по своето качество и количество и затова се заплаща различно. Освен това един човек може да има семейство, деца, докато друг е сам. В резултат единият е по-осигурен от другия, по-добре се храни, облича и т. п. Първата фаза на комунизма следователно не може да даде действително, фактическо равенство в разпределението на материалните блага.

Неравенството в разпределението, което съществува при социализма, ще бъде премахнато едва при висшата фаза на комунистическото общество, когато всички източници на общественото богатство ще потекат като пълноводен поток и ще се осъществи принципът „На всекиго според потребностите“.

¹ Проблемата за ликвидирането на класовите различия и постигането на пълно социално равенство е неразривно свързана с преодоляването на разделението на труда между хората. За това виж темата „Комунизъм и труд“.

Въпреки огромната привлекателност на принципите на комунизма те не бива да бъдат въвеждани преждевременно, тъй като това ще доведе до уравниловка, вредна за осъществяването на грандиозните планове за изграждането на комунизма. Комунизмът не е общество, в което се установява равенство на бедни хора, както твърдят нашите противници, а общество, в което се постига изобилие от материални и духовни блага и се осигурява пълно задоволяване на нуждите и потребностите на всеки човек.

За преминаването към комунистическо разпределение ще бъде нужно непрекъснато да се увеличава цялото обществено производство, да се създаде материално-техническата база на комунизма. Заедно с това разпределението според потребностите предполага ново, комунистическо отношение към труда, превръщане на труда в първа жизнена потребност. В процеса на постепенното преминаване към комунизма ще бъдат създадени всички необходими предпоставки за новото общество и върху тази основа ще бъдат преодолените запазилите се още прояви на неравенство в материалното положение на хората.

Оттук е ясно, че е необходимо търсенето на особен път към комунистическото разпределение. Такива пътища програмата на КПСС вижда в развитието на обществените фондове за потребление. Разбира се, в процеса на изграждането на комунизма, докато се запазват принципът на материалната заинтересованост, контролът върху мярката на труда и мярката на потреблението, стоково-паричните отношения, разпределението според количеството и качеството на труда не може да бъде премахнато. Ето защо, както се отбелязва в програмата на КПСС, и за в бъдеще ще се увеличава индивидуалното заплащане според труда, съчетано с намаляване на цените на дребно и отменяне на данъците. При това ще трябва непрекъснато да се намалява разликата между високите и сравнително ниските доходи, постепенно да се сближават равнищата на заплащане във връзка със замянето на неквалифицирания труд с квалифициран, с издигането на културно-техническото равнище на работниците и селяните.

И все пак, въпреки че заплащането според труда за дълго време ще си остане основен източник за за-

доволяване материалните и културните потребности на трудещите се, все по-голямо значение придобива и ще придобива другият път за задоволяване личните потребности на населението — развитието на обществените фондове за потребление. Този път за издигане жизненото равнище на хората с право се нарича комунистически, тъй като обществените фондове се разпределят независимо от количеството и качеството на труда на членовете на обществото. Трябва да се има предвид, че обществените фондове съдействуват за относителното изравняване на доходите на различните слоеве от населението, тъй като най-малко осигурените и многодетните семейства се ползват с предимство при разпределението на тези фондове.

И днес вече значителна част от потребностите на трудещите се в СССР се задоволяват от обществените фондове. От тези фондове се осъществяват безплатното обучение и медицинското обслужване на населението, изплащането на пенсии, помощи, стипендии, издръжката на детските учреждения, на почивните домове, санаториумите и т. н. Ето някои цифри и факти, които убедително говорят за огромната роля на обществените фондове за потребление в живота на всеки съветски човек, особено на подрастващото поколение. В нашата страна само в общообразователните училища се учат над 46 млн. души, а държавата изразходва за един ученик средно около 90 рубли годишно. А обучението на един студент струва на държавата над 600 рубли годишно (без стипендията и разходите за капитално строителство). За десет години, прекарани в училището, и пет години — във висшето учебно заведение, един човек получава следователно от обществените фондове няколко хиляди рубли. Ненапразно вицепрезидентът на САЩ Хъмри с явна завист казваше: „Милиони руски деца получават такива възможности за образование и интелектуално развитие, каквито в САЩ могат да получат само малцина.“

Съветската държава поема грижата и за опазване здравето на населението. В санаториумите, почивните домове и пионерските лагери укрепват здравето си над 12 млн. души годишно. Престояването на всеки болен в клиниката струва на държавата 5 рубли на ден. Нашето общество изплаща пенсии на повече от 26 млн.

души, като за осем години сумата на пенсиите се е увеличила повече от 2,9 пъти.

Непрекъснатото увеличаване на обществените фондове за потребление ще даде възможност да се развият още повече безплатното образование и медицинското обслужване, безплатно да се ползват квартирите, комуналните услуги и комуналният транспорт, да се премине постепенно към безплатно обществено хранене, към издръжката на децата и на всички нетрудоспособни хора за сметка на обществото, да се въведе частично безплатно ползване на почивните домове, пансионите, туристическите бази и т. н.

*„В резултат на изпълнението на задачите, набелязани от партията в областта на подема на материалното благосъстояние на народа — се казва в програмата на КПСС — Съветският съюз ще постигне значителен напредък в практическото осъществяване на комунистическия принцип на разпределение според потребностите.“*¹ С това ще бъде направена значителна крачка към окончателното преодоляване на остатъците от неравенството в материалното положение на хората, към комунистическото равенство.

Осъществяването на комунистическо равенство означава не само ликвидиране на различията във формата и равнището на разпределение на материалните блага. Пълното социално равенство значи, че „всички хора ще имат равно положение в обществото, еднакво отношение към средствата за производство, равни условия на труд и разпределение и активно ще участвуват в управлението на обществените работи“². Оттук следва, че преминаването към комунистическо равенство ще наложи да бъдат решени големи и сложни задачи, свързани с по-нататъшното значително увеличаване на цялото производство, с усъвършенствуването на обществените отношения и формирането на новия човек.

Важно е да се подчертае, че комунистическото равенство няма нищо общо с буржоазните и дребнобуржоазните представи за социализма и комунизма като за царство на уравниловка, аскетизъм и бедност, като

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 538.

² Пак там, стр. 501—502.

за общество, в което се установява регламентация на потреблението и контрол върху целия личен живот. Още Маркс и Енгелс осмиваха подобно карикатурно изображение на комунизма. „Великолепен образец на казармен комунизъм! — пишат те по този повод. — Тук има всичко: общи столове и общи спални, оценители и кантори, регламентиращи възпитанието, производството, потреблението, с една дума, цялата обществена дейност...“¹ В. И. Ленин също много пъти отбелязва, че социалистическата революция се извършва за „осигуряване благосъстояние и всестранно развитие на всички членове на обществото...“². „... Това е то социализъм — пише Владимир Илич, — когато всеки желае да подобри своето положение, когато всички искат да се ползват от богатата на живота.“³

Програмата на КПСС напълно отговаря на марксистко-ленинското разбиране за идеалите на социализма и комунизма. В нея се подчертава, че цел на комунистическото производство е предоставянето на материални и културни блага на всеки член на обществото според неговите растящи потребности, индивидуални гужди и вкусове, че комунизмът е строй, при който разцъфтяват и напълно се разкриват способностите и талантите, най-добрите нравствени качества на свободния човек. С победата на комунизма ще се осъществи великата и благородна мечта на цялото прогресивно човечество — да се установи пълно социално равенство като основа за щастието на всички и на всекиго.

ЛИТЕРАТУРА

- „Марксистская и буржуазная социология сегодня“. „Наука“, 1964.
М. В. Колганов. Собственность в период перехода к коммунизму. Икономиздат, 1963.
И. Д. Прохоренко. Перерастание социалистических производственных отношений в коммунистические. Соцгиз, 1963.

¹ *К. Маркс и Ф. Енгелс*, Съч., т. 18, стр. 414.

² *В. И. Ленин*, Съч., т. 29, стр. 109.

³ *В. И. Ленин*, Съч., т. 27, стр. 517.

КОМУНИЗМЪТ И НАЦИИТЕ

Марксизмът-ленинизмът придава огромно значение на рационалния въпрос, той го смята за извънредно важна част на процеса на развитието на обществото, на социалистическата революция и изграждането на комунизма.

Всички нации ще стигнат до комунизма и в процеса на неговото изграждане наред с другите обществени отношения се изменят и националните отношения. Със социалистическата революция, и особено през периода на изграждането на комунизма, настъпват коренни изменения в положението на нациите, в техните взаимоотношения.

1. Възникване и развитие на социалистическите нации

Великата октомврийска социалистическа революция за пръв път откри път към икономическо, политическо и културно развитие на многобройните нации и народности в бившата царска Русия.

Всички въпроси на националните взаимоотношения както в страната, така и на международната арена КПСС е решавала и решава от позициите на пролетарския интернационализъм, на базата на марксистко-ленинската национална политика: Основните принципи на тази политика са: братски съюз и взаимопомощ на трудещите се от всички нации в името на победата на комунизма в международен мащаб; защита на националния суверенитет и равенство на нациите; борба за мир и дружба между народите.

Още в първите дни на социалистическата революция в СССР законодателно бяха провъзгласени принципите на ленинската национална политика. Основното

програмно искане на болшевиките по националния въпрос за правото на нациите на самоопределение включително и отделяне и образуване на самостоятелни държави се поставяше като искане на социалистическата демокрация. Социалистическата революция не се ограничи само с провъзгласяването на равни права за всички нации. Във всички области на държавното, икономическото и културното строителство беше взет курс към осъществяване на фактическо равенство на народите. И тази гигантски трудна задача беше разрешена в процеса на изграждането на социализма. Последователното провеждане от болшевиките на правото на нациите на самоопределение доведе не до разединяване, а до сближаване на народите.

Общите задачи по изграждането на социалистическото общество и външните условия, при които то се извършваше, налагаха тясното обединяване на съветските републики. Това обединяване трябваше да се извърши във форми, които да не накърняват техния суверенитет. Огромна роля в това отношение изигра осъществяването на ленинския план за съветска федерация и автономия.

Съветската федерация е нов тип държавно устройство, при което няколко социалистически държави се обединяват върху началата на доброволността, равноправието и суверенитета на всяка една от влизащите в съюза държави. Наред с това съществува и друга форма на социалистическа федерация, основана на автономията. Образоващите такава федерация автономни републики и области са национални държавни формации, на които е дадено правото на самостоятелно упражняване на държавната власт в рамките, определени от върховните органи на властта на съюзната република, с участието на представители на автономните републики и области.

В резултат на Октомврийската революция бе създадена първата многонационална социалистическа държава въз основа на съветската автономия — РСФСР. Някои народи, обединени във федерация — башкирци, татарци, удмурти, чувашин, — никога преди това не бяха имали своя национална държава и даването на автономия им позволи да създадат с помощта на руския пролетариат своя социалистическа държава.

Друго беше положението с обединяването на РСФСР и на другите съветски републики, които имат богати традиции на самостоятелно държавно съществуване. Те можеха и трябваше да бъдат обединени на федеративни начала. Ето защо Ленин рязко критикуваше плана за „автономизация“ на съветските републики, т. е. включването им в РСФСР.

През 1922 г. беше образуван Съюзът на съветските социалистически републики. Образуването на СССР беше забележителна победа на ленинската национална политика. Животът показва, че в съветската федерация действително хармонично се съчетават изискванията за интернационално единство и за национален суверенитет. С обединяването на съветските републики техният суверенитет не само не пострада, а, напротив, стана действително здрав, охраняван от империалистическите хищници с цялата мощ на Съюза на ССР.

Комунистическата партия и съветската държава още в самото начало на революцията взеха енергични мерки за развитието на икономиката на всяка национална република. По-развитите в икономическо и културно отношение нации, особено руският народ, оказаха огромна помощ на изостаналите в своето развитие нации и народности за ликвидиране на тяхното икономическо и културно неравенство. В най-кратък исторически срок в националните републики израснаха нови градове, индустриални центрове, национални кадри от квалифицирани работници. Във всички сфери на народното стопанство победи социалистическият начин на производство.

Едновременно и в неразривна връзка със създаването на социалистическата икономика беше извършена истинска културна революция, ликвидирана бе неграмотността, създадени бяха национални кадри от интелигенция. Всички народи в СССР имат училища, в които се преподава на роден език, за тях е открит широк достъп към просветата и културата. С невиджани темпове се развиват науката и техниката. Постигнат е истински разцвет на изкуството и литературата на всички нации и народности. Културният разцвет измени духовния облик на нациите, започнаха да се формират нови черти на националния характер. Соци-

листическата култура започна да се развива в национални форми.

Дори идеолозите на антикомунизма не могат да не признаят огромните постижения на комунистическата национална политика. Така например един от тях — „специалистът“ по СССР и Средния Изток Е. Бенигсен — в статията си „Мюсюлманската интелигенция в СССР“ пише: „Докато интелигентите от другите средноизточни страни представляват тънък социален слой, интелектуалният елит на мюсюлманските републики в Русия е числено голяма класа. Той има много широка основа за рекрутиране, което се осигурява от висшите и средни технически училища, плод на титанските усилия на съветския режим в областта на общественото образование.“

С победата на социализма в СССР завърши в основни линии формирането на социалистическите нации. Принципно важно е, че такива големи народности като таджиките, казахите, киргизците, тюркменците, чувашите, якутите и редица други с помощта на руския народ се развиха в социалистически нации, прескачайки в своята история капиталистическия стадий. Това е практическо потвърждение на теоретически обоснованото от В. И. Ленин положение за възможността да преминат към социализма народности, които не са преминали през капиталистическия стадий. То има грамадно значение за избирането на пътищата за по-нататъшно историческо развитие от освободилите се страни.

Образуването на социалистически нации е явление от световноисторическо значение. За пръв път в историята възникнаха нации от нов тип, коренно различни от нациите в капиталистическото общество по своята икономическа основа, класова структура, политически строй и духовен облик.

Най-характерната тяхна черта е социалната еднородност, единството на икономическите и политическите интереси. В процеса на създаването на социалистическата икономика възниква и се развива социалната еднородност на всяка нация, изчезва класовата раздвоеност на националния характер и на националната култура. Марксистко-ленинските партии възпитават

всички трудещи се в дух на пролетарски и на социалистически интернационализъм.

Социалистическата нация е исторически създадена се трайна общност от хора, които имат общ език, обща територия и са постигнали в процеса на изграждането на социализма истинска общност на националния характер и на националната култура. Заедно с това социалистическите нации са такива нации, в които се създава интернационална общност на икономическия, културния и социално-политическия живот и се изработват интернационални черти на характера на хората.

Хармоничното съчетаване на националните и интернационалната общност, тяхното взаимно свързано развитие, породено от социалистическите производствени отношения, е принципно ново явление в историята на човечеството.

При социализма общността на икономическия живот не се изчерпва само с това, че всички класи и социални групи са свързани помежду си с икономически отношения; тук възниква общност на икономическите интереси на всички трудещи се, което придава на нацията вътрешна сплотеност, монолитност. Едновременно с това се образува интернационална икономическа общност, която обединява всички съветски хора, независимо от тяхната националност.

Коренно се изменя и националният характер на хората. Приемайки всичко прогресивно в историческото минало на нацията, той се формира и се развива в борба с експлоататорския строй, в процеса на изграждането на социалистическото общество. Такива черти на националния характер като социалистическия интернационализъм, чувството на дружба и взаимопомощ между народите, социалистическият патриотизъм и т. н. са отражение на новите, социалистически отношения, те се формират и се развиват от целия общественно-политически строй на социализма, от неговата марксистко-ленинска идеология. Следователно тези черти са и национални, и интернационални.

Социалистическата икономика и идеология определят и единната социалистическа култура. Социалистическа по съдържание и национална по форма, тя също става интернационална. Следователно през периода на изграждането на комунизма нараства общността на

чертите на хората от различните социалистически нации.

Общността на територията като белег на нацията също придобива ново качество. Социалистическите нации имат своя територия с исторически създали се граници, които обаче загубват предишното си значение. В СССР съществува постоянно и всестранно общуване между нациите, стремеж разумно да се използва цялата територия на СССР като общо достояние на целия съветски народ. Докато капитализмът при определяне на границите насилва волята на народа, при социализма границите се определят в интерес на народа, както предвиждаше Ленин, „съобразно симпатиите на населението“. Последните, разбира се, зависят от националния състав на населението на един или друг район.

Но въпросът не е само и дори не е толкова в националния състав, колкото в другите фактори, между които интересите за икономическото развитие заемат решаващо място. „... Националният състав на населението — пише Ленин — е *един* от най-важните икономически фактори, но *не е единствен и не е най-важният* сред другите... Поради това марксистите не трябва изцяло и изключително да застават върху почвата на „национално-териториалистичния“ принцип.“¹

Практиката от изграждането на комунизма напълно потвърждава, че засилването на многонационалността на населението във всички райони на СССР е закономерност. Това явление безусловно е прогресивно и изкуствените мерки за осигуряване национална еднородност биха противоречили на обективните процеси на икономическото и социалното развитие.

2. Двете прогресивни взаимно свързани тенденции в развитието на социалистическите нации.

Развитие и сближение на нациите

Разкривайки противоречията на капитализма, В. И. Ленин посочва две тенденции на неговото развитие по националния въпрос: събуждаше за национален живот и стремеж към интернационализиране на икономи-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 20, стр. 37.

ката, политиката, науката и т. н. Тези тенденции при капитализма са дълбоко антагонистични. Едновременно с това В. И. Ленин подчертава, че тенденцията „към създаване на единно, по общ план регулирано от пролетариата на всички нации, световно стопанство като цяло... напълно ясно се проявява още при капитализма и безусловно подлежи на по-нататъшно развитие и на пълно завършване при социализма“¹.

Това предвиждане на Ленин се сбъдна напълно. През периода на изграждането на социализма и комунизма тези тенденции се реализират във взаимно свързани прогресивни процеси: всички социалистически нации всестранно се развиват и всестранно се сближават, засилва се тяхното взаимно влияние и взаимно обогатяване. Развитието на единия процес е условие за развитието на другия.

Откакто бе извършена социалистическата революция в нашата страна, политиката на партията по националния въпрос е била винаги насочена към осигуряване на разцвет и сближение на нациите и на народностите. За исторически кратък срок много от тях ликвидираха своята вековна икономическа изостаналост, патриархалност и некултурност, издигнаха се до върховете на съвременната цивилизация.

Процесите на заличаване на класовите различия, на сближаване на умствения и физическия труд, на ликвидиране социално-икономическите различия между града и селото засилват още повече икономическата, културната и идейната общност на социалистическите нации.

Разцветът и сближението на нациите са взаимно обусловени процеси, те образуват диалектическо единство. Сближението и братското сътрудничество на нациите са извънредно важно условие за техния разцвет, така както и развитието на нациите засилва процеса на тяхното сближение. Развитието на нациите в СССР никога не е протичало по схемата: най-напред разцвет, а след това сближение. Последното не е пасивно и автоматично следствие от разцвета на нациите.

Разбира се, историческият процес на сближение на нациите не е стихия, в него се включва съзнателната

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 136.

дейност на самите нации. Затова тенденцията за сближаване на нациите винаги е била ръководна по своята роля и от гледище на перспективата на цялото развитие на многонационалното съветско общество. Ръководната роля на тази тенденция ще се проявява все повече и повече с приближаването на обществото към комунизма, крайна цел на който е постигането на пълно единство, а след това и сливане на нациите.

В програмата си КПСС набеляза курс към по-нататъшно развитие на социалистическите нации и към реализиране на ръководната тенденция към доброволно сближаване на нациите във всички области на живота, към братско сътрудничество въз основа на принципите на социалистическия интернационализъм.

Икономическа основа за по-нататъшното развитие на социалистическите нации и за тяхното всестранно сближение е създаването на материално-техническата база на комунизма. Тя се създава от всички социалистически нации с общи усилия, в тясно взаимодействие. Стопанството на всяка съветска национална република е фактически част от единната социалистическа стопанска система на СССР. Затова интересите на по-нататъшното развитие на производителните сили, на създаването на материално-техническата база на комунизма налагат най-тясно сближение и братско сътрудничество на социалистическите нации.

Производителните сили все повече надхвърлят рамките на отделните съюзни републики. Специализацията и кооперирането на предприятията и на цели промишлени отрасли, съединяването в едно цяло на енергосистемите, най-доброто използване на човешките и суровинните ресурси в мащабите на страната, съвместното изграждане със силите на цялостно републики на големи индустриални обекти става жизнена необходимост.

За да бъдат ликвидирани остатъците от икономическото и културното неравенство на различните народи, както и за да бъдат рационално районираны производителните сили в страната, в перспективните планове за развитие на народното стопанство са предвидени по-бързи темпове на развитие за редица национални републики, отколкото за Съюза на ССР като цяло.

В сближаването на социалистическите нации голяма роля играе взетият от партията курс към укрепване

на демократическия централизъм, към съчетаване развитието на националните стопанства с разширяването и заздравяването на социалистическото разделение на труда, на икономическото, политическото и културното сътрудничество и взаимопомощта на всички народи на СССР. Курсът на партията към правилно съчетаване интересите на републиките и на общосъюзната държава има огромно значение за разцвета на всички нации и за по-нататъшното развитие на дружбата между народите на СССР. Разширяването на правата на републиките по ръководенето на народното стопанство се съчетава с усъвършенствуване на централизираното планово ръководство, с по-нататъшно развитие на сътрудничеството и взаимопомощта на социалистическите нации, с преодоляване и изкореняване на различните тенденции към национално обособяване и местен патриотизъм. Политиката на партията е насочена към възпитаване на трудещите се в духа на ленинските принципи на интернационализъм и съветски патриотизъм, в които намира израз единството на националните и интернационалните интереси на трудещите се.

Създаването на големи промишлени и селскостопански центрове в страната довежда до увеличаване подвижността на населението, до разширяване на взаимната размяна на кадри между националните републики, населението на всяка от които става все по-многонационално. Съответно се засилва и се задълбочава всекидневното общуване на трудещите се от различните нации във всички области на живота, укрепват междунационалните икономически и културни връзки. В резултат на това се увеличава и укрепва интернационалната общност на съветските хора.

Въз основа на икономиката на социалистическото общество, което върви към комунизъм, продължава да се развива политическата и културната общност, развиват се общи черти на духовния облик на социалистическите нации. Върху тази основа културното сближение се задълбочава. Развиват се интернационалните основи на националната култура, всички трудещи се се възпитават в дух на социалистически интернационализъм, преодоляват се остатъците от миналото в съзнанието и бита.

Националното и интернационалното в съветската

култура образуват единство, в което ръководна е интернационалната страна. Националните форми на културата правят нейното социалистическо съдържание най-достъпно за масите. Да не държим сметка за това, значи не само да предизвикваме протест сред националните маси, но и да се изолираме от тях.

Но не бива и да се абсолютизират националните форми на културата. Едни от тях отживяват времето си като неотговарящи на новото, социалистическото съдържание, други, усъвършенствувайки се, стават адекватни на това съдържание, като запазват при това националния си колорит, и най-после новото съдържание поражда и нови форми.

В програмата на КПСС се посочва, че националните култури се обогатяват взаимно, като заимствуват една от друга всичко ценно както в съдържанието, така и във формата на културата. Националната форма на културите на социалистическите нации трябва да се търси не в архаичните явления, а в новото, което е породено от социалистическия живот. Това ново, превръщайки се в плът и кръв на всяка социалистическа нация, става не само нейно национално достойние, но и достойние на другите нации. Това означава, че развитието на художествените средства, като сближава националните култури, прокарва път към общочовешката култура, която е единство от извънредно богатото многообразие на жанрове и стилове на литературата и изкуството и е възприела най-добрите традиции на всички национални културни постижения. Ето защо разцветът на националните култури е основата за укрепването и богатството на интернационалната култура.

Културното развитие на всяка нация е до голяма степен обусловено от развитието на националния език. Комунистическата партия начело с В. И. Ленин винаги се е обявявала за пълна свобода и равноправие на езиците. В СССР не само свободно се развиват старите литературни национални езици, но през годините на съветската власт бе създадена писменост на много народности. Сега в СССР над 70 езика са литературни (писмени). Създадена е широка мрежа от училища, техникуми, висши учебни заведения, в които се преподава на национални езици; на роден език се

води преписката и деловодството в местните органи, издава се литературата и периодичният печат, провеждат се радиопредавания и т. н. Следователно обществените функции на националните езици се разширяват. Извършва се обаче и друг процес, когато народностите на автономните републики и области сами доброволно се отказват от по-нататъшно разширяване на обществените функции на своите родни езици и използват за своето развитие други езици, най-често руски. Този процес ни най-малко не противоречи на равноправието и свободата на езиците.

Всеки гражданин е свободен да обучава децата си на онзи език, който той предпочита. Лишаването от правото за обучаване на друг език също така би противоречало на свободата и равноправието на езиците, както и забраната или ограничаването на възможностите за обучаване на роден език.

В програмата си КПСС постави задачата „да се осигурява и в бъдеще свободно развитие на езиците на народите в СССР, пълна свобода всеки гражданин на СССР да говори, да възпитава и обучава своите деца на който си иска език, като не се допускат никакви привилегии, ограничения или принуда в използването на едни или други езици. В условията на братска дружба и взаимно доверие между народите националните езици се развиват въз основа на равноправието и взаимното обогатяване“¹.

Процес на взаимно обогатяване на езиците се е извършвал във всички времена. Чисти езици в света няма. „Грижата“ на националистите за чистотата на националните езици е насочена против прогресивната тенденция към сближаване на езиците, към увеличаване на интернационалния фонд от думи и термини. Като говори за чистотата на руския език, В. И. Ленин протестира против употребата на чужди думи без нужда, тъй като това би затруднявало разпространението на грамотността и културата сред народните маси. Но той никога не се е обявявал против заимствването на нужни, необходими думи и термини. Националните езици в СССР се развиват, като използват собствените си възможности. Извънредно богат източник за тях-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 555—556.

ното развитие обаче са и заимствованията от други езици. В това взаимно обогатяване особена и многостранна роля играе руският език, който народите на СССР използват като основно средство за приобщаване към руската и световната култура.

Самият руски език във всички етапи от своето развитие се е обогатявал с многобройни заимствования от различни езици в света, в това число и от тюркските, фино-угорските, кавказките, прибалтийските и т. н. Лингвистите наброяват хиляди такива заимствования в руския език.

По-нататъшното взаимно обогатяване на различните езици зависи от обема на обществените функции на всеки един от тях. В Таджикска ССР говорещите памирски езици, на които не е създадена писменост, доброволно започват да си служат с таджикски език; живеещите в територията на Азърбайджанска ССР будухи (около 3000 души), кризи (7000), хималуги (около 900 души) — говорят на два езика. Техният роден език постепенно излиза от употреба. Около 60 малобройни народи (на Азърбайджан, Дагестан, Крайния Север, Сибир и др.) доброволно и с готовност започват да си служат с езиците на големите нации. При това трябва да се отбележи, че форма за развитието на националната култура става този друг, по-рано не роден език. Много племена, народности и малки нации (осетинци, карелци, коми марийци, мордовци, удмурти, хакасци и др.) наред с националния език широко използват руския език за развитие на своята национална култура.

Абсолютизирането на необходимостта да се развиват и използват родните езици при всички случаи и конкретни условия от живота на даден народ е също така погрешно, както и игнорирането на необходимостта да се развиват националните езици, избързването в заличаването на езиковите различия.

Известно е, че комунистите от нациите на бившата царска Русия са отбелязвали огромната прогресивна роля на руския език за развитието на културите на всички народи в нашата страна. Те винаги са били за разпространение на руския език, на руската прогресивна култура сред другите народи, които са населявали Русия. Комунистическата партия начело с Ленин обаче

винаги е изключвала елемента на принуда при разпространяването на руския език. Практиката напълно показва правотата на Ленин. Доброволното изучаване на руски език от милионните маси наред с родния, става факт именно в условията на пълно равноправие и свободно развитие на нациите. По данни от преброяването на населението през 1959 г. 10 млн. и 200 хил. души от други националности са отбелязали като роден език руския. Още повече са хората, които макар и да отбелязват като роден езика на своята националност, говорят, пишат и мислят на руски. За огромното мнозинство съветски хора от неруските националности руският език е техен втори роден език.

Нарастването на ползването на два езика в СССР и отделянето на основния тип ползване на два езика — на националния език и на руски като международен — са породени от всестранното сътрудничество между социалистическите народи, от тяхното икономическо и културно сближение.

Развитието на националните езици, тяхното взаимно обогатяване, както и засилването на обществените функции на международния език са историческа закономерност през периода на изграждането на комунизма. Колкото по-развити са националните езици, толкова по-добре те осигуряват израстването на нацията и на културата на дадена нация и следователно толкова по-голям е нейният принос в интернационалното развитие на всички народи. А владенето наред с националния език и на международния осигурява на националната култура ново мощно средство за развитие и за изразяване, засилва взаимното обогатяване на националните култури, разширява и укрепва тяхната интернационална основа.

Следователно основите на интернационалната култура се укрепват не с подчиняването на културите на малките нации на културата на големите нации и не с механичното им съединяване, а с всестранното развитие на всички национални култури, с тяхното органично взаимно проникване и взаимно обогатяване.

Като разкри обективните причини за сближението на народите, марксизмът-ленинизмът показва, че пролетарският интернационализъм е един от най-важните

фактори за освобождаване на трудещите се и за построяване от тях на комунистическото общество.

Еднаквото класово положение на пролетариата на всички нации, общността на неговата класова съдба и на неговите цели пораждаат интернационалистическа психика. Пролетарският интернационализъм е чувство за общност на интересите, за солидарност и братство на трудещите се от целия свят. Научно осъзнаване на тази общност дава идеологията на пролетарския интернационализъм, изработена от марксизма-ленинизма. Със своята политика комунистическите и работническите партии укрепват международната класова солидарност, дружбата и взаимната подкрепа на трудещите се в борбата против капитализма, за изграждане на безкласово общество. Следователно пролетарският интернационализъм е психология, идеология и политика на международната солидарност на работниците от различните нации и раси в целия свят в борбата им за мир, демокрация и социализъм.

С появяването на първата социалистическа страна най-важен критерий за вярност към пролетарския интернационализъм стана подкрепата и защитата на Съветския съюз от страна на международния пролетариат и подкрепата на международното революционно движение от страна на СССР. Образоването на световната социалистическа система разшири съдържанието на пролетарския интернационализъм. Верността към пролетарския интернационализъм сега означава подкрепа на световната социалистическа система от страна на международния пролетариат, оказване на помощ от страна на социалистическите държави на международното революционно движение и на националноосвободителната борба на колониалните и зависимите страни. За пръв път върху основата на пролетарския интернационализъм започнаха да се изграждат взаимоотношенията между цели страни. Политическото и идеологическото сплотяване на работническата класа от различните държави започна да се обогатява и допълва с икономическото сплотяване на социалистическите страни. Възникна социалистическият интернационализъм.

Победата на пролетарския, социалистическият интернационализъм обаче се постига не от само себе си и

не лесно. Революцията в психологията и идеологията на масите не е мигновен акт, а повече или по-малко продължителен процес. Една от най-важните закономерности в изграждането на социализма и комунизма е хармоничното съчетаване на интернационализма със социалистическия патриотизъм, както и борбата против буржоазния национализъм.

СССР е първата и най-многонационалната социалистическа държава, в която победи напълно идеологията на интернационализма. Но макар и в СССР да няма социална база за национализма и остатъците от него да нямат масов характер, посетители на националистически предразсъдъци има и у нас. Ето защо в програмата на КПСС се подчертава, че „комунистите смятат за свое първостепенно задължение да възпитават трудещите се в дух на интернационализъм и социалистически патриотизъм, на непримиримост към каквито и да било прояви на национализъм и шовинизъм...“¹

Запазвайки се във формата на отживелици, национализмът и шовинизмът се проявяват често не пряко, а замаскирано, например под знамето на защита на културното наследство и на националните традиции. Идеализирането на историческото минало, любуването на националната старина, замазването на социалните противоречия също са маска на национализма. Често отживелиците от национализма са свързани с реакционните обичаи в бита.

Борбата с проявите на национализъм и шовинизъм има огромно значение за изграждането на комунизма в СССР и за по-нататъшното укрепване на световната социалистическа система. Тази борба обаче трябва да се води обмислено, с голям такт, за да не бъдат засегнати националните чувства на хората, в противен случай резултатите ще бъдат диаметрално противоположни — вместо да се преодолеят остатъците, може да се предизвика избухване на национализма. Трябва да се има предвид, че националистическите предразсъдъци се подклаждат и поддържат от другите отживелици на досоциалистическите общественно-икономически формации и особено от религията. Ето защо, за да бъ-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 461.

дат преодолени отживелиците от национализма, трябва да се използва целият арсенал от средства за комунистическо възпитание на трудещите се.

С образуването на световната социалистическа система се разшири сферата на взаимната подкрепа, на материалната и моралната помощ, на всестранното сътрудничество. Това е главното. Само живата практика на интернационалната взаимопомощ може да изведе широките маси от националната ограниченост, да разклати националистическите предразсъдъци и психологията на национален егоизъм.

Разцветът на икономиката на социалистическите страни, богатата, които се получават благодарение на братското сътрудничество, създават солидна материална основа за преустройство на отравяната десетилетия наред от национализма психика на милионите трудещи се. Материалните фактори са най-солидният аргумент в полза на социалистическия интернационализъм. Разбира се, и при тези условия идеологията на интернационализма не се формира стихийно, от само себе си. Необходима е голяма възпитателна работа от страна на марксистко-ленинските партии. Ако не се води последователна борба против национализма, ако не се разясняват на трудещите се същността и значението на социалистическото сътрудничество, а още повече — ако се скриват и изопачават фактите и резултатите от това сътрудничество, национализмът може да се възроди в една или друга социалистическа страна, да породи нежелателни центробежни тенденции.

Братските комунистически и работнически партии оцениха високо забележителния принос на XX и XXII конгрес на КПСС за възстановяването на истинския интернационализъм и за ликвидирането на вредните последици от култа към личността в националните отношения. Марксистко-ленинските партии държат сметка за националните особености в своята практическа работа така, че като съдействуват с всички средства за ликвидиране на отживелите времето си, реакционни традиции, същевременно да развиват прогресивните традиции и да съдействуват за взаимното обогатяване на всички нации с техните вековни ценности. Игнорирането на националните особености от пролетарската партия води до откъсването ѝ от масите, до съживяване

на шовинизма. Партия, която раздухва националните особености, загубва ролята си на марксистко-ленински авангард, оказва се в плен на националистически предразсъдъци. Следователно както игнорирането, така и преувеличаването на ролята на националните особености само наврежда на социалистическата кауза. В интерес на по-нататъшния разцвет и сближаване на нациите се налага да се води системна и непримирима борба против реакционния национализъм. Буржоазният национализъм и великодържавният шовинизъм са врагове на комунистическото движение.

3. Бъдещето на нациите. Сближение и сливане на нациите

Опитът от изграждането на комунизма опровергава „пророчеството“ на националистите за неизбежното засилване и задълбочаване на националните различия и потвърждава научното предвиждане на марксизма-ленинизма за сближението на нациите. Нациите възникват в епохата на капитализма, развиват всичките си вътрешни възможности през периода на изграждането на социализма и комунизма и ще се слоят в зрялото комунистическо общество.

„Целта на социализма — пише В. И. Ленин — е не само да се унищожи раздробеността на човечеството на малки държави и всяко обособяване на нациите, не само да се сближат нациите, но и да се слоят.“¹ В. И. Ленин смяташе сближението и сливането на нациите вътрешно свързани помежду си процеси. Това обаче не значи, че те могат да бъдат отъждествявани. Би било преждевременна крачка да се провъзгласи сега политиката на сливане на нациите в СССР, а още повече в рамките на световната социалистическа система. За да не се направи грешка в политиката и в практическата дейност в областта на националните отношения, трябва да се прави разграничение между процеса на сближение и процеса на сливане на нациите. Такова разграничение направи XXII конгрес, изхождайки от обективните закономерности на разви-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 22, стр. 148.

тието на нациите, като обобща теоретически извънредно богатия опит на СССР и на другите социалистически страни. В хода на широкото изграждане на комунизма процесът на сближение на нациите се ускорява. Върху тази основа ще бъде постигнато пълно единство, но не и сливане на нациите. Нациите ще се слейт в резултат на продължително приятелско сътрудничество във всички области на живота. Процесът на преодоляване на националните различия е по-продължителен от процеса на заличаване на класовите различия. Този процес обаче вече се извършва и сега.

Резултат от икономическото, политическото и идеологическото единство на социалистическите нации беше образуването на новата социална и интернационална общност — съветския народ. Тази общност се създаваше още в процеса на формирането на социалистическите нации в СССР поради действието на двете взаимно свързани прогресивни тенденции в областта на националните отношения. Докато обаче не бяха ликвидирани експлоататорските класи, а някои народности в СССР нямаха още своя работническа класа, не можеше да се говори за пълна политическа и културна общност на съветския народ.

Премахването на антагонистичните класи в СССР направи всички социалистически нации социално еднородни. С изчезването на социалните антагонизми в СССР изчезнаха и националните антагонизми. С победата на социализма в СССР бе образувана нова историческа общност на хората — съветският народ. Тази интернационална общност не изключва националните общности, но тя може да се появи в резултат на качествените изменения в икономиката и духовния облик на съветските нации. Характерните черти на съветския народ са обусловени от единството на неговата икономическа база, на социално-класовата структура и миогледа, което определя и общите цели на съветския народ. В съветската общност се акумулират постиженията и ценните черти на всички нации и народности.

Всеки представител на която и да било нация в СССР с гордост се смята преди всичко за съветски човек. В духовния облик на социалистическите нации националното и интернационалното се намират в единство. При това все повече се развиват общочовешките

интернационални комунистически черти в поведението, бита и психиката. Съветският народ се развива като нова интернационална общност, която подготвя условията за пълно сливане на нациите в световен мащаб.

Всестранното сближение на нациите в СССР е свързано с процесите на заличаване на различията между нациите и дори отчасти с процесите на сливане на отделни националности. Партията предупреждава да не се прескача етапът на развитие и разцвет на нациите като необходимо условие за сближение и предпоставка за бъдещото сливане на нациите. Едновременно с това партията се обявява и против онези, които се оплакват, че се заличават националните различия. Комунистите не са привърженици на увековечаването на националните различия, те с всички средства подкрепят обективния прогресивен процес на всестранно сближение на нациите, който се извършва при условията на изграждането на комунизма върху основата на доброволността и демократизма.

„Капитализмът — казва В. И. Ленин — умишлено разединяваше слоевете на населението. Това разединение трябва да изчезне окончателно и безвъзвратно и цялото общество трябва да се превърне в единен кооператив на трудещите се.“¹ Социализмът създава всички обективни и субективни условия за сближение на нациите, но са нужни много време и усилия, за да създаде „единен световен кооператив на народите“, за да възпита всички трудещи се в дух на социалистически интернационализъм, да ги направи способни да се издигнат над теснонационалния хоризонт и „да вървим с отворена душа към този единен световен кооператив“².

Ако възникването на СССР стана начало на всестранно сближение на народите, образуването на световната социалистическа система е по-нататъшно разширяване и задълбочаване на този исторически процес.

Такива закономерности на развитието на социализма като двете прогресивни взаимно свързани тенденции в развитието на социалистическите нации, задълбочаването и разширяването на сътрудничеството и

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 28, стр. 341—342.

² Пак там.

взаимопомощта, изравняването на равнището на икономическото и културното развитие и сега вече действуват в рамките на цялата световна социалистическа система. Разбира се, тяхното действие във всяка отделна страна и в цялата световна социалистическа система не бива да се отъждествява. Сътрудничеството и взаимопомощта на народите в една страна, например в СССР или ЧССР, които имат единна, по общ план регулирана икономика, се осъществяват на по-високо равнище, отколкото в рамките на цялата световна социалистическа система. Заедно с това световната социалистическа система и сега вече не представлява прост сбор от страни с еднакъв социално-икономически строй. Тя е ново, по-широко единство на различни народи с общи социално-икономически условия, политическо устройство, култура и мироглед

Световната социалистическа система още дълго време ще се развива като общност на суверенни социалистически държави, обаче техните всеотнашни взаимовръзки постоянно ще растат, ще се задълбочават и разширяват.

Отношенията между нациите от световната социалистическа система са ново стъпало в развитието на пролетарския интернационализъм. Те се характеризират с братска дружба, всеотнашно сътрудничество и взаимопомощ на социалистическите страни. Социалистическият интернационализъм е нов тип международни отношения, които се установиха в рамките на световната социалистическа система; той служи за сплотяването на социалистическите народи в нерушима братска общност. Въз основа на този интернационализъм непрекъснато се издига икономическото и културното равнище на социалистическите страни, засилват се разцветът и сближението на социалистическите нации.

Националното потисничество, непрекъснатите сблъсквания и войни, които са завършвали с поробването на народи, са оставили печални следи в националното самосъзнание. При тези условия потиснатите народи, които влизат в многонационални държави или се намират в зависимост и под опеката на силни държави, винаги са се стремили към независимост, към национално обособяване. Наистина появи се и втора тенденция в националния въпрос — стремежът към разширяване на международ-

ните връзки, към интернационализиране на стопанския живот. Капитализмът обаче показва пълната си несъстоятелност да обедини народите на доброволни начала. Анексионистките стремежи на империалистическите монополи парализирваха центростремителните и поддържаха центробежните сили.

Друго положение се създаде с образуването на световната социалистическа система. Изменянето на обществените отношения създаде обективни условия за възтържествуването на идеологията на пролетарския интернационализъм. Международното социалистическо разделение на труда, специализацията и кооперирането, разнообразното и всестранно сътрудничество на социалистическите страни, икономическата взаимопомощ, научно-техническото и културното сътрудничество, създаването на международни колективи от научни работници, конструктори и техници, за да се решават отделни големи научни, технически и технологически проблеми, създаването на опорни образцови предприятия за организиране обмяната на челен опит в областта на икономиката, техниката и културата, съвместният строеж на големи промишлени и енергетични обекти и т. п. — всичко това, като съдейства за бързото икономическо и културно развитие на социалистическите страни, води същевременно към укрепване на приятелските връзки между социалистическите нации, към тяхното всецяло сближение.

Националните различия ще изчезнат напълно и ще настъпи период на сливане на нациите тогава, когато в целия свят трайно се утвърди зрялото комунистическо общество. Това ще бъде общество без държавни граници и национални територии. Тружениците в комунистическото общество ще бъдат хора с общ, обогатен от постиженията на всички нации духовен свят и език. Вместо националните различия ще се запазят само някои особености на живота, бита и културата, обусловени от географското и климатичното своеобразие.

Обобщаването на опита от езиковото развитие, особено при социализма, което правят лингвистите и социолозите, дава основание да се посочат два възможни пътя за възникване на единен световен език в бъдеще. Такъв език може да стане един от високоразвитите езици, който ще се обособи по демократичен път и по това време

ще изпълнява фактически функцията на международен език. При това интернационалният фонд на лексиката на обособилния се език по всяка вероятност ще бъде разширен. Другият път може да бъде създаването на световен език. Научното синтезиране в един език на всичко ценно, което се съдържа в съществуващите езици, не бива да се смята за утопия. Това ще бъде съзнателно ускоряване на естествения процес на взаимно обогатяване, сближение и сливане на езиците.

ЛИТЕРАТУРА

- Н. Джандильдин* Коммунизм и развитие национальных отношений. М., „Мисъл“, 1964.
- П. Рогачов, М. Свердлин.* „Съветският народ — нова историческа общност на хора“. „Коммунист“, кн. 9, 1963.

ПОЛИТИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ОБЩЕСТВОТО В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД ОТ СОЦИАЛИЗМА КЪМ КОМУНИЗМА

Комунистическото строителство означава преустройване на всички страни от живота на обществото, включително и на политическата организация. Под политическа организация на обществото марксизмът-ленинизмът разбира формата и начина на запазване изгодните за господстващата класа икономически отношения, системата на държавно-правните и общественно-политическите организации. Тук спадат преди всичко органите на държавната власт със съответните веществени придатъци (армия, полиция или милиция, разузнавателни органи и т. н.), както и политическите партии, профсъюзните, кооперативните, владежките и други организации. Без такава политическа система (структура) при класовото общество е невъзможно запазването и нормалното възпроизводство на икономическите отношения.

С ликвидирането на класовите и другите социални различия в обществото държавата и политическата организация изобщо, възникнали заедно с класите, неизбежно ще отмрат. Но това става в течение на един подълъг или по-къс период. При това държавата се развива в пряка зависимост от икономическото и социалното развитие на обществото. Процесът на отмиране на политическата и юридическата надстройка обхваща целия период на създаването на комунистическата формация. Естествено е, че при победилия социализъм и при широкото изграждане на висшата фаза на комунизма политическата организация претърпява сериозни промени.

I. Същност и задачи на социалистическата държава

Пълната и окончателна победа на социализма обуслови съществените изменения в характера на социали-

стическата държава. За пръв път в историята държавата престана да бъде орган на една класа и се превърна в оръдие на цялото общество, на целия народ и в този смисъл стана общонародна. Това превръщане не е нещо съвсем неочаквано. Още от момента на зараждането си диктатурата на пролетариата, която представлява принципно нов тип държава, носи в себе си чертите на всеобщата социалистическа демокрация. Затова, имайки предвид преходния период от капитализма към социализма, Ленин казва, че пролетарската диктатура е още държава, доколкото е принудена да прибегва до смазване съпротивата на експлоататорските класи, но същевременно тя вече не е държава, тъй като това смазване става в интерес на грамадното мнозинство, против едно нищожно малцинство. „И то е съвместимо с разпространение на демокрацията върху такова огромно мнозинство от населението, че необходимостта от *специална машина* за потискане почва да изчезва... *народът* може да потисне експлоататорите и при много проста „машина“, почти без „машина“, без специален апарат, чрез простата *организация на въоръжените маси*...“¹

Това важи още повече за държавата през периода на победилия социализъм. Тук, отбелязва Ленин, опазването на обществената собственост върху оръдията и средствата за производство, държавният контрол върху мярката на труда и на разпределението на произведения от обществото продукт се осъществяват вече в интерес на цялото общество. Това се обяснява с огромните преобразования, които се извършват в процеса на социалистическото строителство. Пълното утвърждаване на обществената собственост върху оръдията и средствата за производство довежда до коренно изменение на социалната структура на обществото. Укрепването на позициите на социализма означава не само ликвидиране на последните експлоататорски класи, но и преустройство на социално-икономическия и духовния облик на запазилите се още в обществото класи и социални групи. По такъв начин престават да съществуват антагонистичните класи, т. е. класите с противоречиви икономически и политически интереси, създава се социалистическо и идейно единство на обществото, общност на

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 492.

целите и задачите на всички социални групи. От обществения живот напълно изчезват всякакви следи на враждебни класови сблъсъци. Що се отнася до класите в социалистическото общество, те не се различават коренно, тъй като и двете са свързани със социалистическата собственост и нито една от тях не може да си присвоява труда на другата. При тези условия липсват класи, по отношение на които би било необходимо насилие. Следователно отпада главната функция на всяка диктатура — функцията на класова принуда. Естествено е, че стопанско-организаторската и културно-възпитателната функция на социалистическата държава при цялото си всестранно развитие и усъвършенствуване не се нуждаят ни най-малко от насилие за своето осъществяване, тъй като служат на интересите на целия народ. Следователно социалистическата държава постепенно загубва функцията на класова принуда.

Този процес започва още от средата на 30-те години и получи достатъчно пълен израз в съветската конституция от 1936 г. В конституцията са фиксирани, първо, отпадането на функцията на класово потискане при социалистическата държава и, второ, демократизацията на цялата система на управление, по-широкото привличане на трудещите се маси в него. Именно това се цели с премахването на ограниченията и неравенството в избирателните права, със заменянето на многостепенните избори с едностепенни и т. н. От 1936 г. Съветите на работническите, селските и червеноармейските депутати започнаха да се наричат Съвети на депутатите на трудещите се. И работата, разбира се, не е само в изменението на формата на държавната власт. Споменатият факт означава разширяване на социалната база на социалистическата държава.

Обективно обусловеният процес на развитие на политическата организация на обществото в СССР протичаше при наличието на определени противоречия. Някои страни в организацията на властта, произтичащи от обективните изисквания на развитието на страната, се спъваха. Причина за това е преди всичко капиталистическото обкръжение, опасността от реставриране на капитализма и особените условия на живот в страната през периода на Великата отечествена война. В това отношение вредна роля изигра също и погрешната тео-

рия на Сталин, че с приближаването към социализма класовата борба се изостря все повече и повече. Тази теория не само доведе до известни нарушения на законността, до произвол и масови репресии, но и пречеше на обективния процес на развитие на социалистическата държава, което се прояви най-ярко в ограничаване на социалистическия демократизъм, в отказване от ленинските принципи на държавно и партийно ръководство, в прекомерната централизация на властта.

Нова обстановка се създаде след победата на съветския народ във Великата отечествена война и с възникването и заздравяването на световната социалистическа система. Тези успехи на обществения прогрес означаваша, че социализмът е победил в СССР напълно и окончателно, че опасността от реставрация на капитализма вече е престанала да съществува. Укрепването на единството на обществото и започналият процес на заличаване на класовите различия, растящата сплотеност на народа около партията и държавата, всестранното развитие на инициативата и активността на трудещите се, постепенното преодоляване на остатъците от миналото — всичко това създава изключително благоприятна обстановка за пълната победа на общонародната социалистическа демокрация. Важна роля изигра също така смелата и решителна борба на партията против култа на личността и последиците от него.

През периода, който непосредствено предшествуваше XX конгрес на партията, и особено след него се реализираха онези обективни тенденции в развитието на социалистическата държава, които възникнаха в процеса на успешното изграждане на социализма. Това намери израз в такива мероприятия за усъвършенствувание дейността на органите на държавната власт като повсеместното възстановяване на ленинските принципи на ръководство, привличането на най-широките маси в обсъждането на най-важните мероприятия и закони, засилването на ролята на обществените организации и предаването на редица функции на държавните органи в техни ръце, упоритото прокарване на принципите на демократическия централизъм в дейността на държавните органи, поощряването на местната инициатива и самостоятелност (разширяването на правата на съюзните редуублики и на местните органи на властта).

Социалистическата държава днес притежава редица съществено нови признаци, към които спадат разширяването на социалната база на държавата; липсата на класово насилие и принуда; организирането на целия народ за изпълнение на задачите по изграждането на висшата фаза на комунизма, във връзка с което започват да се създават предпоставки за преминаване към комунистическо обществено самоуправление; новата форма и начин на осъществяване ръководната роля на работническата класа.

На последното трябва да се спрем по-специално. Както е известно, крайната цел на пролетариата е изграждането на завършено комунистическо общество. И тази историческа мисия на работническата класа до голяма степен се улеснява, тъй като нейните интереси съвпадат с обективните потребности на обществения прогрес, следователно и с интересите на всички трудещи се. Именно това обстоятелство дава възможност на пролетариата да си запази ръководната роля в обществото, без да прибегва до класова принуда. Ръководната роля на работническата класа се обуславя от това, че, първо, именно тази класа е образец на висока организираност и дисциплина, свързана е с най-прогресивните форми на собственост и организация на производството, а следователно на нейния гръб ляга основната тежест по създаването на материално-техническата база на комунизма и на комунистическите обществени отношения;

второ, работническата класа е най-последователният носител на комунистическата идеология и затова под нейно влияние се осъществява процесът на комунистическото възпитание на целия народ;

трето, в дейността на работническата класа най-напред възниква комунистическо отношение към труда, което преобразява целия облик на човека и формира истинския член на комунистическото общество;

четвърто, ръководната роля на работническата класа има за основа високия ѝ морален авторитет, завоюван в беззаветната борба за победа на новото общество.

Изменят се и формите, в които се осъществява ръководната роля на работническата класа. Принудата, упражнявана от държавата, все повече се заменя с възпитателно въздействие; засилва се ролята на моралния пример, на творческата инициатива и т. н.

Всичко това определя и основните насоки в действителността на социалистическата държава. Днес тя е призвана да осъществява следните основни задачи (функции):

да организира създаването на материално-техническата база на комунизма, преустройството на социалистическите отношения в комунистически;

да упражнява контрол върху мярката на труда и на потреблението;

да осигурява все по-високо благосъстояние на трудещите се;

да бди за правата и свободите на съветските граждани, за социалистическата законност и социалистическата собственост;

да възпитава народните маси в дух на съзнателна дисциплина и комунистическо отношение към труда;

да осигурява отбраната и безопасността на страната;

да развива братското сътрудничество със социалистическите страни;

да защитава общия мир и да поддържа нормални отношения с всички страни.

Както се вижда, дейността на социалистическата държава през периода на изграждането на комунизма се характеризира преди всичко със значително увеличаване на задачите по икономическото, социалното и културното строителство. Наред с това сериозно се променя самата практика на упражняването на държавните функции: широко участие на трудещите се маси и на обществените организации в управлението, поставяне на държавните органи по-близо до производството и т. н. Във връзка с разширяването на социалната база на държавата някои държавни функции отпадат. Например принудата се запазва само по отношение на отделни лица, но не и на социални групи. Все по-голяма роля започват да играят възпитателните мерки. Най-сетне пред държавата възникват нови функции, появяването на които е свързано с излизането на социализма извън рамките на една страна, с развитието на световната социалистическа система.

Може да възникне такъв въпрос: защо в общество, в което няма антагонистични класи, държавата все пак се запазва? Нали тя е орган на класово господство. И защо политическата организация, която не е орган на

класово господство, все пак остава за дълго държава?

Само по себе си наличието на класи не предполага непременно диктатура на една от тях. Цялата работа е в характера на тези класи и на отношенията между тях. Класите в социалистическото общество са свързани с тесен съюз, с единство на основните цели и задачи, между тях не съществуват каквито и да било антагонистични противоречия. Разбира се, срещу такива носители на отживелици от миналото като готованците, разхитителите на общественото имущество, хулиганите е необходима безпощадна борба. Но за тази борба съвсем не е нужна класова принуда, защото нито готованците, нито хулиганите не представляват класа.

Освен това функцията на класова принуда не изчерпва цялото съдържание на дейността на държавата, всички нейни признаци. Разбира се, същността на държавата е именно в това. Ето защо именно можем да кажем, че в тесния смисъл на думата тя вече отмира, тъй като няма нужда нито от смазване на една или друга класа, нито от специален военен и бюрократичен апарат, нито от особено привилегировано положение на длъжностните лица. Ненапрасно Ленин наричаше дори диктатурата на пролетариата полудържава¹.

Но в широкия смисъл на думата държавата като най-важна страна на политическата организация на обществото се запазва още дълго време. Това се обуславя преди всичко от обстоятелството, че задачите, които стоят пред социалистическото общество, не могат да бъдат решени без помощта на държавната власт. Да разгледаме от това гледище функциите на социалистическата държава. Ясно е, че осъществяването на такава функция като укрепването на отбранителната способност на страната е немислимо без държава. Това се вижда дори от факта, че взаимоотношенията между двете световни системи в условията на мирното съвместно същест-

¹ Виж например *В. И. Ленин, Съч.*, т. 25, стр. 418. При изменението на нашата партийна програма Ленин съветваше да се вземе под внимание мнението на Маркс и Енгелс за заменяне думата „държава“ с думата „община“ (*Gemeinwesen*) (виж *К. Маркс и Ф. Енгелс, Избрани писма*, стр. 3334). Истината пак тук Ленин забелязва, че в руския език няма подходяща дума, аналогична на немската *Gemeinwesen* (виж *В. И. Ленин, Съч.*, т. 25, стр. 466).

вуване продължават да имат характер на класов антагонизъм. От друга страна, необходимо е да се запазят определени органи на безопасността за борба с опитите на буржоазните държави да се месят във вътрешния живот на социалистическата страна. И дори такъв фактор като високото равнище на военната техника в наши дни изисква да има специални хора и органи, които да осигуряват отбранителната способност на страната дори в мирно време. В тази работа е невъзможно да участва абсолютно целият народ, тъй като е необходима секретност, тясна специализация, ненужна за по-голямата част от населението, и т. н. Задачите по укрепването и развитието на икономиката и културата, по осигуряването на все по-високо благосъстояние на трудещите се, по организирането и планирането на общественото производство и др. също не могат още да се реализират без наличието на политическа организация, на специални държавни органи. А всички тези въпроси имат не само икономическо съдържание. Те така или иначе засягат специфични интереси на отделни лица и социални групи. Няма съмнение, че, общо взето, интересите на класите, личността и обществото съвпадат. Но това не изключва съществуването на някои противоречия между тях, породени от различията между хората в икономическо, социално и културно отношение, от това, че обществените и личните интереси не съвпадат непосредствено и напълно. Оттук следва, че ръководенето на икономическия и културния живот на страната все още запазва политическия си характер, изисква известна регламентация и дори принуда. По-специално недостатъчно високото равнище на икономическото развитие и тясно свързаното с него равнище на съзнателност на масите все още изискват държавен контрол върху мярката на труда и на потреблението, върху опазването на социалистическата собственост, върху спазването на правилата на социалистическото общество и законността.

Така че нуждата от държавни органи за ръководене на обществото се запазва. Във връзка с това необходимо е да подчертаем, че един от признаците на държавата е наличието на публична власт, т. е. на обществени органи, които не съвпадат „непосредствено с населението, което само се организира като въоръжена сила“.

ла“¹. Докато съществува такава публична власт, ние имаме държава. Разбира се, в условията на социализма апарат на държавната власт, който да стои над народа и поради това да е привилегирован, вече не съществува, но още съществува апарат, който не съвпада непосредствено със самодейната организация на масите. Една от причините за запазване на държавата при социализма е именно обстоятелството, че още не абсолютно цялото население участва в управлението на обществените работи, че все още се запазва (и това е необходимост) един слой от хора, които се занимават професионално с политика.

От всичко изложено по-горе се вижда, че съществуването на държавата в низшата фаза на комунистическото общество и през целия период на изграждането на неговата висша фаза е необходимо.

2. Социалистическа държавност и комунистическо обществено самоуправление

През периода на изграждането на комунизма политическата организация на обществото постепенно се преустройва. Нейната сегашна форма представлява определен етап по пътя към комунистическото обществено самоуправление; етап в смисъл, че държавата вече съдържа в себе си някои черти, присъщи на комунистическото обществено самоуправление. Особеност на развитието тук е това, че колкото повече се развиват основните черти на тази държава, толкова по-малко необходима става тя. Във връзка с това ще припомним известните тези на Енгелс и Ленин. Енгелс пише: „Когато държавата най-сетне става действително представител на цялото общество, тогава тя сама прави себе си излишна.“² Ленин също напълно поддържа мнението на Енгелс. „... Колкото по-общонародно става — пише той — самото изпълнение на функциите на държавната власт, толкова по-малка става нуждата от тази власт.“³

От това именно се определя основната насока в раз-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 21, стр. 170. Ср. В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 409.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 20, стр. 292.

³ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 443.

витието на социалистическата държавност: „*Всестранното разгръщане и усъвършенствуване на социалистическата демокрация, активното участие на всички граждани в управлението на държавата, в ръководството на стопанското и културното строителство, подобряването на работата на държавния апарат и засилването на народния контрол върху неговата дейност — такава е главната насока в развитието на социалистическите държавни форми през периода на строителството на комунизма.*“¹

Тези задачи се реализират в цялата дейност на партията и народа. Първостепенно значение придобива работата по укрепване и усъвършенствуване дейността на Съветите като орган, който съчетава в себе си чертите на държавна и обществена организация. Усъвършенствването на работата на Съветите ще означава, от една страна, по-нататъшно развитие на органите на държавната власт, а, от друга — подготвяне на условията за преминаване към самодейна организация на масите, към постепенно отмиране на специалните органи на държавната власт.

А какви са основните пътища и методи за всестранното развитие и усъвършенствуване на социалистическата демокрация, за привличането на всички граждани в управлението на държавата? Към тях спадат преди всичко подобряването на материалните и културните условия на живота на трудещите се. И това е напълно естествено. Необходимо условие за политическа активност на всички трудещи се трябва да бъде освобождаването от материална нужда, определен минимум материални и културни блага, с които да разполага всеки член на обществото. В този смисъл развитието на социалистическата икономика ще създава все по-благоприятни условия за пълното привличане на трудещите се в управлението на всички обществени работи. От друга страна, повишаването на материалното и културното равнище на живота на трудещите се постепенно ще стеснява сферата, в която се прилага принуда. В. И. Ленин обръща специално внимание на тази страна на въпроса. Той пише: „... Основната социална причина на изстъпленията, с които се нарушават правилата на

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 541.

обществото, е експлоатацията на масите, тяхната нужда и мизерия. С премахването на тази главна причина изстъпленията неизбежно ще почнат да „отмират“;¹

Не по-малко важно е усъвършенствуването на формите на народното представителство и демократическите принципи на изборителната система. В програмата се предвижда широко и всестранно обсъждане на деловите качества на всички кандидати за депутати, осигуряването на условия за по-тесен контакт на депутатите с изборителите, за пълно използване от изборителите правото на отзоваване, за разширяване на публичността и т. н.

Към тази цел води също така разширяването на практиката на всенародно обсъждане на най-важните въпроси на комунистическото строителство и на законопроектите на съветската държава. Това обсъждане на най-важните въпроси от живота на страната придобива все по-голямо значение. Програмата изисква тези обсъждания, а в необходимите случаи и общонародните референдуми, постепенно да стават система. Не по-малко важно в това отношение е участието на обществените организации в законодателната дейност, максималното разширяване на формите на народен контрол върху дейността на органите на властта и активизирането на този контрол. За осъществяването на тези задачи в програмата на КПСС се набелязват такива мероприятия, като редовното отчитане на Съветите и на техните депутати, както и на изпълнителните органи на Съветите пред изборителите, даването широка гласност и всестранното обсъждане на всички въпроси, включително и запитванията на депутатите, на сесиите на Съветите и т. н. Особено важно е да се подчертае значението на дейността на постоянните комисии при Съветите. Това е една твърде перспективна форма за привличане на все по-широки и по-широки маси в управлението. Достатъчно е да кажем, че активистите при Съветите сега вече са десет пъти повече, отколкото депутатите. Постоянните комисии дават възможност да се съчетава много успешно изпълнителната дейност с контрола върху изпълнението на взетите решения. С това още повече се засилва онази особеност в работата на Съветите, поради която

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 492.

Ленин ги нарече „работещи корпорации“. Като създава всички условия за успешна дейност на постоянните комисии при Съветите (проектира се например систематично да се освобождават депутати от постоянната им работа, за да участвуват в постоянните комисии), програмата предвижда наред с увеличаване пълномощията на Съветите все по-голям брой въпроси да се предават за разглеждане в тези комисии.

За развитие на социалистическата държавност много важно е да се обновява систематично съставът на изборните органи¹, все по-последователно да се прокара принципът на изборност и даване отчет, постепенно да се разпростира той върху всички ръководни дейци в държавните и обществените организации. Тези мероприятия позволяват да се изключи възможността за злоупотреба с властта, всеки ръководител да бъде поставен под постоянния и неотслабващ контрол на най-широките трудещи се маси, да се разшири кръгът на хората, призвани да ръководят обществените работи и да упражняват различните функции на държавните органи. Задълженията на депутатите в Съвета не трябва да бъдат професия, защото всеки човек трябва да умее да упражнява тези функции. Ето защо жизнено необходимо е да се научат постепенно всички граждани да управляват държавата и обществото.

Друга страна на този процес е предаването на някои функции на държавните органи в ръцете на обществените организации. Това е една от най-важните насоки в подготвянето на условията за постепенното отмиране на социалистическата държавност и превръщането ѝ в комунистическо обществено самоуправление. Затова се отделя такова голямо внимание на мероприятията за още по-голямо засилване ролята на обществените организации, за усъвършенствуване формите и методите на тяхната работа. При това особено важни са две страни от дейността на обществените организации. Първо, те трябва да водят до намаляване на платения апарат и да допринасят за разширяване на безплатната обществена работа. А това означава, че със засилване на тях-

¹ През последните избори съставът на Върховния съвет на СССР се обнови със 70%, на Съветите на съюзните и автономните републики — с около 78%, а на местните — с повече от 58%.

ната роля в ръководенето на работите, които по-рано са принадлежали към компетенцията на държавните органи, ще се разширява кръгът на трудещите се, които участвуват в управлението на обществото доброволно, на обществени начала. И от това гледище дейността на обществените организации спомага за постепенното преминаване към комунистическо обществено самоуправление.

Второ, извънредно важна задача на партията и държавата е комунистическото възпитание на трудещите се. В това отношение изключително важна роля имат обществените организации. Програмата на КПСС смята възпитателната работа за една от най-важните задачи на обществените организации. Заедно с държавата те трябва да възпитават трудещите се „в дух на доброволно и добросъвестно изпълнение на задълженията си“, цялата система на държавните и обществените организации трябва да води „към органическо сливане на правата и задълженията в единни норми на комунистическото общество“¹.

Оттук става ясно, че с възпитателната си работа обществените организации създават такива условия, такава висока комунистическа съзнателност у всички членове на обществото, че държавното и правното регулиране на обществения живот става излишно.

Следователно укрепването на обществените организации и постепенното преминаване на някои функции на държавните органи в техни ръце е един от най-важните пътища за създаване на комунистическо обществено самоуправление. Особено важно е да се подчертае, че за същата цел допринася и по-нататъшното развитие и усъвършенствуване на дейността на държавните органи, и на първо място на Съветите. Напоследък в тази област се работи много: усъвършенствува се начинът на планиране на икономиката, разширяват се правата на републиканските и местните органи на властта, по-последователно се прокарват принципите на демократическия централизъм и др. И тук въпросът не се свежда само до подобряване работата на държавния апарат, но и до създаване на някои предварителни условия и „наченки“ на преминаване към комунистическо обществено самоуправление.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 546.

Подобни тенденции се проявяват в редица обстоятелства. Преди всичко апаратът на държавната власт все повече се приближава до масите, а масите все по-активно участвуват в неговата дейност. Това се забелязва особено в практиката на планирането, в работата на местните органи на властта и т. н. Не по-малко важно е постепенното създаване на условия за заменяне на управляването на хората с ръководене на производствените процеси. И наистина, приближаването на държавния апарат непосредствено до производството, необходимостта от компетентно и всестранно ръководене на последното, от организиране на техническия прогрес, от повишаване производителността на труда, както и обединяването на различните видове труд въз основа на икономически-производствените, а не на териториалните единици именно водят в перспектива към отпадане на политическите функции на държавните органи.

Най-сетне самите органи на държавната власт — Съветите — все повече придобиват чертите на обществена организация и в бъдеще ще се слоят с другите обществени организации в единно комунистическо обществено самоуправление.

„Развитието на социалистическата държавност — се казва в програмата на КПСС — ще доведе постепенно до преобразуването ѝ в обществено *комунистическо самоуправление*, в което ще се обединят Съветите, професионалните, кооперативните и други масови организации на трудещите се.“¹ Тези процеси ще бъдат съпроводени с по-нататъшно развитие на демокрацията, с разширяване на активното участие на всички членове на обществото в управлението на обществените работи. Обществените функции по управлението на стопанството и културата, аналогични на сегашните държавни функции, ще се запазят и при комунизма. Но характерът и начинът на тяхното осъществяване ще бъдат по-други, отколкото при социализма. Органите на планирането и отчетността, на ръководенето на стопанството и развитието на културата ще загубят политическия си характер и ще станат органи на общественото самоуправление.

Историческото развитие неизбежно води към отми-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 549.

ране на държавата. За да отмре държавата напълно, необходимо е да бъдат създадени както вътрешни условия — изграждане на развито комунистическо общество, така и външни условия — победа и затвърдяване на социализма на международната арена.

Остана ни да разгледаме условията, които по необходимост ще доведат до отмиране на държавата.

Що се отнася до външните условия, те очевидно се свеждат до премахване на опасността от разпалване на война от страна на капиталистическите държави. Докато съществува империализмът, съществува и опасност от възникване на войни. И това обуславя необходимостта от специални мероприятия, включително и в областта на държавната организация, от страна на държавите от световната социалистическа система. Щом възникнат външнополитическите условия за отмиране на държавата, няма какво да се правят догадки. Но тези условия очевидно ще се създават със засилването на мощта на световната социалистическа система и с укрепването на нейните позиции в света.

Що се отнася до създаването на вътрешните условия за отмиране на държавата, накратко казано, те се свеждат до изграждане на висшата фаза на комунистическото общество. Решаващо условие за победата на комунизма е създаването на материално-техническата база на комунизма, защото само на базата на една съвременна и мощно развита индустрия е възможно създаването на изобилие, формирането на комунистически обществени отношения и на комунистическо съзнание у всички членове на обществото.

Изграждането на комунизма ще означава, че обществото ще може да напише на своето знаме: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите.“ Този принцип изразява много пълно същността на обществената организация при комунизма. Той ще почне да действа едва в общество, достигнало много високо стъпало в развитието на производството и в насаждането на ново отношение към труда, в общество, където трудът ще се превърне в първа жизнена потребност, в източник на наслада. При такива условия ще отпадне необходимостта от контрол върху мярката на труда и на потреблението, т. е. една от важните функции на държавата. Разбира се, и тогава ще се запази необходимостта

от организирано разпределение на разходите на труд в обществото, както и другите страни от ръководенето на общественото производство. Но контролът върху количеството на труда на всеки член на обществото, както и нормирането на разпределението на материалните блага от страна на обществото, което нормиране сега е задача на държавата, ще престанат да бъдат необходими. Що се отнася до ръководенето на производството, то ще стане дело на цялото общество и на всеки отделен негов член. „Намесата на държавната власт в обществените отношения ще става постепенно излишна и ще се прекрати от само себе си. На мястото на управляването на хората ще дойде управляването на вещите и ръководенето на производствените процеси.“¹

Класиците на марксизма подчертаваха, че комунистическото общество явно няма да бъде общество, в което ще изчезнат всяка обществена организация и ред, напротив, те ще се засилят. Само че тази организация няма да се създава по пътя на насилието и принудата, а по инициатива на самите маси. В резултат на това някои органи за ръководене на обществото няма да изчезнат, но ще загубят политическия си характер. Оттук, както не е трудно да се забележи, възниква и конкретният път за създаване на такава именно организация на обществото, който се състои в привличане на абсолютно всички трудещи се в ръководенето на обществото.

Ръководенето и „управлението“ ще съществуват и при комунизма, но само в рамките, които неизбежно се налагат от условията на производството. Пък и „обществените функции ще загубят политическия си характер и ще се превърнат в прости административни функции по охраняване действителните интереси на обществото“².

Толкова повече ще отпадне необходимостта от опазване на обществения ред и на правилата на обществото от страна на държавата. Социалноикономическите условия за каквито и да било конфликти в тази област ще изчезнат напълно, а спазването на правилата на обществото, на елементарните условия за обществен живот ще станат навик.

Но ръководенето на обществените работи без по-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 20, стр. 292.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 18, стр. 305.

мощта на държавата, във формата на обществена самодейност, изисква пълното, доброволно, активно и постоянно участие на всички членове на обществото. Без това отмирането на държавата, разбира се, е неосъществимо. И тези условия се създават в комунистическото общество. Високото равнище на производството, неговата механизация и автоматизация, пълното задоволяване на всички материални и духовни нужди на хората ще доведат до ликвидиране на всякакви социални различия между членовете на обществото. Нещо повече, комунизмът ще ликвидира създалото се сега разделение на труда, което приковава човека постоянно към една професия и поражда тесен професионализъм и т. н. На тази основа ще стане възможно да се ликвидират съществените различия между града и селото, между умствения и физическия труд. Последниците от тези козмосални социални промени ще бъдат огромни. А в областта на развитието на държавата те са едно от условията за нейното отмиране.

Ще изчезне тясната специализация на хората, свързани с управлението. Казано по-просто, управлението ще престане да бъде професия, а ще стане обществен дълг и дори потребност на всеки член на обществото. Ние често казваме, че при комунизма трудът ще стане първа жизнена потребност за човека. Но не бива да забравяме, че трудът, свързан с организацията и осъществяването на общественото самоуправление, също трябва да се превърне в потребност за всеки човек. Участието в управлението на обществените работи е и резултат, и условие за всестранното развитие на личността. И наистина, общото повишаване на културата на членовете на обществото, свързано с ликвидирането на съществените различия между умствения и физическия труд, намаляването на работното време и увеличаването на свободното време, периодичното променяне на характера на трудовата дейност във връзка с интересите и духовните нужди на личността — всичко това именно създава условията, при които всеки член на обществото поема пълна отговорност за състоянието на обществените работи и получава възможност да участва в ръководенето на едни или други обществени процеси. Същевременно ние не можем да си представим човека на комунистическото общество без пълноценното му и много-

страно участие във всички страни на обществения живот.

Следователно изграждането на комунистическо общество създава всички необходими условия за отмиране на държавата. Разбира се, този процес е продължителен и ще завърши едва в зрялото комунистическо общество.

3. Партията през преходния период от социализма към комунизма

Комунистическата партия на Съветския съюз възникна като партия на работническата класа, като член, организиран отряд. На сегашния етап на развитие, когато нашето общество навлезе в периода на изграждането на комунизма, комунистическата партия се превърна в авангард на съветския народ, стана изразителка на интересите на целия народ.

Това е закономерен процес. Още от самото начало пролетариатът се явява „като представител на цялата нация, на всичко живо и честно във всички класи, на гигантското болшинство от дребната буржоазия...“¹. Следователно още през периода на борбата за социалистическа революция и за установяване на диктатурата на пролетариата комунистическата партия, застанала твърдо на класови пролетарски позиции, изразяваше и защитаваше интересите не само на работническата класа, но и интересите на мнозинството от другите слоеве на трудещите се. В процеса на социалистическото строителство след нея тръгна мнозинството от народа. Наистина в преходния период от капитализма към социализма партията запази своя класов пролетарски характер. Във връзка с това в Устава на КПСС до 1939 г. неизменно се запазваха нееднаквите условия за приемане в партията за работниците и за другите слоеве трудещи се и до 1952 г. (XIX конгрес на КПСС) партията се определяше като „член, организиран отряд на работническата класа в Съюза на ССР, висша форма на нейната класова организация“. Но още на XVIII конгрес във връзка с победата и затвърдяването на социализма,

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 26, стр. 82.

с ликвидирането на експлоататорските класи в СССР партията сметна, че е възможно да се установят единни условия за влизашите в нейните редове независимо от техния социален произход и положение. Това беше пряк резултат от създаването се по това време социално-политическо единство на съветското общество, резултат от коренните изменения в социално-икономическите условия на живота, в съзнанието и психиката на непролетарските слоеве на трудещите се. Във връзка с това важно е да се подчертае, че с разширяването на социалната база на партията се засилва нейната роля, нейното въздействие върху процесите на общественото развитие.

В резултат на пълната и окончателна победа на социализма и на навлизането на СССР в периода на широко изграждане на комунизма партията спечели на своя страна целия народ. Народният характер на КПСС се проявява не само в това, че нейните цели и идеология станаха цели и идеология на целия народ, но и в това, че съставът на партията отразява социалната структура на съветското общество, оформила се в резултат на пълната и окончателна победа на социализма. Това ярко се потвърждава от статистическите данни за състава на Комунистическата партия на Съветския съюз.

В редовете на КПСС се наброяват повече от 11,7 млн. членове и кандидат-членове, т. е. всеки четиринадесети съветски човек измежду възрастното население е комунист, 37,3 на сто от целия състав на партията са работници, 16,5 на сто — селяни (колхозници) и 46,2 на сто — служещи, учащи се и всички останали. Това значи, че повечето от половината от членовете на партията са работници и селяни. А между комунистите служещи голяма част са инженерно-технически работници, селскостопански специалисти, икономисти, архитекти, научни и просветни работници, работници по здравеопазването, дейци на литературата и изкуството.

Партията проявява особени грижи сред хората, които влизат в нейните редове, да преобладават лицата, заети в материалното производство, и особено работниците — представители на класата, която запазва ролята си на ръководна сила в съветското общество и през периода на широкото изграждане на комунизма. След XXII конгрес, въпреки че изискванията към постъпващите в партията

станаха по-високи, численият състав на КПСС се увеличи с повече от два милиона души. Само през 1964 г. за кандидат-членове на партията са приети 879 428 души. От тях 45,3 на сто са работници, 15,1 — колхозници, 38,6 — служещи. Измежду служещите, които постъпват в партията, две трети са инженери и техници, агрономи, лекари, учители и други специалисти от промишлеността и селското стопанство.

Днес броят на комунистите специалисти с висше и средно специално образование надминава 4 милиона. Това значи, че почти всеки трети комунист има специално средно или висше образование. В партията има около 70 хиляди членове и кандидат-членове с учена степен доктор или кандидат на науките. Членуването на голям брой квалифицирани специалисти в партията ѝ дава възможност успешно и компетентно да ръководи работата по създаването на материално-техническата база на комунизма, по преустройството на обществените отношения, по възпитаването на членовете на обществото.

Враговете на комунизма обикновено противопоставят комунистическата партия на съветския народ, опитват се да представят КПСС като някаква отбрана част от обществото, съставена изключително от работници в партийния и държавния апарат. А ето истинските данни: към 1 януари 1965 г. в отраслите на материалното производство (в промишлеността и строителството, селското стопанство, транспорта и съобщенията, в търговията и общественото хранене) са били заети 72,4 на сто от всички комунисти, които работят, а в непроизводствените отрасли — 27,6 на сто; между последните само 9,1 на сто са заети в апарата на държавното и стопанското управление, на партийните и обществените организации.

КПСС обединява в своите редове представители на повече от 100 националности и народности в СССР, от които 7 335,2 хил. руси, 1 813,4 хил. украинци, 386 хил. белоруси, 194,3 хил. грузинци, 141,9 хил. азърбайджанци и т. н. (данните към 1 януари 1965 г.). Тези данни показват, че КПСС свято спазва верността към принципите на пролетарския интернационализъм, тя олицетворява великото единство и братската дружба между равноправните социалистически нации.

В нашата партия са представени всички поколения съветски хора, тя постоянно се попълва с младежи. В

редовете на КПСС се наброяват над 2 милиона жени, което се равнява на една пета от целия състав на партията.

За партията на комунистите са характерни демократичните методи на дейност. КПСС се опира на високия морален авторитет, на признаването на правилността на нейната политика и на практическата ѝ дейност от най-широките слоеве на народа.

Развитието на КПСС закономерно води до засилване на нейното ръководно въздействие върху всички страни на обществения живот. „Периодът на изграждането на комунизма, се казва в програмата на КПСС, се характеризира с по-нататъшно *засилване на ролята и значението на комунистическата партия* като ръководна и управляваща сила на съветското общество“¹. Това важно принципно положение, което развива марксистко-ленинското схващане за ролята на партията като вожд и организатор на народните маси, се опира на всеотрядния научен анализ на особеностите на възникването и развитието на комунистическия строй и се потвърждава от целия опит на нашата партия, както и от опита на марксистко-ленинските партии в другите социалистически страни.

За разлика от всички съществували по-рано обществено-икономически формации комунистическото общество се изгражда, а не възниква стихийно; то се формира в резултат на съзнателната и целенасочена дейност на народните маси, овладели обективните закони на общественото развитие и научили се да използват тези закони в свой интерес. Изграждането на комунизма неизбежно поражда огромна активност и инициативност сред масите, създава реална възможност за съгласуване, биеща в една цел дейност на целия народ. Под ръководството на комунистическата партия тази възможност се превръща в действителност.

Партията е въоръжена с теорията на научния комунизъм, която ѝ дава възможност да открие и да направи достояние на трудещите се обективните закони на обществения живот, да разкрие пред народа научно обосноващите пътища за движение напред, да пробуди и насочи

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 576—577.

гигантската енергия на трудовите хора за разрешаване на намерените задачи на общественото развитие. Поради това комунистическата партия е съзнателен изразител на обективния исторически процес, тя може да предвижда и в огромна степен да ускорява движението на обществото напред. Партията осигурява правилно ръководство на цялата работа по комунистическото строителство, придава ѝ организиран, планомерен, научно обоснован характер. Комунистическата партия е висша форма на обществена организация, която има за задача да ръководи профсъюзните, кооперативните, комсомолските и други организации на трудещите се; тя е свързана неразделно с масите и се ползва с безграничното доверие на народа.

В програмата на КПСС са посочени четири главни фактора, които обуславят засилването на ролята и значението на комунистическата партия през периода на широкото изграждане на комунизма. Първо, това е увеличаването на мащабите и сложността на задачите по комунистическото строителство, които изискват политическото и организационното ръководство да бъде на по-високо равнище. Второ, засилването на творческата активност на масите, привличането на нови милиони трудещи се в управлението на държавата и на производството. Трето, по-нататъшното развитие на социалистическата демокрация, засилването на ролята на обществените организации, разширяването на правата на съюзните републики и на местните организации. Четвърто, все по-голямото значение на теорията на научния комунизъм, на възпитанието на трудещите се и на борбата за преодоляване остатъците от миналото в съзнанието на хората.

Действието на тези фактори има постоянен характер; с напредъка на нашето общество към комунизма тяхното значение все повече нараства, което от своя страна води до засилване ролята на партията като изпитан авангард на народа, до засилване на нейното политическо, идейно и организационно въздействие върху всички страни на обществения живот. Следователно нарастването на ролята и значението на комунистическата партия е обективен процес, присъщ на създаването, развитието и укрепването на комунистическия обществен строй. Това е закономерност на развитието, която действа и ще дей-

ствува във всички страни, които изграждат социализма и комунизма.

Засилването на ролята на КПСС през периода на широкото изграждане на комунизма намира израз и в развитието на самата партия, в по-нататъшното усъвършенствуване на формите и методите на нейната дейност. Комунистическата партия е своеобразна лаборатория за нови обществени отношения. Най-важните принципи на нейната организация и дейност, формите и методите на работа съдържат в себе си реалните черти на бъдещата комунистическа организация на обществения живот.

Партията изгражда своята работа върху основата на строгото спазване на ленинските норми на партиен живот, на принципа на колективното ръководство, на все-странното развитие на вътрешнопартийната демокрация, на активността и инициативността на комунистите, на критиката и самокритиката. Партията изработва своята политика, решава икономическите, социално-политическите и идеологическите задачи, като се съобразява строго с изискванията на обективните закономерности на общественото развитие. Затова тя е враг на субективизма и стихийността в комунистическото строителство. Тя е чужда на фантазърството, прибързаните, откъснати от реалността действия, скорозрелите изводи и едноличните решения. Тя не търпи празнословието, самохвалството, канцеларските методи, игнорирането на практическия опит на трудещите се. Главен метод в ръководната и направляваща дейност на партията е методът на убеждението и възпитанието. Именно тези форми на регулиране жизнената дейност на обществото ще бъдат главните при комунизма.

В обстановката на култа към личността на Сталин ленинските норми на партиен живот и принципът на колективно ръководство грубо се нарушаваха, което навреди сериозно на интересите на партията и народа. Решителното осъждане на култа към личността откри нови перспективи за развитието на партията, за укрепването на нейните връзки с народа. Важно е да отбележим при това, че осъждайки решително култа към личността и всички вредни последици от него, комунистическата партия също така решително се противопоставя на анархисткото отричане на авторитета на ръководните дейци. Народът има нужда от авторитетни, способни, предани

на комунизма ръководители, които добре разбират нуждите на народа, опират се на масите, действуват съобразно със законите и потребностите на общественото развитие. Авторитетът на партийните ръководители няма нищо общо с култа към личността, който задушаваша инициативата на масите, сковаша активността и самостоятелността на партийните членове, води към произвол и беззакония.

Огромната работа на партията по ликвидирането на последиците от култа към личността, по възстановяването и развитието на ленинските норми на партиен живот и ръководство, е главното съдържание на новия етап в развитието на КПСС. Тя предизвика забележителни промени в живота на партията и на целия съветски народ, доведе до коренни изменения в стила и методите на работа на партийните, държавните и обществените организации. Възстановяването на ленинските норми на партиен живот и тяхното по-нататъшно развитие е единен, органично взаимно свързан процес. Възстановяването не означава механическо повтаряне на старите форми и методи на партийна работа, а се придружава с тяхното усъвършенствуване, с творческо развитие на Лениновото наследство.

Партията възстанови напълно, обогати с нов опит и неотклонно осъществява ленинския принцип на колективно ръководство. Съгласно Устава редовно се свикват партийни конгреси, конференции и събрания, пленуми на Централния и на местните партийни комитети. С цел да се осъществяват последователно ленинските принципи на партийно ръководство Уставът на КПСС разширява прилагането на изборността и отчетността в партийните организации отдолу догоре, включително и в партийните организации, които работят при особени условия (армията, флота). Особено голямо значение за развитието на ленинските норми и принципи на партийна работа и партийно ръководство имаха Октомврийският и Ноемврийският (1964 г.) пленуми на ЦК на КПСС. Създадени са благоприятни условия за свободно и делово обсъждане на въпросите на политиката и на практическата дейност, за другарски дискусии по спорни или недостатъчно ясни въпроси.

Колективността се състои не само в съвместното колективно изработване на решенията, но и в съвместните

действия за тяхното осъществяване. Партията и всички нейни организации изграждат работата си така, че партийните и безпартийните маси сами да се убедят в необходимостта от едни или други преобразования, да разберат смисъла на партийната политика и да я осъществяват съзнателно.

Партията постоянно се съветва с народа по големите, принципните въпроси на вътрешната и външната политика, търси и намира все нови форми за участие на масите в управлението, поддържа всичко ценно, което развива активността и инициативата на народа. Колективното ръководство, търсенето на опора в масите, разширяването и укрепването на връзките с народа, убеждението и възпитанието като главни методи на работа съставляват характерна черта в дейността на партията при съвременните условия, те са норма на живот за всички нейни организации отгоре надолу.

Измежду мерките за усъвършенствуване формите и методите на дейността на партията изключително място заема новият начин на формиране на изборните партийни органи. На XXII конгрес партията провъзгласи принципа на системно обновяване състава на изборните органи в определени пропорции, като се запазва приемствеността на ръководството, за нерушима норма не само на партийния, но и на държавния и на обществения живот.

Усъвършенствуването на формите и методите на дейността на партията бе осъществено практически и в намаляването на платения партийен апарат. Партийната работа все повече и повече се изгражда върху обществени начала. През последните десет години броят на освободените партийни работници на 1 000 комунисти се намали близо два пъти. Същевременно се разшири общественият актив. В работата на Московския градски комитет на партията например на обществени начала участвуват над 1 000 души, което превъзхожда многократно щатния апарат; около 12 000 комунисти работят на обществени начала в районните комитети на КПСС в столицата. Днес над 2 млн. и 600 хил. комунисти работят като неосвободени членове на партийни комитети и бюра на първични партийни организации, като секретари и заместник-секретари, като партийни групови организатори, над 320 хиляди комунисти са извънщатни инструк-

тори на партийни комитети, лектори и докладчици, членове на постоянни комисии и съвети. В партийните организации са създадени и успешно работят на обществени начала хиляди домове за политическа просвета, партийни кабинети и библиотеки. Широко се разпространиха комисии за контрол върху дейността на администрацията при първичните организации, при градските и районните комитети на партията са създадени извънцатни комисии за предварително разглеждане на въпросите за приемане в партията и личните дела на комунистите.

Вярна на ленинските завети, комунистическата партия неуморно усъвършенствува ръководенето на народното стопанство в страната и на създаване на материално-техническата база на комунизма. Тя заостря вниманието към производството, повишава равнището на научното ръководене на всички отрасли на народното стопанство. В програмата на КПСС се подчертава, че партията и заанапред „непрекъснато ще усъвършенствува формите и методите на своята дейност, за да може равнището на нейното ръководство на масите, на създаването на материално-техническата база на комунизма, на развитието на духовния живот на обществото да отговаря на нарастващите изисквания на епохата на строителството на комунизма“.¹

ЛИТЕРАТУРА

„Перерастание социалистической государственности в общественное коммунистическое самоуправление. М. Росвузиздат, 1963.
Ф. М. Бурлацкий. Государство и коммунизм. М., Соцэкгиз, 1963.

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 578—579.

СЕМЕЙНО-БИТОВИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРИ ПРЕМИНАВАНЕТО КЪМ КОМУНИЗМА

1. Развитие на семейството при преминаването към комунизма

Семейно-битовите отношения са важна страна на сложния социално-производствен организъм, какъвто е комунистическата формация. Голямото значение на семейството и на бита при преминаването към комунизма се обуславя от техните социални функции. Семейството е ядрото за физическото и духовното възпроизводство на населението. Като възпитава подрастващото поколение в труд, то спомага за затвърдяването и за предаването на трудовите навици на повите поколения.

Най-сетне семейството играе значителна роля в организирането на потреблението и бита: тук не само се задоволяват, но и се формират материалните и културните потребности на човека, създават се морални и естетически ценности, толкова необходими за строителите на комунизма. Със своята разностранна духовна дейност семейството допринася много за възпитаването на новата личност.

Една от основните функции на семейството, която при комунизма ще изчезне, ще се разтвори в обществения бит, е воденето на домакинството. На сегашния етап на комунистическото строителство тази функция на семейството е икономическа необходимост и семейството си остава стопанско-потребителска ядка на обществото.

При характеризирание стопанската дейност на семейството важно е да се има предвид времето, което се употребява за домашен труд, и степента на използване обществено-битовите предприятия от семейството. Домашният труд е една от най-тежките форми на труд, той отнема много време на възрастните членове на семей-

ството, и преди всичко на жената майка. Дори след социалистическата революция „жената — по думите на Ленин — продължава да си остава *домашна робиня*, въпреки всички освободителни закони, защото нея я потиска, души, затъпява, принизява *дребното домашно стопанство*, приковава я към кухнята и към детската стая, разхищавайки нейния труд в дивашки непроизводителна, дребнава и изнервяща до крайност, затъпяваща, убийствена работа.“¹

Според статистическите данни слабопроизводителният домашен труд се е запазил и досега. Така например установено е, че в града жената употребява за домакинството повече от 60 на сто от извънработното си време (1 080 часа годишно), а в село — около 90 на сто (1 327 часа годишно). В нашата страна жената, която работи в производството, отделя два-три пъти повече внимание за домакинството, отколкото мъжът, а в село — близо четири-шест пъти. Що се отнася до жените, които не работят в производството, те изразходват всеки ден за домашен труд 10—12 часа. Според изчисления на икономистите в нашата страна всяка година в домакинствата се изразходват не по-малко от 100 милиарда човеко-часа, което се равнява на годишния бюджет от време на близо 40 милиона души.

Следователно първата фаза на комунизма — социализмът, още не премахва различията в културното и духовното развитие на мъжа и жената, запазва остатъците от неравенство в тяхното положение, защото жената не е освободена напълно от домакинството. В програмата на КПСС се поставя задачата това неравенство да се премахне напълно. Тази задача може да бъде решена положително само ако се измени материално-стопанската функция на семейството и ако бъдат създадени социално-битови условия, необходими за съчетаване на щастливото майчинство с все по-активно и творческо участие на жената в обществения труд и обществената дейност.

Програмата на КПСС обръща сериозно внимание върху преустройството на домакинството, което трябва да се извърши и се извършва у нас чрез електрификацията, газификацията и машинизирането на процесите

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 424.

на домакинския труд, което има изключително значение за намаляването на разходите на време в домакинството. За да се подобри битът на съветското семейство, у нас постоянно се увеличава производството на машини и уреди, които облекчават и намаляват домакинския труд. Особено важно значение за преустройството на стопанската дейност на семейството има разширяването на мрежата от предприятия за битово обслужване.

Във връзка с това не по-малко важно е и максималното развитие на общественото хранене. Задачата е да се създадат условия, при които общественото хранене ще заеме пресобладаващо място в сравнение с храненето в къщи. В бъдеще ще започне преминаването към безплатно обществено хранене (обеди) в предприятията и учрежденията и за заетите в производството колхозници. Системата на обществено хранене променя коренно бита на семейството, освобождава жената от тежестите на домакинството, осигурява на милиони жени време да участвуват в производството, в обществения и културния живот, което не е маловажно за хармоничното развитие на личността.

Необходима предпоставка за преустройството на бита на семейството е също така създаването на широка мрежа детски ясли, детски градини и откриването на училища интернати. В това отношение СССР е постигнал големи резултати. В нашата страна повече от 6 милиона деца се намират под грижите на детските градини и ясли. Но детските учреждения все още не са достатъчни. В училищата интернати, в училищата и групите с удължен учебен ден сега се възпитават над 2 милиона деца. Смята се, че в най-близките години мрежата на предучилищните учреждения и на училищата интернати ще задоволи нуждите на значителното мнозинство от семействата.

Докато сега главната част от разходите по издръжката на децата лежат върху самите трудещи се, то за-напред разходите по издръжката и възпитанието на децата ще се поемат от обществото. Фактът, че обществото поема все по-голям дял от издръжката и възпитанието на децата, както и битовото обслужване, има огромно социално значение, защото осигурява пълното ликвидиране на остатъците от неравенство на жените в бита. Осъществяването на тези мероприятия во-

ди също до премахване на неравенството, свързано с многочленното семейство. Тъй като материално-стопанската дейност на семейството се състои преди всичко в организиране на потреблението, тя непосредствено зависи от социалистическия принцип на разпределение според труда. Затова материално-битовото положение на семействата днес не е еднакво. Въвеждането на комунистическия принцип на разпределение ще даде възможност да се ликвидира и това неравенство.

Изпълнението на набеязаните в програмата на КПСС мерки ще допринесе за разцвета на съветското семейство, и главното, ще засили обществената активност на жената, което, както е известно, има голямо значение за изграждането на комунистическото общество. В. И. Ленин казва: „Истинското *освобождение на жената*, истинският комунизъм ще започне само там и тогава, където и когато се започне масова борба (ръководена от владеещия държавната власт пролетариат) против това дребно домашно стопанство, или по-точно неговото *масово преустройство* в едро социалистическо стопанство.“¹

За преустройство на домашното стопанство в едро обществено стопанство от комунистически тип ще бъде необходим продължителен период. През този период домашното стопанство ще продължи да заема доста значително място в живота на съветските хора. Но в процеса на комунистическото строителство делът на обществените форми на стопанство в бита все повече ще нараства, и то не само в града, но и в селото.

Следователно реалният път за коренно подобряване бита на семейството е постепенното му комунизирание, заместването на дребно и обособено домашно стопанство с обществени форми на обслужване. Заместването на дребното домашно стопанство с обществено ще доведе заедно с това до създаването на „нова производителна сила“².

С приближаването на съветското общество към комунизма поглъщащите много труд страни от материално-стопанската дейност на семейството постепенно ще изчезнат. Във висшата фаза на комунизма семейството

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 424.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 30.

ще се запази, но ще измени функциите си. Материално-стопанската функция ще се изпълнява главно от обществото. И трябва да кажем, че отмирането на тази функция ще се отрази благотворно върху по-нататъшното развитие на семейните отношения. Защото стопанската функция на семейството е породена от недостатъчно развитото обществено производство и бит, тя не е вечна и ще изчезне с изменението на социално-икономическите и битовите условия. В резултат на това семейството ще изпълнява в пълен обем своите по-важни функции: възпитанието на децата и организирането на свободното време на членовете на семейството.

При социализма семейството се отличава принципно от буржоазната моногамия. Новият етап в историята на семейството е свързан с възникването на социалистическите обществени отношения. Качественото изменение на обществените отношения беше основата, която даде възможност на широките трудещи се маси да създават семейство, което почива на любовта и здравата дружба. Едва при социализма любовта става единственият, одобряван от обществото стимул за сключване на брак и се превръща в негова нравствена основа. Докато по-рано бракът беше икономическа сделка, то при социализма общо взето изчезнаха икономическите съображения, които бяха присъщи на брачната практика в обществото преди революцията. Заедно с това отпаднаха и неизбежните спътници на браковете по сметка — проституцията и хетеризмът.

Сбъдна се предвиждането на Ф. Енгелс, който казваше, че при социализма моногамията ще се осъществи напълно и истински, че ще израсне поколение мъже, които никога няма да бъдат принудени да си купуват жена срещу пари или срещу други средства на социалната власт, и поколение жени, които никога не ще бъдат принудени да се отдават на мъжете от някакви други подбуди, освен от истинска любов.

В СССР бракът е социална форма на отношенията между мъжа и жената, чрез която държавата регулира и санкционира техните полови връзки и установява съпружеските и родителските права и задължения. При социализма бракът се сключва свободно, без принуда, при взаимно съгласие на страните. Това стана възможно благодарение на обстоятелството, че в социалисти-

ческото общество бракът възниква не само върху основата на истинската любов, но и на юридическото равнопоставяне на съпрузите. Съпрузите се ползват с равни права по отношение на имуществото и възпитанието на децата, затова и имат равни задължения в семейството. В нашето общество искането за свобода на брака има по-друг характер и по-друго съдържание, отколкото в буржоазното общество. При социализма искането за свобода на брака е искане за освобождаване от съображенията от икономически характер, от икономическите сметки в любовта, от обичаите и предразсъдъците на миналото. В нашата страна бракът е действително доброволен съюз между мъжа и жената, основан на техния личен избор. Например за приоритета на моралните мотиви над материалните свидетелствува и такъв обективен източник като възрастта на младоженците. В СССР в повечето бракове разликата във възрастта на съпрузите не надминава 6 години. Браковете, при които разликата във възрастта на съпрузите е до 3 години, са над две трети от всички сключени бракове, а бракове с много голяма разлика (20 и повече години) във възрастта практически няма. Дори браковете, в които мъжът е по-възрастен от жената с 10 и повече години, са сравнително редки.

Общественото мнение в СССР признава моногамията за единствена нравствена форма на отношенията между половете и смята за морален само онзи брак, който почива на взаимна любов между мъжа и жената. Бракът в СССР не е подчинен на расови, национални и религиозни предразсъдъци. В нашата страна законът не забранява сключването на така наречените „смесени“ бракове между представителите на различни раси, националности и религии (в САЩ в 30 щата има закони, които забраняват смесените бракове).

Следователно в СССР при сключването на брака основен мотив е любовта, която е и негова нравствена основа.

Любовта, която лежи в основата на брака, е социално явление, макар и да възниква върху основата на половия инстинкт. Разбира се, ако я откъснем от човека, от неговата дейност, от социалните условия, в такъв случай тя ще има чисто биологичен характер. Но любов извън обществото няма и не може да има. Във

връзка с това голям интерес представлява една бележка на К. Маркс: „Истината, яденето, пиенето, половият акт и т. н. също са действително човешки функции. Но взети абстрактно, откъснати от кръга на останалата човешка дейност и превърнати в последни и единствени крайни цели, те имат животински характер.“¹

Самата любов, стимулирайки активността на човека, неговото естетическо отношение към действителността, до голяма степен зависи от духовния облик на човека, от неговото съзнание. Ако любовта не се допълва от духовна общност между мъжа и жената, природното влечение постепенно отслабва, а после изчезва. При социализма в повечето бракове любовта между съпрузите е цялостна, дълбока, високооудухотворена и се характеризира с индивидуалност, изключителност, подбор и абсолютно владение на мислите и чувствата на любимия човек. Всичко това Енгелс смята за най-главни признаци на съвременната полова любов.

Но любовта между съпрузите е само един от елементите на нравствените основи на брака и семейството. Тук спадат и други моменти: взаимната симпатия между родители и деца, техните нравствени отношения и задължения, високото съзнание за обществен и семеен дълг, здравите роднински връзки и т. н. Програмата на КПСС смята за един от нравствените принципи на строителя на комунизма моралните норми, върху които почиват семейните отношения: „взаимно уважение в семейството, грижи за възпитанието на децата“.

Възникването на семейството се оформя юридически чрез брака, който е предмет на законодателството.

С приближаването на обществото към комунизма нормите на юридическото регулиране на брачно-семеините отношения постепенно ще бъдат заменени с нормите на комунистическия морал, спазването на които няма да изисква намеса на държавата. И сега вече кълновете на комунистическата нравственост в семейството успешно си пробиват път, като изтикват на заден план мерките на законодателното въздействие.

При завършения комунизъм юридическата страна на семейните отношения ще изчезне. Няма да има държавно регистриране на брака, няма да има институция

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Из ранних произведений, стр. 564.

за семейно право. Всичко това ще отстъпи място на общественото мнение. Самата общественост ще одобрява брачните съюзи. В бъдеще нравственият контрол на обществеността ще замени напълно юридическия контрол върху поведението на хората в отношенията между мъжа и жената, родителите и децата.

Но семейството не е политическо явление. Следователно, от изчезването на класовите различия и свързаните с тях политически отношения и институции ни най-малко не следва, че ще изчезне и семейството. Еднобрачието е продукт на социално-икономическото и нравственото развитие на обществото. Комунизмът отрича еднобрачието само дотолкова, доколкото то се е породило и затвърдявало от частната собственост, но наследява и развива тази институция, доколкото тя представлява най-високото нравствено стъпало в отношенията между половете. Бракът като нравствено-социална общност между мъжа и жената ще се развива и при комунизма.

Семейството ще възниква не върху юридическа, а върху морална основа: върху дружбата и любовта между мъжа и жената. При това в процеса на комунистическото строителство нравствените основи на семейството претърпяват еволюция, защото се изменя и самият човек. За хората на комунистическото общество е характерно високо нравствено съзнание. Те ще се държат безупречно в семейството и в обществото, като се съобразяват с дълбоката си комунистическа убеденост. Те дори няма и да помислят да се държат някак другояче, изневерите ще бъдат рядко изключение. Под влияние на общия духовен прогрес на човечеството самата любов ще се развива и усъвършенствува.

Сред буржоазните социолози широко е разпространен митът, че комунистите били искали да унищожат семейството. Системата на обществено възпитание неизбежно щяла да доведе до загиване на семейството. На всички измислици на буржоазните пропагандатори за съдбата на семейството в бъдеще научният комунизъм противопоставя едно строго научно решение на въпроса. Той твърди, че при комунизма семейството не само ще се запази, но и ще се развива действително свободно. Това ще бъде моногамно семейство, почиващо върху любовта и еднобрачието. И макар че систе-

мата на общественото възпитание ще се развие всестранно, и при комунизма нравственото възпитание на подрастващото поколение ще си остане една от основните функции на семейството.

Значението на семейството като ядро за нравственото възпитание на децата ще се засили особено много през периода на прехода към комунизма, защото намаляването на работния ден и общото повишаване на културното равнище на населението водят към засилване на възпитателното въздействие на родителите и на семейството върху децата, засилват ролята на нравствено-възпитателната дейност на семейството.

Разбира се, във всички етапи на социалистическото строителство общественото възпитание ще бъде основното. Тази закономерност на формирането на новия човек ще се развие най-пълно при комунизма, защото колкото по-съвършено е обществото, толкова повече се засилва ролята на обществените форми на възпитание. Но общественото възпитание на децата непременно ще се съчетава с тяхното възпитание в семейството.

Тази теза е насочена против твърдението на онези буржоазни социолози, които тълкуват съответната точка от програмата на КПСС за ръководната роля на общественото възпитание като преминаване към „казармено“ възпитание в предучилищните заведения и училищата-интернати, като „насилствено“ разделяне на децата и родителите и т. н. Общеизвестно е, че в СССР общественото възпитание на децата винаги е ставало със съгласието на техните родители и в съчетание с възпитанието в семейството.

Крайно погрешното твърдение, че при комунизма семейното възпитание ще бъде заменено изцяло с обществено, произтича от неправилното, метафизическо разбиране на възпитателния процес. Наистина, човек се формира под влияние на различни фактори: училището, семейството, обществото. Но всички тези фактори имат своята специфичност, своите особености, поради което те оказват различно влияние върху формирането на личността. Семейството като орган на възпитанието също така е своеобразно.

В какво се състои своеобразието на възпитанието в семейството? Преди всичко в това, че някои чувства, черти на характера и нравствени принципи могат да бъ-

дат възпитани у децата само в семейството. Семейството е обществена институция, която почива на отношенията на кръвно родство и любов. Само семейството може да възпита успешно у подрастващите поколения тези две чувства. В семейството се възпитава също чувството на бащинство и майчинство, на взаимна помощ, затвърдява се взаимното уважение между членовете на семейството. Особените отношения на роднинско-емоционална близост, които се създават в семейството, до голяма степен улесняват възпитателния процес. Следователно в името на правилното възпитание комунистическото общество е заинтересовано да запази семейството и да използва емоционалните връзки между родители и деца, които са последица от самия факт на раждането на децата. Затова при комунизма непосредственото обшуване на родители и деца в семейна обстановка ще бъде не по-малко необходимо за тях, отколкото при социализма. Семейството като възпитателен фактор, който допълва сериозно общественото възпитание, ще запази социалната си функция и при комунизма.

Особено голяма роля за възпитанието на децата играят родителите с техните лични качества. Родителите са най-авторитетните възпитатели на своите деца. Това обстоятелство се обуславя, първо, от дълбочината и искреността на отношенията, които обикновено се установяват в семейството между родители и деца. Атмосферата на близки, откровени, всекидневни взаимоотношения между родители и деца дава известно предимство на семейното възпитание пред общественото с оглед на постигането на по-голям възпитателен ефект.

Второ, за разлика от общественото възпитание семейното възпитание е дълбоко емоционално. Емоционалното въздействие, оказвано от родителите върху детето, е несравнено по-силно от въздействието, което то изпитва от страна на педагога, а в някои случаи дори на колектива. За формирането на правилна представа у децата за света, за тяхното възпитание изключително голяма роля играят родителите, и преди всичко майката. Този факт е установен от педагогическата и психологическата наука.

Природата създава човека, но като личност го развиват трудът, обществото, семейството. Затова не са пра-

ви онези, които твърдят, че така наречените „витамини на любовта“, от които се нуждаят децата, най-добре могат да се получат не в семейството, а в системата на учрежденията за обществено възпитание. Но както беше показано, психологията на детето изисква то да получава „витамините на любовта“ от родителите си непосредствено в семейството. Без това няма пълнокръвно развита личност. Смятаме, че и другарите, които ратуват за „непълно“ откъсване на децата от родителите при комунизма, също не са прави. И наистина, привържениците на това гледище твърдят, че родителите могат да посещават децата си през свободното от работа време, да се отбиват при тях толкова пъти, колкото е предвидено от установения режим. Но простото организиране на шефство на родители над деца в учрежденията от системата на общественото възпитание не решава проблемите за възпитанието на личността. Явно това е само полумярка. Освен това, както забелязва Ф. Енгелс, майката, която рядко вижда детето си, не може да му бъде майка, тя неизбежно се отнася към него равнодушно, без любов, без всякаква грижа, като към съвсем чуждо дете.

Като изхождаме от казаното, можем да направим заключението, че и при комунизма семейството ще запази в определени форми възпитателното си въздействие върху детето. На сегашния етап на комунистическото строителство е необходимо преди всичко да се намери правилно решение на въпроса за взаимоотношението на семейството и училището, от една страна, на семейството и предучилищното заведение — от друга. Необходимо е също така да се изясни съотношението между семейството и обществеността, ролята на която ще порасне неизмеримо през периода на широкото изграждане на комунизма. Съвременният живот, самата социалистическа действителност съдържат в зародиш различните форми на връзки между семейството и училището, семейството и обществеността. Тук спадат например женските съвети, движението за комунистически бит по жилища и улици, комисииите по заздравяване на бита, родителските съвети за съдействие на семейството и училището, детските градини на обществени начала и т. н.

По такъв начин изграждането на комунизма в СССР

ще се отрази благотворно върху развитието на семейството. Неговият бит ще бъде организиран по нов начин, сериозни изменения ще настъпят в областта на личните отношения между членовете на семейството, ще изчезнат зависимостта и неравенството между хората в семейния живот. Ще разцъфти напълно равноправието между съпрузите — проява на истинския демократизъм, възможен само в комунистическото общество.

Занапред семейството ще се развива върху основата на укрепването и развитието на социалистическото производство, на изменението и преустройството на обществените отношения в комунистически. Върху тази материална база ще станат важни промени в икономическата основа на семейството. Докато при социализма икономическа основа на семейството е личната собственост на гражданите върху предметите за потребление, което се обуславя от социалистическия принцип на разпределение, то комунистическият принцип на разпределение на продуктите според потребностите ще доведе до това, че личната собственост в семейството няма да надхвърля размерите, необходими за задоволяване индивидуалните потребности на неговите членове. Безплатното разпределение на продуктите според потребностите, изчезването на стоково-паричните отношения, възникването на единната комунистическа форма на собственост ще имат за резултат това, че ще изчезнат различията между работническата класа и селяните, между семейството на работника и семейството на колхозника, между многочленните и малочленните семейства. Ще възникне нов тип семейство — комунистическото семейство.

Втори фактор, който съдействува за прогресивното развитие на семейството през периода на изграждането на комунизма, е политиката на партията и на държавата, насочена към неговото укрепване. Постоянните грижи на партията и държавата за подобряване на жилищно-битовите условия на всяко семейство, за разширяване мрежата на комуналните предприятия и възпитателните учреждения имат за цел да улеснят и да подобрят живота на семейството и по такъв начин окончателно да освободят жената от непроизводителния домашен труд. В това В. И. Ленин виждаше реалната основа за пълното и всестранно освобождение на жената.

Третият фактор, под въздействието на който в семейството ще стават качествени изменения, е засилването на моралния фактор в обществения и семейния живот през периода на изграждането на комунизма. В програмата на партията се подчертава: „В борбата против отживелиците от миналото, против проявите на индивидуализъм и егоизъм голяма роля играят обществеността, въздействието на общественото мнение и развитието на критиката и самокритиката. Другарското осъждане на антиобществените постъпки ще стане постепенно главно средство за изкореняване проявите на буржоазните възгледи, нрави и обичаи. Огромно възпитателно значение придобива силата на добрия пример в обществения и личния живот, в изпълнението на обществения дълг.“¹

2. Битът през периода на изграждането на комунизма

Битът — това е системата на всекидневния производствен живот на хората, основна социална функция на която е задоволяването на материалните и духовните нужди на човека. Разбира се, начините и формите на задоволяване на нуждите зависят от социално-икономическите условия на дадено общество.

На исторически определен начин на производство отговаря и специфичен бит. Но заедно с това битът като сравнително самостоятелна сфера от живота на обществото оказва обратно влияние върху развитието на производството. Следователно производството и битът са две взаимно свързани страни на сложния обществен живот.

При социализма битът на хората е свързан особено тясно с производството и труда. От това, доколко рационално е уреден битът на човека, каква е културата на битовото обслужване на населението, до голяма степен зависи здравето на хората, тяхното настроение и производителността на труда. Ето защо трудът и битът са неразделни съставни части на комунистическия начин на живот. От успешното решаване на задачите по

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 562.

комунистическото преустройство на бита зависи и здравината на семейството, а следователно и правилното възпитание на децата и юношите. Без коренно преустройство на бита е невъзможно да се възпита нов човек. Следователно създаването на комунистически бит е извънредно важно условие за пълната победа на комунизма.

Програмата на КПСС смята формирането на комунистически бит за обективен закономерен процес, за една от страните на създаването на комунистически обществени отношения. Според В. И. Ленин създаването на нов бит образува втората и много по-сложна половина на задачата за изграждане на комунистическо общество. В последния етап от изграждането на социализма, казва Ленин, ще се изисква огромно внимание към „дреболиите“ в бита.

Комунистическото преустройство в областта на бита стана насъщна повеля на времето. Днес възникват най-благоприятни условия за това, понеже формирането на комунистическия бит зависи непосредствено от темповете на създаване на материално-техническата база на комунизма и на прерастването на обществените отношения в комунистически. Задължително условие за създаването на нов бит е осигуряването на изобилие от материални и културни блага, както и формирането на комунистическо съзнание у хората.

През периода на изграждането на комунизма ще се засили обратното въздействие на бита върху всички други страни от живота на обществото, и особено върху производството. Значи не бива да се пренебрегват интересите на усъвършенствването и развитието на бита, защото това създава сериозна пречка за развитието на производството, за успешното комунистическо строителство изобщо. Затова задачата за създаване на нов бит не бива да се отлага за по-късно.

Преустройството на бита върху комунистически начала не е самоцел. Идеалите на комунизма не се свеждат само до задоволяване на материалните потребности. В комунистическото общество човекът няма да бъде роб на вещите. Освен нуждите от хранителни продукти, дрехи и т. н. той има разностранни духовни нужди и потребности, без задоволяването на които няма културен бит и е немислимо всестранното развитие на личност-

та. Програмата на КПСС тясно свързва борбата за нов бит с повишаването на културното равнище на народа. От културното развитие на населението, се казва в програмата на КПСС, зависи в огромна степен комунистическото преустройство на бита.

Новият бит трябва да осигури за строителите на комунизма не само все по-пълно задоволяване на материалните и културните потребности на хората, но и значително да увеличи свободното време, което е необходимо на човека за хармоничното му развитие.

Развитието и усъвършенствуването на битовите отношения при преминаването към комунизма както в социален, така и в индивидуален аспект е сложен процес. Като използва общотеоретичното решение на проблема за бита, научният комунизъм изяснява тенденциите и основните пътища за развитие на даденото явление при преминаването към комунизма и в условията на завършения комунизъм.

При социализма и в преходния период към комунизма една от особеностите на развитието на бита е непосредствената зависимост на повишаването на благосъстоянието и подобряването на бита на всяка личност от повишаването на благосъстоянието на цялото общество.

Разбира се, увеличаването на количеството на предметите за потребление, включително и на предметите с културно-битово предназначение, които постъпват като лична собственост на хората — е един от пътищата за повишаване на тяхното благосъстояние и за подобряване на бита им. Този път е свързан с действието на социалистическия принцип на разпределение според труда. На сегашния етап работната заплата и личният доход на трудещите се играят важна роля за задоволяване потребностите на населението. Но главният път за развитие на бита през преходния период към комунизма е всеобщото развитие и усъвършенствование на обществените форми на битово и културно обслужване на населението.

С приближаването на обществото към комунизма обществените фондове за задоволяване нуждите на хората ще играят все по-голяма роля. Успехите на социализма в областта на задоволяването на постоянно растящите материално-битови и културни нужди на

населението от обществените фондове са общоизвестни. Никоя друга страна в света не изразходва толкова средства за нуждите на здравеопазването, културата и образованието на трудещите се. В никоя капиталистическа страна, включително и в САЩ, не се извършва толкова грандиозно жилищно строителство, както у нас.

Общонародната собственост постепенно ще обхване цялата сфера на обслужването, а всеобхващащата обществена система на културно-битово обслужване на населението рязко ще намали личната собственост и гражданите и техните нужди от лично домакинство.

Преминаването към разпределение според потребностите при комунизма ще даде възможност да се ликвидира завинаги с имущественото и битовото неравенство между хората. Социализмът като най-хуманен обществен строй осигурява подобряване на битовите условия на живота не на отделни социални групи и класи, а на всички членове на обществото. При комунизма, подчертава се в програмата на КПСС, всички хора ще бъдат равни в обществото.

В програмата на нашата партия се отделя голямо внимание на въпросите по преустройството на селския бит. Засега съветското село в културно-битово отношение все още значително изостава от града. Обществениите форми на обслужване и битовите удобства в селото са по-слабо развити, отколкото в града. Това съвсем не значи, че в областта на бита в селото през годините на съветската власт не са станали сериозни промени. „Преминаването на съветското село към едро социалистическо стопанство — се казва в програмата на КПСС — означаваше *огромна революция в икономическите отношения, в целия начин на живот на селяните.*“¹

Но изравняването на битовите условия на градското и селското население е една от страните на общата проблема за преодоляване на съществените различия между града и селото. Както се изтъква в програмата на КПСС, селските жилищни райони ще се изграждат по образец на благоустроените работнически селища. От своя страна градският бит трябва да възприема всичко най-хубаво от бита на селото (близост до природата и т. н.). „Градовете и селищата трябва да представляват

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 450.

рационална комплексна организация на производствени зони, жилищни райони, мрежа от обществени и културни учреждения, от битови предприятия, транспорт, инженерни съоръжения и енергетика, осигуряващи най-добри условия за труд, бит и почивка на хората“.¹

Комунизмът не само ликвидира съществените различия в бита на градското и селското население, но и премахва различията в бита на хората на физическия и на умствения труд, на населението от централните области и от отдалечените покрайнини. Комунистическият бит е нов, по-висок тип бит в сравнение с бита при социализма. Това е най-развитата форма на обществено съжителство на хората. Противно на твърденията на буржоазните пропагандатори комунизмът не унищожава нито индивидуалната собственост, нито индивидуалните особености на хората, нито индивидуалните вкусове. Напротив, при комунизма потребностите и вкусовете на хората ще бъдат по-разнообразни и индивидуални, отколкото при социализма. Освен това ще се увеличи и потреблението на всички материални и културни блага. Членовете на комунистическото общество също ще имат възможност да избират формите и начините за задоволяване на своите потребности. Комунизмът създава нови начини и форми на задоволяване на всички битови и културни потребности на човека, поражда нови форми на обществено съжителство и норми на поведение на хората.

Следователно комунистическият бит не само е много по-богат от гледище на равнището на материалното благоустройство и културата, но и по-съвършен в нравствено отношение. Той няма да страда от остатъците от старите нрави и обичаи.

Преустройството на бита включва не само създаване на изобилие от блага и обществени форми на обслужване, но и преустройване на традиционните форми и начини на живот на хората, насаждане на колективистични навици в бита, изработване на комунистически форми на обществен живот, на нови форми на поведение и култура на личните отношения.

Изхождайки от това, в програмата на КПСС се поставя важна практическа задача: да се преодолеят всич-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 534.

ки остатъци от миналото в семейно-битовите отношения. За тази цел е необходимо да се изгражда успешно комунизмът и да се води активна борба за здраво развитие на бита и семейството при преминаването към комунизма. Първостепенна роля в борбата за укрепване на семейно-битовите отношения играе съветската общественост. Във връзка с това заслужава особено внимание движението за комунистически бит, разгърнато се по инициатива на нашата общественост. Този почин има голямо значение за успешната борба за окончателно преодоляване на остатъците от капитализма в съзнанието и бита на хората.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Г. Харчев.* Брак и семья в СССР. Спыт социологического исследования. М., „Мысль“, 1964.
- В. Чекалия.* Любовь и семья. М., Политиздат, 1964.

ДУХОВНИТЕ ОСНОВИ НА КОМУНИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

Изграждането на комунизма предполага пълен разцвет на духовния живот, на науката, културата, формиране на комунистическо съзнание у всички трудещи се.

Грандиозните социално-икономически, политически и културни преобразования, които се извършват в процеса на изграждането на социализма, са предпоставка за формирането и развитието на социалистическо съзнание. Общественото съзнание на хората, изградили социализма, се различава коренно от буржоазното обществено съзнание, защото социалистическото обществено битие е станало качествено ново.

През периода на борбата за възтържествуване на социализма социалистическото съзнание отразява условията на живота и изразява жизнените интереси на по-голямата част от обществото — на работническата класа, трудовите селяни и прогресивната интелигенция. Но през този период все още съществуват остатъци от разгромените експлоататорски класи, които по самата си природа няма да приемат социалистическата идеология. Едва в резултат на пълната и окончателна победа на социализма и на възникването на социално-политическото и идейно единство на обществото социалистическото съзнание става напълно господстващо.

При тези условия става възможно по-нататъшното развитие и усъвършенстване на социалистическото обществено съзнание. Със създаването на материалните основи на комунистическото общество социалистическите обществени отношения прерастват в комунистически, социалистическото обществено съзнание прераства в комунистическо съзнание. При това този процес не е стихиян. Формирането на комунистическо съзнание

у всички труженици на обществото става в съответствие с обективните закономерности и под ръководството на комунистическата партия.

Духовният живот на новото общество във висшата фаза на неговото развитие ще се различава съществено от сегашния. С победата на комунизма ще се измени структурата на общественото съзнание, ще изчезнат напълно буржоазните отживелици, религията като най-дълбоко вкоренила се реакционна форма на съзнание ще отпадне. Широко ще се развият науката, изкуството, философията. Обикновеното съзнание ще се издигне до равнището на теоретичното. Когато говорим за духовна култура, ние имаме предвид такива явления, които са свързани със задоволяването на определени потребности на обществото. Духовните ценности представляват средство за задоволяването на политическите, научните, нравствените и естетическите нужди на човека. Заедно с това културата по своя характер, предназначение и функции е могъщо средство за изграждане на новото общество.

Основни задачи на комунистическото строителство в тази област са:

високо интелектуално развитие на всички членове на обществото, създаване на безгранични възможности за умствено усъвършенствуване на всеки човек;

участие на всички членове на обществото в научното познаване на околната действителност, въоръжаване на всички с научен мироглед, пълно преодоляване на ненаучните възгледи и представи;

приобщаване на всички членове на обществото към най-високите постижения на културата и изкуството, всестранно естетическо развитие;

победа на комунистическите нравствени принципи във възгледите и постъпките на хората, пълно преодоляване на отживелиците от миналото.

1. Формиране на комунистическо съзнание

Духовното богатство на човека се определя преди всичко от научния мироглед, от идейната му убеденост в историческата правда на делото на комунизма, от политическата му зрелост.

Програмата на КПСС формулира по нов начин въпроса за изграждането на научен мироглед, като поставя задачата той да се направи достояние на всички членове на обществото, за да могат всички хора компетентно да разбират хода и перспективите на световното развитие и съзнателно да изградят живота по комунистически.

Създаването на материално-техническата база на комунизма, могъщият технически прогрес и свързаното с него развитие на комунистическите обществени отношения са основа за формирането на новия човек, на неговия духовен и морален облик. От друга страна, самата работа по възпитанието на хората е необходимо условие за успешното изпълнение на задачите за развитие на обществото. Още Ф. Енгелс писа, че в едно разумно организирано общество духовният фактор ще бъде един от елементите на производството, ще стане реална производителна сила в обществото. Без възпитаване на хората в духа на комунистическия морал, без духовното обновяване на човека не може да бъде изградено комунистическо общество.

Защо тази задача възникна в целия си обем именно сега?

Комунизмът е първата в историята формация, в която производителните сили и производствените отношения се развиват не стихийно, а съзнателно и планомерно. Самите условия за развитие на обществото, на материалното производство пораждат наложителната необходимост от повишаване на комунистическата съзнателност на хората. Само въоръженият с научен мироглед труженик на комунистическото общество е в състояние да участва активно в изграждането на новото общество.

Научният мироглед не може да се оформи само въз основа на знанията за природата. Познавайки законите на обществения живот, човек започва да разбира смисъла на явленията, които стават в обществото, установява значението и посоката на обществените процеси и събития. Именно това му дава възможност да действа съзнателно. Високото съзнание на трудещите се е едно от най-важните условия за ускоряване на обществения прогрес.

Втората причина, която обуславя необходимостта

от формиране на комунистически мироглед, това е преминаването към комунистическия принцип на труд и разпределение. При завършения комунизъм стимулт на личната материална заинтересованост в труда отпада. Самото изменение на характера на труда ще наложи ново отношение към него, нов възглед за нещата и ново разбиране за отношенията между хората. Освен това спазването на комунистическия принцип на разпределение предполага висока съзнателност на индивидите, умеещи да се ползват разумно от обществените блага.

Все по-голямото участие на масите в управлението на държавата и разширяването на социалистическата демокрация изискват мироглед, който се формира само върху начуната основа на марксизма-ленинизма. Ненапрасно В. И. Ленин подчертава, че неграмотни хора не могат да участвуват в политиката. Създаването на комунистическо обществено самоуправление е невъзможно без съответното издигане на комунистическото съзнание.

Формирането на комунистически мироглед има голямо значение и за възпитанието на хората в дух на комунистическа нравственост и на окончателно преодоляване на отживелиците от миналото в тяхното съзнание. Комунистическата нравственост изисква не само да се спазват едни или други морални принципи, но и дълбоко да се съзнават те. Тя има за основа убедеността, при която хората ще постъпват правилно и ще преценяват постъпките на другите не само по силата на създалия се навик, а предимно съзнателно.

Така че преустройството на всички страни на обществения живот в процеса на изграждането на комунистическото общество предполага решаване на задачата за формиране на научен мироглед. При комунизма условията на обществения живот ще изискват единен мироглед, а различията в равнището на знанията, обусловени от възрастта на хората и техния опит, няма да имат съществено значение. Ще отпаднат обществените причини, които пораждат неправилен мироглед, изопачено възприемане на действителността.

Какви задачи конкретно е необходимо да се решават в процеса на формирането на нов мироглед от всички членове на обществото?

На първо място се поставя задачата да се издигне

общообразователното и културното равнище на населението. През периода на съветската власт в СССР са постигнати грандиозни успехи в тази област. И работата в тази насока ще продължава. Реализирането на плановете, начертани от програмата на партията, ще даде възможност да се издигне още повече равнището на образованието на целия народ. Общото средно образование, повишаването на общообразователната подготовка на всички трудещи се, увеличаването на броя на тружениците с висше и специално средно образование ще спомогнат трудещите се да усвоят принципите на научния мироглед.

Повишаването на общообразователната подготовка обаче само по себе си още не решава въпроса. Формирането на научен мироглед е свързано с разрешаването на такава важна задача като овладяването на марксистко-ленинската теория. Следователно задачата е всички труженици в наше общество да бъдат въоръжени с познаването на марксизма-ленинизма. А това предполага, първо, увеличаване мащабите на изучаването на марксистко-ленинската теория, второ, решителна борба против буржоазната идеология и, трето, постоянно развитие на тази теория. Нещо повече, самият интерес към марксистко-ленинската теория се развива с обогатяването ѝ с нови изводи и положения.

Много важно значение има работата по преодоляването на остатъците от стария свят в съзнанието на хората. Тази задача е неотложна и има непосредствено практическо значение. Преодоляването на отживелиците от миналото е борба за чистотата на комунистическата идеология.

Формирането на научен мироглед е невъзможно без борба против религията, без атеистично възпитание. Религията е главният идеологически противник на научния мироглед, един от най-дълбоко вкоренените се предразсъдъци на миналото. У нас отдавна вече са подкопани социалните корени на религията, тъй като са ликвидирани експлоататорските класи и частната собственост върху средствата за производство. Но все още доста голяма част от съветските хора си остават в една или друга степен под влиянието на религията, продължават да посещават църквата и да спазват религиозните обреди.

Утвърждаването на комунистическия начин на живот е определящо условие и главен залог за пълното преодоляване на религиозните предразсъдъци. Но обективните условия не са единствените фактори за атеистичното възпитание. При сегашните условия голямо значение придобива системната и разнообразна по форми атеистична пропаганда, главното съдържание на която е разобличаването на антинаучния характер на религиозната идеология.

Научният мироглед е основа за трудовото възпитание на хората в процеса на изграждането на комунизма. Същевременно трудът на човека, участието му в общественото производство е главното обективно условие, което влияе върху формирането на съзнанието. Затова главната задача на трудовото възпитание е да изгради ново, комунистическо отношение към труда за разлика от потребителските представи за комунизма, които живеят в съзнанието на изостаналите хора. В труда, в творчеството в името на свободното развитие на обществото се разкриват най-благородните човешки качества. Само благодарение на труда човек придобива обществена значимост, а неговият живот — обществена стойност.

Само практиката на комунистическото строителство, общественно-трудова дейност могат да влияят решително върху формирането на идейните убеждения на личността. В делата, в конкретните постъпки, в конфликтните ситуации се проверява убеждението на човека. Ето защо белег на истинско убеждение (за разлика от обикновената образованост) е единството на мислите и делата, на съзнанието и постъпките. Съветските хора са доказвали и доказват верността си към идеалите на комунизма, високото си съзнание за обществен дълг в големи и малки дела, проявявайки мъжество и непреклонност на характера, а често и истински героизъм.

Буржоазните идеолози твърдят, че комунизмът отричал морала, не признавал нравствените принципи и норми; те говорят много за „равнодушие към личността при социализма“, за непроявяване на внимание към вътрешните мотиви на нейното поведение, за игнориране проблемите на честта, достойнството и съвестта. Тези измислици обаче са лъжливи от начало до край.

Самият живот на социалистическото общество, истинското положение на личността в нашето общество опровергават подобни фалшификации. Именно марксистката философия е най-последователната „философия на човека“.

А що се отнася до обстоятелството, че буржоазните идеолози през последно време наистина все по-често се занимават с нравствените въпроси, това съвсем не говори за разцвет на етиката ка Запад. Напротив, това са само напразни опити да бъде преодоляна моралната криза на капитализма. Съвременният капитализъм все повече разкрива нечовешката си природа. Той всеки ден и във все по-големи мащаби поражда нравствено зло; откритата безнравственост става закон на живота. Дори самите лидери на съвременния буржоазен свят са принудени да признаят неговата морална деградация.

На буржоазния морал противостои моралът на работническата класа. С победата на социализма той прераства в морал на цялото общество, което бележи нов етап в нравствения прогрес на човечеството. Комунизмът, като висш тип човешко общество, създава най-благоприятни условия за разцвет на нравствените качества на личността. Съдържанието на комунистическата нравственост намери израз в моралния кодекс на строителя на новото общество. А какви са принципите и чертите на комунистическата нравственост, съзнателно култивирани и възпитавани от комунистическата партия?

Висш принцип на комунистическия морал е предаността към делото на комунизма. Както казва В. И. Ленин, „в основата на комунистическата нравственост лежи борбата за укрепване и пълно осъществяване на комунизма.“¹ Именно този принцип определя смисъла и целите на живота на съветския човек, неговата представа за щастие, обуславя главните мотиви на нравственото му поведение и произтича от обективните закони на общественото развитие.

Но предаността към великите идеали на комунизма не бива да се разбира едностранчиво, като безлична пожертвователност и аскетизъм. Самоотвержеността на революционерите винаги е била израз на пълнотата на

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 292—293.

техния живот. Само хора, които истински обичат живота, а не мрачни фанатици, са способни на истински, осъзнат героизъм. Предаността към делото на комунизма, както и другите високи морални качества на личността, е формирана от партията въз основа на опита на самите маси в процеса на изграждането на новото общество, на новите обществени отношения.

Една от най-важните черти на комунистическата нравственост са патриотизмът и социалистическият интернационализъм. Те изразяват отношението на хората към своята родина, към съдбата на народите от другите страни и представляват огромна морално-политическа сила.

В общество, в което властта се намира в ръцете на трудещите се, борбата за комунизъм е преди всичко съзиждане. Фронтът на тази борба преминава и през заводския цех, и през колхозното село, и през научната лаборатория, и през строежа. Новото общество се създава от труда на милиони. При тези условия отношението към труда е най-главният показател за нравствения облик на човека. Трудът за общото благо не е просто занятие, осигуряващо необходимите средства за живот, то е същевременно изпълнение на извънредно важно нравствено задължение.

Да се трудиш добросъвестно за благо на народа значи да запазваш и умножаваш общественото богатство. Обществената собственост е икономическа основа на социалистическия строй, основа за свободното развитие на личността. За съветския човек социалистическата собственост олицетворява самата същност на нашето общество — общество на труженици, могъществото на нашата държава, новия тип обществени отношения. Затова отношението на човека към общественото имущество изразява неговите високи морални качества.

Социализмът освободи хората от потискащата ги и развращаваща ги частнособственическа психология. Добросъвестният труд за общото благо и съзнателното отношение към обществената собственост са не само критерий за нравствеността на гражданина на социалистическото общество, но и извънредно важни условия за формирането на всички други високи нравствени черти на човека. Цялата история не е нищо друго ос-

вен формиране на човека чрез човешкия труд. Именно в трудовата дейност хората практически и непосредствено съчетават своята дейност със социалните интереси, осъзнават себе си като членове на колектива. Именно в труда човек се проявява като социално същество, тук се формират неговите нравствени качества, възниква максималната пълнота на човешкото общуване, реализират се творческите способности на личността.

Същността на отношенията между хората в социалистическото и комунистическото общество се изразява в колективизма. Колективизмът се проявява в неразривната връзка на човека с целия народ, който изгражда светлото бъдеще, в осъзнаването на това, че съветските хора имат една обща цел в живота, един общ интерес в работата си.

При капитализма е невъзможна обща цел в живота на хората, невъзможно е единство на общите и личните интереси. Простият сбор от себични интереси не може да обедини хората, не може да замени реалната обща заинтересованост. Само победата на социализма извежда съзнанието на човека от тесния лабиринт на себичните интереси на широкия простор на обществените стремежи.

Буржоазните идеолози клеветят комунизма, като заявяват, че колективизмът обеднявал вътрешния мир на човека, лишавал го от индивидуално своеобразие. Като хвалят и превъзнасят принципа на индивидуализма, те се опитват да докажат, че този принцип можел да спаси човека да не го погълне обществото. В действителност работата съвсем не е такава. С възникването на класовото неравенство се ражда антагонизмът между личността и обществото, изчезва истинската колективност. Частната собственост осакатява нравствено човека, прави го роб на низки страсти и користи интереси. Капитализмът насажда вълчите закони на конкуренцията, индивидуализма и егоизма. Основен мотив в поведението на човека става стремежът да измъкне повече от другите, да забогатее по всякакъв начин. „Всеки за себе си, бог за всички“ — такова е създаването се от векове правило на буржоазния морал.

Колективизмът и взаимопомощта като принципи на поведението на съветските хора се проявяват не само

в труда, в обществената дейност, но и в бита, в областта на личния живот. Единството на интересите и целите на трудещите се, общността на практическия живот и на поведението на съветските хора коренно измениха обикновените, всекидневните взаимоотношения между тях. В нашето общество колективистичното съзнание се проявява като чувство за душевна отзивчивост, деликатност, внимателност. „Всеки за всички, всички за всеки“ — този принцип става основно правило в поведението на съветския човек.

При нашите условия интересите на обществото и на отделния човек са неделими. Това единство означава, от една страна, че обществото е длъжно да се грижи за интересите на всеки човек, като му осигурява широки права и възможности за задоволяване на неговите потребности; от друга страна, това единство задължава всекиго да се грижи за общественото благо. Оттук произтича проблемата за обществения дълг, за отговорността на всеки човек пред обществото. Общественият дълг е осъзнаване на обществените изисквания от страна на човека. Но би било заблуждение да смятаме, че изпълнението на изискванията за обществен дълг може да принесе полза само на обществото и че личността нищо не печели в този случай. Отношението на личността към нейните обществени задължения е област, където се формират и проявяват високите нравствени качества на човека: самоотверженост, мъжество, благородство, правдивост. Може да се каже без преувеличение, че отношението на човека към неговите граждански задължения, степента на неговата отговорност за общото дело е критерият за високоправствена личност.

Моралът на новия човек и характерът на неговите отношения в обществото са се формирали и утвърждавали в борбата със старото. В тази напрегната борба се разрешаваше противоречието между индивидуализма и колективизма. Многобройните отживелици и наследствени белези на капитализма в поведението, възгледите и психологията на човека в нашия живот в повечето случаи са остатъци от буржоазния индивидуализъм или са свързани с него. Преодоляването на остатъците от индивидуализма като причина за много простъпки изисква остра борба и прилагане на всички сили и

средства на социалистическия колектив. Понякога тази борба придобива характерна конфликтна ситуация както в моралната, така и в политико-правната област.

Един от основните принципи на комунистическата нравственост, необходима черта в духовния облик на прогресивния човек е хуманизмът.

Само в общество, освободено от частната собственост, хуманизмът намира истинското си въплъщение. Комунистическият морал провъзгласява грижата за хората, зачитането на човешкото достойнство и безграничната вяра в човека за неотменим закон на нашето общество. В социалистическите страни хуманизмът се издига до степен на държавна политика, той пронизва програмата за изграждане на светлото бъдеще. Нашият живот се гради върху основата на великия принцип: „Всичко в името на човека, всичко за благо на човека!“

Социалистическият хуманизъм е неразривно свързан с борбата против всичко, което е враждебно на човека и човечеството. Истинският хуманизъм непременно включва активното отвращение към всяко страдание, и особено към страданието, предизвикано от социално-икономически причини. Борбата за принципите на комунизма е велико хуманистично движение на нашата епоха.

Такива са главните принципи на комунистическата нравственост, които лежат в основата на моралния кодекс на строителя на комунизма. Една от най-характерните черти на този кодекс е това, че съдържашите се в него повели не са измислени. В тях са фиксирани живите черти на нашия съвременник — челния труженник на социалистическото общество, строителя на комунизма.

2. Комунистическото възпитание на трудещите се

В изграждането на новия свят участвуват широките трудещи се маси, което изисква висока съзнателност от всички членове на обществото. Комунистическото съзнание се формира преди всичко в самата общественно-историческа практика, в процеса на изграждането на комунизма. Възпитателният процес винаги е обективно

обусловен от „света на вещите“ и от обществените отношения. С други думи, духовният и нравствен облик на всеки човек се формира от обществото, в трудовия колектив, в семейството, в общуването с хората. Но в тази огромна работа голяма роля играе също субективният фактор. Комунистическата партия активно насочва и организира цялата идейно-възпитателна работа. Тя внедрява в съзнанието на съветския човек прогресивните идеи и принципите на марксистко-ленинския мироглед. В процеса на формирането на научен мироглед марксистките идеи въздействуват върху моралния облик на строителя на комунизма, върху неговата психика. В резултат на това именно се изработват твърдите убеждения. Насаждането на идейни убеждения у съветските хора днес придобива особено важно значение. Човек, убеден в правотата на комунистическия идеал, осъзнал цялата дълбочина и революционност на марксистко-ленинската идеология, постъпва и действа като високонравствена личност. Човекът с комунистически убеждения е преди всичко човек с висока обществена и гражданска активност.

Не е тайна, че у нас все още се срещат двулични хора, при които съзнанието и постъпките са различни и които менят своите убеждения като модна дреха. Подобни личности обикновено се отличават с нравствена осакатеност, на тях са им присъщи безпринципността и приспособяването, неспособността да водят непримирима борба с недостатъците. Възпитаването на убеждение е непосредствено свързано с формирането на характера, с волевата закалка. Естествено е, че убежденията трябва да се защитават в борба, в преодоляването на трудностите и недостатъците. Същото важи и за принципите на комунистическия морал, които трябва да се превърнат във вътрешни убеждения на личността, да станат регулатори на нейното поведение.

Възпитаването на нравствени убеждения предполага превръщането им в привична норма на поведение. Силата на навиците до голяма степен обуславя всекидневното им поведение. В. И. Ленин отделя голямо внимание на този въпрос. Той беше дълбоко уверен, че при комунизма обикновените нравствени норми ще се превърнат в навици: „... хората *ще привикнат* да спазват елементарните условия на обществеността *без на-*

*силите и без подчинение*¹, а „необходимостта да се спазват простите, основните правила на всяко човешко общежитие много скоро ще стане *навик*.“²

Превръщането на високите морални принципи на кодекса на строителя на комунизма непосредствено в привични норми на поведение е невъзможно без тяхното осъзнаване, т. е. без превръщането им в дълбоки лични убеждения. Както показва опитът, навикът, който възниква благодарение на дълго повтаряне и упражнение, включва в своето съдържание целенасочената активност на съзнанието. Нравствените убеждения стават нравствени качества, щом започнат да се въплъщават в практическото поведение по силата на навика.

Комунистическото възпитание предполага също така преодоляване на отживелиците от миналото в съзнанието и поведението на отделните хора. Активната борба с тях е една от първостепенните задачи в изграждането на новото общество.

Известно е, че отживелиците са твърде многолики и разнообразни и, най-главното, те са несъвместими с комунистическата съзнателност и сериозно пречат за изграждането на новия живот. Всекидневната борба с такива отживелици от миналото, като остатъците от религиозни вярвания сред една част от хората, частнособственическата психика, скъперничеството, рушветчийството, кражбите, хулиганството, дребнобуржоазната разпуснатост е необходимо условие за комунистическо възпитание. Разбира се, изборът на пътищата и средствата за борба с всевъзможните предразсъдъци предполага дълбоко и основно изясняване на причините за трудната им изкоренимост.

Общите причини за отживелиците са свързани с изоставането на съзнанието от общественото битие и с вредното влияние на буржоазния свят. Тази констатация обаче е недостатъчна. Важно е да се разгледат конкретните икономически, социални, културни, битови и други условия, които подхранват тяхното съществуване. Съвременното социалистическо общество не се е освободило напълно от известни трудности и противоречия. Още не е решена задачата за пълното материално осигуряване на хората.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 25, стр. 484.

² Пак там, стр. 504.

гуряване на трудещите се, съществува имуществено неравенство между хората. Тези икономически обстоятелства обуславят до голяма степен трудната изкоренимост на такива остатъци от миналото, като частнособственическите инстинкти.

За запазването на предразсъдъците и по-специално на религиозните, допринася също така сравнително бавното обобществяване на бита. Известно е например, че доста голям брой работоспособни жени все още са принудени да се занимават изключително с домакинство. По такъв начин възниква благоприятна обстановка за откъсването на някои жени от производствените колективи, от обществените интереси. Докато в труда хората обикновено са обединени в сплотени колективи, то в семейството, в бита преобладават отделните, понякога съвсем обособени ядки. Запазвайки своята изолация, те до голяма степен са скрити от влиянието на общественото мнение. Разбира се, разглеждането на обективните причини за трудната изкоренимост на отживелиците в бита ще изглежда едностранчиво, ако не отбележим значението на субективните причини. Важна роля играят тук равнището на съзнанието на хората, тяхната идейна убеденост, жизненият им опит и психологическите моменти.

Игнорирането на настроенията, емоциите, навиците се отразява губелно върху възпитанието на новия човек. Практиката показва, че религиозните вярвания например сред една част от съветските хора се основават не толкова на религиозната идеология, колкото на религиозните настроения и чувства. Ето защо при възпитателната работа не е достатъчно да противопоставяме на религията научните знания, а е необходимо да познаваме закономерностите за формиране психиката на вярващите, да намираме пътищата към душите им.

Обективна основа на комунистическото възпитание, включително и на нравственото, е самата реална действителност: победата на социализма, високата култура на целия народ, невиданият разцвет на науката и на всички форми на образованието, успехите на комунистическото строителство. Върху тази обективна основа става възможна успешната целенасочена дейност за изменение на съзнанието на хората. Но благоприятните обективни условия и възможности не могат

да се осъществят стихийно и във възпитанието на новия човек не трябва да разчитаме само на обективните обстоятелства или на безсистемните „възпитателни мероприятия“.

Важна страна във формирането на личността на члена на комунистическото общество е усъвършенствването на формите и средствата за възпитание. Ние разполагаме с разнообразни изпитани средства за идеологическа и възпитателна работа. Създадена е ефикасна система на общественото възпитание, в която влизат детските учреждения, училището, висшите учебни заведения и др. Важни идеологически задачи осъществяват и печатът, радиото, телевизията. В цялата грандиозна работа по формирането на идейния облик на новия човек решаваща и направляваща роля играе комунистическата партия.

Партията придава голямо значение на индивидуалната работа сред населението, която дава възможност да се намери по-бързо пътят към сърцето на човека, по-пълно да се преценят интересите на всеки, и по този начин да се улесни превръщането на моралните изисквания в лични убеждения.

През последните години и особено след XXII конгрес на КПСС съдържанието на идеологическата работа се промени съществено. Сега пропагандата на марксизма-ленинизма, агитационно-масовата работа на партийните организации е по-тясно свързана с практиката на комунистическото строителство, решително се гонят от нея догматичните методи на усвояване на теорията, талмудизмът, схоластичното буквоедство. Партията засилва ролята на централния и местния печат в марксистко-ленинското възпитание на народа, в развитието на неговото нравствено съзнание.

Голямо значение за превръщането на моралните принципи в убеждения и вътрешна потребност на хората има колективът. Личността се възпитава в колектива, но колективът и неговите форми не са нещо закостеняло. Дори в условията на единство на социалистическите икономически отношения трудовите колективи в различните предприятия и учреждения могат да се намират на различен етап на развитие и да се различават съществено помежду си. А „степената на зрелост“ на социалистическите колективи зависи не само

от обективните обстоятелства, но и от равнището и характера на ръководството, от стила на работата, от моралната атмосфера, която се е създала в колектива. За съжаление, у нас се срещат производствени колективи, в които малко се занимават с възпитанието, в които активността на хората в обществения живот е слаба, съревнованието се води формално, част от сътрудниците се отнася недобресъвестно към работата, а колективът не се тревожи от това. Очевидно е, че такава обстановка в колектива спомага за активизиране на отрицателните нравствени черти у някои работници. И, напротив, здравият колектив е строг съдия при оценката на поведението на човека. Той помага да се видят добрите и лошите страни на личността, бори се против остатъците от миналото в съзнанието и поведението на хората.

Силата на възпитателното въздействие на колектива се проявява в силата на общественото мнение. Неговото влияние върху поведението на човека, върху формирането на нравствения му облик е огромно. Това е извънредно важно средство за възпитание и без съмнение го превъзхожда например административното или дисциплинарното въздействие. Може да се каже без преувеличение, че общественото мнение е универсално средство за възпитание, то може да се прилага навсякъде и неговото влияние за формирането на духовния облик на човека ще се засилва все повече.

Изграждането на комунизма предполага разгръщане на творческата активност на народа не само в труда и в усъвършенствуването на обществените отношения, но и при възпитанието на новия човек. Историческата мисия на комунизма е да се разкрият всички възможности на личността, да се „култивират“ човешките способности и да се умножават и обогатяват те. Но това е невъзможно без самовъзпитание, без самоусъвършенствуване, без нравствена отговорност на човека пред обществото, пред колектива за своя начин на живот. На времето В. И. Ленин поставяше проблемата за самовъзпитанието пред ръководните кадри на партията. Днес това Лениново изискване придоби всеобщо значение за възпитаване на комунистически черти в характера на всички членове на обществото. Самовъзпитанието е неразривно свързано със самокритиката, с

откритото признаване на своите недостатъци, пропуски и грешки, несъвместими с нормите на комунистическия морал.

Голямо значение за самовъзпитанието има положителният пример. В. Маяковски съветва „Младежа, който обмисля живота“, „да живее като другаря Дзержински“. Благородните постъпки на труженици от промишлеността и селското стопанство увлякоха десетки хиляди хора в нашата страна и страните на социалистическата общност. Те ги подтикват да се равняват по най-добрите образци на труда, по умелото използване на науката и техниката в интерес на комунистическото преустройство на обществото.

В процеса на самовъзпитанието у човека се изработва чувство за морална отговорност за своите действия. Личността отговаря не само пред общественото мнение, но и пред собствената си съвест. Съвестта като самоконтрол, като вътрешен фактор при оценките е достойние на всеки човек и понякога е по-безпощадна от съда на общественото мнение. Какво значи да се постъпва по съвест? Това значи личното съзнание да се съгласува напълно с общественото, та думите да не се различават от постъпките.

Огромна роля за комунистическото възпитание на нашето поколение, за формирането на характера на човека, който ще живее при комунизма, са призвани да играят съветското изкуство и литература. Със своите художествени средства и със своето въздействие не само върху разума, но и върху чувствата на човека изкуството може да направи твърде много за насаждане на комунистическа съзнателност, преданост към комунизма, идейност и висока нравственост у строителите на комунизма. Същевременно изкуството е главното и решаващо средство за естетическото възпитание на трудещите се.

Партията точно и ясно определи главната линия в развитието на литературата и изкуството — укрепване на връзките с живота, правдиво и високохудожествено отразяване на богатството и многообразието на социалистическата действителност, вдъхновено и ярко възпроизвеждане на новото, истински комунистическото, и разобличаване на всичко, което пречи за движението на обществото напред.

Главната линия в развитието на съветското изкуство, изразена в програмата на партията и в партийните документи, въплъщава ленинския дух на висока принципна възискателност към дейците на съветската литература и изкуство. Съветското изкуство и литература се развиват под могъщото въздействие на партията. В действителност писателите и художниците черпят от идеите на марксизма-ленинизма творческа сила, вдъхновение и вяра в бъдещето.

Съветското изкуство има истински хуманен характер. Основната тема на много художествени произведения са човекът и обществото, личността и колективът. Нашето изкуство високо цени човека, поетизира неговия труд и възпява неговите идеали. Хуманистичният характер на съветското изкуство е изразен дълбоко и ярко в много произведения, излезли през последните години. Обикновеният съветски човек, неговите мисли и чувства, неговите дела станаха предмет на художествено въплъщение. От страниците на произведенията изчезнаха помпозните фигури на ръководители от високи рангове и мащаби. Възстановена е славната традиция на класическото съветско изкуство — да рисува обикновените хора на труда, които са цветът на страната, нейната сила, нейното бъдеще.

В комунистическото възпитание на хората, във формирането на характера на човека на бъдещето активно участвуват всички видове съветско изкуство. Напоследък например масово изкуство стана телевизията. Телевизията предизвика буквално преврат в културния живот на много съветски семейства, с идването си в техния дом тя запълни свободното им време с ново съдържание. Такива видове изкуство като киното, музиката, театъра, живописата въздействуват със специфичните си средства за формирането на миросгледа, нравствения облик и естетическите вкусове на съветския човек. През последните години широко се разви самодейното изкуство, което играе голяма роля за възпитаването на хармонично развита личност.

3. Комунизъм — култура — наука

През преходния период от капитализма към социализма партията пристъпи към осъществяване на кул-

турна революция, която беше едно от основните звена на Лениновия план за изграждане на социалистическо общество. Интересно е да припомним, че почти в същите дни, когато партията изработваше програмата за изграждане на социализма в нашата страна, английският писател Херберт Уелс, който посети Съветска Русия, уверяваше, че „марксисткият комунизъм няма никакви планове и идеи относно интелектуалния живот на обществото“, че нашата страна се намирала пред прага на пълното разложение и разпадане на културата. Но още в онова трудно за страната време В. И. Ленин, комунистическата партия започнаха енергично да осъществяват плана за великата културна революция, плана за всеобщата народна просвета, образование, развитие на науката и изкуството.

Историческите победи на социализма в областта на културата се ознаменуваха преди всичко с това, че в нашата страна е преодолян присъщият на всички експлоататорски общества разрыв между научното знание и народа, между образованието и труда, ликвидирана е коренната противоположност между физическия и умствения труд. Обновяването на духовния живот на масите, изменението на тяхното съзнание е главният резултат от културната революция.

Извънредно голям успех на социалистическата културна революция е създаването за кратко време на многомилionна народна интелигенция, излязла главно из средата на работниците и селяните. Огромно завоевание на културната революция е развитието на социалистическата култура в национални форми, на родните езици на всички нации и народности в СССР и подготовянето на национални кадри.

Грандиозните успехи на социалистическата революция в областта на културата и идеологията в СССР още не означават, че са разрешени всички задачи на културната революция. Сега се поставя задачата за завършване на културната революция, за създаване на всички необходими идеологически и културни условия за победата на комунизма.

А какви предпоставки за победата на комунизма в областта на идеологията и културата се създават през периода на комунистическото строителство?

Трябва да отбележим преди всичко непрекъснатото

издигане на културно-техническото равнище на работниците и селяните до равнището на интелигенцията, последователното свързване на обучението с производителния труд в цялата образователна система и заличаването на съществените различия между умствения и физическия труд.

Върху основата на техническия прогрес, автоматизацията и комплексната механизация на производството, които премахват тежкия физически труд и го превръщат в творчество, върху основата на издигането на материалното благосъстояние на трудещите се, на намаляването на работния ден и в резултат на завършването на културната революция принципната разлика в трудовите условия, в културно-техническото равнище и в степента на общообразователната подготовка между интелигенцията и другите членове на съветското общество изчезва. Основната маса от населението ще бъде подготвена и за умствен, и за физически труд, при който ще прилага новата техника и ще има най-малко завършено средно образование. В това отношение голяма роля играят ресрганизацията на системата на народното образование върху основата на свързването на обучението с производителния труд и политехническото образование.

Важна цел на крайния етап на културната революция в СССР е ликвидирането на културно-битовите различия между града и селото, преодоляването на изоставането на културно-техническото равнище на селското население от градското. Предишната културна изостаналост на селото в нашата страна е ликвидирана. И въпреки това културно-техническото равнище на селското население засега все още значително изостава от равнището на градските жители.

Ликвидирането на социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото се постига в процеса на изграждането на комунизма. Още отсега челните стопанства самостоятелно или с други колхози и совхози строят и разширяват културно-битовите учреждения: училищата интернати, клубовете и културните домове, кинотеатрите, радиотранслационните възли и т. н. В совхозите и колхозите се създава мрежа от университети за селскостопански знания, от школи и курсове за челен опит. Всички форми на кул-

турна работа в селото, както и все по-голямата помощ от града, са призвани да съдействуват за комунистическото възпитание и за издигане на културно-техническото равнище на колхозниците и на работниците в совхозите.

В последния етап на културната революция принципино значение придобива все по-широко организираното обществено възпитание на децата, съчетавано с възпитанието им в семейството. Системата на обществено възпитание в училищата, интернатите, училищата и групите с удължен учебен ден и в предучилищните учреждения ще позволи на децата да се даде не само образование, но и всестранно възпитание (трудова, идейно, естетическо, нравствено, физическо), да се изработят у тях колективистични навици и привички. Постоянното увеличаване на разходите на обществото за издръжка и възпитание на децата ще помогне да се ликвидират остатъците от неравенството, свързано с многодетността, неравенството на жените в бита, ще даде възможност да се издигне по-високо културното равнище на онези слоеве от населението, които сега са принудени да посвещават на грижите за децата доста голяма част от извънработното си време.

Последният етап на културната революция съвпада с периода на изграждане на комунизма. Този етап представлява нов, по-висок комунистически по своето идейно съдържание и по социалните си резултати стадий на културната революция. За разлика от пролетарската култура през преходния период културата на комунизма се развива върху собствена, социалистическа основа и същевременно продължава да усвоява и критически да преработва културното наследство на човечеството. За преминаването към комунизма не е необходимо коренно изменение на социалистическата култура, нейното отричане, защото по своето идейно съдържание и по постиженията си тя отговаря на нуждите на изграждането на комунизма и може да се развие в култура на висшата фаза на комунистическото общество без каквото и да било коренно преустройство.

Разбира се, оттук не следва, че развитието на културата в сегашния период има чисто количествен характер и не изисква качествени изменения. При съвременните условия се формират нови, общи за всички съветски на-

роди комунистически черти на тяхната култура, морал и бит. Комунистическата идейност, комунистическото отношение към труда, последователният интернационализъм, колективизмът, оптимизмът и научният миروглед се въплъщават в културния облик на масите.

При това има се предвид постепенното развитие на общочовешката култура. Нейното създаване изразява една от историческите закономерности на нашата епоха, свидетелствуваща за процеса на активно формиране на интернационалната комунистическа цивилизация, на интернационалните черти, характерни за човека на новото общество. Сближаването и взаимното обогатяване на националните култури, взаимното проникване на националните и общочовешките форми на социалистическата култура не само не накърняват и не ограничават националните култури и езици, а правят техните богатства достояние на всички народи. По такъв начин се преодоляват остатъците от някогашната национална обособеност, остатъците от недоверие между хората от различните нации и отживелиците на националния егоизъм.

През периода на изграждането на комунизма стават съществени промени и в развитието на науката. Карл Маркс казва, че само работническата класа може да превърне науката от оръдие за класово господство в народна сила, от производителна сила на капитала в производителна сила на обществото. Днес темповете на научно-техническия прогрес се ускориха извънредно много, засили се и всестранното въздействие на техниката върху социалните обществени институти. Както се отбелязва в програмата на КПСС, човечеството навлиза в периода на научно-техническия преврат, свързан с овладяването на ядрената енергия и на Космоса, с развитието на химията, с автоматизацията на производството и с други постижения на науката и техниката. Но производствените отношения на капитализма са твърде тесни за научно-техническата революция. Само социализмът може да извърши тази революция и да използва плодовете ѝ в интерес на обществото.

При капитализма науката се развива непълно и едностранчиво. Зелена улица е дадена за онези научни открития, които се използват за подготовката на война. Тази тенденция влиза в конфликт с логиката на развитието на науката, с естествения за науката и за истинските учени

стремеж към всестранно развитие на различните нейни области. Науката, която по своята същност е едно от най-мощните средства в борбата за щастие и благосъстояние на човека, при капитализма се развива в явно антихуманистична насока. Не е чудно, че прогресът на науката поражда у редица западни учени страх и опасения от резултатите от научните изследвания. Тези учени не разбират, че не науката, а нейното прилагане от капиталистите заплашва човечеството с катастрофални последици.

Коренно различно е положението на науката в социалистическото общество. Тук са създадени такива социални и идеологически условия, които спомагат в най-голяма степен за нейния прогрес. В СССР науката се превърна в оръдие за революционното преустройство на обществото, в негова духовна производителна сила, в средство за господство на разкрепостения човек над природните сили и обществените отношения. Нейните успехи определят до голяма степен темповете на нашето движение към комунизма. Науката е призвана не само да помага на народното стопанство в решаването на задачите на днешния ден, но и да прокарва със своите изследвания пътища към утрешния ден, по-задълбочено и по-пълно да опознава и поставя в служба на хората законите за развитието на природата и обществото, да използва по-широко и по-резултатно природните богатства, да умножава материалните и духовните блага на съветския народ.

Съвременната наука, важно условие за развитието на която е активното навлизане в областта на производствено-практическата дейност, се стреми към много сложните и мащабни проблеми, към проблемите, чиято правилна постановка и успешно разрешаване са възможни само на базата на обобщественото и планирано производство. Това поставя актуалната задача да се планира развитието на самата наука.

През последните години партията и правителството разработиха редица мерки за подобряване планирането и координацията на научните изследвания в мащабите на цялата страна, ликвидираха неоправдания паралелизъм в работата на научните учреждения. Създадени са условия за съсредоточаване на вниманието и силите на учените върху решаването на главните и перспек-

тивните проблеми, за най-целесъобразно използване на отпуснатите от държавата средства.

В програмата на партията се подчертава засилващата се роля на науката през периода на комунистическото строителство, обрисувани са главните насоки на нейното развитие. Пред учените е поставена задачата „да запазят за съветската наука завоюваните челни позиции в най-важните отрасли на знанието и да заемат *ръководно положение в световната наука* във всички основни направления“¹.

Полетите на първите в света съветски космонавти, които откриха пътя на човечеството към междупланетните пространства, бяха ярка демонстрация на постиженията на съветските учени и специалисти в създаването на двигатели за мощни ракети, на космически кораби със сложна конструкция и в решаването на много други задачи, са тясно свързани с изследването на космическото пространство.

Правят се успешни изследвания в областта на физиката на атомното ядро. Продължават да се строят различни типове мощни инсталации за получаване и използване на атомна енергия, както и експериментални устройства за изследване възможностите за управление на термоядрената реакция. Изучаването на характера на вътрешноядрените сили, на структурата на атомното ядро и на закономерностите на протичане на ядрените реакции е една от основните задачи на нашата наука.

Все по-широки възможности открива пред човечеството разностранното прилагане на автоматиката и на изчислителната техника. Това е най-перспективният отрасъл на науката. Той революционизира буквално всички страни на човешката дейност, включително и умствената, служи на биологията и медицината, съдействува на психологията и педагогиката и на други области на научното знание.

Трябва да се спрем особено на химизацията като една от най-важните насоки на научно-техническата революция. Върху основата на научния анализ на тенденциите за развитие на народното стопанство и на анализа на ролята и значението на различните фактори, стимулиращи научно-техническия прогрес, върху основата на

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 570.

тяхната перспективност партията направи извода, че ролята на химическата индустрия за развитието на производителните сили на обществото е изключително голяма. Този извод почива на факта, че химизацията дава възможност да се революционизират съществуващите методи на производство, да се интензифицира селското стопанство и в сравнително кратък срок да се постигне максимален икономически ефект.

Характеризирайки научния комунизъм, В. И. Ленин изтъква, че той се опира на здравата основа на знанията, добити от човечеството в неговото историческо развитие. Бурният прогрес на науката, укрепването на нейните връзки с практиката превръща науката в извънредно важно средство за изграждането на комунизма.

•*

Популярността и победата на марксистко-ленинските идеи предизвикват смъртен страх сред империалистическата буржоазия. „Буржоазията вече не е в състояние да издига идеи, които биха могли да увлекат след себе си народните маси... *Буржоазната идеология преживява дълбока криза.*“¹ Разбира се, тази криза още не означава пълна капитулация. С отчаянието и яростта на обречените буржоазните идеолози се опитват да организират контранастъпление на идеологическия фронт. Ето защо през периода на изграждането на комунизма идеологическата борба не се прекратява.

Един от похватите на буржоазната пропаганда е опитът да се постави под съмнение реалността на задачите за изграждането на комунизма, начертани от програмата на КПСС. Английският в. „Таймс“ дори се опитва да иронизира по повод на „формирането на безкористния човек на бъдещето“. Искане ни се, се казва в този вестник, да доживеем до онова време, когато този човек ще бъде вече формиран. За тази цел не е нужно да се вглеждаме далеч напред, защото новият, „безкористният“ човек може да се види и сега. Чертите на този човек се срещат на всяка крачка, в делата на десетките милиони хора, които изграждат комунизма. Председателят на химическия концерн „Империъл кемикъл индъстриз“ („Ай-Си-Ай“) Стив-

¹ „Материали на XXII конгрес на КПСС“, стр. 189.

ли Пол Чембърс — един от стълбовете на деловия свят във Великобритания — излезе доста проникателен, когато след посещението си в СССР дойде до извода, изложен в интервюто му пред вестник „Сънди таймс“. Той казва: „Всяка мисъл, че населението на Съветския съюз може да бъде лесно привлечено на страната на някоя друга политическа система, трябва да бъде изоставена като нереална.“ И по-нататък обяснява защо той е стигнал до този извод. Работата е там, че „вярата в принципите на марксизма-ленинизма е станала втора природа фактически на всички хора“. Ценно признание!

Възпитани в новите, комунистическите идеи, съветските хора и трудещите се от социалистическите страни са уверени в победата на комунистическата идеология, в успешното решаване на задачите за формиране на човека на комунистическото общество.

ЛИТЕРАТУРА

- „Моральный кодекс строителя коммунизма“. М., Политиздат, 1965.
- М. Т. Йовчук. За историческите етапи на създаването и развитието на социалистическото съзнание в СССР. „Вопросы философии“, 1965, кн. 2.
- Ц. А. Степанян. Диалектика на формирането на духовния живот в комунистическото общество. „Вопросы философии“, 1964, кн. 4.

КОМУНИЗМЪТ И ЛИЧНОСТТА

Проблемата за личността, за нейните взаимоотношения с обществото не е отвлечена, не е академична, а дълбоко жизнена и в сегашните условия става особено актуална.

Съветското общество тръгна по пътя на преминаването към комунизма. В процеса на творческия труд на милионите работници, колхозници и интелигенция — на целия съветски народ, ръководен от ленинската партия, се създава материално-техническата база на комунизма, формират се комунистическите обществени отношения, ражда се новият човек — бъдещият гражданин на комунистическото общество.

Същевременно проблемата за взаимоотношенията на личността и обществото е предмет на остра борба между комунистическата и буржоазната идеология, любима тема за всевъзможни антикомунистически упражнения на буржоазната пропаганда, за нейните нападки срещу социализма и комунизма.

Буржоазните идеолози смятат устоите на капиталистическия строй за единствено отговарящи на „природата на човека“, а самата тази „природа“ считат за „вечна“ и „неизменна“. Главното внимание се насочва върху изучаването на „естествените“, психологическите, нравствените черти на човека. Те откъсват човека от обществото и обществените отношения и го разглеждат предимно антропологично, като биологично същество, чието битие е предопределено изключително от случайността на раждането му. Подобни теоретически „построения“ имат апологетичен характер, при това често са подправени с голяма доза антикомунизъм.

Да вземем например обемистия труд на западногерманските социолози „Ръководство по световен комунизъм“, издаден в Мюнхен. Ето какво пишат те: „Те (т. е.

комунистите. — *Ред.*) разглеждат и използват днешния отделен човек само като прост инструмент, като средство за постигане целите на партията.“ И по-нататък все в този дух. Излиза, че в социалистическото общество индивидът „съществува само като момент от „цялото“, т. е. от обществото, и като такъв няма лични права и не може да се разглежда като цел. Целта при комунизма е „цялото“¹.

Политическата подкладка и целта на подобни идеи са съвсем очевидни. Буржоазните идеолози се стремят не само да фалшифицират комунизма, но и да отклонят вниманието от крещящите противоречия, които съществуват в капиталистическия свят между държавата, обществото и личността, и да го насочат върху уж по-драматичните конфликти на съветското общество.

Анализът на твърденията на буржоазната пропаганда ни дава възможност да разкрием научната несъстоятелност на буржоазните идеолози. За образец на актуален подход към въпроса може да служи докладът на френския католически екзистенциалист Габриел Марсел, изнесен пред XIII Международен философски конгрес — „Екзистенциален аспект на достойнствата на човека“. Ако вярваме на Марсел, излиза, че достойнството на човека не е нищо друго освен индивидуалното уважение на личността към себе си. То не е обусловено социално, не е свързано ни най-малко с изпълняваните от индивида обществени функции, неговите източници са свръхестествени и не се поддават на интелектуално познание, подобно на християнската догма за безсмъртието на душата. „Именно в евангелисткия контекст идеята за човешко достойнство придобива живот“ — заключава Г. Марсел. Като констатира, че в съвременното (т. е. буржоазното) общество достойнството на човека се излага на чудовищно унижение, той въпреки това не намира нито една дума да осъди действителните причини на явленията: системата на частна собственост и експлоатация, която погазва достойнството на личността и превръща самия човек в разменна стойност. Изводът, до който Г. Марсел стига, е доста песимистичен: положението на човека

¹ Виж „Проблеми комунистическото воспитания“. М., 1960, стр. 176--177.

е безперспективно, човек стои на кръстопътя „между наивния оптимизъм и безпомощното отчаяние“.

Теоретикът, свързан с буржоазната идеология и нейните предразсъдъци, неизбежно затваря кръга на своето изследване, така че от него вече няма изход. От една страна, той не може да мине без панегирика на буржоазните обществени отношения, които били гарантирали пълно разкриване на човешката индивидуалност, и не може (по-точно не иска) да не хвърли мимоходом сянка върху социализма, като го изобразява така, че интересите на личността уж изцяло се пренасяли в жертва на обществото и държавата. От друга страна, той не е в състояние да се откъсне от суровата капиталистическа действителност, която мацка и души творческите възможности на личността, поробва човека. На такъв теоретик, тъй като той е апологет на капитализма, не остава нищо друго, освен да снесе отговорността на буржоазното общество и да я прехвърли върху бурното развитие на науката и техниката, върху съдбата, върху божественото предопределение и в края на краищата върху самия човек. Един вид така е устроен светът и никой не може да промени каквото и да било в него. Това именно довежда неизбежно до извода за безизходност, за безперспективност на човешкото съществуване. Човек е само пътник, захвърлен по волята на съдбата в този тревожен свят; той не е защитен с нищо от опасностите, които го дебнат на всяка крачка, за него няма убежище, той няма покрив над главата си, където би могъл да отдъхне от тежестите на собственото си съществуване. Такъв е например лайтмотивът на доклада на друг един християнски теолог, А. Муньос-Алонсо, изнесен пред конгреса на философите и озаглавен „Човек без покрив“.

Много апологети на капитализма издигат с особена готовност тезата за свобода на личността, която буржоазното общество уж дарявало на човека. Но какво представлява свободата в така наречения „свободен свят“? Свобода за експлоатация, за трупане на лесни печалби, за грабеж. Разбира се, нито един буржоазен философ не се осмелява да изрече тази истина, доказана от живота. Но онзи, който не е загубил напълно чувството за обективност, ясно вижда колко призрачна е

буржоазната свобода. Не можем да не се съгласим с италианския философ М. Шака, който беше принуден да отбележи с горчивина, че буржоазната свобода (друга свобода той не признава) — това са вериги, които сковават Прометей.

Буржоазните философи обвиняват марксизма, че не отделял внимание на проблемите за личността и нейното положение в обществото. Но подобни обвинения нямат никакво основание.

Марксизмът пръв даде научно решение на проблемата за личността. К. Маркс и Ф. Енгелс разглеждаха личността конкретно-исторически, като изхождаха от равнището на развитието на производителните сили, от характера на производствените отношения, от социално-политическото устройство, степента на развитието на духовната култура на обществото, от особеностите на битата и т. н. К. Маркс дава класическо определение за същността на човека: „... в своята действителност тя (т. е. същността на човека. — *Ред.*) е съвкупността на всички обществени отношения“¹. Същността на личността може да се разбере само тогава, когато се разглежда като субект на производствената и социалната дейност, осъществявана само във взаимна връзка с други хора.

Марксизмът е чужд на нивелирането на личността. Всеки човек притежава свои неповторими черти, които го правят различен от другия. Хората се различават и по свойствата на характера си, по умственото си устройство, дарования, темперамент; различават се един от друг не само по индивидуалните си качества, но и по национални, възрастови и други особености. Личността винаги е конкретно единство на общото, особеното и единичното.

Естествено е, че всяка епоха поражда специфични особености на личността и определя различно мястото ѝ в обществото. Затова човекът, неговият труд и живот, духовният му облик и интереси не са нещо веднъж завинаги дадено и неизменно. Те се развиват и изменят заедно с развитието и изменението на обществените отношения. В горнилото на борбата за социално освобождение, в процеса на комунистическото строи-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 5.

телство най-успешно се формира всестранно и хармонично развитият, свободен от всякакви окови човек, такъв човек, на когото действително принадлежи бъдещето.

1. Социализмът и личността

Основите за формиране на новия човек могат да бъдат поставени само с премахването на капиталистическата частна собственост. Само след като разбие веригите на илюзорната буржоазна свобода, веригите на свободната конкуренция и на свободната инициатива, които закрепостяват човешката личност, човек може да придобие истинска свобода.

Частната собственост върху средствата за производство разруши непосредствената колективност на трудовите хора, противопостави ги един на друг, отчужди ги един от друг и от обществото. В обществото, разделено на класи, всеки човек става представител на класата, нещо като отделен неин „екземпляр“. Тук положението на всеки се определя изключително от класовата му принадлежност; преди всичко от нея, а не от способностите и индивидуалните качества на човека зависи личната му съдба.

Обществото на частната собственост поражда антагонистично разделение на труда. Последното неминуемо води към едностранчиво, осакатено развитие на човека, към рязко разграничаване и противопоставяне на робството и свободата, труда и насладата, различните видове дейност, частните интереси и стремежи на хората. При това естествено човек противостои враждебно на обществото и на другите хора. „Ако ти не изядеш другия, той ще те изяде“ — ето войнствувания егоистичен морал на буржоазното общество. Той пронизва всички сфери на обществения живот — икономиката, политиката, битата. „Всеки гледа първо себе си“ — така формулира принципите на този морал един от идеолозите на империализма — Ръдиард Киплинг. Такъв е „законът на джунглите“, такива са принципите на капитализма, неговият морал, който в основата си отрича човечността.

Буржоазните теоретици твърдят, че антагонизмът между личността и обществото е вечен. Социализмът

опровергава на практика тези твърдения. Разбира се, процесът на развитието на личността е сложен и продължителен. Човек не така лесно и бързо се мени и преодолява традициите и навиците на миналото. Но с освобождаването на хората от отношенията на господство и подчинение, с ликвидирането на тяхната зависимост от частната собственост, с унищожаването на експлоатацията на труда социалният и духовният облик на личността, както и нейното положение в обществото се променят коренно.

При социализма решаващо условие за развитието на личността е обществената собственост върху средствата за производство, социалистическите обществени отношения, които обединяват хората, сплотяват ги в единен колектив, пораждаат отношения на сътрудничество, другарска взаимопомощ, ликвидират класовите антагонизми и противопоставянето на социалните групи един на други. Световноисторическо завоевание на социализма е социално-политическото и идейно единство на обществото, чертите на което личността не може да не въплъщава в себе си, защото тя винаги носи отпечатъка на характера на цялото. Новият човек се формира и развива в атмосферата на сплотеност на народа, свързан с единството на икономическите и политическите си интереси, с общите си морални принципи и идейни възгледи, с ясните си цели в борбата за светло бъдеще. Благодарение на това единство съветското общество се очиства от оскверняващите човешките нрави черти — недоверие, омраза, национална вражда, които са продукти и неизбежен спътник на старото общество. Социалистическото общество като цяло и отделните трудови колективи са заинтересовани всеки човек, всеки член на обществото да се стреми да развива всички свои способности, да разширява политическите си познания и културния си кръгзор, да повишава квалификацията си. И това не е добро пожелание, а обективна необходимост на развитието на производството. Споменатите фактори благоприятствуват за постоянното повишаване на производителността на труда. А щом като производителността на труда на всеки работник непрекъснато се повишава, расте и общата производителност на труда, която съдействува за материалния и духовния прогрес на обществото. В

днешната реална действителност взаимната заинтересованост на всеки човек от увеличаване на общественото богатство и на цялото общество — от задоволяване нуждите на всеки човек — получи нови стимули. Не случайно Мартенският (1965 г.) пленум на ЦК на КПСС, посветен на въпросите за развитие на селското стопанство, отдели такова голямо внимание на въпросите за материалната заинтересованост на всеки труженник от резултатите на неговия труд, от увеличаването на общественото богатство.

Развитието на личността се определя до голяма степен и от политическия строй на обществото, от самия характер на политическата надстройка. Докато при експлоататорския строй държавата стои над трудещия се човек, като потъпква в него не само гражданина, но и личността изобщо, то с победата на социалистическата революция положението се променя коренно. Като пробуди за активен обществен живот „най-долните низини“, революцията превръща бившите потиснати в пълноправни граждани, прави обикновения съветски човек пълновластен господар на своята държава. Смисълът на социалистическата демокрация се състои в това, че тя не само провъзгласи свобода и равенство, но и ги осигури, като предаде в ръцете на народа средствата за производство, обществените сгради и културните ценности. В нашата страна цялата система на политическите институции — органите на съветската власт, обществените организации (профсъюзите, Комсомолът и др.) — вършат голяма възпитателна работа сред трудещите се, оказват им реална помощ за повишаване на тяхното политическо, културно-техническо и общообразователно равнище. Успехът на тази дейност се определя от обстоятелството, че ръководната и направляваща роля в организирането на цялата многостранна работа по формирането на новата личност се осъществява от комунистическата партия.

В условията на социалистическия строй са изключени класовите, религиозните, расовите, националните и други пречки за активно участие на човека в многостранния живот на обществото. Конституцията на СССР гласи, че в нашата страна неотменим закон е равноправието на съветските граждани независимо от тяхната националност и раса, равноправие във всички

области на стопанския, държавния, културния и обществено-политическия живот. А именно това участие открива безкраен простор за всестранното развитие на личността, за проявяване на всички нейни способности и дарования.

Достатъчно е да вземем за пример развитието на образованието в СССР. При социализма всички граждани без изключение получиха реални възможности за повишаване на общото си образование, за придобиване на професия и за развитие на дарованията си. В СССР почти цялото население, като се почне от 7-годишна възраст, учи в школи, училища, техникуми, във висши учебни заведения и в различни курсове. Прибавете към това университетите на културата, системата на партийната просвета, която обхваща десетки милиони трудещи се.

Гарантираното от конституцията на СССР право на образование се осигурява от материалните условия. В нашата страна има над 220 хиляди общообразователни училища, около 800 висши учебни заведения, над 3000 средни специални училища, широка мрежа от институти на културата и изкуството. В милионни тиражи се издават книги, списания и вестници. Обучението в училищата, висшите учебни заведения и курсовете е безплатно. Безплатно е и ползването на библиотеките и спортните игрища.

В никоя буржоазна страна никога не е имало, няма и не може да има такива възможности за приобщаване на трудещите се маси към съкровищата на науката, изкуството и литературата, каквито има в социалистическото общество. На онези, които обичат да говорят за свободата в капиталистическия свят, не би било лошо дапомним, че там достъпът до съкровищата на културата и изкуството струва много скъпо.

Разширяването и обогатяването на обществените връзки на личността в нашите условия става преди всичко в процеса на трудовата дейност, чрез формирането на комунистическо отношение към труда. Общественополезният труд е главната сфера за формиране на творческите способности и на високите морални качества на съветския човек. В процеса на творческия труд за благото на обществото човекът се утвърждава като личност. И именно тук, повече отколкото в която

и да било друга сфера на обществения живот, човек може да развива и проявява творческите си способности.

Следователно само в общество, в което властта е в ръцете на самите трудеци се, където господствуват отношения на сътрудничество и другарска взаимопомощ между тружениците, съществуват всички социални условия за пълен разцвет на личността и за широко развитие на нейните дарования.

Социализмът създава необходимата икономическа и политическа база за постигане на хармония между личността и обществото. Нашата всекидневна практика потвърждава това, което Маркс и Енгелс са предвидили отдавна. Те пишат: „На мястото на старото буржоазно общество с неговите класи и класови противоположности идва една асоциация, в която свободното развитие на всекиго е условие за свободното развитие на всички“¹.

Обективното съвпадане на интересите на личността и на обществото се осигурява преди всичко в областта на икономиката, в областта на производството и потреблението. Докато при капитализма по-голямата част от националния доход отива в джобовете на експлоататорите, при социализма националният доход принадлежи изцяло на трудещите се. Напълно ясно е защо пролетарият не е заинтересован да увеличава богатствата на капиталистическото общество, както е ясно и друго: защо свободният труженик в социалистическото общество се стреми да издигне равнището на производството. Той върши това съзнателно, защото добре разбира, че неговото благосъстояние зависи непосредствено от развитието на общественото производство. Тук става дума не само за идеалния процес на разбиране, осъзнаване, но за реалния интерес, за действителната материална заинтересованост на работника от резултатите на неговия труд. В това именно се изразява хармонията между икономическите интереси на отделната личност и на социалистическото общество.

С идването на работническата класа на власт се създават най-благоприятни възможности за хармонично съчетаване на личния и на обществения интерес и

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 4, стр. 446.

в политическата сфера. Трудещите се, в миналото фактически лишени от правото да участвуват в държавните работи, сега сами управляват държавните учреждения, активно решават важни политически и стопански въпроси.

Икономическите и политическите завоевания на социализма осигуряват също така и истинска свобода на личността. Свободата на личността, разбираана научно, е господство над обстоятелствата и отношенията, в които човек живее. Да бъдеш свободен — това значи да имаш възможност да действуваш във всички области на живота, да правиш избор, да вземаш решения съзнателно, по своя воля, съобразно с условията на нещата и социалните отношения. Такова разбиране за свободата отхвърля анархистичното ѝ определение като липса на всякакви ограничения по принципа „прави каквото искаш“. Да бъдеш свободен, това значи да отговаряш за своите постъпки. Марксисткото разбиране за свободата е противоположно на идеалистическото разбиране за същата като „свобода на духа“, която абсолютно никак не зависи от реалните обществени връзки. Ние разбираме свободата на отделния човек като свобода в обществото, а не като свобода, независеща от обществото. К. Маркс и Ф. Енгелс пишат: „Едва в общността с другите всеки индивид получава средствата, които му дават възможност да развива всестранно своите заложби, и следователно само в общността е възможна личната свобода.“¹

Никъде и никога не е съществувала и не може да съществува свобода, независеща от социално-икономическите условия. Основен неин критерий е отношението на хората към собствеността, към средствата за производство и в последна сметка степента на освобождение на труда. В класовото общество трудещият се никога не може да бъде свободен, защото той е зависим от онзи, който владее собствеността, поробен е от него. Следователно за свободата на личността в обществото трябва да се съди не по положението на господстващите класи, а по положението на трудещите се. Маркс и Енгелс пишат: „В сурогатите на общността — в държавата и т. н., — които са съществували досега,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 75.

личната свобода е съществувала само за развитите в рамките на господстващата класа индивиди и само дотолкова, доколкото те са били индивиди на тази класа.¹

Като анализират същността на капиталистическото общество, Маркс и Енгелс стигат до извода, че в това общество свободата има формален характер. За трудещите се тя не е нищо друго освен робство, прикрито с фалшиви буржоазнодемократични труфила. Външно буржоазното общество изглежда като завършена форма на независимостта на индивида. Човекът е юридически свободна личност. Но само юридически. А на практика, като замени дисциплината на тоягата с дисциплината на глада, капитализмът създаде скритата форма на робство. Работникът действително е „свободен“ да напусне капиталиста, но заплахата от гладна смърт неизбежно го заставя да продава работната си сила на онези, които владеят средствата за производство. Опитите да се прикрие реалното положение с булото на демагогията, да се завоалира то с помощта на патерналистични и филантропични мерки и подаяния не могат да променят картината на истинските отношения, които господствуват в буржоазното общество.

Освобождението на личността започва с пролетарската революция и с изграждането на социализма. Именно победата на социализма осигурява, по изрече на Енгелс, преминаване на обществото от „царството на необходимостта“ в „царството на свободата“. Освобождението на обществото създава реални предпоставки за освобождение на личността и за пълен разцвет на нейните сили.

За да разберем историческото развитие на свободата на личността и промените в нейните отношения с обществото, които стават по пътя от социализма към комунизма, важно е да имаме предвид, че мерило за свободата е степента на постигнатото равенство между хората в обществото. При това всяка постановка на проблемата за равенството, игнорираща въпроса, на кого принадлежат земята, заводите, фабриките и по какъв принцип се разпределят обществените богатства,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 3, стр. 75.

се превръща в празна фраза. Като изхожда от това, научният комунизъм свързва постигането на равенството, а следователно и на истинска свобода, с премахването на класите и на класовите различия.

Социализмът и комунизмът изразяват отношението си към съдбата на личността във формулата „От всеки според способностите му“. В първата фаза на комунизма, при социализма, равенството на всички членове на обществото се постига в главното, основното — в тяхното отношение към средствата за производство, които престават да бъдат инструмент за поробване на отделни хора от други, и се изразява в унищожаване на експлоататорските класи, в ликвидиране на противоположността между града и селото, между физическия и умствения труд, във все по-голямата еднородност на обществото, в осъществяването на принципите „За равен труд равна заплата“ и „Който не работи, не трябва да яде“.

Същевременно в първата фаза на комунизма още се запазват остатъци от старото разделение на труда, социални различия и неравенство. Освен това социализмът не осигурява и не може да осигури фактическо материално равенство на всички граждани. Социалистическото разпределение според труда означава прилагане на еднакво юридическо мерило към различни хора. Но във връзка с различието в квалификацията, надареността, състава на семейството и т. н. при равна заплата за равен труд фактически членовете на обществото не получават еднакви доходи. И това е неизбежно за първата фаза на комунистическото общество. Фактическо материално равенство на всички, както и пълна възможност за развитие на потенциалните способности на всяка личност ще бъдат постигнати при пълния комунизъм.

В какво конкретно се състои свободата на личността на социалистическия етап?

Преди всичко на нея ѝ е присъщо принципно ново в сравнение с капитализма социално съдържание. При социализма личната свобода съвсем не се състои в това, да се постигне независимост от обществото. Напротив, само като се обедини личното с общественото, личният интерес с колективния, човек може да разкрие най-пълно най-добрите си качества, да утвърди себе си

в обществото чрез труда и таланта си, чрез отношението си към хората, към колектива. Само онзи може да се смята свободен, който действа в интерес на обществото, насочва своята воля и духовните си сили към постигане на високи обществени цели, който съзнателно посвещава силите си на делото за победата на комунизма и вижда в това смисъла на своята дейност, личното си щастие.

Това е възможно именно в общество, основано на социалистическите принципи. Още в разпределението според труда конкретно се изразява един важен аспект за свободата на личността. Положението на всеки човек в обществото се определя от степента на участието му в обществения труд, което изключва икономическата зависимост на един човек от друг. Индивидът, доколкото той е избавен от чуждите нему и господстващи над него социални сили, реализира своята независимост и самостоятелност в процеса на труда и на обществената дейност, в липсата на утилитарни съображения при брака, при избора на професия и т. н. Същевременно социализмът създава такива отношения в обществото, че всеки труженик е лично заинтересован от издигането на стопанството, от активното си участие в живота на обществото. На тази основа се разширява сферата на свободната и творческа дейност на всеки индивид.

Социализмът гарантира на трудещите се широки политически права. Комунистическите партии смятат за свой първостепенен дълг да привличат все по-широки и широки слоеве от трудещите се (независимо от пол, възраст, националност и професия) в активен държавен и общественно-политически живот, да им помагат да добиват навици да управляват обществото. В социалистическото общество на гражданите е осигурено правото на труд и образование, на свобода на словото, печата, съвестта, те се ползват с неприкосновеност на личността.

При все това абсолютна свобода на личността не може да има в никое общество, включително и при социализма. Пред съветския човек са открити всички пътища: дерзай, бори се за светлото бъдеще на народа, твори за благото на обществото! У нас има пълна свобода на борбата за комунизъм, свобода за осъществя-

ване стремежите и идеалите на милионните маси. Но у нас няма и не може да има свобода за борбата против комунизма, против интересите на народа.

Дори при комунизма волята на отделния човек трябва да се подчинява на волята на целия колектив. Ако това не стане, агархистичното своеволие ще предизвика разногласия и ще дезорганизира живота на обществото. Без организационно, направляващо начало не може да съществува не само социалистическото общество, но и никакво общество изобщо, никаква обществена система, дори и най-малък човешки колектив.

Не бива да забравяме, че в нашето общество все още се намират хора, на които не се нравят законите на държавата, изискванията на комунистическия морал, нормите и принципите на обществения живот. Тези носители на остатъци от миналото биха искали да живеят „по закона“ на личното обогатяване, на частния интерес — да не се трудят, а да се ползват от всички блага, без да се съобразяват с нормите и правилата на социалистическото общество. Подкрепяна от целия народ, партията води настъпление по целия фронт против всякакви прояви на буржоазната идеология и морал, против онези, които пречат за успешното движение напред към комунизма.

2. Изграждането на комунизма и всестранното развитие на личността

Марксизмът-ленинизмът свързва утвърждаването на комунизма с формирането на всестранно развития човек, с разцвета на личността. Но самото осъществяване на тази задача може да бъде само резултат от развитието на всички онези процеси на социалния живот, които са започнали в низшата фаза на комунизма — при социализма. При комунизма ще се развие напълно и процесът на превръщането на човека в държавен деец, материалното изобилие ще стане пълно, духовната култура на обществото ще разцъфти. Само във висшата фаза на комунистическото общество може да бъде постигната целта, формулирана в програмата на КПСС: *да се формира един нов човек, който да съ-*

четава хармонично в себе си духовно богатство, морална чистота и физическо съвършенство.

Всестранно развитата личност, по думите на Ленин, това е човек, който умее да прави всичко¹. Разбира се, Ленин няма предвид такива хора, за които казват, че „всичко им иде отръки“, т. е. хората, които еднакво успешно можели да вършат работата на геолога и лекаря, на архитекта и композитора или да съчетават други, съвсем разнородни професии. Става дума за преодоляване на тясната специализация, която превръща човека в придатък на машината, заробва го, приковава го завинаги към един тесен, ограничен кръг на дейност. Именно това е драмата на съвременния „индустриален век“. Оплаквания от липса на цялостност, хармония на човешката личност, от „разкъсаност“ на съзнанието вне ще чуете на Запад на социологически конгреси, ще прочетете в научни трактати, вестници и списания. Следователно целта е да се съчетае специализацията на човека в определен отрасъл с широко образование и културно развитие, със занятие и с много други видове труд, към които той има наклонност. Именно по този начин може да се преодолее ограничеността и едностранчивостта в развитието, присъщи на хората в антагонистичните обществени формации.

При комунизма безспорно ще се запази известна специализация на тружениците. Всеки човек ще извършва онази работа, която му харесва, която той най-добре е овладял и която отговаря на неговите дарби. Но наред с главната си специалност всеки труженик ще получи възможност да овладее и други сродни, пък и не само сродни професии. Следователно, щом като техническата и научната специализация, както и специализацията в областта на изкуствата ще останат и при зрелия комунизъм, тогава възниква въпросът: как ще бъде реализирано всестранното развитие на всяка личност. Очевидно всестранното развитие на личността трябва да се разбира като способност и социално обусловена възможност за активно включване на всеки човек във всички основни сфери на обществената дейност. Маркс и Енгелс подчертават специално, че истинското богатство на всеки индивид се състои в бо-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 35.

гатството на реалните отношения, в които е включен този индивид. Следователно всестранното развитие на личността е преди всичко нейната способност за все-странна дейност, където понятието „все-странна дейност“ не се свежда до професионален аспект, а включва богатството на социалната активност и духовната дейност на човека. Ето защо всестранното хармонично развитие на личността означава формиране на човека като творец на материални блага, като посетител и създател на висши духовни и нравствени ценности, като обществен деец, като физически развит човек, който притежава разностранни интереси, разумни потребности и развит вкус.

Все-странното развитие и подготовка на човека ще създадат необходимите условия за промяна на професиите, за овладяване на нови специалности. Тук става дума за общия закон на общественото производство. „... Природата на едрата промишленост — пише Маркс — обуславя смяна на труда, преливане на функциите, все-странна подвижност на работника... поставя като въпрос на живот и смърт да се признае сменяването на труда, а с това и колкото може по-голямата многостранност на работника... като въпрос на живот и смърт поставя задачата... частичният индивид, обикновеният посетител на дадена частична обществена функция, да бъде заменен с все-странно развит индивид, за когото различните обществени функции са сменящи се един с друг видове дейност.“¹

Открива се все по-голям простор за действието на закона за смяната на труда. Необходимостта от действието на този закон се обяснява преди всичко с нуждите на новата техника. Второ, смяната и редуването на видовете дейност спомага за повишаване производителността на труда, понеже премахва монотонността и еднообразието в дейността на труженника, които водят до бърза умора. Най-сетне, смяната на труда се предизвиква и от това, че специалната професионална дейност, дори онази, която предполага прилагането на най-широки познания, не може да изчерпа всички творчески сили и възможности на човека, не може да

¹ К. Маркс, *Капиталът*, т. I, Изд. на БКП, 1955, стр. 499—500.

удовлетвори напълно неговите растящи духовни интереси. Смяната и редуването на труда са средство за задоволяване на растящата жизнена потребност от разностранна дейност като условие за хармонично развитие на човека.

Идеалът на човека на комунистическото общество съвсем не е абстракция или добро пожелание. Формирането на хармонично развита и всестранно богата личност е обективна потребност на развитието на производството, необходимо условие за обществен прогрес. Разбира се, това не значи, че трябва да скръстим ръце и да чакаме да се появи новият човек. Обективните потребности винаги се реализират само в дейността на хората. Ето защо в задачите на комунистическото строителство непременно се включва и задачата за възпитаване човека на бъдещето. При това неправилно е подобно възпитание да се разглежда само като комплекс от педагогически въздействия и да се свежда до правоучителни беседи, поучения, лекции и други подобни мероприятия. Това би било просветителски подход към въпроса. Формирането на новия човек се извършва в процеса на грандиозните икономически и социално-политически преобразования, които стават в обществото, изграждащо комунизма, и е немислимо без непосредственото участие на всеки човек в тази работа. Новият човек се формира от цялото устройство на живота, от социалните условия на производството и бита, от научния мироглед, от марксистко-ленинската идеология.

Човекът е обществено същество и цялото съдържание на неговия живот и дейност може да бъде разкрито само в процеса на изграждането на новото общество. Именно в него и с негова помощ човек може да стане и действително свободен, и действително всестранно развит.

Дори пълното задоволяване на индивидуалните потребности, ако то става по начин, достоен за човека е възможно преди всичко чрез развитие на обществените фондове за потребление. И тяхното значение не е само в това, че те са истински комунистически път за повишаване благосъстоянието на народа. Обществени фондове имат голямо социално-политическо и възпитателно значение: чрез тях например комунистиче-

ските начала постоянно въздействуват върху всеки човек. Това важи преди всичко за възпитаването на колективизъм и другарска спойка, спомага за изработването на нормите за комунистическо поведение в бита, във всекидневния живот. Във всекидневния живот самото функциониране на обществените фондове служи като материална основа за преодоляване на остатъците от миналото: егоизъм, користолюбие, частнособственическа психология и т. н. Усъвършенствуването и развитието на принципите на колективизма изобщо играят огромна роля за възпитанието на новия човек. Колективът, обединен от единството на целите и действията, е сфера за формиране на личността. В колектива човек прекарва голяма част от живота си, тук той осъзнава значението на своя труд за обществото, осъществява творческите си стремежи. Каква мощ притежава сплотеният, дружен колектив! Той е мъдър наставник, строг съдия и грижлив настойник. Силата на колектива е преди всичко в общественото мнение. Това мнение обикновено е най-безпристрастното, обективното и същевременно най-взискателното. Ето защо винаги и навсякъде могат да се срещнат факти, когато нарушители на производствената дисциплина, на моралните норми и на правилата на социалистическото общество виждат най-суровата мярка за осъждане и наказание не в административното и дори не в съдебното наказание, а в съда на общественото мнение.

Колективът и личността се развиват най-успешно в единство, в постоянно и тясно взаимодействие. Бележитият съветски педагог А. С. Макаренко подчертава специално, че възпитавайки отделната личност, не бива да се забравя възпитанието на целия колектив. На практика тези две задачи ще се решават само заедно и едновременно. Във всеки момент от нашето въздействие върху личността тези въздействия непременно трябва да бъдат и въздействие върху колектива. И обратно, всеки наш допир с колектива непременно ще бъде и възпитание за всяка личност, която влиза в него.

Общата цел, която обединява членовете на колектива, не е механическото обединяване на отделни, още по-малко противоположни цели; това именно е единша-

та цел на целия колектив, с който се съгласуват действията на всички негови членове. Но личността в колектива, в обществото не е безлично същество. При новите социални условия самото понятие „подчинение“ придобива ново съдържание, до голяма степен това е един вид самоподчиняване на личността пред волята на колектива, пред волята на обществото.

Не може да не се види до какви тежки резултати довежда отслабването на връзките на човека с колектива. Това отслабване се обръща в лична драма за индивида, отразява се върху живота на колектива. Източниците за подобни отклонения са най-различни, често това са индивидуални причини. Без съмнение, важна роля играят и още непреодолените материални трудности и изоставането на съзнанието у една част от членовете на обществото. Затова съчетаването на дълбокото уважение към човека, на грижата за неговите потребности и нужди с висока възискателност към него е най-важно средство за утвърждаване принципите на колективизма, за формиране на комунистическа дисциплина, на нови отношения между хората, то е принцип в живота на социалистическото общество.

Във връзка с това възниква въпросът за съотношението между принципите на колективизма и на единоначалието в управлението на производството. Някои буржоазни идеолози съзират тук известно противоречие, като противопоставят единоначалието на колективизма. Всъщност тук няма никакво противоречие. Единоначалието означава, че отговорността за работата на завода, на колектива се възлага на определено лице — директора, ръководителя и т. н. Но ръководителят непременно носи отговорност пред колектива, който той ръководи. Освен това трябва да се има предвид, че с развитието на комунистическите форми на обществено самоуправление единоначалието все повече ще се съчетава с колективни форми на участие на масите в управлението на производството и в упражняването на контрол. Без да нарушава принципите на единоначалието, общественият контрол дава възможност да се привлича широк актив, който да проверява изпълнението на решенията на партията и правителството, да обсъжда най-важните въпроси от стопанската и другите видове дейност на предприятието, той

възпитава у всеки труженик чертите на обществен деец.

Главна сфера, в която се развива личността, е производственият, трудовият колектив. И това е напълно естествено. Материалното производство е основа на живота на обществото. В производството се осъществяват решаващите социални функции, присъщи на човека, чрез производството той се проявява като член на обществото, участва в целия негов живот като производител на материални блага, като потребител и като обществен деец, който заедно с другите управлява общите работи, и най-сетне като другар, свързан с другите хора с приятелски връзки.

Самите условия на производството пораждат необходимостта от коопериране на труда, от колективно сътрудничество на хората в процеса на тяхната трудова дейност и са решаващо средство за изработване на колективистични черти, за съзнателно координиране и съгласуване действията на много хора.

Трудът е едно от главните средства за интелектуално и физическо развитие на личността, за формиране на всички положителни качества на човека. Никаква сила, казва Горки, не прави човека така велик и мъдър, както силата на труда — на колективния, дружният и свободен труд. В процеса на трудовата дейност се изработват такива качества, като умение личното да се подчинява на общественото, грижовно отношение към народното имущество, чувство за другарска взаимопомощ. В труда се закалява волята на човека, развиват се неговите способности, изграждат се качествата на борец за всичко ново, напредничаво, прекрасно, против всичко назадничаво, консервативно, изостанало, ражда се социалистическото съревнование, развиват се взаимопомощта и сътрудничеството, изковат се чертите на колективизма и се преодоляват отживелиците на индивидуализма. Не е нужно да повтаряме истината, че трудът служи за физическото развитие на всяка личност. Съвсем не е случайно обстоятелството, че именно в производствените колективи възникна движението на ударниците и бригадите за комунистически труд. В. Я. Карасев, известен ленинградски стругар монтьор, е изразил ярко мислите и чувствата на много разузнавачи на бъдещето, както нашият на-

род нарича участниците в движението за комунистически труд. Веднъж работниците го попитали: „Вие сте изобретател, познават ви много хора в страната. Кое смятате като най-голямо възнаграждение за своите изобретения?“ Един работник подхвърлил: „Паричното възнаграждение“. Карасев отговорил: „Защо не, паричното възнаграждение е хубаво и полезно нещо. У нас материалната заинтересованост не е премахната, без нея не може да се построи комунизъм. Но когато създавахме новата фрезмашина, аз не мислех за парите... Главното в оценката на моя труд е да чувствуваш, да виждаш, че си бил полезен за своя народ, за другарите си.“

Ние вече говорихме, че при комунизма наред със запазването на специализацията на тружениците ще възникват широки възможности за овладяване на други професии и за сменяне на видовете трудова дейност.

И в този процес решаваща роля играят закономерностите на трудовата дейност. Още на сегашното равнище на развитие на производството възникват възможности за съчетаване на сродни специалности. В областта на техниката например се разпространява идеята за „комбайниране“ на механизмите (в една машина се обединяват група механизми, които по-рано са се намирали в различни агрегати). Такива механизми естествено изискват разностранна квалификация на работници, овладели няколко професии. Такова е положението не само в промишлеността, но и в селското стопанство. Например в колхоза „XXII конгрес на КПСС“ (Ставрополски край) от 492-ма механизатори и стригачи 306 владеят по две и три специалности, 91 механизатори — по четири.

Занапред във връзка с развитието на техническия прогрес, на механизацията и автоматизацията на производството съчетаването на професии, овладяването на няколко сродни специалности ще взема все по-широки размери. Това ще избави труженика от едностранчивост, ще му даде възможност да види не само предназначението на дадена операция, но и да разбере цялостно трудовия процес, ще му позволи да си изясни мястото на човека в предприятието, ролята на неговия труд за издигането на икономиката на страната.

Разбира се, всичко това изисква достатъчно задъл-

бочени и разностранни знания. Още в зората на социалистическото строителство Ленин казваше, че комунист можеш да станеш само като обогатиш паметта си с познаването на всички богатства, които човечеството е създадо. Тези думи важат още повече за нашето време.

Възниква въпросът — до каква степен човек трябва да овладее знанията, натрупани от човечеството досега? В нашата епоха е невъзможно да се овладеят всички знания. Затова задачата за подготвяне на специалисти, които да познават задълбочено определена област от науката или сфера от трудовата дейност, не отпада. Но в комунистическото общество няма опасност специализацията да превърне работниците в ограничени специалисти. На това противодействува тенденцията за засилване на взаимната връзка, взаимното проникване на различните области на науката, процесът на укрепване връзките на теорията с практиката. Ето защо дори и днес нито един специалист не може без широки знания, надхвърлящи рамките на неговата пряка специалност. И докато в обществото, основано върху частната собственост, господството на антагонистичното разделение на труда пречи до голяма степен за реализиране на тази обективна тенденция, то при социализма и комунизма социално-икономическите преобразования откриват пълен простор за нея.

Развитието на производството и на науката съдействува и от друга една страна за преодоляване на отрицателните последици от специализацията. Става дума за засилване ролята на науката и на научната организация в живота на обществото, за създаване на единни научни основи на технологията на производството. Във връзка с това достатъчно е да припомним широкото проникване на методите на математиката, физиката и химията във всички видове трудова и научна дейност. Така именно се създават основите за формиране на определен кръг знания, овладяването на които ще даде възможност не само да се съчетават професии, но и повече или по-малко свободно, при сравнително неголяма специална подготовка, да се сменят видовете дейност. Върху тези именно принципи трябва да се изгражда политехническото обучение в училището.

Важна роля може да изиграе и научната организация на самото обучение на младежта и на подготвянето на специалисти с широк профил. Опитът в тази област (експериментите с обучаване на децата по алгебра, лингвистика, основи на физиката в началните класове, използването на принципите на кибернетиката в процеса на обучението) дава добри надежди.

За развитието на човека, за разширяването на неговия кръгзор допринасят и такива фактори като всестранното участие на трудещите се в производствената и обществената, научната и художествената дейност, разцветът на културата и изкуството, широкото разпространение на знанията и т. н.

Най-сетне на тази цел служи и поставената на XXII конгрес на КПСС първостепенна задача за формиране на научен мироглед у всички труженици на обществото въз основа на марксизма ленинизма като цялостна и стройна система от философски, икономически и социално-политически възгледи. Научният мироглед дава възможност на всеки човек да овладее по-задълбочено определено количество конкретни знания, да определи тяхното място в общата система на научните възгледи, да се издигне над тясното гледище на едностранчивия и ограничен специалист.

Нещо повече, научният, марксистко-ленински мироглед определя задачите на всеки член на обществото, неговата роля в комунистическото строителство, обосновава необходимостта от нравствена чистота и съвършенство като задължително условие за формирането на всестранно развит човек. И в дадения случай целта не се постига от само себе си. Остатъците от миналото в съзнанието и поведението на хората се запазват дълго време и пречат за прогреса на обществото.

Както е известно, съзнанието се формира под въздействието на два фактора: първо, то зависи от степента на развитието на производството и на обществените отношения; второ, от възпитателната, идеологическата работа. Затова партията отделя огромно внимание за издигане на производителните сили и усъвършенствуване на производствените отношения, а също и на комунистическото възпитание на трудещите се. В програмата на КПСС тези задачи са свързани в едно и се решават комплексно. Подкрепяна от целия народ,

партията води настъпление по целия фронт, против всякакви прояви на буржоазната идеология и морал, против ония, които пречат за успешното движение напред към комунизма.

Хармоничното развитие на личността предполага и високо естетическо възпитание, и физическо съвършенство на човека. Естетическото възпитание включва формирането, първо, на способност да се възприема, обича и цени прекрасното както в действителността, така и в произведенията на изкуството; второ, стремеж да се внасят елементи на прекрасното във всички страни на живота и труда, умение да се твори по законите на красотата, да се води борба против всякакви прояви на грозното и безобразното. Що се отнася до физическото усъвършенстване на човека, то е задължително условие за неговата нормална жизнена дейност, а физическата издръжливост, здравето, работоспособността са необходими за хармоничното развитие на личността.

Всестранното развитие на личността има материални рамки и физическо „поле“ за осъществяване — свободното време.

Свободното време е онази част от извънработното време, която се изразходва за почивка, учение, обществена дейност, разширяване на културния и политическия кръгзор и т. н. Тук не влиза времето, което, макар и да не е засто от работата, е тясно свързано с нея (времето за отиване до работното място и обратно, времето за сън, хранене, лична хигиена, домашен труд и самообслужване и т. н.) При социализма за обществото не е безразлично как почива един или друг гражданин, правилно ли използва свободното си време за своето идейно и културно издигане, за физическото си развитие, за възпитанието на децата, за грижи за старците и т. н. Свободното време придобива особено значение при комунизма, когато, както предвиждаше Маркс, мерило за богатството ще бъде вече не работното, а свободното време¹. То ще определя най-главното в живота на комунистическото общество — възможността за неограничено, всестранно развитие на човека, необвързан от каквато и да било външна необходимост.

¹ Виж „Из непубликуваните ръкописи на К. Маркс“. „Большевик“, 1939, кн. 11—12, стр. 64.

Увеличаването на свободното време на трудещите се е важна закономерност през периода на широкото изграждане на комунизма. С увеличаването на производителността на труда и последователното намаляване на работното време тя се проявява все повече. Същата цел може да бъде постигната и чрез по-рационално използване на самото извънработно време. Изследванията, направени от Централното статистическо управление на РСФСР и Института по икономика при Сибирския отдел на Академията на науките на СССР в Москва и в редица сибирски градове, показват приблизително следната структура на времето на трудещите се в делничните дни: а) времето, свързано с работа в производството (отиване на работа и връщане, грижи за себе си в производството — преобличане, изкъпване), заема от 12 до 15 на сто от извънработното време; б) домашният труд, ползването на услугите на търговските предприятия, предприятията за обществено хранене и битово обслужване — 23—25 на сто; в) задоволяването на физиологичните нужди и самообслужването (спане, ядене, тоалет) — 45—50 на сто и г) свободното време — 15—20 на сто от цялото извънработно време.

През периода на съветската власт в бюджета на времето на трудещите се станаха сериозни изменения. В резултат на намаляването на работния ден и на продължителността на работната седмица, на намаляването на времето за отиване до работното място и за връщане, за приготвяне на храна и т. н. чувствително се увеличи свободното време и съществено се подобри неговото използване. Сравняването на материалите от проучванията, извършени през последните години, с данните от проучванията в началото на двадесетте години показва например, че през 1959 г. жените работнички са изразходвали за приготвяне на храна 45 на сто по-малко време, отколкото през 1924 г.

Сега работниците и служещите в Сибир отделят за учение два-три пъти повече време, отколкото в началото на двадесетте години. Според данни на академик С. Г. Струмилин, през 1923—1924 г. в централните райони на СССР работниците са отделяли за учение 7,85 часа месечно, а работничките — 5,54 часа. Проучването, извършено в Красноярския край през 1959 г., показва, че за всеки проучен, както за мъжете, така и за жените,

заети в промишлеността, разходът на време за учение се е увеличил средно до 14,2 часа месечно. Съществено се е намалила разликата в големината и структурата на свободното време на жените и свободното време на мъжете.

Във връзка с това подобряването на използването на свободното време придобива важно значение. Социалистическото общество създава всички възможности за постигане на тази цел.

На първо място тук се поставя задачата да се намали разходът на извънработно време, свързан с работата в производството. Не можем да не споменем за полезната работа, извършена от партийните и стопанските органи в Кузнецкия басейн. Тук в много мини са проведени сериозни мероприятия: сложили са ред в движението на електрическите влакове, съкратили са времето за предаване и приемане на смените, въвели са самообслужване в бюфетите, в стаите за облъчване, в баните. Всичко това е възнаградено стократно. Например в мините „Полисаевская—2“ (град Ленинск-Кузнецки) и „Чертинская—1“ (град Белово) свободното време на миньорите се увеличи с един час на ден. Заслужава внимание инициативата на партийната и профсъюзната организация при Кузнецкия металургичен комбинат. За да могат металурзите да стигат по-бързо на работа, бил изменен графикът на започването и свършването на работа за значителна част от работещите. Това спестявало на работниците по 40—50 минути на ден.

Намаляването на времето, употребявано за домашен труд и за други битови нужди, е вторият важен резерв за увеличаване на свободното време. С разширяването на мрежата за обществено хранене, с увеличаването броя на магазините и с широкото развитие на битовото обслужване времето, което мъжете и особено жените употребяват за домакинството, се е намалило значително. Но общо взето за тази цел все още се изразходва много време. Намаляването на това време поне наполовина ще може да освободи за мъжете средно по 10, а за жените — 17—18 часа седмично.

Да се води борба за постоянно увеличаване на свободното време на трудещите се и за рационалното му използване — това значи да се осигурят на хората допълнителни възможности за повишаване на общообразо-

вателното и културно-политическото им равнище, за физкултурни занятия и спорт, т. е. да се съдействува за всестранното развитие на човека.

Една от най-разпространените клеветнически версии срещу социализма и комунизма е твърдението за всеобщо нивелиране на личността. Няма нищо по-нелепо от тази измислица. Маркс се обявява решително против подобно разбиране за комунизма. И онези, които биха искали да видят в комунистическото общество казарма, нямат понятие за истинската същност на марксизма-ленинизма. Пълният комунизъм ще бъде предпоставка за разцвета на индивидуалността и галантите, ще създаде хора, невиджани досега по своята яркост, универсалност и дълбочина на дарованията.

Само комунизмът ще ликвидира вековния конфликт между личните и обществените интереси, ще утвърди пълната им хармония. Основите за това се създават още в първия стадий на комунизма. Но относителните противоречия между обществените интереси и интересите на отделните хора не изчезват изведнъж. Те се пораждат, от една страна, от обективните трудности на самата практика на комунистическото строителство, а, от друга — от субективния фактор — наличието на остатъци от миналото в съзнанието и поведението на известна част от хората. Тези противоречия се разрешават от самия живот, върху основата на развитието на икономиката и културата на социалистическото общество и издигането на съзнанието на трудещите се. Ще приведем конкретни примери.

Интересите на развитието на нашата икономика изискват разработване на природните богатства в далечни райони, строеж на предприятия в пустеещи места, разработване на нови земи и т. н. Съзнавайки необходимостта да участвуват в решаването на тези задачи, съветските хора отиват на далечните нови строежи, като се лишават от благоустроения си бит, от възможностите да задоволяват културните си нужди, т. е. съзнателно жертвуват някои лични интереси в името на интересите на обществото. Разбира се, не трябва да се забравя, че в много случаи още сега може значително да се подобри битът на населението в тези райони. Пречка за това са погрешните решения на отделни недостатъчно далновидни ръководители.

Но има и друг род противоречия между личното и общественото, когато хората, които страдат от отживелиците на капитализма, схващат личните интереси неправилно, изопачено. Това се проявява например в обстоятелството, че някои хора не желаят да се трудят в полза на обществото и същевременно се стремят да се ползват от всички обществени блага. Такива са безделниците, спекулантите, разхитителите на народното имущество. Понякога тясногруповият интерес се поставя от някои по-горе от обществения. Проява на това са например фактите на местничество, преднамерено заблуждаване и т. н. Напълно очевидно е, че причината за тези явления се крие главно в субективните условия, в остатъците от капитализма, които и досега живеят в съзнанието на хората.

В развитото комунистическо общество ще изчезне антиобщественото, частнособственическото разбиране на личните интереси. Нуждите на хората при грамадното им разнообразие ще изразяват здравите, разумните потребности на всестранно развития човек. В комунистическото общество на базата на бурното развитие на икономиката и културата, на комунистическото изобилие и високото съзнание на човека ще се утвърди хармонично отношение между личността и обществото, единство на обществените и личните интереси. В това ще бъде въплътен комунистическият принцип „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“. При комунизма интересите на личността и на обществото ще се слоят в едно, ще изчезнат всякакви икономически и политически причини за възникване на конфликти, и конфликтите между личността и обществото ще станат изключение. Комунизмът — пише Маркс, „е истинско разрешаване на противоречието между човека и природата, между човека и човека...“¹

Същевременно много съветски хора още не са подготвени да спазват нормите на комунистическото общество, а преминаването към комунизма, пише В. И. Ленин, е възможно само тогава, когато „хората постепенно ще *привикнат* да спазват елементарните... правила на обществото, да ги спазват без насилие, без принужде-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Из ранних произведений, стр. 588.

ние...“² При тези условия идеологическата работа придобива решаващо значение.

Само единството на трите страни на единния процес на комунистическото строителство — създаването на материално-техническата база на комунизма, формирането на комунистически обществени отношения и възпитанието на новия човек — може да осигури решаването на задачата за изграждане на такова общество, в което човекът ще стане свободен и щастлив и ще може да разкрие напълно цялото богатство на своята индивидуалност.

ЛИТЕРАТУРА

- „Коммунизм и личность“. М., Политиздат, 1964.
- Р. Гароди.* Марксистский гуманизм. Пять полемических очерков. М., ИЛ, 1959.
- Э. В. Струков.* Всестороннее и гармоническое развитие личности. М., Политиздат, 1963.
- С. Г. Струмилин,* Комунизмът и разделението на труда. „Вопросы философии“, 1963, кн. 3.

² *В. И. Ленин,* Съч., т. 25, стр. 491.

КОМУНИЗМЪТ И ПРОГРЕСЪТ НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

„Във вярата в прогреса, която марксизмът е заимствувал от Хегел и която той отстоява, се съдържа убеждението, че човечеството няма друга задача освен да върви напред по прежния път към все по-голямо овладяване на природата, рационализация и технизация на земята. Вярата в прогреса е силно разклатена от двете световни войни и сега започва да се разпространява песимистичният миоглед.“ Така пише в западногерманския философски речник.

Страшно е светоусещането на човека, за когото няма бъдеще. Но в наше време това не е само светоусещане на един човек или на група хора. Това са идеи на цяла една класа, изчерпала историческите си възможности, класа, която слиза от историческата арена и гледа на собствената си неизбежна гибел като на гибел на цялата цивилизация, на цялото човечество. Това е светоусещането на съвременната буржоазия.

Но такива ли са в действителност перспективите за общественото развитие и изобщо съществува ли прогрес в историята и ако съществува, какво представлява той?

Идеята за обществен прогрес е изказана за пръв път не от марксизма. Още идеолозите на буржоазията през периода, когато тази класа е била революционна, са положили много усилия да обосноват тази идея. Нанстина, техните теории за прогреса са ненаучни, исторически ограничени, у тях прогресът на обществото се свежда до развитие на знанията, морала и отчасти на политическото устройство. В никоя от тези теории дори не се поставя въпросът за връзката на прогреса с премахването на експлоатацията на човека от човека. Но техните създатели искрено са вярвали в бъдещето на човечеството и са се стремели към него. Те са могли да кажат с думи-

те на Кондорсе: „Без съмнение прогресът може да бъде повече или по-малко бърз, но развитието никога няма да тръгне назад.“ Сега положението е съвсем друго. Общата криза на капитализма породила теории, които отричат обществения прогрес. Тези идеи отразяват объркаността и безсилния протест на буржоазната интелигенция против социалните катаклизми, в които империализмът хвърля човечеството през ХХ век. „От 1914 до 1945 г. — пише американският социолог Хейлброунер — Европа изпита кондензиран ужас, който няма равен на себе си в историята: касапницата на Първата световна война, изтощението, предизвикано от депресията, агонизиращото изпадане на Германия в черния кошмар на нацизма, самоубийството на Испания, унижението на Италия, разложението на Франция, упадъкът на Англия и като завършек на всичко фурията на Втората световна война. Пред общата трагедия на тези години всички оптимистични възгледи претърпяха крах.“¹ Но походът против обществения прогрес има и друг смисъл — той изразява стремежа на идеолозите на буржоазията да разклатят вярата на трудещите се маси, че е възможно да се постигне социална справедливост, че е възможно да се промени коренно характерът на общественото развитие. Съзнателно или несъзнателно, те биха искали да отъждествят съдбата на капитализма със съдбата на човечеството.

Идеята за прогресивното развитие на обществото, отхвърлена от буржоазията, е подета от пролетариата, от най-революционната класа на съвременното общество. И това е естествено. Само от позициите на работническата класа, която идва да смени буржоазията, може да се види перспективата на историята, нейното близко и далечно бъдеще.

Марксистката теория за обществения прогрес почива на материалистическото разбиране на историята. Съобразно с това разбиране икономическият фактор, или по-точно развитието на производителните сили, е определяща сила на историческия процес. Развитието на производителните сили обуславя прогресивния характер на смяната на общественно-икономическите формации. Вся-

¹ Цит. по кн. „Какое будущее ожидает человечество?“. Прага, 1964, стр. 13—14.

ка нова общественно-икономическа формация е прогресивна преди всичко затова, защото носи със себе си по-високо равнище на производителните сили. Обективно мерило за историческия прогрес в наше време е изминатият от човечеството път от каменните оръдия до съвременното автоматизирано предприятие, до атомния реактор и космическия кораб. Но за марксистите икономическият прогрес съвсем не е единственият фактор, както понякога се опитват да представят това враговете на социализма. И, разбира се, той не се свежда само до производството и разпределението на материалните блага. Икономическото развитие се поставя на първо място в обществения прогрес затова, защото то спомага за развитието на човешките потребности, по-точно, създава ги, както създава и средствата за тяхното задоволяване. С икономическото развитие се разширяват творческите възможности на човека. Ето защо икономическият прогрес на обществото е същевременно и социален, научен, морален, художествен, философски прогрес.

В процеса на своята история човечеството създава условия за свободното и хармоничното развитие на всички членове на обществото. В този смисъл историческият прогрес върви към свободата, разбираана като господство на човека над заобикалящите го условия на живот. Но преди обществото да постигне това господство, то преминава през такива фази на историята, когато общественият прогрес има антагонистичен характер, когато „всяка крачка напред в производството означава същевременно крачка назад в положението на потиснатата класа, т. е. на огромното мнозинство“¹. През този период възможностите за човешкото развитие, богатството, културата, функциите по управлението се присвояват от едно малцинство. Робовладелското общество е първото класово общество, в което прогресът на културата и на производството е свързан с насилствено свеждане на условията за живот на масите до равнището на работен добитък. Капитализмът е последната такава формация. Именно той, превръщайки материалното производство в господство на човека с помощта на науката над силите на природата, довежда обществото до необходимостта да сложи край на стихийния характер на историческото

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 21, стр. 177.

развитие. И когато хората реализират тази необходимост и стават господари на своя обществен живот, тогава те влизат от предисторията в собствената си история — комунистическата формация.

Историческият процес не означава изменение изобщо, той не е хаотично, безредно течение на събитията. Историята има своя логика, свой смисъл и насока: тя се развива от низшите форми към висшите, от първобитно-общинния строй, през робовладелския, феодалния и буржоазния строй към комунистическото общество. Тази насока на общественото развитие се обуславя от действието на обективните закони на историята. Разбира се, в историята има и зигзаги, и отстъпления. Често след вълната на революционен подем, ако революцията не е победила, е следвала вълна на реакцията. Но въпреки всички зигзаги и отстъпления общо взето тя се развива по възходяща линия. Историческият прогрес не може да бъде спрян.

В нашата епоха в света стават дълбоки, наистина революционни промени. Човечеството преминава от капитализма към комунизма. Пред нашите очи светът за пръв път придобива социална форма, достойна за човека и отговаряща на сегашния етап на историята. Съзнанието за историческата обреченост на капитализма обхваща дори неговите идеолози. Все по-голям брой от тях са принудени да признават, че обективният ход на събитията не е в полза на капитализма. Съвременното обществено развитие върви в една единствена насока — към социализма. В това вече не може да има съмнение. Въпросът се състои в друго: доколко това е необходимо и закономерно, може ли да се промени насоката, по която е тръгнало развитието на човечеството, обратим ли е историческият прогрес.

Миналото носи в утробата си настоящето, а настоящето — бъдещето. Сегашната насока на историческия прогрес има дълбоката си основа в открития от Маркс закон за необходимостта производствените отношения да съответствуват на характера на производителните сили. По силата на този закон времето на всяка социална система се смята за изтекло, когато нейните производствени отношения стават спънка, пречка за развитието на създадените пак от нея производителни сили.

Буржоазната епоха имаше своето оправдание и сми-

съл. Нейното историческо призвание беше да разруши всички местни, съсловни, кастови прегради, да обедини народите чрез създаване и експлоатиране на световния пазар, да освободи хората от умствената летаргия и да развие производителните сили. И действително, там, където буржоазията стана господстваща, тя премахна раздробеността на средствата за производство, присъща на феодализма, и ги концентрира в малко на брой ръце. Тя създаде големите градове, увеличи градското население за сметка на селското, подчини селото на града. Тя разви световните връзки и създаде средства за поддържане на тези връзки. В недрата на буржоазния строй възникнаха производителните сили, които превъзхождаха всичко създадено от човечеството през миналите епохи. Най-сетне с помощта на науката тя преустрои производството, революционизира техническата база на едрата промишленост. Но ходът на историята е неумолим. Както някога феодалното общество стана пречка по пътя на бурно развиващите се производителни сили, така и капитализмът, особено в неговия монополистичен стадий, се превърна в главна спънка на икономическия и социалния прогрес на обществото. Той създаде колосални производителни сили и още по-колосални възможности за тяхното развитие и той самият постави непреодолими прегради по пътя на това развитие.

Хроническото непълно използване на производствените мощности, когато повечето страни изпитват остра нужда от съоръжения и промишлени стоки, организираното намаляване на посевните площи и даването на награди за намаляване производството на хранителни продукти, когато стотици милиони хора по земята гладуват, милитаризирането на икономиката и огромните военни разходи, които хвърлят на вятъра значителна част от националното богатство, бавните темпове на обществено-промишленото производство и хроническата безработица — ето далеч непълния списък на фактите, които показват неспособността на съвременния капитализъм да използва ефикасно наличните производителни сили.

Защитниците на капитализма тържествуващо изтъкват, че в сравнение с началото на нашия век капиталистическото производство е нараснало близо 5 пъти. Разбира се, през ХХ век науката и техниката в развитите

капиталистически страни напреднаха, увеличи се производството, повиши се производителността на труда. Но нарастването на промишленото производство през последните 60 години ще ни се стори много скромно, ако вземем под внимание, че по пътя на социализмата би могло да се увеличи най-малко 20 пъти. Не бива да забравяме също така, че стимулите и най-важните фактори за техническия прогрес в капиталистическия свят — това бяха Първата и Втората световна война, а днес — надпреварата във въоръжаването.

Темповете на развитие на производството в капиталистическия свят са бавни; това не може да се отрече. Те са бавни не само относително, т. е. в сравнение с темповете на развитието на социалистическия свят, те са бавни и абсолютно. Човечеството не се ограничава с шепата напреднали промишлени нации. А нарастването на производството и техническият прогрес почти не са засегнали икономически изостаналите страни, и особено техния главен отрасъл — селското стопанство.

В огромните територии на Азия, Африка и Латинска Америка живее около 70 на сто от населението на несоциалистическия свят, а му се падат само 13 на сто от промишленото производство на капиталистическия свят. Още по-лошо е положението с развитието на металургията и на машиностроенето (съответно 5 и 3 на сто от производството в капиталистическите страни). Сега на един жител на планетата се пада около една десета киловата електрическа енергия. „При такова електрифициране — прави извод академик Н. Семьонов — тежкият физически труд на човека е неизбежен, особено в слаборазвитите в икономическо отношение страни.“¹ Ако вземем предвид, че в тези страни на глава от населението се произвежда 50—100 пъти по-малко електрическа енергия, отколкото в индустриално развитите страни, ще ни стане ясно с какъв тежък и изтощителен труд е принудено да си изкарва хляба мнозинството от човечеството.

От 350 милиона семейства, които се занимават със селско стопанство в несоциалистическия свят, най-малко 250 милиона си служат или с мотиката, или с дървеното рало. Около 90 милиона семейства си служат с железен

¹ Цит. по кн. „Какое будущее ожидает человечество?“, стр. 316.

плуг, като използват за теглова сила коне, волове, крави и мулета и едва 10 милиона семейства (3,5 на сто), които живеят предимно в развитите промишлени страни, орат земята с моторен плуг.¹ Не е чудно, че при такива архаични форми на земеделие в много страни, особено в икономически слабо развитите, все още се шири глад. Глад във формата на хроническо недояждане, глад като нарушаване на хранителния баланс, като недостиг на протеини, на минерални соли и витамини. Глад, който поражда висока смъртност, масово разпространение на туберкулозата и на други болести.

Гладът съществува отдавна. Но в миналите исторически епохи той се обяснява с обстоятелството, че човечеството не е имало нито технически, нито научни средства за борба с него. Сега то притежава тези средства и там, където те се прилагат, гладът е изчезнал. Но той продължава да цари в слаборазвитите страни, защото съществуващата изостаналост, обусловена от социално-икономическата структура от колониален и полуколониален тип, не дава възможност да се използват постиженията на науката и техниката.

Нищета, изостаналост, невежество сред селските маси в бившите колонии и полукolonии — това е прекият резултат от империалистическия грабеж и потисничество. Нищетата поражда невежество, невежеството — нищета — такъв е омагьосаният кръг. Но най-зловещото е това, че разликата между развитите промишлени държави и икономически слаборазвитите не само не се намалява, а, напротив, непрекъснато се засилва. Богатите страни стават все по-богати, а бедните — все по-бедни — такава е обективната тенденция на стихийното развитие, която се осъществява при капитализма.

За никого не е тайна, че за развиващите се страни индустриализацията е единственият път към цивилизацията. Но монополистичният капитал се противопоставя на индустриализацията. Капиталистите отказват под разни предлози да дават заеми за строеж на металургични предприятия, на електроцентрали и др. На тези страни, цинично твърдят империалистите, не са нужни заводи, а хубави пътища.

¹ Виж „Проблеми современного капитализма и рабочий класс“. Прага, 1963, стр. 45—46.

Изостаналостта и мизерията на по-голямата част от населението на земното кълбо са толкова големи и безпросветни, че неволно се промъква съмнението: способно ли е човечеството в исторически определен срок да извърши скок от изостаналостта към цивилизацията, от застоя към прогреса. Съвременната наука и производство не дават основание за подобни съмнения. Те доказаха, че технически е напълно осъществим един истински преврат в условията на материалния живот и в производителността на труда. „Научно-техническата революция в наше време — заявява проф. Дж. Бернал, — по принцип слага край на периода на нищетата в човешката история.“¹ Темповете на индустриализация, постигнати в социалистическите страни, са толкова бързи, че дават възможност на всяка страна за едно поколение да се издигне до равнището на съвременната икономически развита държава. Само подобряването на методите за обработка на орните земи до равнището, отговарящо на сегашното развитие на науката и техниката, би осигурило (без разширяване на посевните площи) достатъчно прехрана не само за съществуващото население, но и за много по-голямо.

Методите за ускорено развитие на производителните сили вече са открити и в една или друга степен изпробвани. Но всяко голямо техническо и научно постижение създава нови възможности и перспективи. Сега въпросът не е във възможностите на науката и техниката. Те са предостатъчни, за да се осъществи една истинска революция в условията на живота на човечеството, да се освободят хората от тежкия физически труд, да се ликвидират мизерията и гладът на земята, да се направи животът на хората радостен и щастлив. Както пророчески казва В. И. Ленин „където и да погледнеш — на всяка крачка ще срещнеш задачи, които човечеството е напълно в състояние да разреши *незабавно*. Пречи капитализмът. Той е натрупал грамади от богатства — и е направил хората *роби* на тези богатства. Той е разрешил най-сложни въпроси на техниката и е забавил провеждането на технически подобрения поради нищетата и невежеството на милиони-

¹ Цит. по кн.: „Какое будущее ожидает человечество?“, стр. 346.

те от населението, поради тъпото скъперничество на шепата милионери.“¹

В съвременната епоха историческият прогрес е невъзможен, ако не се направи гигантски скок в развитието на човечеството. Това е безспорно. Но също така безспорно е, че капитализмът като обществена форма не е в състояние да осигури ускорено социално-икономическо развитие. От историческата безизходица, до която капитализмът доведе историята, има само един изход — унищожаването на капитализма. В този смисъл неговата съдба е решена окончателно и безвъзвратно. Историята вече тръгна по този път, по пътя, прокаран от Великата октомврийска социалистическа революция. В нашата епоха общественият прогрес съвпада с развитието на комунизма.

Възникването и развитието на комунистическата формация измени коренно самия характер на прогреса. С унищожаването на експлоататорските класи се премахва неговата антагонистичност, свободното развитие на всеки става условие за свободното развитие на всички. В резултат на унищожаването на експлоататорските класи се премахват социалните сили, чиито егостични интереси биха се намирали в непримиримо противоречие с интересите на обществото. Ето защо дори в първата фаза на комунистическото общество отстъпленията, присъщи на прогреса на предишните формации, стават невъзможни.

Преобладаването на общите интереси над частните за пръв път открива възможност за действително планиране на всички области на икономиката и обществения живот. Планомерността, осъществявана в мащаба на цялото общество, довежда до рязко засилване темповете на историческото развитие. Тези темпове се изразяват преди всичко в ускоряване развитието на промишленото производство. Комунистическата обществено-икономическа формация осигурява такова ускоряване на развитието на промишленото производство, което е немислимо при капитализма.

Научно-техническата революция, която се извършва в наше време, довежда до огромни изменения в областта на производството на оръдия и предмети на тру-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 19, стр. 387.

да, на изгочниците на енергия. Тя е свързана с развитието на автоматизацията, с производството на нови материали, с пълната електрификация на страната, с промишленото използване на атомната енергия, с овладяването на термоядрените процеси, с химизацията на цялото стопанство. За ролята на науката в прогреса на материалното производство говори фактът, че производителността на труда нараства до голяма степен благодарение на най-новите постижения на науката и техниката.

Комунистическото общество създава най-благоприятни условия за невидан разцвет на науката. Стремителният прогрес на образованието в социалистическите страни дава възможност да се използва най-добре умственият потенциал на обществото, който при капитализма се използва минимално. Обществото не се бои повече от прогреса на науката и техниката, напротив, то се стреми към него, тъй като нарастването на общественото богатство е условие за собственото му развитие.

На всяка общественно-икономическа формация е присъщ определен исторически тип труженик, който се обуславя от постигнатото равнище на развитие на производителните сили и от съществуващите социални отношения. Преустройството на обществото върху социалистически начала, научно-техническата революция в производството и развиващите се социалистически обществени отношения изискват формирането на такава личност у трудещия се, която да се отличава с широка образованост и култура, с големи специални знания и с високи нравствени качества. Така че културната революция, приобщаването на мнозинството от трудещите се към културата и разцветът на духовната култура на тази база е и необходимо условие, и пряк резултат от социалистическия обществен прогрес.

Своеобразието на процеса на преминаването на човечеството от капитализма към социализма се състои в това, че по пътя на социализма първи тръгнаха страни със сравнително изостанала икономика и култура. В процеса на социалистическото строителство народите на тези страни трябваше да преодоляват огромни трудности, за кратко време да извършат работа, която капитализмът е извършил в икономически развитите капи-

талистически страни за столетия, а именно работа по създаването на съвременна едра промишленост и по преодоляването на остатъците от докапиталистическите форми в икономиката, културата и съзнанието на хората. Но погледнато исторически, свързаните с това жертви и лишения не са отишли напразно. Сега, когато пред народите от бившите колонии и полуколонии е поставена задача от огромна важност — да достигнат напредналите, развити промишлени страни, опитът на социалистическите страни, и особено на СССР, изпъква в съвсем нова светлина.

Примерът, дори и най-добрият, не би имал толкова революционизиращо влияние върху развиващите се страни, ако благодарение на изменилото се съотношение на силите в света в полза на социализма процесът на историческото развитие не бе придобил нови черти. Докато капитализмът се развиваше по възходяща линия, докато той беше единна и всеобхватна система, икономическият прогрес на всяка страна беше възможен само по пътя на капиталистическото развитие, т. е. по пътя на стихийно развиващия се национален и международен пазар. Такова беше например развитието на Европа.

Възникването на световната социалистическа система и нейното все по-голямо въздействие върху общественото развитие откриха пред изостаналите страни съвсем нова историческа перспектива. Като се опират на помощта на социалистическите страни и използват техния опит, народите от Азия, Африка и Латинска Америка могат, прескачайки капиталистическия стадий, в максимално къси исторически срокове да ликвидират с нищетата и да извършат скок към цивилизацията.

Главният въпрос, на който дава отговор некапиталистическият път, е въпросът за темповете на общественото развитие. За колко време една икономически изостанала страна ще измине пътя от дървеното рало до моторния плуг? Колко дълъг ще бъде пътят, който отделя пренасянето на товари на гръб от използването на камиони? Колко години ще бъдат нужни за това — 300 или 30? Отговорът зависи от това, кой тип прогрес — капиталистическия или некапиталистическия ще избере страната?

Никой не твърди, че некапиталистическото развитие

представлява прав и утъпкан път. Пътищата на историята, и още повече пътищата, проправени за пръв път, изобщо най-малко приличат на асфалтирани шосета. Това са трудни и неизпробвани пътища. Но само те могат за максимално кратки срокове да изведат до цивилизацията и прогреса стотиците милиони хора, които поради независещи от тях исторически обстоятелства сега са изостанали и невежи. Само некапиталистическият път на развитие пробужда тяхната енергия, мобилизира ги за съзнателна борба срещу империалистическото потисничество и вековната летаргия, превръща ги от пасивно условие за прогреса в истински негови творци.

Съдбата на капиталистическия строй исторически вече е решена: той е осъден на загиване. Процесът на преустройството на обществото върху социалистически, а след това върху комунистически начала, веднъж възникнал, се развива с неудържима сила. Трудно е да се предскаже кога ще бъде завършен той. Но той ще бъде завършен, залог за това е целият процес на съвременното световно развитие.

Окончателното загиване на капитализма е неминуемо. Но не трябва да мислим, че това ще стане автоматично, без борбата на трудещите се против потисниците. В този случай историческата необходимост, която се реализира чрез дейността на масите, би загубила всякакъв смисъл. Процесът на развитието на обществото просто ще спре, тъй като освен революционната намеса на хората в живота няма друго средство за приспособяване на производствените отношения към новите производителни сили.

През цялата история действията на масите против техните експлоататори са ставали все по-организирани и съзнателни. Робите обикновено още не са могли що-годе продължително време да се борят организирано против робството. Най-често тази борба е била стихийна и политически съвсем несъзнателна. Крепостните селяни вече са си изработили повече или по-малко организирани форми за съпротива срещу феодала, когато той се опитвал да заграби незаконно общинни земи. По пътя на борбата те са успявали да ограничат правата на феодала. Характерно е, че там, където селските общини не са били в състояние да затвърдят

правата си върху земята чрез борба, там резултатът е бил нищета за селяните, общ икономически и културен застои.

Само работническата класа като най-организирана от всички потиснати класи издига борбата с експлоатацията и експлоататорите на по-високо стъпало, като я превръща от борба против властта в борба за властта, сплотявайки около себе си всички потиснати и експлоатирани за социалистическа революция.

Следователно историческият прогрес е прогрес на борбата на народните маси, разрастване на нейния размах, дълбочина и сила. Това особено важи за ХХ век, когато десетки и стотици милиони хора непосредствено творят историята. Никога досега движенията на масите не са били така дълбоки и така организирани. Но и никога по-рано пред човечеството не е била поставяна такава грандиозна по своите мащаби и последици задача, като коренното преустройство на всички страни на общественния живот върху основата на разума и науката.

Във връзка с излизането на милионни маси на обществената арена учените лакси на империалистическата буржоазия заговориха сега за опасности, които били заплашвали културата. „Масово общество“, „масова цивилизация“, „господство на тълпата“ — тези думи, произнасяни с известно презрение, трябва да означават според буржоазните социалисти сегашния етап на световната история, преминаването на човечеството към социализма.

Да, времето на избраните, на „елита“ мина. Историята сега се твори от милиони и десетки милиони хора, и то от онези милиони и десетки милиони, които капитализмът загъляваше, развърщаваше, лишаваше от творчество и инициатива, но които пак капитализмът просвещаваше и закаляваше, изковаваше като борци. Комунистите няма защо да се боят от привличането на тези маси в революционната борба против потисничеството и експлоатацията, в изграждането на новото общество. Те вярват в енергията и сплотеността на масите, в тяхната способност да станат творци на нови социални форми. А главното, комунистите знаят, изхождайки от опита на всички народни революции, че масите се учат и просвещават в процеса на револю-

ционната борба. „Само борбата — пише В. И. Ленин — възпитава експлоатираната класа, само борбата ѝ открива степента на нейните сили, разширява нейния кръгзор, издига нейните способности, прояснява нейния ум, изковава нейната воля“.¹

*

Идеите на социализма и комунизма печелят все по-голяма популярност сред народите на всички страни. Световната социалистическа революция се развива и разширява, като обхваща все нови страни и райони на света, разклаща все повече прогнилата система на империализма и ускорява часа на световната победа на комунизма. Расте и крепне световната система на социализма. Разширява се революционното движение на работническата класа, задълбочава се националноосвободителната борба на зависимите страни и народи. Капитализмът се руши. Не е далеч времето, когато всички страни и народи в света, освободили се от всички форми на потисничество и експлоатация, ще влязат в единното комунистическо семейство на трудещите се от цял свят. Ще настъпи денят, когато на земята няма да остане нито един експлоататор, когато освободеното човечество ще може да се ползва най-пълно от плодовете на историческия прогрес. Свободните народи, членовете на комунистическата общност, познали радостта на съзиждането и творчеството, усъвършенствуващи света и самите себе си, овладяващи тайните на природата, ще тръгнат напред към върховете на знанието и обществения прогрес с темпове, които днес не можем да си представим. .

ЛИТЕРАТУРА

„Какое будущее ожидает человечество?“ Изд-во „Мир и социализм“, Прага, 1964.

П. А. Рачков. Наука и общественный прогресс. Изд-во Моск. ун-та, М., 1963.

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 23, стр. 260.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3
Раздел първи. ОТ УТОПИЯ КЪМ НАУКА	11
Утопичният социализъм — теоретичен източник на научния комунизъм	13
Възникване и развитие на научния комунизъм	27
① К. Маркс и Ф. Енгелс — основоположници на научния комунизъм	27
2. Практиката на революционната борба на пролетарната и развитието на теорията на научния комунизъм	39
③ Ленинският етап в развитието на научния комунизъм	55
Раздел втори. ПРЕХОДЪТ ОТ КАПИТАЛИЗМА КЪМ КОМУНИЗМА — ПЪТ НА РАЗВИТИЕ НА ЦЯЛОТО ЧОВЕЧЕСТВО	69
Начало на нова епоха в световната история. Превръщане на социализма в решаващ фактор на световното развитие	71
① Историческото значение на Великата октомврийска социалистическа революция. Начало на нова епоха.	71
② Развитие на световната пролетарска революция. Световният революционен процес	75
③ Характер на съвременната епоха. Превръщане на социализма в решаващ фактор на световното развитие	86
Международното революционно движение на работническата класа	96
1. Положението на работническата класа при съвременните условия	96
2. Особенности и характер на революционната борба на пролетарната в съвременния етап	104
3. Единството на работническото движение — най-важното условие за неговите победи	108

4. Работническата класа — ръководна сила на антимонополистичната коалиция	110
Националноосвободителното движение в съвременния етап	116
1. Националноосвободителното движение — съставна част на световния революционен процес	116
2. Основни задачи и движещи сили на националноосвободителното движение	125
3. Некапиталистическият път на развитие на освободените се страни	134
Мирното съвместно съществуване и борбата за общ мир	140
1. Социализмът и мирът	140
2. Мирното съвместно съществуване и външната политика на социалистическите страни	149
Съвременното световно комунистическо движение	156
1. Световното комунистическо движение — най-влиятелната политическа сила на съвременната епоха	157
2. Стратегия и тактика на световното комунистическо движение в съвременния етап	162
3. Борбата на комунистическите партии за единство и сплотеност на комунистическото движение	176
Раздел трети. ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КОМУНИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО	183
Общи закономерности на изграждането на социализма и особености на проявата им в различните страни	185
1. Историческата необходимост на преходния период от капитализма към социализма. Общи закономерности на изграждането на социализма	185
2. Особенности в проявата на общите закономерности на социалистическото строителство в различните страни	200
Световната социалистическа система	210
1. Нов тип международни отношения	210
2. Сътрудничеството между социалистическите страни	213
3. Световната социалистическа система по пътя към комунизма	217
Социализмът и комунизмът — две фази на комунистическото общество. Закономерности на прерастването на социализма в комунизъм	222
1. Обща характеристика на социализма	222

2. Учението на марксизма-ленинизма за двете фази на комунистическото общество	228
3. Закономерности на комунистическото строителство	234
Създаване на материално-техническата база на комунизма	241
1. Главни особености на материално-техническата база на комунизма	244
2. Методи и насоки на създаването на материално-техническата база на комунизма	251
3. Коренната разлика в характера и социалните последици от научно-техническата революция при капитализма и при социализма	259
Комунизъм и труд	265
1. Социалистически труд	267
2. Борба за създаване предпоставките за комунистически труд (изменяне характера на труда)	271
3. Същност на комунистическия труд	282
Формиране на комунистическите обществени отношения	295
1. Развитие на формите на собственост през периода на изграждането на комунизма	296
2. По пътя към социалната еднородност на обществото	300
3. Преминаване към комунистическото равенство	311
Комунизмът и нациите	316
1. Възникване и развитие на социалистическите нации	316
2. Двете прогресивни взаимно свързани тенденции в развитието на социалистическите нации. Развитие и сближение на нациите	321
3. Бъдещето на нациите. Сближение и сливане на нациите	332
Политическа организация на обществото в преходния период от социализма към комунизма	338
1. Същност и задачи на социалистическата държава	338
2. Социалистическа държавност и комунистическо обществено самоуправление	346
3. Партията през преходния период от социализма към комунизма	355
Семейно-битовите отношения при преминаването към комунизма	364
1. Развитие на семейството при преминаването към комунизма	364
2. Битът през периода на изграждането на комунизма	376

Духовните основи на комунистическото общество	382
1. Формиране на комунистическо съзнание	383
2. Комунистическото възпитание на трудещите се	392
3. Комунизъм—култура—наука	399
Комунизмът и личността	408
1. Социализмът и личността	412
2. Изграждането на комунизма и всестраниното развитие на личността	421
Комунизмът и прогресът на човечеството	437

Димитър Загорев
Превели: Неделчо Манев
Донка Дончева
Надя Узункова

Донка Дончева
Редактори: Надя Узункова
Райна Спирова

Худож. редактор: Тодю Данов
Техн. редактор: Петър Стефанов
Коректор: Шели Хане
Корица: Димитър Донков

Дадена в прозв. на 21. X. 1965 г. Подп. за печат на 9. XI. 1965 г.
Формат 84X108/32. Печ. коли 28¹/₂. Изд. коли 21.66. Авт. коли прибл. 39.
Тираж 20 100. Изд. № 3783. Лит. група II.
Цена 1.10 лв.

Държавен полиграфически комбинат „Дим. Благоев“